Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):	Just, Anton Frantz.; ved Anton Frantz Just.
Titel | Title:	Naturhistorie om Dyrene : et Udtog til Nytte for Begyndere og Menigmand : Forsynet med 155 Afbildninger over Dyrene
Udgavebetegnelse | Edition Statement:	2. forbedrede Oplag.
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Viborg : trykt hos P.S. Fønss, 1805
Fysiske størrelse | Physical extent:	XXXX, 432 s. :

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

21.-96 8°

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
130023468507

Naturhistorie

om Dyrene.

Et Udtog til Nytte for Begyndere og Menigmand.
Forsynet med 155 Afbildninger over Dyrene.

Ved

Anton Frantz Just,
Forligelseskommissair og Boghandler.

Andet forbedrede Oplag.

Dyrfigurerne ere skaarne af Thomas Pauli Harder.

Viborg 1805, trykt hos P. S. Fonss,
paa Forfatterens Forlag.

Naturhistorie

om Dyrene.

Et Skrog til Skole for Begynderne og Mellemmen.
Forfattet med 252 Afbildninger over Dyrene.

Af

Viktor Frants Juel,

Realskolelærer og Begynderlærer.

Anden forbedrede Oplag.

Oplagstrene ere Hvarne af Thomas Hansli Barbers.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Viborg 1895. Hvid Ube. C. Hansle.
Hos Forfatt. Boglog.

Enhver

dansk og norsk Mand,

af hvilkensomhelst Stand,

enhver

god Moder og tænkende Yngling,

der

er enig med mig deri:

at Naturhistoriens Lærdomme

hæve den menneskelige Aand,

tilegnes

dette Forsøg

af

Forfatteren.

Enhver

dansk og norsk Mand,

af hvilkensomhelst Stand,

enhver

god Moder og tænkende Yngling,

der

er enig med mig deri:

at Naturhistoriens Lærdomme

hæve den menneskelige Aand,

tilegnes

dette Forsøg

af

Forfatteren.

Fortale.

For 3 Aar siden blev det første Oplag af denne Naturhistorie trykt og, allerede i det sidste halve Aar har den næsten ganske været udsolgt. Med Glæde anseae jeg dette Held for en Følge af mine Landsmænds Ynde for de Almueskrifter jeg i de senere Aar har udgivet, dersom jeg ikke kjendte Naturhistoriens eget indvortes Værd og dens Kundskabers Magt over det menneskelige Hjerte. Dog, saameget vil jeg dog af Erfaring kunne paastaae, at min Bog, netop fordi den blev oplyst ved mange og af Formskjæreren saa mesterlig udførte Figurer, var de Unge dobbelt kjer. Thi jeg har seet Børn, at navngive og tydelig kjende enhver Figur i Bogen, endog før de havde lært at læse inden i, eller kjende Bogstaver.

Da jeg skrev det første Oplag, var min Hensigt at fortsætte de af mig 1801 begyndte Naturhistoriske Tabeller, der vare bestemte til at fortrænge de smagløse Billeder af Almuens Vægge, der dog ikke skeede. Under Arbejder anmeldtes Assessor C. G. Rafns Omarbejdelse af Helmuths Naturhistorie for Menigmand; og, da min Bog da næsten var færdig, udkom den første Deel, ligesom den anden nu, da dette andet Oplag næsten var færdig, er udkommet. Da jeg ogsaa har raadført mig med Hel-

muth: da Hr. Assessoren leverer, skiøndt uden Figurer, en større og omstændeligere Naturhistorie, har jeg, ved at sammenholde hans vidt omfattende Plan med mit kortere Udtog, ikke undladt at levere et nyt Oplag, i hvilket jeg og har afbenyttet Recensenten Hr. Doctor Frankenaus grundede og paa en saa blid Maade fremsatte Erindringer. Kiert havde det været mig, om ogsaa Bogens øvrige Dele vare bedømte i de Lærde Efterretninger, da jeg ønskede at give Bogen al den Fuldkommenhed, der stod i min Magt. Hvad jeg kunne gjøre er skeet, og af nye Figurer har dette Oplag 48 flere, end det første, ligesom og adskillige af de forrige ere omskaarne. At proportionere dem, som Nogle have forlangt, har overgaaet min Evne, da de allerfleste da ganske maatte omarbejdes og man vil finde Forholdene ligesaa got iagttagne i denne, som i mange andre Naturhistorier, nogle faa undtagne.

Hvad sær mærkværdigt Dyrenes Naturhistorie indeholder, har jeg anført efter de nyeste og paalideligste Forfattere; hvor den omstændelige Beskrivelse paa deres Skabning mangler, erstattes det ved den tilføjede Figur. I Henseende til den systematiske Orden har jeg fulgt Cuvier. I Henseende til Historien selv har jeg stræbt at forbinde Paalidelighed med Kortheb. At man kuns i Registeret finder de latinske systematiske Navne paa Dyrene og i Texten selv allene de danske, er mere skeet, for ikke at forvilde, end af nogen anden Aarsag. De som ønske, at vide Dyrenes Navne paa Fransk og Tydsk med, ville i Hr. Assessorens ovennævnte Naturhistorie finde

hvad de søge og, ved at læse hans Værk, ville de vist nok kunne undvære at tye hen til de tydske og franske Naturhistorier. Min Plan tillod mig ej at gjennemgaae Insekternes og Ormenes interessante Naturhistorie; dog skal jeg, ifald mine Landsmænd ynde dette første Forsøg, være betænkt paa at fortsætte de manglende Dele af Naturhistorien. En Videnskab, der udbreder saameget Lys over de Ting vi dagligen omgaaes, der opklarer os de mange tusende Deles Sammenstemning for at udgjøre et beundringsværdigt Heelt, udtommes ikke, i hvormange der end arbejde i dette Fag og, det er et slet Varsel for en Videnskab, naar man klager over, at for mange undervise i den.

Med Villie har jeg ikke tilføjet noget alfabetisk Register, fordi jeg troer, at man ved at bruge det, ikke fatter Dyrenes Klassifikation. Det nærværende, efter Dyrklasserne ordnede, Register, kand, naar Begyndere gjennemlæse det først nøjagtigen, inden de begynde paa Bogen selv, give dem den nødvendige Fasthed i at erindre sig, under hvilken Klasse og Slægt Dyrene systematisk anføres og, det vil komme dem siden vel tilpas: de ville lære Naturhistorie, naar andre, der forsmaae denne Maade, kun lære at opremse Navne. At jeg endelig ved Bogens Udgave ikke har sparet paa, ved oplysende Afbildninger at gjøre den nyttigere og beskueligere, haaber jeg er indlysende. Om den betydelige Bekostning dette har voldet, bliver til Tab for mig, veed jeg ikke; men jeg troede ikke at burde spare, hvor Læseren kunne vinde.

Gid forresten enhver god Opdrager ville understøtte min Plan og, gid Almue-Oplysningen maatte faae flere Talsmænd blant os, da skulle de mange brave Mænd, der lade sig Opdragelsesvæsenet ligge paa Hjerte, vel og kunde see den Tid imøde, da Naturhistorien læses og indføres i vore danske Skoler. Denne ventede Periode vil være en vigtig Opmuntring for mig, til og at fortsætte de øvrige Dele af Naturhistorien og lade Figurer ledsage dem.

Viborg den 14de Juni 1805. A. F. Just.

Indholdsregister

efter Slægternes Orden i Bogen, med latinske systematiske Navne paa Dyrene.

Side.

Indledning til Naturhistorien og dens Nytte . 1

Første Bog, om Dyreriget . . 15

Dyrenes Inddeling i 6 Klasser . . 16

Pattedyr [Mammalia]

Første Klasse.

Første Klasse indeholder Pattedyr med Hænder.

§ 1. Om Mennesket, eller Pattedyret med to Hænder, [Homo] . . . 17

Benene i det menneskelige Legeme . . —

Om Musklerne og de øvrige Dele hvormed Benene skjules . . . 20

Om Sandseredskaberne . . 23

Om Aandedrættet og Blodets Omløb . 25

Om Maven og Indvoldenes Forretninger . 26

Om Avlingen . . 29

Om Sjelens Indflydelse paa Menneskets Lykke 31

Side.

Om de forskjellige Arter Mennesker . . 32
Om Forhold det mellem Fødte og Døde aarlig . 33

§2. Om Aberne eller Pattedyr med fire Hænder [Simia] . . . 34
Orangutang [Simia Satyrus] . —
Abeslægtens forskjellige Arter: . 35
Langarmet Abe [S. Longimana] . —
Almindelig Abe [S. Sylvanus] . . —
Markat [S. Cynomolgus] . . —
Makako [S. Cynocephalus] . —
Bavian [S. Sphinx] . . —
Sagoin [S. Iacchus] . . —
Maki [S. Lemur] . . —

Anden Klasse

Om Pattedyr uden Haar.

§1 Elefanten [Elephas] . . 36
Om en større udød Art, kaldet Mammouth 38
§2 Antadyret o: Tapiretten [Tapirus] . —
§3 Havhesten [Hippopotamus] . 39
§4 Rinoseros o: Næshornet [Rhinoceros] . 40

Pattedyr, tredie Klasse.

Om Rovdyr o: de rivende Dyr [Fera]

I. Store Kattearter:

§1, Løven [Felis Leo] . . 41

Side

§ 2. Tigeren [Felis Tigris] . . 42
A. Leoparden [F. Leopardus] . . 43
B. Pantheren [F. Pardus] . . —
C. Unzen [Felis Uncia] . . —
D. Jaguaren o: Tigerkatten [F. Onca] . —
E. Ozeloten o: Parderkatten [F. Pardalis] . —
F. Kuguaren [F. Concolor] . . —

II. Mindre Kattearter:

G. Lossen [Felis Lynx] . . 44
H. Karakalen [F. Caracal] . . —
Angorisk Kat . . . —
I. Katten [F. Catus] . . . —
En Afvigelse her til Lands . 45

III. Hundeslægten:

§ 3. Hyænen o: Svinehunden [Canis Hyæna] . 45
A. Den orientalske Hyæne [C. H. Orientalis] 46
B. Den plettede Hyæne [C. H. Crocuta] . —
§ 5. Ulven [C. Lupus] . . —
§ 6. Jakal o: Skakalen o: Guldulven [C. Aureus] . 47
§ 7. Ræven [C Vulpes] . . —
§ 8. Hunden [Canis] . . . 48
Forskjellige Slags Hunde . . 49

Pattedyr, fjerde Klasse.

Om de platfodede rivende Pattedyr [Plantigrada]
Bjørneslægten: 50
§ 1. Hvidbjørnen o: Isbjørnen [Ursus Maritimus] —
§ 2. Landbjørnen o: den sorte Bjørn [U. Arctos] . 51

Side
§ 3. Brokken ɔ: Grævlingen [Urſus Meles] . 52
§ 4. Honninggrævlingen [U. Mellivorus] . 53
§ 5. Jærven [U. Gulo] . . —
§ 6. Koati [U. Naſua ɔ: Viverra Naſua] . 54
§ 7. Vaskebjørnen ɔ: Rakunen [Urſus Lotor] . —
§ 8. Kinkaju ɔ: Poto [Viverra Caudivolvula] . —
§ 9. Ichneumon ɔ: Pharaosrotten [V. Ichneumon] 55

Pattedyr, femte Klaſſe.

5te Klaſſe indeholder de rivende Pattedyr, ſom gaae paa Enden af Tæerne, eller Væſel- og Odderſlægten.

§ 1. Den almindelige Odder ɔ: Ferſkvandsodderen [Muſtela Lutra] . . . 56
§ 2. Havodderen [M. Lutris] . . 57
§ 3. Hermelinen ɔ: den ſtore Væſel [M. Erminea] . 58
§ 4. Væſelen ɔ: den almindelige, Lækatten [M. Vulgaris] . . . . —
§ 5. Steenmaaren ɔ: Maaren, Birkemaaren, Huusmaaren [M. Foina] . . . 59
§ 6. Skovmaaren ɔ: Espemaaren [M. Martes] . 60
§ 7. Fritten [M. Furo] . . —
§ 8. Ilderen [M. Putorius] . . —
§ 9. Tigerilderen [M. Sarmatica] . . 61
§ 10. Zorilla ɔ: den kapſke Ilder [M. ɔ: Viverra Zorilla] —
§ 11. Zobelen [Muſtela Zibellina] . . 62
§ 12. Stinkdyret [M. Putida] . . 63
§ 13. Chinchen [Viverra ɔ: Muſtela Mephitis] . —

Pattedyr, sjette Klasse.

Indeholder Desmerkattene (Viverra) Side
§ 1. Civetten [Viverra Civetta] . . 64
§ 2. Zibetkatten [V. Zibetha] . . 64
§ 3. Sjenetten [V. Genetta] . . —

Pattedyr, syvende Klasse.

7de Klasse, indeholder de fodhændede [Pedimana] rivende Pattedyr, som og kaldes Pungedyrene o: Didelpher [Didelphis]

§ 1. Sarigen o: Pungerotten [Didelphis Oposſum] 65
De forskjellige flere Arter af samme, Krebsæderen, Manikú, Marmosen, Kajopollin, Yapok og Tuan . . 66
§ 2. Dasyuren [D Maculata] . . —
§ 3. Phalanger [D. Orientalis] . . —
§ 4. Den flyvende Phalanger [D. Volans] . —
§ 5. Kanguru o: den asiatiske Hare [D. Gigantea] 67
A. Den store Kanguru [D. Gigantea] . 67
B. Filander [D. Brunii] . . —
C. Den rotteagtige Kanguru [D. Murina] . —

Ottende Klasse.

Om de rivende platfodede Pattedyr af Igle- og Muldvarpeslægten, samt Spidsmusene.

§ 1. Igler o: Pindsvin [Erinaceus] . . 69

Side.

A. Det almindelige Pindsviin ɔ: Igel [Erinaceus Europæus] 69

B. Tenreken [E. Ecaudatus] . . 70

C. Tendrak [E. Setosus] . . —

D. Den stribede Tenrek [E. semispinosus] . —

§. 2. Spidsmusene [Sorex] . . —

I. Indenlandske Spidsmuus:

A. Den almindelige Spidsmuus [Sorex Mus Araneus] . . . —

B. Vandspidsmusen [S. Fodiens] . . —

C. Spidsmusen med sammensnøret Hale [S. Constrictus] . . . —

II. Udenlandske Spidsmuus:

A. Moskus-Spidsmusen [Sorex Moschatus] —

B. Muldvarp-Spidsmusen [S Aqvaticus] 71

C. Den forgyldte Spidsmuus ɔ: Guldmuldvarpen [S. Auratus] . . . —

III. Muldvarpe, (Talpa)

A) Den almindelige Muldvarp [Talpa Europæa] —

Om Muldvarpes Ødelæggelse . . 72

B) Den kamnæsede Muldvarp [T. ɔ: Sorex Cristatus] 74

Pattedyr, niende Klasse.

9de Klasse indeholder de flyvende rivende Pattedyr, eller Flaggermusene (Vespertilio) Nogle kalde dem Aftenbakker.

§ 1. Vampyren ɔ: Blodsuger [Vespertilio Vampyrus] 75

Side.
§ 2. Den almindelige Flagermuus [Vespertilio Murinus] 76
Den langsrede Flagermuus [V. Auritus] . —
8 forskjellige Arter andre . . —

Pattedyr, tiende Klasse.

10de Klasse indeholder Pattedyrene uden Hjørnetænder eller Gnaverne. (Glires.) . 77
§ 1. Det fremmede Pindsvin o: Pildyret [Hystrix Cristata] . . . 78
Kuandu [H. Prehensilis] . . —
§ 2 Haren [Lepus Timidus] . . —
§ 3. Kaninen [L. Cuniculus] . . 80
§ 4. Pika [L. Alpinus] . . 81
§ 5. Fitdyret o: Daman, Klippegrævlingen, [Hyrax] 82
§ 6. Halvkaninen o: Kavier [Cavia] . —
A. Kavia o: amerikansk Vandsvin [Cavia Capybara] —
B. Det ostindiske o: indiske Svin [C. Cobaya] . —
C. Paka [C. Paca] . . . 83
D. Aguti [C. Aguti] . . —
§ 7. Bæveren o: Kastoren [Castor Fiber] . —
§ 8. Egern [Sciurus] . . . 87
A. Det almindelige Egern [Sciurus Vulgaris] . —
B. Palme-Egernet [Sc. Palmarum] . 88
C. Taguanen [Sc. Petaurista] . . —
D. Det flyvende Egern Sc. Volans] . . —
§ 9. Hamsteren [Mus Cricetus] . . 89
§ 10. Murmeldyret [Arctomys] . . 90

Side.

A. Det alpiſke Murmeldyr ɔ: Marmotten [Mus Marmotta] . . . 91
B. Det polſke Murmeldyr ɔ: Bobak [Mus Arctomys] —
C. Det kanadiſke Murmeldyr ɔ: Monax [Mus Monax] . . 92
D. Suſlik ɔ: Siſel [M. Citellus] . . —
§ 11. a) Rotteſlægten [Mus] . —
Om deres ſtærke Formerelſe . . 93
Om Midler til at fordrive dem . 95
A. Den almindelige Rotte [Mus Rattus] . 97
B. Vandringsrotten [M. Decumanus] . 98
C. Karako [M. Careco] . . —
D. Vandrotten [M. Amphibius] . —
E. Lemænd ɔ: Fieldmuus [M. Lemmus] . 99
Deres Udvandringer . . —
F. Zokor [M. Aspalax] . . —
G. Muldvarperotten [Rattus Talpa] . 100
H. Ondrata ɔ: Zibethrotten [Mus Zibethicus] —
b) Soverne.
I. Soveren ɔ: Sydſoveren [M. Glis] . —
K. Egeſoveren [M. Qvercinus] . —
L. Haſſelſoveren [M. Avellanarius] . —
M. Tamariſkſoveren [M. Tamaricinus] . 101
N. Den langbenede Sover [M. Longipes] . —
c) Springerne ɔ: de Gamles tobenede Rotter:
O. Jerboa [Mus Sagitta] . . —
P. Alaktaga [M. Iaculus] . . —
Q. Den kapſke Springer [M. Caffer] . —

Side.

Om uogle Rotter som spises . 101

d) Musesslægten:

§ 12. A. Husmusene [Mus Musculus] . 101

B. Markmusen [M. Arvalis] . 102

C. Skovmusen [M. Silvaticus] . . —

D. Blindmusen [M. Typhlus] . —

Pattedyr, ellevte Klasse.

11te Klasse indeholder Pattedyr, som mangle Fortænder o: de tandløse (Edentula.)

§ 1. Myreslugerne [Myrmecophaga] . 103

A. Den store Myreslæger [Myrmecophaga Iubata] 104

B. Tamandua [M. Tamandua] . —

C. Den lille Myreslæger [M. Didactyla] . —

D. Den piggede Myreslæger [M. Echidna] . —

E. Skjældyret o: Myreslugeren med Skjæl [M. Manis] 105

§ 2. Orykteropen [M. Capensis] . —

§ 3. Armadillen o: Harniskdyret [Dasypus] . 106

§ 4. Dovendyret o: Dræveren, Ai. [Bradypus] 107

A. Ai [Br. Tridactylus] . . 108

B. Unau [Br. Didactylus] . . —

Pattedyr, tolvte Klasse.

12te Klasse indeholder Pattedyrene med een uklovet Hov eller: de heelhovede (Solidungula) 108

§ 1. Hesten [Equus Caballus] . . 109

Side.

§ 2. Eſelet ɔ: Aſenet [E. *Aſinus*] . . 112
Muuleleſel [Eqvus Hinnus] 113
§ 3. Zebra [E. Zebra] . . . —
§ 4. Qvagga [E. Qvagga] . . 114

Pattedyr, trettende Klaſſe.

13de Klaſſe indeholder Pattedyr med kløſtet Hov, eller to Kløver, ɔ: de drøvtyggende (Ruminantia)

A. Kameelſlægten [Camelus]

§ 1. Kamelen med een Pukkel ɔ: Dromedar [Camelus Dromedarius] . . . 115
Topuklet Kameel ɔ: Trampeldyr [C. Bactrianus] 116
§ 2. Kameelgeed ɔ: Geed-Kameel, Lama, Glama, 117
Guanako [C. Glama] . . —
§ 3. Vigunnadyret ɔ: Faarekamelen, Pakos [Camelus Vicugna] . . . 118

B. Moſkusdyrene [Moschus]

§ 4. Moſkushjorten ɔ: Biſamdyret, Desmerdyr. [Moschus Moschiferus] . . 119
§ 5. Dverghjorten ɔ: Memina [M. Memina] —

C. Hjorteſlægten [Cerus]

§ 6. Hjorten ɔ: Kronhjort, [Cervus Elaphus] 120
§ 7. Daadyret ɔ: Daa, Daahjort [C. Dama ɔ: Platyceros] . . 121
§ 8. Raadyr ɔ: Raa [C. Capreolus] . 122
§ 9. Rensdyr ɔ: Reen, Reenshjort [C. Tarandus] 123
§ 10. Elsdyr ɔ: Elg, Elgur, Elshjort [C. *Alces*] 125

Side.

D. Kamelopardslægten [Camelopardalis]

§ 11. Kameloparderen o: Giraffen [Camelopardalis Giraffa] 126

E. Antilopeslægten [Antilope]

§ 12. Nylghau [*Antilope Picta*] . 127

§ 13. Gemsen o: Vildbukken, [*A. Rupicapra*] . —

§ 14. Pasan [*A. Orys*] . . —

§ 15. Gazellen o: Antilopen [*A. Dorcas*] . 128

§ 16. Saigá [*A. Saiga*] . . —

§ 17. Kududyret [*A. Strepsiceros*] . —

F. Bukkeslægten [Capra]

§ 18. Geedebukken o: Husbukken [Capra Hircus] 129

§ 19. Angorisk Geed [Capra Hircus *Angorensis*] 131

§ 20. Steengeden o: Steenbukken [C. H. Ibex] . 132

En afrikansk Buk [Ovis *Aries Aversa*] . —

G. Faareslægten [Ovis *Aries*]

§ 21. Islandsk Faar [O. *A.* Polycerata] . 133

a) Spansk Faar [O. *A.* Hispanica] . 138

b) Engelsk Faar [O. *A.* Anglica] . . —

c) Arabisk Faar [O. A. *Arabica*] . —

d) Indianst Faar o: Adimain [O. A. Indica] 139

H. Oxeslægten [Bos Taurus] . —

§ 22. Uroxen [Bos Taurus Urus] . . 140

§ 23. Pukkeloxen o: Bisong [B. T. Bison o: B. T. Indicus Major] . . . 141

§ 24. Bøffeloxen o: Bøffel [B. T. Bubalus] . —

§ 25. Den kapske Bøffel [B. T. Caffer] . 142

§ 26. Den thibetske Bøffel [B. T. Grunniens] 143

Side.

§ 27. Oxen ɔ: den tamme Europæiske [B. T. Domestica Europæa] . . 143

Pattedyr, fjortende Klasse.

14de Klasse indeholder Svineslægten eller de tykhudede Pattedyr (Pachydermata)

§ 1. Svinet ɔ: det tamme Svin [Sus Domesticus] 147

A. Vildsvin ɔ: Vildbasse [S. Scrofa] . 148

§ 2. Tajassu ɔ: Moskussvinet [S. Tajassu] . 150

§ 3. Babirussen ɔ: Hjortesvinet [S. Babirussa] 151

§ 4. Æthiopisk Svin [S. Æthiopicus] —

Det guneiske Svin 152

Det afrikanske Svin [Sus Africanus]

Pattedyr, Femtende Klasse.

Femtende Klasse indeholder Søpattedyrene [Amphibia]

A. Sælhundene ɔ: Kobbeslægten [Phoca] 153

§ 1. Sælhunden ɔ: Sæl, Kobbe, [Phoca Vitulina] —

§ 2. Søkoen ɔ: Manati [Trichechus Manatus] . 155

§ 3. Den glatte Søløve [Phoca Leonina] . 156

§ 4. Den laadne Søløve [Ph. Iubata] . 157

§ 5. Søbjørnen [Ph. Ursina] . —

B. Hvalrosser [Trichechus] . —

§ 6. Hvalros ɔ: Rosmul [Tr. Rosmarus] . 158

§ 7. Dugung [Tr. Dugung] . —

Pattedyr, sextende Klasse.

16de Klasse indeholder de fiskeagtige Pattedyr
o: Hvalfiskeslægten (Cetacea)

§ 1. Den store grønlandske Hval o: Hvalfisken [Balæna Mysticetus] . . 159
§ 2. Rørhvalen [B. Physalus] . . 163
§ 3. Nordkaperen o: Springeren, Springhvalen, [Delphinus Orca] . . —
§ 4. Narhvalen o: Enhiørningsfisken [Physeter Orca o: Monodon] . . 164
§ 5. Kaskelotten o: Potfisken [Physeter] . . 165
A. Den store Kaskelot [Physeter Maximus] . —
B. Den egentlige Kaskelot [Ph. Macrocephalus] —
§ 6. Marsvinet [Delphinus Phocæna] . . 166
§ 7. Tumleren [Delph. Delphis] . —

Anden Bog, om Fuglene

Om Fuglenes Bygning, Næring, Færdigheder og Opholdssteder . . 167
Deres Inddeling i 7 Klasser . 175

Fugle, første Klasse.

1ste Kapitel. Fugle af første Klasse, der indeholder Strudseslægten (Struthio)
§ 1. Strudsen [Struthio Camelus] . 176
§ 2. Kasuaren [Str. Casuarius o: Rhea Brissonii] 180
§ 3. Tujuen o: den amerikanske Struds [St. Americanus] . 181
§ 4. Dronten [Didus Ineptus] dens Beskrivelse med Tvivl om dens Tilværelse . —

Fugle, anden Klasse.

2det Kapitel. Fugle af anden Klasse, der indeholder Rovfuglene [Accipitres]
A. Gribbene [Vultur.]
§ 1. Kondoren [Vultur Gryphus] . 183
§ 2. Gribkongen o Munkegribben [V. Papa] . 184
§ 3. Den brunrøde Grib [V. Fulvus] . 185
§ 4. Aadselgrib o: Jordgribben [V. Percnopterus] —
§ 5. Auragribben [V. Aura] . —
§ 6. Den almindelige o: askefarvede Grib [V. Cinereus] 186
§ 7. Lammegrib o: den skæggede Grib [V. Barbatus] —

Side.
§ 8. Haregribben [Vultur Cristatus] . 186
B. Falkeslægten eller vore Ørne, Høge og Glenter [Falco] .
§ 1. Landørn o: Guldørn, Steenørn, Fjeldørn, Kongesrn [Falco Chrysäetos] . 188
§ 2. Den brune o: almindelige Ørn [F. Fulvus] 189
§ 3. Den lille Landørn o: Andesrnen [F. Melanetus] —
§ 4. Den store Havørn o: Gaasesrn, Beenbrækker, [F. Ossifragus] . —
§ 5. Fiskegiven o: Flodørnen [F. Haliætus] . 190
§ 6. Fiskørnen [F. Albicilla] . —
§ 7. Duehøgen o: Storhøgen [F. Palumbarius] 191
§ 8. Spurvehøgen [F. Nisus] . —
§ 9. Ringelhøgen [F. Pyrargus] . —
§ 10. Blaahøgen [F. Cyaneus] . —
§ 11. Sumphøgen og § 12 den rustfarvede Høg [F. Æruginosus] . . —
§ 13. Glenten [F. Milvus] . 192
C. Egentlige Falke.
§ 14. Den hvide Falk o: Ædelfalken, Girofalk, [F. Candicans] . . 193
§ 15. Den almindelige Falk [F. Gentilis] . —
§ 16. Lerkefalken o: Træfalken [F. Subbuteo] 194
§ 17. Kirkefalken o: Kirkehøgen [F. Tinunculus] —
§ 18. Den lille Falk [F. Æsalon] . —
D. Uglerne [Strix]
§ 19. Steenuglen o. Bierguglen [Strix Bubo] 195

Side.

§ 20. Den store Hornugle [Strix Otus] 195
§ 21. Den lille Hornugle [S. Scops] . 196
§ 22. Natuglen [S. Aluco] . —
§ 23. Den brune Ugle o: Branduglen [S Stridula] —
§ 24. Kirkeuglen o: Taarnuglen [S. Ulula] —
§ 25. Perleuglen o: Slørugle [S. Flammea] —
§ 26. Dværguglen o: Krakuglen [S. Passerina] —
§ 27. Den store hvide Dagugle o: Sneeuglen [S. Nyctæa] . . 197
§ 28. Falkeuglen [S. Accipitrina] . —

Fugle, tredie Klasse.

3die Kapitel. Fugle af tredie Klasse eller Hønseslægten (Gallina)

§ 1. Smaahøns o: Gaardhøns [Phasianus Gallus] 198
De forskiellige Afarter, saasom: Gumpehøns, spanske Høns, Dværghøns, Purhøns, Uldhøns, Indianske Høns og Negerhøns . 200
§ 2. Kalkunske [Meleagris Gallopavo] . 201
Den hornede Kalkun o: den bengalske [M. G. Cornutus] . . 204
§ 3. Kurasserne o: Skrigerne [Crax]
A. Den sorte Kurasso [Crax Nigra] . —
B. Hokko . . 205
C. Pauxi o: Kusco . . —
D. Mitu . . —

Fugle, fjerde Klasse.

Fierde Kapitel. Fugle af fierde Klasse, der indeholder Strandfuglene (Grallæ)

Side.

§ 1. Storken [*Ardea Ciconia*] . 222

§ 2. Hejren [Ardea] . . 224

A. Den graa Hejre [Ardea Cinerea] . —

B. Den hvide Hejre [*A.* Garzetta] . 225

C. Sølvhejren [A. Argentea] —

D. Nordrummen [*A.* Stellaris] . —

E. Nathejren [*A.* Nycticorax] . 226

Flere Hejrearter . . —

§ 3. Tranen [Grus] . . —

A. Den almindelige Trane [Ardea Grus] . 227

A. Jomfrutranen o: den numidiske Jomfru [Ardea Virgo] . . 228

C. Den hvide Trane [A. G. Leucogeranos] —

D. Krontranen o: kapske Trane [*A.* G. Pavonina] 229

§ 4. Jabiruen o: den brasilianske Stork [Mycteria] 230

§ 5. A. Ibis o: den hvide Ibis [Tantalus Ibis] —

A. Den sorte Ibis . . . —

C. Guara o: den røde Ibis . —

D. Skovpelikanen [*T.* Loculator] . 231

E. Den seglnebbede Tantalus [*T.* Falcinellus] —

§ 6. Flamingo [Phoenicopterus Ruber] . —

§ 7. Horndrageren o: den brasilianske Trane [Palamedea Cornuta] 232

Side.

§ 4. Peneloper [Penelope] . . 205
§ 5. Trappen o: Trappegaasen [Otis] . . 206
A. Den store Trappe [Otis Tarda] . —
B. Den lille Trappe o: Dvergtrappe [O. Tetrax] 208
Nogle Trappearter fra de andre Verdensdele —
§ 7. Perlehønen [Numida] —
Afarter af Perlehøns . . 209
§ 8. Fasanen [Phasianus] . . . 210
A. Den almindelige Fasan [Phasianus Colchicus] 211
B. Guldfasanen [Ph. Pictus] . . —
C. Solvfasanen [Ph. Nycthemerus] . —
D. Argusfasanen [Ph. Argus] . 212
§ 9. Paafuglen o: Paaen [Pavo] . —
A. Den almindelige Paafugl [Pavo Cristatus] 213
B. Den kineſiſke o: thibetſke Paafugl [P. Bicalcaratus] 214
C. Impeys Paafugl [P. Impeyanus] . —
§ 10. Aarfugle o; Uhrfugle [Tetrao]
A. Tiuren [Tetrao Urogallus] . . 215
B. Uhrhøns [T. Tetrix] . . 216
C Hjerpen [T. Bonasia] . . 217
D. Rypen [T. Lagopus] . . —
E. Den almindelige o: graa Agerhøne [T. Perdrix] 218
F. Den røde Agerhøne [T. P. Rufus] . —
G. Frankolinen [T. P Francolinus] . —
H. Vagtler [T. Coturnix] . 219
§ 11. Duen [Columba] . . —

Side.
§ 8. Trompetfuglen [Sophia Crepitans] . 232
§ 9. Slangeæderen ɔ: Slangefalken, Sekretærfuglen [Serpentarius] . . —
§ 10. Skeefuglen ɔ: Krebsæderen [Cancroma] . 233
§ 11. Skuffelnebben ɔ: Skaalneb, Skeegaas [Platalea] —
A. Den hvide Skuffelneb [Platalea Leucorodia] 234
B. Den røde Skuffelneb [Pl. Ayaja] . —
C. Dvergskuffelen [Pl. Pygmæa] . —
§ 12. Klyden [Recurvirostra] . —
§ 13. Regnpibere [Charadrius] . —
A. Brokfuglen ɔ: Jeylen [Ch. Pluvialis] . 235
B. Præstekraven ɔ: Sandrønnen, Strandsneppe, [Ch. Hiaticula] . . —
C. Strandloe ɔ: Rylen [Ch. Alexandrinus] . —
D. Pomerantsfuglen [Ch. Morinellus] . —
E. Styltegiængeren [Ch. Himantopus] . —
§ 14. Strandløbere [Tringa] .
A. Viben ɔ: Kivit [Tringa Vanellus] . 236
B. Brunshanen [Tr. Pugnax] . —
C. Horsegummer ɔ: Horsegøg, Skoddefoll [Tr. Ocrophus] . . 237
§ 15. Snepper [Scolopax]
A. Skovsneppen ɔ: Holtssneppen [Scolopax Rusticola] —
B. Bekkasinen [Sc. Gallinago] . 238
Enkelte og dobbelte Bekkasiner . —
C. Dyndsneppen [Sc. Limosa] . —
D. Rødbenen [Sc. Totanus] . —

Side.

E. Regnspoven [Sc. *Arcuata*] 238
F. Den lille Spove [Scolopax Phæopus] —
G. Den røde Spove [Sc. Rubra] —
§ 16. Strandskuren o: Strandskaden [Hæmatopus Ostralegus] —
§ 17. Snarrer [Rallus] —
A. Skovsnarre o: Akerrixe [Rallus Crex] 239
B. Den store Vandsnarre [R. Aqvaticus] —
C. Den lille Vandsnarre [R. Porzana] —
§ 18. Blisfugle o: Vandhøns [Fulica] —
A. Vandhønen [Fulica Chloropus] 240
B. Den sorte Vandhøne [F. *Atra*] —
C. Sultanshønen [F. Porphyrio] —
§ 19. Sporevingerne [Parra] 241

Fugle, femte Klasse.

Femte Kapitel. Fugle af 5te Klasse, der indeholder Svømmefuglene [Anseres]

1. Pelikanen [Pelecanus] 243
A. Den almindelige Pelikan [Pelecanus Onocrotalus] —
B. Skarven o: Kulpelikanen, Strandravn [P. Carbo] 244
Mindre Skarver: Sletbak og Topskarv —
C. Fregatfuglen [P. *Aqvilus*] —
D. Havsulen o: Tossefuglen [P. Basanus] 245
§ 2. Straarumper o: Tropikfugle [Phaeton]
A. Den flyvende Straarumpe —
B. Den svømmende Tropikfugl —
§ 3 Slangefuglen [Plotus] —

Side.

§ 4. Albatrossen o: det kapske Faar [Diomedea] . 246
§ 5. Stormfuglen [Procellaria] —
A. Sørren Peder o: Pintado [Procellaria Glacialis Minor] . . —
B. Havhesten o: Uvejrsfuglen [P. Pelagica] . 247
§ 6. Saxnebben o: Vandskiærren [Rhincops] , —
§ 7. Terner [Sterna]
A. Søsvalen o: Hætteternen, Tendelober [Sterna Hirundo] . . —
B. Blaaternen [S. Nigra] . —
C. Den dumme Terne [S. Stolida] . —
§ 8. Maage o: Strandmaager [Larus] . 248
A. Svartbagen [Larus Maximus] . —
B. Den graa Maage o: Graanakken, Hestemaagen [L. Canus] . . —
C. Sildemaagen o: den brune Maage [L. Fuscus] 249
D. Snyltemaagen o: Struntjægeren [L. Parasiticus] —
§ 9. Ender [Anas] . —
A. Svanen [Anas Cygnus] . —
B. Svanegaasen o: den spanske Gaas [A. Cygnoides] 251
C. Den tamme Gaas [A. Anser Domestica] —
D. Vildgaasen o: Graagaasen, Klingergaas, Knagergaas, Knorpegaas [A. A. Campestris] 252
E. Radgaasen o: Taddergaas, Trægaas. [A. A. Bernicla] . . —
F. Snegaasen [A. A. Nivalis] . 253
Maade at sede Giæs hastig paa . —
G. Edderfuglen o: Eddergaas [A. A. Mollissima] 254

Side.

H. Den almindelige tamme And [Anas Boschas] 255
Vilde Ænder: a. Stokanden —
b. Pibeanden [A. Penelope] —
c. Den sorte And [A. Nigra] —
d. Gravanden o: Brandanden, Gravgaas [A. Tadorna] —
e. Turpan [A. Rutila] —
f. Hvinanden o: Qvækerand [A. Clangula] 256
g. Topand o: Troldand [A. Fuligula] —
h. Krikand [A. Creccia o: Qvercedula] —
i. Sluand o: Skuffeland [A. Clypeata —
k. Den tyrkiske And o: Moskusand [A. Moscata] —
l. Den kinesiske And [A. Galericulata] —
§ 10. Skrækker [Mergus]
A. Fiskeanden [Mergus Merganser] 257
B. Den hvide Nonne o: Hvidsiden [M. Albellus] —
§ 11. Dykkerne [Colymbus]
A. Lommen [Colymbus Arcticus] 258
B Nordlands Lom —
C. Den toppede Lom [C. Cristatus] —
D. Erkedykkeren [C Urinator] 259
E. Den lille Lom [C. Minor] —
F. Imber [C. Imber] —
G. Lomvien [Alca Lomvia] —
H. Sjoduen o: Tejsten [C. Grylle] —
§ 12. Alkerne o: Algerne [Alca] —

Side.
A. Søpapegøjen ɔ: Lundtalle [Alca Arctica] 260
B. Klubalken . . . . . —
C. Den spidsnebbede Alk . . 261
§. 13. Fidtgiæssene [Aptenodytes]
A. Den store ɔ: patagoniske Fidtgaas [Aptenodytes Patagonica] . . . 262
B. Den magellanske [A. Papua] . . 1 —
C. Den lille Pingoin [A. Chrysocome] . —

Fugle, siette Klasse.

Siette Kapitel. Fugle af 6te Klasse, der indeholder:
de Klatrende Fugle [Scansores.]

§ 1. Spetter [Picus]
A. Sortspetten [Picus Martius] . 263
B. Grønspetten [P. Viridis] . . —
C. Rødspetten [P. Major] . . 264
§. 2. Vendehalsen [Iynx Torqvilla] . —
§ 3. Jakamaren [Galbula] . . —
§ 4. Giøgen ɔ: Kukken [Cuculus Canorus] . —
§ 5. Honninggiøg [Cuculus Indicator] . 265
§ 6. Turako [Cuculus Persa] . . —
§ 7. Kuruku [Trogon] . . 266
§ 8. Skiægfuglen [Bucco] . . —
§ 9. Peberfuglen [Ramphastos] . . —

Side.

§ 10. Papegøjen [Psittacus] 267
Forskiellige Papegøjearter —

Fugle, syvende Klasse.

Syvende Kapitel. Fugle af 7de Klasse, der indeholder de spurveagtige Fugle [Passeres.]

§ 1. Tornskader ɔ: Slagtere [Lanius]
A. Den graa Tornskade ɔ: Vægteren [Lanius Excubitor] 269
B. Den lille graa Tornskade [L. Collurio Minor] —
C. Den rødhovede Tornskade [L. Collurio] —
§ 2. Fluesnappere [Muscicapa] 270
A. Den plettede Fluesnapper [Muscicapa Grisola] —
B. Den sortrygede Fluesnapper [M. Atricapilla] —
§ 3. Kramsfugle ɔ: Drosler [Turdus]
A. Den dobbelte Kramsfugl [Turdus Viscivorus] —
B. Snarredrosten [T. Bilaris] —
C. Røddrosten [T. Iliacus]
D. Vinkramsfuglen [T. Musicus] 271
E. Ringdrosten ɔ: Præstekraven [T. Torqvatus] —
F. Solsort [T. Merula] —
G. Rørdrosten [T. Arundinaceus] —
H. Den amerikanske Sangdrossel [T. Polyglottus] —
I. Rosendrosten T. Roseus] —
§ 4. Sidensvandsen ɔ: Silkerumpen [Ampelis Garrulus] 272
§ 5. Tanagrer [Tanagra] —

Side.

§ 6. Maisfuglen [Gracula] . 272
Minofuglen [Gracula Religiosa] —
§ 7. Ravneslægten [Corvus] . 273
A. Den sorte Ravn [Corvus Corax] . —
B. Bjergravn o: Alpekrage [C. Graculus] . 274
C. Blaaraagen [C. Corone] . —
D. Raagen o: Kornkragen [C. Frugilegus] . —
E. Krage [C. Cornix] . . —
F. Allike o: Kaa [C. Monedula] . 275
G. Skade [C. Pica] . . —
H. Skovskade [C. Glandarius] . . 276
I. Nøddekrigen [C. Cariocatactes] . —
§ 8. Ellekragen [Coracias Garrula] . 277
§ 9. Næsehornsfugl [Buceros] . 278
§ 10. Paradisfugl [Paradisea] . 279
§ 11. Oriolen [Oriolus] . . 280
A. Pirolen [Oriolus Galbula] . —
§ 12. Stæren [Sturnus] . . —
A. Den almindelige Stær [Sturnus Vulgaris] . 281
B. Vandstær [St. Cinclus] . 282
§ 13. Kjernebiderslægten [Loxia] . —
A. Korsnebbet [Loxia Curvirostra] . —
B. Kirsebærfugl o: Kjerneknækker [L. Coccothraustes] —
C. Dompapen [L. Pyrrhula] 283
D. Svensken [L. Chloris] . —
§ 14. Spurveslægten [Fringilla] —

Side.

A. Graaspurv [Fringilla Domestica] . 284
B. Skovspurv s: Markspurv [Fringilla Montana] 285
C. Bogfinke [F. Coelebs] . —
D. Qvækkeren, ægte Bogfinke [F. Montifringilla] —
E. Irisk, Torniriisk, Sidserønnike [F. Cannabina] —
F. Sneefinke [F. Nivalis] . . 286
G. Stillits [F. Carduelis] . —
H. Sisgen [F. Spinus] . . —
I. Kanariefugl [F. Canaria] . . 287
§ 15. Verlingeslægten [Emberiza] . 288
A. Enkefugl, Paradisverling [Emberiza Paradisea s: Vidua] . . —
B. Snespurv, Snekok [E. Nivalis] . —
C. Gulspurv [E. Citrinella] . 289
D. Hirsfugl, Kornlerke [E. Milliaria] . —
E. Hortulan [E. Hortulana] . —
§ 16. Mejserne [Parus] . . 290
A. Musvit, Moskovit [Parus Major] . —
B. Blaamejse [P. Cæruleus] . —
C. Graamejse [P. Palustris] . —
D. Langhaled Mejse [P. Caudatus] . 291
E. Pendulinen [P. Pendulinus] . —
F. Topmejse [P. Cristatus] . —
G. Skægmejse [P. Biarmicus] . —
§ 17. Manakiner [Pipra] . . —
A. Stortopped Manakin [Pipra Pareola] . —
B. Bjerghane, Klippehane [P. Rupicola] . 292

Side.

§ 18. Lerken [Alauda] . . 292
A. Sanglerke [Alauda Arvenſis] . —
B. Englerke [A. Pratenſis] . 293
C. Marklerke [A. Campeſtris] . —
D. Toplerke [A. Criſtata] . —
E. Trælerke [A. Arborea] . —
Med flere Arter . . —
§ 19. Vipſtjerteſlægten [Motacilla] . 294
A. Nattergalen [Motacilla Luſcinia] . —
B. Græsſmutte [M. Hippolais o: Curruca] . 295
C. Haveſkade o: Nattergalens Horeunge [M. Atricapilla] 296
D. Graaiviſk [M. Modularis] . —
E. Spidslerke [M. Ficedula] . —
F. Fuglekonge [M. Regulus] . —
G. Skrædderfugl [M. Sartoria] . . 297
H. Gjerdesmutte, Tommelliden [M. Troglodytes] —
I. Den blaa-Havrefugl [M. Alba] . —
K. Den gule Havrefugl o: Gulſpink [M. Flava] 298
L. Steenpikker, Steengylp [M. Oenanthe] . —
M. Rødkjelk o: rødbryſtet Vipſtjert [M. Rubecula] —
N. Blodſtjert [M. Phoenicurus] . 299
O. Blaabryſtet Vipſtjert [M. Svecica] . —
P. Bynkefugl o: brunbryſtet Vipſtjert [M. Rubetra] —
§ 20. Svaler [Hirundo] . . .
A. Huusſvale [Hirundo Domeſtica o: Ruſtica] 300
B. Markſvale [H. Agreſtis o: Urbica] . —
C. Digeſvale o: Bakſvale [Hirundo Riparia] . —

Side.
D. Kirkesvale ɔ: Muursvale [H. Apus] . 301
E. Den indiske Svale ɔ: Salangane [H. Esculenta] —
Spiselige Svalereder . . —
§ 21. Aftenbakke ɔ: Natravn [Caprimulgus Europæus] 302
§ 22. Spetmejsen, Blaaspetten [Sitta Europæa] 303
§ 23. Trælober ɔ: Træpikker [Certhia]
A. Trælober ɔ: almindelig Træpikker [Certhia Familiaris] . . 303
B. Muurløber [C. Muraria] . —
§ 24. Kolibri ɔ: Honningfugl, Fluefugl [Trochilus] 304
§ 25. Hærfuglen, Hærpop, Bubber, [Upupa] 305
Den store Hærfugl ɔ: Promeropen [Promerops] 306
§ 26. Momoten [Momotus] . —
§ 27. Bisslugeren [Merops Apiator] . 307
§ 28. Jisfuglen [Alcedo ɔ: Halcyon] . —
§ 29. Todier [Todus] . . 308

Tredie Bog.

Om Krybdyrene (Amphibia)

Krybdyrenes indvendige Bygning og Formerelsesmaade m. v. . . 309
Deres Inddeling i 2 Klasser . . 310

Side

Krybdyr, første Klasse.

Første Kapitel. Om Krybdyrene af 1ste Klasse eller de æglæggende firefødde Krybdyr (Amphibia Reptilia.)

§ 1. Fiirbeen o: Øgler [Lacerta]

A. Krokodilen fra Nilstrømmen [Lacerta Crocodilus] . . 311

B. Kaiman o: den amerikanske Krokodil [L. Kaiman] 312

C. Alligator [L. *Alligator*] . 313

D. Den ostindiske Krokodil [L. Gangetica] 314

E. Leguanen [L. Igvana] . —

F. Kamæleon [L. Camæleon] . 315

G. Varæleren [L. Monitor] . —

H. Stinko [L. Stinko] . . —

I. Gekko [L. Gecko] . . —

K. Basiliſken [L. Baſiliſcus] . 316

L. Salamander [L. Salamander] . —

M. Den graa o: almindelige Fiirbeen [L. Vulgaris] 317

N. Den grønne Fiirbeen [L. Agilis] . —

O. Sumpfiirbeen [L. Palustris] . —

P. Vandfiirbeen [L. Lacuſtris] . —

Nogle flere Arter Fiirbeen og Slangefiirbeen . . —

§ 2. Dragen [Draco] . . 319

§ 3. Skildpadder o: Skioldpadder [Teſtudo]

Side.

I. Søskildpadder.

A. Den grønne Skildpadde [Testudo Midas] 320
B. Karetten [T. Imbricata] . . —
C. Læderskildpadden [T. Coriacea] . —

II. Landpadder:

D. Mudderskildpadden [T. Orbicularis] —
E Den geometriske Skildpadde [T. Geometrica] 321
F. Den græske Skildpadde [T. Græca] . —

§ 4. I. Frøer o: Padder, Taser [Rana]

A. Kofrøen [Rana Ocellata] . 322
B. Kildefrøen [R. Esculenta] . —
C. Landfrøen o: den gule Frøe [R. Temporaria] 323
D. Peder Oxes Frøe o: Oxens Tase [R. Bombina] —
E. Løvfrøen o: Træfrøen [R. Arborea] —
Om nedregnede Frøer, Frøernes seje Liv m. m. 324

II. Tudser [Bufo]

F. Skruptudsen o: Skruppetase [Rana Bufo] —
G. Pipatudsen [R. B. Pipa] . 325
Pulveret af Tudser, et opdaget Middel mod Skurv —

Krybdyr, anden Klasse.

Andet Kapitel. Om Krybdyrene af 2den Klasse, eller de Krybdyr, som mangle Fødder, som kaldes Slanger (Serpentes)

Om Slangernes Dannelse, Gift og Kjødets Spiselighed . . 326

Side.

§ 1. Kæmpeslangen, Afgudsslangen, Qvæleren, [Serpens Boa Constrictor] . 327

§ 2. Klapperslange o: Rangleslange [S. Crotalus Horridus] . . 328

§ 3. Ringslange [S. Amphisbæna] . 329

§ 4. Ronkeslange [S. Cæcilia] . 330

§ 5. Vorteslange [S. Acrocordon] . —

§ 6. Anhagaslange [S. Anhaga] . —

§ 7. Skjoldslanger o: Snoge [Coluber]

A. Hugormen [S. Coluber Berus] . —

B. Aspis [S. C. Aspis] . . 331

C. Hornslange [S. C. Cerastes] . —

D. Brilleslange [S. C. Naja] . —

E. Otterslange [S. C. Atropos] . —

F. Barnslange, Jomfrueslange [S. C. Domicella] 332

§ 8. Den egentlige Snog [S. C. Natrix] . —

Æskulapsnogen [S. C. Æsculapii] . 333

§ 9. Skjælslange [S. Angvis]

A. Staalormen, Blindormen, [S. Angvis Fragilis] —

Fierde Bog, om Fiskene.

Fiskenes Bygning, Næringsmidler o. s. v. . 334

Deres Inddeling i 6 Klasser . . 338

Side.

Fiske, første Klasse.

1 Kapitel. Fiske af første Klasse eller Bruskfiske (Chondropterygii)

§ 1. Hajer o: Haaer [Sqvalus]
A. Haaskjæring [Sqvalus Charcharias] . 339
B. Tudsehajen o: Havengelen [S. Sqvatina] 340
C. Hammerhajen [S. Zygæna] . 341
D. Haamæren o: Hestehaj [S. Maximus] . —
E. Saugfisken [S. Pristis] . —
F. Tornhaj [S. Achantias] . 342
§ 2. Havkat o: Sødrage [Chimæra] . —
§ 3. Rokker o: Skader [Raja] . —
A. Pletrokke [Raja Batis] . 343
B. Speilrokke [R. Miraletus] . —
C. Pigrokke [R. Pastinaca] . —
D. Sømrokke [R. Clavata] . 344
E. Kramperokke [R. Torpedo] . —
§ 4. Lampretter o: Steensuere [Petromyzon]
A. Havlampret [Petromyzon Marinus] . 345
B. Regenøjen [P. Fluviatilis] . 346
C. Vasigel [P. Branchialis] . —

Side.

Fiske, anden Klasse.

Andet Kapitel. Fiske af 2den Klasse o: de Giellelukte (Branchioſtegi.)

§ 1. Størslægten [Accipenſer] . 347
A. Den almindelige Stør [Accipenſer Sturio] —
B. Sterletten [A. Ruthenus] . 348
C. Liimfiſk o: Huusblasſtør [A. Huſo] —
§ 2. Søedrage [Pegaſus Draconis] . —
§ 3. Naalefiſk [Syngnathus] . —
A. Søhesten [Syngnathus Hippocampus] 349
B. Havnaal [S. Acus] . —
C. Koralſuer [S. Pelagicus] . —
§ 4 Knivfiske [Centriſcus]
A. Søsneppen [Centriſcus Scolopax] . —
B. Knivfisken [C. Scutatus] . —
§ 5. Muurbrækker o: Eenhornsfiſk [Baliſtes] —
§ 6. Kufferfiſk [Oſtracion] . 350
Den topiggede Kufferfiſk [Oſtracion Cornutus] —
§ 7. Kugefiſk [Tetrodon] . . —
§ 8. Pindfiſk o: Havpindsviin [Diodon] 351
§ 9. Klumpfiſk o: Mollesteen [Mola] . —
§ 10. Havtasker o: Sødiævle [Lophius]
A. Ulken [Lophius Piſcatorius] . 352
B. Søflagermuus [Lophius Veſpertilio] 353

	Side.
C. Søtudse [Lophius Histrio]	353
§ 11. Bugsuger [Cyclopterus]	—

Fiske, tredie Klasse.

Tredie Kapitel. Fiske af 3die Klasse, eller de Barbugede (Apodes)

§ 1. Aaleslægten [Muræna]	
A. Den almindelige Aal [Muræna Angvilla]	354
B. Havaalen [Muræna Conger]	356
C. Murænen [M. Helena]	—
D. Cecilie [M. Cœcilia]	357
E. Leptocephalus [M. Leptocephalus]	—
§ 2. Zitteraal ɔ: den elektriske Aal [Gymnotus Electricus]	—
§ 3. Regaleken ɔ: Sildtust [Regalecus]	358
§ 4. Spidshalen [Trichiurus Lepturus]	—
§ 5. Stangefisk ɔ: Graaskiæg [Orphidium Barbatum]	—
§ 5. Sandaal ɔ: Tobisen [Ammodytes Tobianus]	—
§ 7. Søulv [Anarrhicas Lupus]	359
§ 8. Sværdfisk [Xiphias Gladius]	—
§ 9. Dækkenfisk [Stromateus]	360

Fiske, fierde Klasse.

Fierde Kapitel. Fiske af fierde Klasse, eller de Strubefinnede (Iugulares)

§ 1. Lirefisk [Callionymus]	—

Side.

§ 2. Stiernekiger [Uranoscopus] . 361
§ 3. Petermand o: Fjersing [Trachinus Draco] . —
§ 4. Torskeslægten [Gadus] . —
A. Hvidling [Gadus Merlangius] . 362
B. Kulmund o: Graasej [G. Carbonarius] . —
C. Lyren o: den gule Kulmund [G. Pollachius] . —
D. Den almindelige o: lille Torsk [G. Callarias] —
E. Kulle [G. Æglefinus] . . 363
F. Dvergtorsk [G. Minutus] . —
G. Kabliau o: Torsk [G. Morrhua] . 364
Torskens Tilberedning til Klipfisk og Stokfisk m. m. 365
H. Langen [G. Molva] . . 367
I. Lysing [G. Merluccius] . . —
K. Qvabben [G. Lota] . . . 368
§ 5. Qvabberne [Blennius] —
A. Spretfisk [Blennius Gunnellus] . . —
B. Aaleqvabbe o: Aalemoder [B. Viviparus] . 369
§ 6. Pukkelfisk [Kurtus Indicus] . —

Fiske, femte Klasse.

Femte Kapitel. Fiske af 5te Klasse eller de Brystfinnede [Thoracici]

§ 1. Steenpikkerslægten [Cottus]
A. Knurhane o: Knude [Cottus Cataphractus] 370
B. Sosskorpion [C. Scorpius] . . —
C. Steenpikker [C. Gobio] . . . —
D. Sobullen . . . 371

Side.

§ 2. Havskorpioner [Scorpæna] . 371

§ 3. Spejlfisk o: Sosmed, St. Peders Fisk [Zeus] 372

§ 4. Sohaner [Trigla]

A. Gaffelfisk [Trigla Loricata] . —

B. Den røde Sohane [T. Cuculus] . 373

C. Sosvalen [T. Hirundo] . —

D. Den flyvende Sohane [T. Volitans] . 374

§ 5. Baandfisk [Cæpola] . . —

§ 6. Skjelfisk [Lepidopus Argenteus] . 375

§ 7. Suefisk o: Skibsstandser [Echeneis Remora] —

Leotsen [Echeneis Naucrates] . . —

§ 8. Langhalen Bjerglax [Macrourus] . —

§ 9. Flyndere [Pleuronectes]

A. Helleflynder [Pleuronectes Hippoglosſus] . 376

B. Pigvarre [P. Maximus] . —

C. Rødspette [P. Platesſa] . 377

D. Den almindelige Flynder o: Riske-Bøtte [P. Flesus] . . . . —

E. Tunge [P. Solea] . . 378

Flere Flyndearter . . —

§ 10. Kutling [Gobius] . . —

§ 11. Mullen [Mullus Barbatus] . —

§ 12. Makreelslægten [Scomber]

A. Makrelen [Scomber Scombrus] . 379

B. Thunfisken [S. Thynnus] . 380

C. Pigmakrel [S. Trachurus] . —

D. Bonetfisk [S. Pelamis] . —

§ 13. Hundestejle [Gasteroſteus] . . —

Side.

§ 14. Umberfisk [Sciæna] . . 381

§ 15. Aborreslægten [Perca]

A. Ferskvandsaborre [Perca Fluviatilis] —

B. Sandart [P. Lucioperca] . . 382

C. Horke [P. Cernua] . . —

D. Ulven [P. Labrax] . . 383

E. Giftaborre [Venenosa] . —

§ 16. Klipfisk [Chatædon] . . —

§ 17. Papegøjfisk [Scarus] . 384

§ 18. Dorader [Coryphæna] . —

§ 19. Læbefisk [Labrus]

A. Junkergylt o: Sojunker [Labrus Iulis] 385

B. Drosselfisk [L. Turdus] . —

C. Sortøjed Læb fisk [L. Melops] . —

§ 20. Havbrasen [Sparus] . . —

§ 21. Bodian [Bodianus] . . —

§ 22. Sogofisk [Holocentrus] . . —

§ 23. Lutian [Lutianus] . . —

Fiske, siette Klasse.

Siette Kapitel. Fiske af 6te Klasse eller de Bugfinnede (Abdominales)

§ 1. Karpeslægten [Cyprinus]

A. Den egentlige Karpe [Cyprinus Carpio] . 386

B. Speilkarpe [Rex Cyprinorum] . 387

C. Læderkarpe [C. Nudus] . . —

D. Skjægkarpe o: Barbe [C. Barbus] . —

Side.

E. Suder [Cyprinus Tinca] 387
F. Guldsuder [C. Tinca Aurea] 388
G. Grundling o: Grynding [C. Gobio] —
H Karudse [C. Carassius] 389
I. Steenkarudse [C. Gibellio] —
K. Guldfisk o: Guldkarpe [C. Auratus] —
L. Næsefisk [C. Nasus] 390
M. Flire [C. Vimba] —
N. Hesling [C. Dobula] —
O. Aland [C. Ieses] —
P. Alandblikke [Bipunctatus] —
Q. Hvidkalle o: Hvidfisk [C. Albula a: Alburnus] —
R. Elritse [C. Phoxinus] 391
S. Blaaspoie [C. Aspius] —
T. Skalle [C. Erytrophthalmus] —
U. Rudskalle o: Ruje [C. Rutilus] —
V. Brasen [C. Brama] 392
X. Bunke [C. Ballerus] 393
§ 2. Muletten [Mugil Cephalus] —
§ 3. Flyvefisk o: Vagtelfisk [Exocoetus Volitans] —
§ 4. Fingerfisk [Polynemus] 394
A. Den femfingrede Fingerfisk [Polynemus Quinquarius] —
B. Paradisfisk [P. Paradiseus] —
§ 5. Axfisk [Atherina] —
§ 6. Sølvfisk, Sølvblære, Perlefisk [Argentina] —
§ 7. Sild [Clupea] —
A. Den almindelige Sild [Clupea Harengus] 395

	Side.
Sildens Tilberedning m. v.	396
B. Den store Sild Maasfk: Sildemoder [C. Alosa]	398
C. Bretling: Brisling, Bladsild, Hvidsild, de saa kaldte Christiania Ansioser [C. Sprattus]	399
D. Ansios: Byrling, Sardelle [C. Encrasicolus]	400
Silde- og andet Fiskeri i Fyen	—
§ 8. Mormyrer [Mormyrus]	403
§ 9. Lax [Salmo]	—
A. Den egentlige Lax [Salmo Salar]	404
Fiskemaaden og Tilberedningen af Randers Lax	405
B. Graalax [S. Eriox]	406
C. Laxørte [S. Trutta]	—
D. Ørte [S. Lacustris]	407
E. Forellen [S. Fario]	—
F. Blaalax [S Wartmanni]	408
G. Maræner [S. Maræna]	—
H. Helt [S. Lavaretus]	—
I. Spelt [S. Thymallus]	410
K. Smelt: Stint, Lodde [S. Eperlanus]	—
L. Havsmelt [S. E. Marinus]	—
M. Karasiner [Characinus]	411
§ 10. Gjeddeslægten [Esox]	
A. Ferskvandsgjedde: eller Gjedde [Esox Lucius]	—
B. Hornfisk: Horngjedde [E. Belona]	312
C. Beenskjelled Hornfisk [E. Osseus]	413
D. Brasilianst Hornfisk [E. Brasiliensis]	—
E. Øglefisk [Elops Saurus]	—

Side.

§ 11. Pibefisk o: Torris [Fistularia] . —

§ 12. Leverfisk [Theutis] . —

§ 13. Malleslægten [Silurus] .

A. Mallen [Silurus Glanis] . 415

B. Langskæg [S. Clarias] . —

C. Den elektriske Malle [S. Electricus] . 416

D. Aaleformig Malle [S. Anguillaris] . —

§ 14. Pantserfisk [Loricaria] . —

§ 15. Mudderfisk [Amia] . . —

§ 16. Smerlinger o: Højseere [Cobitis] .

A. Den almindelige Smerling [Cobitis Barbatula] —

B. Dyndsmerling o: Vejrprofet [C. Fosilis] . 417

C. Steensmerling [C. Tænia] .

D. Højseeren [C. Anableps Viviparus] .

Kort Tillæg om Insekter og Orme . 418

Efterretning for Læseren og Bogbinderen.

Pag 29 og 30 er omtrykt og findes nu paa Titelarket.
Efter Pag. 165 indsættes Barrows Figur af Enhornet.
Efter Pag. 314 sættes Bladet hvorpaa den Ostindiske Krokodil, Salamandren og Slangefirbenene ere afbildede.
Allersidst i Bogen sættes Bladet med Fortegnelsen over Forfatterens Skrivter og Forlagsartikler.

Indledning til Naturhistorien.

Mennesket er en ulykkelig Skabning, naar han ej kiender sig selv og Tingene uden for sig. Hans store Evner til at udvide sine Kundskaber skaffe ham utallige Fornøjelser, der alle i sin Tid bidrage til, at han kan leve lykkelig. At faae rigtig Underviisning om Tingene i Verden, giver hans Forstand et nyt Lys, hans Villie en ny Kraft; han seer da, at han er ikke allene til for sin egen Skyld, ikke skabt for at spise, drikke og sove; men at han har mange Pligter at opfylde mod sine Medskabninger, for igjen at faae Hielp og Raad af dem; han føler, at de mange skabte Ting der tiene ham til Føde og Klæde, ere tilfælles for alle Mennesker, at man kuns skaffer sig dem i større og mindre Mængde, eftersom man er flittig og har Indsigter til, og at den lade, uvidende og ulærvillige er foragtet af alle og med Kummer maae tiltrygle sig den Føde, andre have i Overflødighed; kort saat: han forstaaer, at Mennesket behøver bestandig at lære noget nyttigt, for at være lykkelig blant Mennesker, for at hielpe den svage og uvidende til Rette med sine Kundskaber og Færdigheder og for at være et passende Led i Skabningens store Kiede.

Ingen Videnskab er saa stor som Naturhistorien eller Kundskab om alle skabte Ting, ingen Videnskab hielper saameget til at blive gode Agerdyrkere, Gartnere, Huus-

holdere og Haandværkere; ja der er ingen Konst og ingen Lærdom saa vigtig for det Menneske, der skal hielpe sig selv og andre, som den. Uvidenhed i Naturhistorien har ofte voldet Mennesker Døden, Angest for Hexer, Trolde og Diævle, og givet dem en Mistro til sig selv, saa de have sat deres Liid til Mauere, Hexemestre, Spaaqvinder og Gisglere, der have narret de lettroende og vankundige deres Penge fra og istedenfor at gisre dem lykkelige, skaffet dem flere Ulykker paa Halsen; og det er allerede en stor Ulykke at være saa enfoldig, at troe: at andre kunne bedre sørge for vor Lykke, end vi selv.

Naturvidenskaben er dernæst den meest morende af alle, fordi den aldrig udtømmes, fordi der bestandig opdages mere og mere i Henseende til Dyrenes og Planternes mange Arter og deres og Mineraliernes Brug for Menneskene; fordi vi derved lære at kiende de os skadelige Dyr, Planter og Mineralier, og derved at berede os paa Forsvar imod Dyrene og forsigtig Brug af giftige Planter og Vexter; fordi vi kunne skaffe os den uskyldigste Fornøjelse ved at undersøge og kiende de mange tusende Slags Skabninger, deres forskiellige Dannelse, Færdigheder og den dem medfødte Evne til at vedligeholde deres Slægt og forsvare sig mod deres Fiender, og

Endelig er Naturhistorien den værdigste og nyttigste for Mennesket. Han vogtes bedre i de ledige Timer fra Lasterne ved at kiende Gud af Naturen, end ved at kiende Verden af dens Gierninger, og maae han ikke strax kiende Gud af Naturen? Den Orden der er i det Hele, den overmenneskelige Konst, hvormed endog Fluens Vinge og Træets Blad ere dannede, der dog saa hastig forgaae: den vise Indretning, at de glubske og skadelige

Dyr enten ere faa, eller holde sig langt fra Mennesker i ø-de Ørkener og underjordiske Huler: den Frygt alle endog de vildeste Dyr have for Mennesker, uden hvilken der-vil-le være umuligt for det værgeløse Menneske at forrette sin Gierning ubehindret paa Jorden: den Kraft ethvert Dyr og enhver stor og liden Plante har til, ved Sæd, Æg, eller Unger at formere sig: den fuldstændige Skabning al-le Dyr have, saavel Elefanten som Miden, saavel Hval-fisken som Hundesteglen; den forskiellige Slags Føde et-hvert Dyr er anviist, da de ellers maatte opæde hinanden af Hunger; de forskiellige Maader de søge deres Føde paa; ja endelig den evige Viisdom, der indrettede det saa, at Dagen aldrig lader være at komme, naar Natten er forbi, og gav Verden den bestemte Gang i Luften, at den en Gang i 24 Timer drejer sig rundt om Solen og det i li-ge lang Tid, saa at man forud kan udregne og bestemme det, er det ikke nogle af de meest uforstaaelige Ting for os? er vel nogen i Stand til at gisre det efter? og see vi ej i hver Ting, forunden de tusende andre Mærkværdigheder vi daglig kunde kiende og opdage, at Gud dannede denne Jord, styrer den og opholder den med alle de mangfoldi-ge Skabninger han satte derpaa, og at dette usynlige og høje Væsen rundelig uddeelte med Faderhaand Nærings-midler til alle sine Skabninger?

* * *

Jorden vi og Dyrene beboe, finde vi bestaaende af Bierge og Sletter. Saavel Høiene som Dalene bestaae af forskiellige Slags Jord og Stene og giennemslynges med Vand, der, naar det flyder oven paa Jorden, kaldes Floder Aaer og Bække, og naar Vandet mestendeels staaer stille, kaldes det en Sø, en Dam, eller Park. Desuden omfly-

der det store Verdenshav de fire Jordens Dele Europa, Asia, Afrika, Amerika og flyder imellem den femte Deel, der bestaaer af store og smaa Øer, som kaldes Landene i Sydhavet. Fielde kaldes de Bierge, der mestendeels bestaae af Steenklipper eller høje Steenklumper. At Jorden bestaaer af Forhøjninger (Bierge) og fladt Land (Sletter) have nogle regnet til et Beviis paa de Forandringer den hele Jord har undergaaet ved Syndfloden, Jordskiælv og andre os dog ubekiendte Omvæltninger, og kalde det en Forstyrrelse af dens første Form. Den meste Forstyrrelse vi her til Lands see overgaae Jorden, er naar Flydesanden overfarer og begraver Byer, Moser, Enge og Agre med mange Alen tyk fiint Sand, der dog ved Menneskehielp kan standses. Men det være nu hvordan det vil; saa finde vi dog, at denne Jordens forskiellige Dannelse har sine store Fordele; thi var den ganske flad, ville Havets Vande ved Storme, Jordrystelser, stærk Regn eller uforsigtige Vandledninger overskylle hele Jorden. Jorden selv ville blive et Morads, og saa usund, kold og fugtig, at Mennesker og Dyr ej kunne leve der. Rejsende og Søfarende ville heller aldrig kunde finde Vejen til langtfraliggende Steder, naar de ingen Mærker havde at gaae og sejle efter; man kunde da ej see hvad der passerede et kort Stykke Vej fra os, fordi Jorden er rund og de utallige forskiellige Beliggenheder ville da ej glæde vort Øje, der saa gierne seer Forandringer. Endelig maae vi antage Biergene for de Verksteder, hvori Naturen, paa een for os skiult Maade, frembringer, danner og avler de mange Slags Kalkarter, Farvejorder, Metaller, Stene og Salte, der ere os saa ganske umistelige til vort Forsvar, vore Bygninger, vor Klæde og Føde. Finde vi end, at de store Ørkener og de store Heder ere unyttige og vanstire Jordens Overflade; saa

møder ogsaa her den rimelige Tanke, at det ej har været saaledes fra Begyndelsen. Ligesaavel som Menneskehænder ere i Stand til at forskiønne Jorden ved at dyrke den, besaae den, beplante den og indhegne den; saavel forstaae de og den Konst at ødelægge den. Mangfoldige Rækker af Høje og Dale, hvor nu den sorte Lyng skiuler Jorden, have i forrige Tider været fulde af tykke Skove. Uvidenhed, Gierrighed og Lyst til at ødelægge, har omhugget dem og skaffet dem bort, ofte i den daarlige Tanke: at der nok groede Skov igjen. Men da Naturen ikke giør noget Mirakel, og da enhver Ting der voxer, ogsaa maae have en Sæd at voxe af og en vis Pleje og Fred mens det voxer; saa bliv der intet af, kort sagt: Mennesket saae: at han kan ødelægge, men ej skabe. Krige og Pest have og havt den Følge, at store og dyrkede Strækninger ere blevne øde, Menneskene dræbte, Byerne brændte, Markerne forladte og Lyngen har indtaget Kornets Plads. Dette er altsaa ikke Naturens eller Skaberens Skyld, naar saadanne Umenneskeligheder og Uhykker skille Jorden ved sin Prydelse; thi vist er det, at endog den ringeste Jord kan bære nyttig Frugt; men det er ligesaa vist, at Mennesket maae dyrke, frede og saae Jorden, førend han forlanger at høste og arbeide, førend han forlanger at mætte sig. Hvor man ej følger det Guds Bud: i dit Ansigtes Sveed skal du æde dit Brød, der seer man saa at sige Jorden forbandet, der bærer den Torne og Tidsle, der plantes intet Træ der giver den trætte Arbejder Skygge, intet Frugttræ, der lædsker den brændende Tunge, ingen Jordfrugt, der opliver den svage Mave; kort sagt: man tænker at bedrage sine Efterkommere, sine Pandthavere, sine Naboer og Godsejere; men man bedrager sig selv og sine Børn. Armod, Mangel, Misfornøielse,

Misundelse og Tyveri ere Følgerne deraf, og ved Kneb og Bedrageri søger man at skaffe sig den Velstand, som man ved Flid burde have erhvervet sig.

Ligesaa afvexlende som Jorden er dannet, saa forskiellig ere og de Vexter og Dyr, den frembringer. Ja der er i hele Naturen ej to Blade engang, meget mindre Dyr, om hvilke man kan sige: at de ere lige store og ligedanne.

Ethvert Land, hvad enten det ligger midt paa Jorden under den hedeste Soel, eller mod Enderne af Jorden (ved Polerne) i de kolde Lande, har sine Behageligheder og sine Fordele. For Exempel:

Danmark har ypperlig Qvægavl, Kornavl og Fiskeri og sælger aarlig deraf endeel til Fremmede.

Norge og Sverig synes ved første Øiekast at være Naturens Stedbørn: de have streng Kulde, korte Sommere, Havevexter og Frugter kunne ej komme til synderlig Fuldkommenhed*) høje Steenklipper rejse sig mod Himlen og Vandet bruser og styrter sig ned derimellem — dog have de mange Herligheder, som andre Lande mangle. De have ypperlige og utrolig svære Gran- og Fyreskove, hvoraf de sælge for mange Tonder Guld aarlig til andre Lande, saasom: Brædder, Planker, Mastetræer, Lægter og alle Slags Bygningstømmer: de have gode Saltkaagerier og brænde af de fedeste Stykker Fyr og Gran Tiære, der er saa nødvendig for Avlsmænd, Skibsfolk og Fiskere: Fiskerierne ere af megen Vigtighed og betale sig got: jo højere op mod Nord, jo flere og større Fisk fanges der, og, endskiøndt Kulden er overmaade streng.

*) Sondenfields i Norge er Luften betydelig mildere, og der trives mange Vexter got.

fryse dog ej Fiskestederne til Held for de Mennesker, der meest leve deraf. Slaaer ogsaa Fiskeriet engang imellem feil; saa maae de fattigste blant Indbyggerne, da der avles næsten inter Korn, lave sig et Slags Brød af Træbark og Mos. Desuden findes der i Jorden meget Jern, Kobber og noget Sølv, Marmor, Sandstene (hvoraf Mollestene hugges) og mange andre Slags Steen. Jagt, især efter Fuglevildt, er og af Betydenhed.

Rusland har og af Naturen faaet mange Rigdomme til Erstatning for den Kulde, der er om Vinteren. I dets tykke Skove opholde sig en Mængde vilde Dyr med det kostbareste Skind, hvoraf man faaer Peltse (Foerværk) blandt dem ere Zobierne og de sorte Ræveskind de kostbareste. En bekiendt Ting er blandt andet de mangfoldige Matter, som bruges af Kisbmændene til Indpakning; de komme fra Rusland og gisres af den mellemste Bark paa Lindetræerne. Hør og Hamp avles i stor Mængde: af Hørren spinde og væve mange tusende Mennesker i andre Lande Lærred og Drejel: af Hørfrøet presses og faaes Linolie, som Malerne bruge: fra Rusland faae de Sofarende Seildug til deres Skibsseil og hvormange Fiskere og Reebslagere bruge ej det russiske Hamp? Siberien har derimod Guld, Sølv, Jern, Kobber og Vildt i Overflødighed, hvor Agerdyrkningen ikke kan føde Menneskene. De allernordligste Folk paa Kamskatka*) bespiser Naturens Herre paa en anden Maade; utallige Flokke af Fugle, saasom, Svaner, Vildgiæs og flere Slags, vrimle om dets kolde Kyster og byde dem den Føde, de ellers maatte mangle.

I det skiønne og frugtbare Schweitz (Helvetien) ere frygtelige Biergstrækninger (nogle af dem kaldes Alperne)

*) Kamskatka ligger paa den nordlige Side af Siberien.

somme ere 1½ Fierdingvej høje og deres Ryg og øverste Spidse ligger begravet under glimrende Snee- og Isbanker, der aldrig optøes og dog leve der mange Dyr ret kostelig paa disse Bierge; der opdrager den store Ørn sine Unger; der trække Bierne deres bedste Honning, der finde Faarene de dem kiereste Urter og paa de allerhøjeste Steder klatre Steengederne og springe med utrolig Behændighed fra een Fieldspidse til en anden, for at søge deres Føde. Paa andre Steder voxer paa de ufrugtbare Sandbierge den ypperligste Viin, som Indbyggerne sælge til Fremmede, eller og saadanne Bierge indeholde Mergel (Liim) hvormed man gioder Jorden, Kalk, Porcellinjord, Leer o. s. v.

Paa Klipperne ved Fæstningen Gibraltar i Spanien voxe Figen og Viindruer og paa de mange andre spanske Bierge voxer stærk Viin og Rosiner; Landet selv frembringer desuden endeel Silke, Citroner, Abelsiner, Pommerantser, som sælges. I dets mange Bierge forarbejder Naturen de uudtømmelige Saltkilder, hvoraf mange Lande i Europa faae Salt, foruden det at de tjene til Formuur for Havet og til Hvilested for de mange Trækfugle, der fra Europa trække til Afrika om Høsten og Efteraaret. I Spanien saavelsom Italien, Frankrig og andre varme Lande har Naturens Herre med forunderlig Viisdom ladet Træer voxe, som erstatte Mangelen paa Dyrene. Saaledes findes der Oliventræet, der bærer et Slags grøn Frugt, skabt som Blommer, hvoraf Bomolie presses og denne Olie tiener dem istæden for Smør. Mange Landskaber der ere tørre og sandige, have den bedste Faareavl der føder Indbyggerne f. Ex. Spanien, Island, Tartariet, Asien o. fl. Overalt er det mærkværdigt, at der paa de tørreste Jorder groe de sødeste, fedeste og syndigste Urter. Imellem Indien, Kina

og Tartariet ligger Thibet, et Land, der er fuldt af steile Bierge og har liden Agerdyrkning; det ville være umuligt for Mange at leve der, dersom ej Naturen igien havde givet dem andre Hielpemidler; men det har den. I Bækkene der findes et fiint Guldstøv, som opsamles og sælges; desuden have de Sølv (af Biergene), Moskus, Borax, fin Uld og Halerne af Bøffelkørene at handle med, og derved skaffe de sig Klæde, Specerier og Jernkram andensteds fra. Disse Kohaler have lange silkeagtige Haar og indfattes i Sølv for at jage Fluer og Myg fra sig i de varme Lande. Deres Faareavl og Fiskeri maae forresten meest ernære dem.

Neder-Italien og Sicilien have ofte været underkastede skrækkelige Jordskiælv, der vist nok have deres Grund i de 2 ildspruudende Bierge der findes der; Fiskeriet er ej rigt, endskiøndt Landet ligger midt i Middelhavet og Jorderne ere paa mange Steder ufrugtbare og udyrkede; saa Qvægavlen ikke er betydelig. Men de have derfor dog overflødig Korn, ja paa Sicilien groer Hveden vild og man har Marmor, Viin, Olie, Anis, Alun, Silke, Safran, Frugter og det hvide italienske Marmor at sælge.

Blant de frugtbareste Kornlande i Verden, er Polen det fornemmeste. Det er almindeligt, at man af Korn avler 30 Fold, og paa nogle Steder skal det endog give imod 60. Det rigeste Land i Europa er Ungarn, da man baade har Overflødighed af Korn, Viin, Fæavl, Tobak, Safran, saa og i de nordlige Dele meget Guld, Sølv, Kobber, Jern, Qvægsølv, Salt, o. s. v.

Tydskland har baade Korn- og Qvægavl og Mineralier; hvad det mangler af Naturen, erstatter det ved Fliden; saaledes finde mange Tusende deres Næring ved at spinde

og væve Lærreder af Hør og Hamp, der sælges i Amerika; Hedeegnene have stor Bieavl og Faaredrivt, og Havefrugter dyrkes med stor Flid og spises mere der, end andensteds.

Frankrig forsyner mange Lande med Viin, Brændeviin, Eddike, Olie, tørre Madfrugter, Safran, Salt, Klæde og Silketøjer (hvortil for en Deel Silken kiøbes raa andensteds fra) Metallerne forarbejdes der med utrolig Konst til alle Slags Galanterivahre og Glimmersiads, som de følge til fremmede Lande.

I Engelland drives Agerdyrkning og Qvægavl til den største Fuldkommenhed. Det sandige og steenige Irland har ypperlig Kornavl og Fiskeri, og den meste Tiden af Aaret blæsende Vind fra Vesten, tilfører Den overflødig Regn, Taage og Fugtighed. Det biergfulde Skotland giemmer i sit Skiød det bedste Tin, Bly, og en stor Rigdom i de overalt bekiendte Steenkul.

De nordlige Egne af Norge og Sverig, hvor Laplænderne boe, synes ved første Øiekast, at være ret elendige Opholdssteder, da Snee og Is næsten i 3 Fierdingaar binder Jorden og man hverken har Køer, Heste, Faar eller Kornavl, og dog leve Finlapperne ret got; deres store Skove skaffe dem Brændsel, Rensdyret Føde og Klæde, og Fiskeri og Fuglejagt giver dem bestandig Arbejde og Penge til at kiøbe andre Ting for. Det besynderligste er, at disse Egne til en vis Tid af Aaret have altid Dag, og til en anden, altid Nat, som er en Følge af, at Landet ligger nær ved Polen d: Enden af Jordkloden; men ogsaa i den mørke Tid tænder Himlen dem et andet Lys i de mangfoldige Nordlys, som flamme og skinne meget stærkt.

Grønland har, foruden Mangel paa Skove, endnu den, at der ikke er tilstrækkelig Mængde Rensdyr, og at Grønlænderen maatte spise Hundekiød allene, om ej Naturen havde givet ham en riig Næringskilde i Sælhundene. Disse Sødyr skaffe ham baade Kiød, Smør, (Tran) og Klæder. En Mængde Søfugle indfinde sig paa hans Kyster og der faaes den kostbare Eiderdunn, som af rige Folk i andre Lande betales saa dyrt. Til Beviis paa, at der ogsaa maae for Indfødde være Behageligheder ved det vi kalde utaaleligt, har man seet, at Grønlændere, naar de kom hertil Landet, have længtes usigelig efter at komme hiem igjen.

I de hedeste Lande, Afrika*), Asien, Amerika og Landene i Sydhavet, hvor man ej har saadannne Slags Korn som vi Europæere og hvor der enten ingen Heste ere, eller og saa faa, at de meest bruges at ride paa, der har Skaberen atter givet andre Hielpemidler; der voxer Riisplanten (hvoraf Risengryn faaes) vild, den groer af sig selv endog paa høje tørre Steder og tiener Menneskene istæden for Rug og Hvede. Der voxer Sukkerrøret, Kaffetræet, Tobak, Specerier, Thetræet, Farveplanter og mange Apotekervare, hvoraf sælges aarlig for mange Tønder Guld til Europa: der findes Bomuldstræet, hvis bekiendte Uld forarbeides til Kattuner og Sirtser: der ere de rigeste Guldgruber og kostbare Ædelstene: Havet har mange Slags velsmagende Fiske, der, tillige med den store Mængde Fuglevildt, giver Mennesket Næring: der voxer hele Skove fulde af Kokosnøddtræet, hvis

*) Afrika har, især paa Kysterne, baade Hvede og Byg, der, og i Arabien (der ligger i Asien) findes de bedste Heste i Verden; men de bruges meest til Rytteri.

Nødder ere saa store som et Barnehoved, de indeholde baade en behagelig Kierne der spises og en velsmagende Melk, der drikkes. Paa mange af de indiske Øer voxer Sagotræet, hvis Marv bruges istæden for Brød og bages (thi der voxer intet Korn.) Kartoflerne ere en bekiendt Jordfrugt overalt, der kan groe paa de skarpeste Jorder; den blev opdaget i Amerika, hvor den har hjemme, og er Næring for mangfoldige Mennesker. Ja paa Øen Ferro i Afrika, groer et Træ, som skaffer Indbyggerne fersk Vand, som de ellers mangle. Træet er altid omgivet med en stærk Taage og denne Taage dryppер af Bladene som Vand, som Indbyggerne da opsamle i Kar og bruge i Husholdningen.

I disse varme Lande groe af Naturen tykke Skove, der formindske den brændende Soelhede og tiene til Skjul for de vilde Dyr, hvoraf Elefanten, Løven, Tigren og Aben ere de meest bekiendte. Til Lykke for Beboerne skye de Menneskene, og søge kuns deres Rov om Natten — endogsaa heri seer man Naturens vise Indretning; thi med hvad Fornsjelse skulde Menneskет, der i mange af disse Egne gaaer halv nøgent og uden synderlig Værge, være i Marken og Skovene for at søge sin Næring, naar han hvert Øjeblik skulde stride med frygtelige Rovdyr, der dog ere stærkere, end han? Saa prægtig som Naturen er i de varme Lande, saa fulde som end de fleste Egne ere af blomstrende Dale og skovbegroede Høje; saa udmattende er derimod Soelheden om Dagen, og saa besværlig den Vrimmel af Myg og Insekter, som om Natten plage Indbyggerne. Man maae i disse Lande ikke tænke sig, at der vrimler af Slotte og stadselige Byer, fordi Landet er saa behageligt at see til. Nej! de Indfødte boe i usle Hytter, der ere flettede sammen af Grene

og tækkede med Blade eller Ror, og om Natten røges der gierne i saadan en Hytte, hvor alt ligger mellem hinanden, for at forjage Insekterne; saa man maae være gladere, naar man staaer op, end naar man lægger sig. Vinter veed man ej af; men i dens Sted indtræffer aarlig til en vis Tid uophørlig Regn, der ikke varer lige længe i alle Egne; men falder igjen stærkere, hvor den varer kortest. De Egne, der da ligge langt fra Floderne, maae i denne Tid samle Regnvand og gieme det under Jorden, for at bruge det til næste Regntid.

Afrika, er eet af de varme Lande, hvor Naturen viser baade Skionhed og Grimhed. Man seer saavel ufrugtbare Ørkener fulde af brændende Sand, som og dyrkede Marker. Egypten er der bekiendt af den Flod der kaldes Nilen, som aarlig erstatter dem Mangelen paa Regn, da den til en vis Tid voxer høit og oversvømmer de omliggende Egne og gior dem frugtbare. Paa andre Steder der, har man næsten ingen Regn; men derimod en stærk Taage. Afrikas Lande sælge aarlig en stor Deel Guld, Elfenbeen, Gummi, Bomuld, Riis o. s. v. til Europa.

Sydhavs-Øerne imellem Asien og Amerika indbefatte endnu mange tildeels store Lande, hvoraf endeel ere ubekiendte: men paa dem man har opdaget, har man dog seet, at Naturen overalt har Føde for Mennesker, endskiønt de flestes største Landdyr ere Hunde, Svin og Rotter. Paa disse Øer voxer intet Korn, eller Riis; men derimod findes der en tilstrækkelig Mængde Brødfrugttræer, der bære en stor Frugt som indeholder et svampagtigt Kiød der bages til Brød. Basten af dette Træ tiener dem til Klæder.

* * *

Disse Efterretninger, i hvor korte de end ere, har jeg troet, at burde gaae foran den enkelte Beskrivelse over

ethvert Dyr, og hvad lære vi heraf? lære vi ej med Forundring at kiende Guds Almagt til at danne og give Liv, endog til de Ting der ere begravede dybt i Jorden? see vi ikke hans Viisdom i at opholde saamange tusende Slags Dyr og Planter, saa deres Art ej forgaaer og udøer? have vi ej de stærkeste Beviser paa hans Godhed, der tildeelte ethvert Land baade det Fornødne og gav det endog mere, end det behøvede af visse Slags, for dermed at drive Handel med andre Lande, og tilbytte sig deres Vahre?

Naturhistorien lærer os at kiende de skabte Ting vi see paa Jorden, for saavidt de ere bekiendte. Den sammenligner den ene skabte Ting med den anden, og bringer de, som meest ligne hinanden, under een Klasse. For at adskille disse mange Klasser, har man end videre inddeelt dem i 3 Riger, nemlig:

I. Dyreriget, der indeholder Beskrivelsen over de levende Ting, der ved egen Kraft bevæge og røre sig.

II. Planteriget, de Ting, som vel ere levende; men ej kan bevæge sig, og

III. Steenriget (Mineralier) som bestaaer af de Legemer vi kalde døde, fordi de ej ved egen Kraft røre og bevæge sig.

Endelig maae det mærkes: at der ere mange Ting endnu uopdagede i Naturhistorien, og at vi slet ikke kunne forklare noget om Sielen, der giver de døde Ting Liv; kuns dens Virkninger see vi.

Første Bog.

Om Dyreriget.

Alt det, der ved egen Kraft føler og bevæger sig, kaldes et levende Dyr. For at leve, have alle Dyr en flydende Saft, der kaldes Blod; saalænge dette Blod løber om i Legemet, lever Dyret; standser Blodets Omløb, da dør det. Dyrene bestaae af Legeme og Siel. Legemet er sammensat af Been, Kiød, Brusk, Nerver, Seener, Hud eller Skiæl og slimagtige Safter; Sielen er derimod et usynligt levende Væsen, der erindrer det Foregaaende, bedømmer det Tilkommende og besluttер Legemets udvortes Forretninger. Sandserne, som ere: Hørelse, Syn, Lugt, Smag og Følelse, ere de Dele af Legemet, som Sjelen især virker paa, og igiennem Sandserne faaer Dyret sine allerfleste Forestillinger om Tingene uden for sig. Da Sjelen er af en anden Natur end Legemet, og da Legemet uden Sjel er dødt og følesløst; saa kan man ikke antage, at Sjelen dør, fordi Legemet opløses og forraadner. Dens Natur er Liv og Legemets Natur er Forandring. Vi antage derfor et Liv efter dette. Det døde Legeme forandres efterhaanden til de Dele hvoraf det i Grunden bestod; almindelig sige vi: det bliver Jord, fordi det er den synligste Deel af Forandringen for vore Øine; endskiønt Legemerne efter Døden opløses i brændbare, jordagtige og saltagtige Dele.

For at hindre, at ej de skabte Ting ved at døe skulde udsletres af Jorden, nedlagde Skaberen i dem den Evne, at frembringe ligesaadanne Skabninger, som de selv ere

som man med eet Ord kalder at de avle eller føde. Der fremkommer ved Avlingen smaa levende Skabninger, der efterhaanden og først efter mange Forandringer blive hvad de vare, der avlede dem. Den Forskiellighed med hvilken Avlingen skeer og den Maade Dyrene ere dannede paa, har givet Anledning til, at man inddeler Dyreriget i sex Slags, nemlig:

I. Pattedyr, de have rødt varmt Blod og føde levende Unger, som de give Brystet.

II. Fugle, de have rødt varmt Blod; men lægge Æg, hvoraf Ungerne ved Varme udklækkes.

III. Krybdyr, *) eller Dyr, som have rødt og koldt Blod og trække Vejret igiennem Lunger.

IV. Fiske, de have rødt og koldt Blod; men trække Vejret igiennem Gieller.

V. Insekter, eller Dyr med hvidt og koldt Blod, som have Følehorn og forvandles.

VI. Orme, eller Dyr med hvidt og koldt Blod, der have Famletraade og forvandles ikke.

Pattedyrenes Naturhistorie.

Pattedyrenes vigtigste Kiendemærke er: at de have rødt og varmt Blod, hvilket ved Lungens og Hiertets Hielp sættes i Bevægelse og underholder og opvarmer Legemet; de føde og levende Skabninger der ligne dem og næres i Begyndelsen af Moderens Melk. Deres Skabning er forskiellig: de bevæge sig ved Hielp af Muskler, fornemme

*) Krybdyrene kaldes af nogle Brusk dyr, af andre Amfibier.

ved Hielp af Nerver; næres ved de i Legemet omløbende Vædsker, der i Maven og Tarmene afsondres. Alle de Kundskaber vi have om deres indvendige Dele, have vi Lægerne at takke for, som ved at opskiære og adskille Legemets Dele (anatomere) have opdaget, hvorledes den ene Deel understøtter den anden og virker med den til eet Maal.

For at hielpe paa Ukommelsen, inddeles Pattedyrene i forskiellige Klasser, saasom:

Første Klasse, om Pattedyrene med Hænder; hertil hører Menneskет og Abeslægten.

§ 1. Menneskет.

Menneskет er bygt af en Beenrad, der bestaaer af mange smaa og store Been, der ved Bruskер ere heftede stærkt til hinanden; Benene selv bestaae af Kalkjord, brændbar Syre og Skelee. I Ledene, hvor de bevæge sig til alle Sider, passe de sammen i Huulheder, der ved Ledevand holdes fugtige for at hindre Bruskene fra at gnide sig paa hinanden. Uden om alle Benene er en Hud eller Hinde, som holder dem sammen. Da det altid er nyttigt at vide, hvor disse Been sidde og hvad de kaldes, nævnes de her kortelig:

A. Hovedet bestaaer af Hierneskallen, som ved 8 Sømme, der see ud som Tænderne i en Saug, deeles i:

1 Nakkebenet.
2 Tindingbeen.
2 Issebeen.
1 Pandebeen.
1 Sigtebeen og
1 Kilebeen.

B. Ansigtet har 14 Been, nemlig:

2 Overkiævebeen med 16 Tænder (Børn og voxende Unge har kun 14.)

2 Aagbeen, der forenes med Tindingbenet og danne Kindbakken.

2 Næsebeen.

2 Ganebeen.

1 som kaldes Plougstierten, der adskiller Næseborene.

2 Muslingbeen, i Næseborene.

2 Taarebeen paa den underste Side af Øjenhullerne.

1 Underkiævebeen, der er det eneste af alle Ansigtets Been der bevæger sig og har 14 eller 16 Tænder.

1 Tungebeen.

C. Rygraden har

7 Halshvirvler (Hvirvler kaldes alle de runde Been i Rygraden.)

12 Ryghvirvler, paa hver af disse ere 2 Ribbeen fæstede, de krumme sig om mod Brystet og der samles de øverste 7 Par med et fladt Been, der kaldes Brystbenet; men de 5 nederste Par ere samlede neden for Brystbenet med Brusk og kaldes falske eller korte Ribbeen.

5 Lendehvirvler, der staae frit og have ingen Sidebeen.

5 Korshvirvler, som under eet kaldes det hellige Been.

3 Rumpehvirvler.

D. Hoften har:

Hofteskaalen, der møder for Tarmene,
Skambenet foran, og
Sædebenet bag til. (Alle disse 3 Been kalder man under eet Bækkenet, for den Lighed de have dermed.)

E. Laaret har:

Laarbenet, som er det længste og tykkeste i hele Kroppen.

F. Benet har:

Skinnebenet.
Knæskallen, der sidder over Leddet imellem Benet og Laaret, og hindrer Skinnebenet fra at bøje sig formeget forover.
Læggebenet, et langt tyndt Been, der sidder paa den udvendige Side af Skinnebenet.

G. Foden har:

7 Been bag til, hvoraf Ankelbenet og Hælebenet ere de største, de kaldes alle 7 Fodroden.
5 Mellembeen, imellem Fodroden og Tæerne, og
14 Been der kaldes Tæerne. Den store Taa har 2 og hver af de andre 3 af disse Been.

H. Overkroppen har endnu:

2 Skulderblade, hvoraf det forreste kaldes Kravebenet og gaaer til Brystbenet, det bageste kaldes egentlig Skulderbladet og sidder paa Ryggen, over Ribbenene.

I. Armen har

1 Overarmsbeen, der begynder ved Skulderen og naaer til Albuen.

1 Albuebeen, der ved Albueknoglen hindres fra at gaae forlangt tilbage.

1 Armspole eller Spilleren, der ligger ned mod Tommelfingeren og drejer Haanden.

Haandroden, der bestaaer af 8 smaa Been, der ligge i to tætsammenpassede Rader.

Mellemhaanden, eller 5 Been hvoraf eet gaaer til hver Finger.

Fingrene, hvoraf Tommelfingeren har kuns 2 Led; men hver af de andre 3, altsaa 14 Been.

Denne med viis Overeenstemmelse sammensøjede Beenbygning, bevæges ved Hielp af Muskler, der ved Sener ere heftede til Benene og man taller i Legemet 550 saadanne Muskler. Disse Muskler kaldes med det almindelige Navn Kiød og bestaae af mange sammenknippede Trevle eller Traade, der af Blodet farves røde; ved Hielp af smaa Pladers: Lameller, sammensættes disse Kiødtraade. En anden Sammenvævning mellem Musklerne indeholder Fidtet, hvorigjennem de forskiellige Vædsker udbredes. Uden om Kiødet ligger et Væv af Hinder, som kaldes Vortehinden, fordi den har mange smaa Vorter, som man troer tjene til at forhøje Følelsen. Oven over Vortehinden er Sliimhuden, der giver Legemet Farve; den er hos Europæerne hvid, men hos Negerne sort o. s. f. og alleryderst er Overhuden, som vi almindelig kalde Hud, den er hos alle end og hos sorte Mennesker hvid, voxer hastig ud igjen naar den beskadiges og er forsynet med mange tusende Svedehuller som kaldes Porer. Af disse Svedehuller udkastes ved Arbejde og Varme en stor Mængde Sved og daglig en umær-

kelig Deel Dampe af Legemet, som man med eet Ord kalder Uddunstningen; naar den standser, er man syg.

Alle Legemets Dele ere i bestandigt Arbeide; Kiød, Sener, Been o. s. v. voxe eller tabe de forrige Dele hvoraf de bestod og faae nye igjen, og denne Vext frembringes ved Mad og Drikke, der ved Maven og Tarmene opløses til nærende Vædsker. Den fornemste af Legemets Vædsker er Blodet; det giver alle Legemets Dele Næring og Vext, alle de Dele af Legemet hvori dets Løb er standset, forgaae eller døe; desuden udbreder det Varmen over hele Legemet, da det med utrolig Hastighed løber fra Hiertet omkring i hele Legemet igjennem Pulsaarerne (Arterier) og gaaer tilbage igjen til Hiertet giennem Blodaarerne (Vener.) Pulsaarernes yderste Ender ere saa fine, at man ej med blotte Øine kan see dem og igjennem disse Ender afsætte Blodet de Smaadele som fremme de faste Deles Vext. Den gule vandagtige Vædske, der ej bruges til Vexten, kaldes Lymfe, og afsondres med andre meget fine Aarer der overalt ere forsynede med Klapper (Man kalder dem de lymfatiske Kar) giennem disse gaae de igjen til Blodaarerne. Men da Blodet paa denne Maade tilsidst ingen Næring ville faae, da det dog maae nære hele Legemet; saa faaer det atter sin Næring fra de indsugende Kar, som kaldes Melkekar, der fra Tarmene føre i en hvid Saft de fineste Dele af Maden til Blodet. Denne hvide Saft kaldes Næringssaft (Chylus) og den gaaer igjennem Blodaarerne til Hiertet, hvor den atter giver Pulsaarerne ny Forraad til Legemets Vext.

Det fineste og ædelste som ved Blodet afsondres, er Hiernen, Nervemarven og Sæden. Paa deres

tilbørlige Mængde af Styrke beroer Menneskets Sundhed, Liv, Tænkekraft og Styrke. Disse Afsondringer fra Blodet skeer uophørlig i det, og bestandig saalænge Legemet har Liv.

Det som indenfra sætter Mennesket i Bevægelse, det som bestemmer ham til at foretage sig Arbejde, eller alt det meget han er oplagt til, kaldes hans Sjel. Da denne indvortes Kraft ikke ophører at bestutte fordi Legemet er sygt; men altid er beskæftiget; da denne Kraft ikke kan forklares og ikke forstaaes, antage vi Sjelen med Rette for udødelig og skikket til større Fuldkommenhed, end den her i Livet opnaaer. Om Sjelens egentlige Opholdssted i Legemet veed man intet vist; men de fleste antage, at den er i Hiernen. Hiernen ligger i Hierneskallens Huulhed, og ligner en Grød; den Deel af Hiernen, der igjennem Nakkebenet gaaer ned i det indvendige af Rygradens Hvirvler, kaldes Rygmarven. Nerverne ere Sideskud af Hiernen og Rygmarven.

Nerverne ere hvide Traade af forskiellig Tykkelse, der have Marv, Aarer og Hinder, og udbrede sig som Grene til alle Legemets Dele. De udspringe parviis fra Hiernen og Rygmarven, sætte Musklerne i Bevægelse og lader os fornemme hvad der gaaer for sig i og uden for Legemet, som vi med eet Ord kalde at sandse. Overskiæres eller underbindes en Nerve, da tabe alle Dele nedenfor Nerven Følelse og Bevægelse, fordi deres Forbindelse med Hjernen er ophævet.

Foruden de indvortes Sandser, der give os Kundskab om det der foregaaer inden i os, saasom: Hunger, Tørst, Smerte o. s. v., have vi 5 udvendige Sandseredskaber

(Organer), der underrette os om, hvad der foregaaer uden for os. De 5 udvendige Sandser kaldes: Følelse, Syn, Hørelse, Lugt og Smag. Mennesket har disse Sandser i forskiellig Grad og han kan miste een og flere af dem, uden derfor at dø. Man har ofte seet Blinde, der have fundet Vej, gjenkiendt Folk paa Røsten, Penge paa Følelsen, ja nogle have endog giort smukt Snedker- og anden Arbejde. Almindelig vinde de andre Sandser, naar een tabes.

Sandseredskaberne ere:

1. Huden for Følelsen, da Huden beklæder udvendig alle Legemets Dele; saa er Følelsen den meest udbredte udvortes Sands vi eje.

2. Øjnene for Synet. Øjet er den ømfindtligste Deel af Legemet, det udtrykker vor Glæde og Sorg, vor Sundhed og Sygdom; det bestaaer af horn- og glasagtige Hinder; Pupillen kaldes den midterste sorte Prik i Øjet, som trækker sig sammen ved stærk Lys og udvider sig i Mørket; det er en fiin Aabning, hvorigiennem Lyset falder ind i Øjet. Midt inde i Øjet ligger en rundagtig klar Kugle, som kaldes Krystallindsen, der gaae Lysstraalerne igiennem og male da for Sielen det vi see i et lille Billede paa Nethinden, der er udbredt paa Bunden af Øjet. Billedet bringes fra Nethinden, til Hjernen ved Hjelp af en Nerve, der af alle Nerverne er den største og saa tyk som en Pennepose. Øjenlaagene og Øjenbrynene tjene Øjet til Skierm for Støv, Sved og Smaadyr.

3. Ørene for Hørelsen. Lyden ledes ved den krumme Høregang, der er videst udentil, til en stram ud-

spendt sin Hud, som kaldes Trommehinden, der er meget følsom; bag denne Hinde er Trommehulheden i hvilken findes de 4 fine Been: Hammeren, Ambolten, Stigbøjlen og det lindseformige Been (saakaldt efter deres Dannelse) og derfra gaaer et skraa Rør, dannet som en Trompet, henad mod Næsen og endes ved Ganen. Dette kaldes med eet: Labyrinthen. Den indeholder et Slags fint Vand, som forstærker Lyden. Det Fidt vi kalde Øreskarn, de fine Haar og de krumme Gange i Øret, hindre Insekter fra at komme derind, der, om det skeer, volder en ulidelig Pine. Men Øreskarnet selv, Haarene og Ørets krumme Gange afholde baade Insekter, Kulde, Støv, Vand og sligt at komme i Øret.

4. Næsen for Lugten. Næsens indvendige Hud kaldes Sliimhinden eller Snothinden, denne Sliimhinde befugtes med den Sliim, der udflyder af de mange derunder liggende Kar og Nerver og disse modtage Uddunstningen af Tingene og bringe dem ved Aandedrættet til Ganen; det er det vi kalde at lugte. Næsen er altsaa og nødvendig til Aandedrættet. Lugtens Forskiellighed kan man ej angive Grunden til; thi det der lugter modbydeligt for een, er ofte behageligt for en anden.

5. Tungen for Smagen. Tungen har mange Nerver og Kirtler, en fin og bestandig fugtig Hud, der i en Hast ved denne Vædskes Hielp kan opløse de pirrende og saltagtige Ting, der berøre den. Alt hvad der ikke har Saltdele i sig, smager, som man siger, af ingen Ting. Ogsaa Smagen er, som man veed, meget forskiellig. Saaledes spise nogle Afrikanere ikke Fisk før den paa Strandbredden er gaaet i Forraadnelse. Hovedet seer man da er Værkstedet for Sandserne;

men da Mennesket for at leve, maae drage Aande og spise, saa er endnu tilbage at undersøge:

Brystet, som er Aandedrættets, Talens og Blodets Værksted og

Underlivet, som er Fordøielsens og Avlingens Værksted. *)

Mennesket drager sin Aande ved Hielp af Luftrøret og Lungerne. Luftrøret, der udvendig kaldes Strubben, begynder bag ved Tungens Rod og er forsynet med en Klap eller et Laag, der lukker sig til, naar man nedsynker Mad eller Drikke; men aabner sig, naar man synger, taler, leer eller trækker Aanden. Det er derfor farligt at tale eller lee naar man synker, da ingen Ting maae være i Luftrøret, hvis Mennesket skal leve. (Man kalder derfor Luftrøret Vrangstruben eller den gale Hals.) Luftrørets Hoved danner en aflang Aabning, der kan udvides og sammentrækkes, den kaldes Stemmeridsen. Naar Lungerne sisde Luften fra sig, giver deten større eller mindre Lyd fra sig, der ved Hjelp af Tungen, Læberne og Tænderne, dannes til de Ord man vil udtale. Denne Evne ved ordentlig dannet Tale at udtrykke sig, har intet Dyr tilfælles med Mennesket; vel have Dyrene og et Slags Sprog; men Mangfoldigheden af Udtrykke eller Ord mangle de; Mennesker kan endog i forskiellige Sprog udtrykke hvad de ville, og de have opfundet den Konst ved Skrivt og Tryk at bevare deres Erfaringer og Villie for Efterslægten. Røsten er ellers blant Menneskene ligesaa forskiellig som Ansigterne og hielper ofte til i Mørke at gjenkiende dem.

*) Da disse meget konstige Forretninger iværksættes ved mange af de indre Dele, saa er fuldstændig Beskrivelse umulig at forstaae uden Kobbere og derfor berores kun det vigtigste.

Lungerne ere to svampagtige Legper, som i mangfoldige Grene lade Blodet løbe igiennem sig; de ligge hver i sin Side af Brystet og hænge sammen med Luftrøret, hvorfra de, ligesom en Blæsebælg, modtage den udvendige friske Luft og udføre igien den fordærvede Luft.

Ved een os ubekiendt Kraft sættes Blodet i Omløb i Hiertet. Hiertet er en stor huul Muskel, der ligger foran og imellem Lungerne; ved Skillerum er den deelt i det venstre og høire Hiertekammer. Blodet drives først igiennem det høire Hiertekammer til Lungerne, giennemløber dem og vender derfra tilbage til det venstre, derfra føres det med en forunderlig Hastighed i hele Legemets store og smaa Pulsaarer og vender igien tilbage til Hiertet igiennem Blodaarene. Dette Omløb skeer omtr. i 5 Minuter og igiennen Hjertet udstødes saaledes hver Dag alt Legemets Blod (som hos et voxent Menneske regnes for 50 Pund.) hundrede tusende Gange. Blodet, der opvarmer og nærer hele Legemet, modtager altsaa i Lungerne den rene Luft, der fortynder og afkiøler dets Hede ved den Syre og det vandagtige Luften indeholder. Standser Aandedrættet og Blodets Omløb, dør man. Jo renere Luft vi derfor indaande og jo friere Blodet løber omkring (cirkulerer) jo friskere ere vi. Mellemgulvet er Skillerummet mellem Brystet og Maven; det udspændes ved stærke Sener og Hinder og tjener ventelig til at forplante Luften til Indvoldene.

Underlivet eller Maven indeholder Tarmene, Leveren, Milten, Nyrene, Galdeblæren, Urinblæren og Sædblærerne. Alle disse indvendige Dele tiene til at opløse og omdele det vi spise og drikke til hele Legemet; man kalder det med eet Ord: at fordøje.

Maden tygges ved Hielp af Tænderne, oplöses ved Hielp af Spyttet, der fremkommer ved Underkiæbens Bevægelse, fra endeel Kirtler, som begynde ved Ørene og sidde langs hen under Kiæbebenene (Spytkirtler) og nedsynkes derpaa, ved det at Tungen skyder sig tilbage, i Madpiben, der begynder i Halsen bag ved Luftrøret, gaaer igiennem Brystet og Mellemgulvet og da danner den usvidede Sæk, som kaldes Mave. Her oplöses først Fødemidlerne ved Hielp af Mavesaften til en graa Moos. Maven, der ved Luften fra Brystet og Mellemgulvet bestandig bevæger sig, nedskyder denne Moos i Tarmene, der ere at ansee som en Fortsættelse af Maven, da de hænge sammen med den; de ere betydelig snevrere end Maven, ligge i Krumninger og ere saa lange, at de hos et voxent Menneske ere omtr. 17 Al. lange. Tarmene have atter nye Redskaber til den graa Mooses Oplösning i en stor Spytkirtel, der sidder i Tarmene og som tilligemed Galden oplöser denne Velling af Mad endnu mere. I Tarmenes Hinder ere de mange Aabninger som kaldes Melkekar; de udsue af den saaledes oplöste Mad Næringssaften (Chylus) Denne Næringssaft gaaer fra Tarmene igiennem en Kanal, der kaldes Brystgangen, op igiennem Brystet langs med Rygraden og ved en Blodaare paa den venstre Side af Kravebenet føres den ned til Hjertet. For at hindre, at ei Maden for snart skal glide igiennem Tarmene, inden al Næringssaften er udtrukken ved Melkekarrene, ere de sværste Tarme de snevreste og hvor de vide Tarme begynde, er en Klap, som hindrer Moosen fra at gaae for hastig derind; naar den er kommet derind, lukkes Klappen til, paa det den ei skal gaae tilbage. Igiennem de vide Tarme udføres endelig det som er unyttigt til Næring og kaldes Skarn

(Excrementer) Man holder for, at Maden i 12 Timer ganske fordøjes og udføres og at den de første 7 til 8 Timer er i Mavesækken og de snevre Tarme. Cheyne antager, at dertil behøves 72 Timer.

Tarmene forvares uden om i et fedt Net, som kaldes Svøbet eller Nettet. Det kan, ved at tiltage alt formeget, blive Sundheden skadeligt; men har og imod Hunger og Tæring Næremidler. Af Leveren frembringes Galden. Leveren ligger øverst i Underlivet paa den højre Side; den faaer baade Blod fra Hiertet ved en Pulsaare og desuden samle sig der en stor Deel Blodaarer fra Maven og Tarmene ved Hielp af Portaaren. Af alt dette Blod afsondres Galden, der er en bitter, gulgrøn Vædske. Det der af Galden ej bruges til Madens Opløsning, gaaer enten over i Tolvfingertarmen eller om den er overflødig, ned i den under Leveren hængende Galdeblære.

Milten sidder paa venstre Side, imellem Maven og Ribbenene, dens Blodsaarer gaae og ved Portaaren over i Leveren, og derfor troer man, den og tiener til Galdens Tilberedning.

Nyrerne sidde indvendig paa Rygraden, een paa hver Side, imellem de 2 sidste Ribbeen og Hoftebenet; de ere heftede til Tarmene og Milten og afsondre alt det salte Vand, som under Navn af Urin findes i Bloder. Derfor løber den store Pulsaare derhen. Vandet gaaer fra Nyrerne igiennem et Rør til Urinblæren. Fra Urinblærens Hals gaaer Urinrøret og derigiennem udlades Vandet af Legemet. At det ej skal skee bestandig, forhindres ved en stærk Muskel, der efter Vandets større eller mindre Trang til at udlades, aabner og tilsnører Blærehalsen.

Naar Mennesket ophører at voxe i Højde, som almindeligst er fra det 18de til 24de Aar, begynder Legemet at tiltage i Tykkelse; de faste Dele blive stivere, Styrken tiltager og efter et kortere eller længere Liv ophøre de indvortes Dele at virke sammen til eet Maal. Skrøbelighed og Sygdomme fremskynde Døden. Man antager, med Rette, vore konstlede Spiser, stærke Drikke og den megen Brug af varme Fødemidler, for Aarsager til en tidligere Død, end Naturen havde bestemt os. Dødsøjeblikket er ikke forbundet med Smerter; det er Sjelens stille Overgang fra det ene Liv til det andet. Kuns de foregaaende Sygdomme ere smertelige.

Dersom Dyr, Planter og hvad der lever i Verden, ej havde faaet af Skaberen Evne til at forplante sig; saa forgik den ene Dyreslægt efter den anden: den ene Plante efter den anden og der fandtes intet Liv paa Jorden; Men det har Gud sørget for ikke skeer. Enhver Slægt har faaet Evne til at frembringe en følgende; saaledes avler Planten og Træet Frø, Fugle og Fiske lægge Æg, og Pattedyrene føde levende Unger. Menneskets Afkom kaldes Børn. Frøets Avling, dets Udvikling i Jorden til et stort Træ, eller en smuk Blomst, er, naar vi kunne see den, vist nok ligesaa ubegribelig og ligesaa underfuld, som Menneskets Tilbliven. Kort sagt, da den almægtige Gud frembragte Alt ved sit skabende Bliv! viiste han samme Omhu for Insektets, Midens, og Nældens Formerelse i det uendelige, eller saalænge Verden staaer, som for den store Elefant, den smukke Hest, den grumme Løve, den kloge Hund og den klogeste Skabning Mennesket.

I de ældste Tider grundede de tænkende Mennesker allerede paa denne underfulde Forplantelse af alt det Gud skabde, og Naturens Stemme sagde dem tydelig "Det uen-
"delig mægtige Væsen, der gav de forskjellige Dyr, saa
"adskillige Dannelser, Evner og Drivter, der skabde Plan-
"ter og Fødemidler for alle Arterne og lod Jordens Evne

"aldrig aftage til at frembringe dem, der lod Duggens Per-
"ler falde hver Morgen paa det enkelte Græsstraa og for-
"yngede dets Livskraft—han er Naturens Herre—"Aa-
"benbaringen kaldte dette almægtige Væsen Gud."

I den første skrevne Bog, som Mose s forfattede, begynder derfor den menneskelige Kundskabs Historie og, denne guddommelige Bog, har foranlediget de til denne Tid levende Tænkere og Naturkyndige til, ved Hjelp af Anatomien af Dyr, saavel Mennesker som andre Dyr, nøiere at bestemme den, for det uoplyste Menneske ubegribelige og særegne Maade, hvorpaa enhver Dyreart af Skaberen fik Evne til at forplante sin Art og vedligeholde den i det uendelige. Det er ikke Stedet her at udvikle nøie eller fortælle i sin hele Omfang Menneskets og Dyrenes Generation eller Avlemaade; men saameget maae dog endog den Unge have seet ved Æggets Forvandling til Kylling, og ved Kalvens Fødsel af Koen "At Hunner frembringe og føde Skabninger af deres Art." Alle levende Dyr bestaae af Hankjøn og Hunkjøn. At Hankjønnet, ved en Forening, som kaldes Parring, befrugter ved de allerfineste og ædleste af sine Livssafter den i Moderens Indvolde liggende Æg-stok, og at der da, under denne Forening undfanges eller skabes et Foster, som ernæres ved Moderens allerfineste Livssafter i den saakaldte Frugtmoder, indtil det har den Alder, at det kand fødes som en levende Skabning, er nok at vide. De udvendige Redskaber hvorved Parringen iværksættes, kaldes Kjønsdele; Fosterets Ophold i Frugtmoderen er forskjellig, hos een Dyreart længere end hos en anden; Barnet udkræver 9 Maaneder for at vorde fuldbaaren, og en Maaned efter Undfangelsen er det neppe saa stort som en Bie; men har dog allerede da sine Lemmer. At Moderen, der ofte med sit Livs Tab føder sit Foster og i 9 Maaneder ernærede det med sine bedste Livssafter, bærer usigelig Kjerlighed for sine Børn, vil man finde naturligt; men baade Mand og Qvinde vorde uskikkede til at avle Børn ved alt for hyppig Parring og endnumere ved uden den at pirre Kjønsdelene. Ja dette sidste volder ulægelige Sygdomme og tidlig Død.

Saaledes fremkommer da i Barnet et nyt Menneske. Dog har det fremfor andre Dyrs Afkom menneskelig Hjelp fornøden og i mange Aar er det endnu uskikket til at skaffe

sig Føde og Klæde. I Begyndelsen næres det af Moderens Melk. Det fødes almindelig uden Tænder og fra den 3die Maaned til Begyndelsen af det andet Aar, faaer det 28 saakaldte Melketænder, der dog sædvanlig i det 7de Aar atter ere faldne af og omskiftes med 28 nye. De 4 bagerste Kindtænder kaldes Viisdomstænder og komme undertiden først frem efter det 18de Aar, oftest slet ikke, og derfor have ikke alle Mennesker 32 Tænder. Til ubestemt Tid falde disse Tænder af igien og kun faa beholde dem alle til Alderdommen.

Haarene fremkomme ogsaa oftest efter Fødselen. De ere hule Rør med Rod, som tiene deels til Prydelse, deels til Varme og Værge for Hovedet, da de aftage Stød og Slag og fremhjelpe Uddunstningen fra Huden. I Sygdomme kan ogsaa det falde af og igien voxe frem. Med Alderen bliver det hvidt, og Mændene tabe det da gierne paa Issen og blive skaldede, hvilket dog ej skeer hos Qvindekjønnet.

De indfødte Amerikanere have ikke Skiæg eller Haar paa Kroppen; men lange Hovedhaar. Negernes Hovedhaar er fiint, sort og kryllet som Uld. Chineserne have meget lidet Haar og Skiæg.

Sjelen, der sætter alle Menneskets Nerver i Bevægelse, har og sin Barndom; kuns ved at lære, bliver den uddannet og man siger Mennesket faaer Forstand. Hukommelsen, der er een af Sielens fornemste Egenskaber, maae igiennem hele Livet understøtte Sielens Forestillinger og dens Fremstræben til større Fuldkommenhed. At samle sig bestandig flere Kundskaber, at meddele andre dem, at foretage sig mange Slags Arbejder med største Behæn-

dighed, at sørge for sit eget og Afkoms Ophold og Lykke, er Menneskets Sjel fremfor Dyrenes skikket til.

Jo flere Kundskaber Mennesket erhverver sig, jo mere skikket er han til at gjøre sig fuldkommnere, og hvorvidt denne Menneskets Forædling kan gaae, er umulig at bestemme, thi hans Sjel er uendelig virksom, den tænker, naar den ikke handler.

At dyrke Jorden blev ham nødvendigt til Livets Ophold; men og denne Begyndelse til Ejendom, maae man anfee for Grunden til de bestandige Krige, hvorved Mennesket er den eneste Dyreart, der bestandig søger at undertvinge hinanden.

Menneskets Forstand giver ham Herredømmet over alle Dyrene. Han veed at undertvinge sig dem paa een eller anden Maade. Selv de grummeste Dyr søge at undvige, naar de see ham.

Mennesket findes overalt paa Jorden (Dyrene derimod kuns i visse Verdensdele) dets Skabning i Henseende til Legemsdelene, er næsten eens, kuns Ansigtstrækkene og Hudens Farve er forskiellig; saaledes er Europæeren og Asiateren hvid, sort eller hvidbrun; Negerne, som boe i Afrika, ere kulsorte (de kaldes og Mohrer og Morianer) Amerikanerne ere kobberrøde eller ertsfarvede; Grønlænderne og Eskimos ere olivenfarvede eller gulbrune.

I den sydlige Deel af Amerika findes de høieste Mennesker i Verden, de kaldes Patagoner og ere 3 Alen høje. De Mennesker, som boe ved Polerne (Enderne af

Verden) saasom ved Nordpolen: Grønlænderne, Eskimoerne, Lapperne, Samojederne, Ostiakerne med flere og Pesseræerne ved Sydpolen, ere de mindste Mennesker og neppe 2 Alen høje. I Almindelighed kalder man Mennesker, der ere betydelig over 3 Alen høje, Kiæmper, og dem der ere meget under 2 Alen, Dværge.

Endelig seer man af de Optegnelser der aarlig forfattes over Fødte og Døde, at der fødes ligesaamange Drenge som Piger overalt, og at Mennesket paa Landet lever længst, da der almindelig neppe dør 1 af 42, naar deri store Kiøbstæder dør 1 af 25; og endelig: at de fleste dødelige Sygdomme indtræffe hos Børnene fra Fødselen til de blive 12 Aar; hvortil de smitsomme Sygdomme, Kopper og Kighoste bidrage det meeste hvor de herske.

Ved Indpodning af Koekopperne har man i de sidste Aar draget den rimelige Formodning, at Børnekoppesmitten ganske kan udryddes.

§ 2. Abeslægten.

Orangutang.

Blant alle Pattedyrene ligner Aben meest Mennesket. De have kun tvende Brystvorter, fem Tær paa hver Fod m. m. Den vigtigste Forskiel er: at Tommeltærne paa Bagfødderne ere, ligesom de paa Forfødderne, adskilte fra de øvrige. Derfor har man kaldet dem: Pattedyr med fire Hænder. Heller ikke kunne de tale; deres smaa Hæle, deres smalle Been og Laar hindre dem i at gaae paa to, med mindre de have noget i Haanden eller for en kort Tid gisre sig Umage derfor; men til at klatre i Træer ere de store Mestere og dertil hielper dem alle fire Fødder og, hos nogle Slags, Halen. De ere de eneste umælende Dyr, som bruge noget Redskab til at værge sig med.

Abeslægten indbefatter 32 Slags Abekatte, deels med og deels uden Hale. Af dem alle ligner Orang-

utang meest Menneſket og er næſten ligeſaa ſtor, har et Anſigt der ligner en gammel Mands, en kort flad Næſe, en bred Mund; lange Haar i Tindingen og Nakken og gaaer næſten beſtandig opreiſt ſom et Menneſke. Den findes i Afrika og Oſtindien. De forjage alle andre firefoddede Dyr af den Egn de ere i og kunne afrettes til at bære Brænde, vende Steg, ſkylle Glas og vaſke op, ja endog til at bære Maden ind. (Negerne troe, det er et fremmed Slags Menneſker, der ej ville tale, for ej at nødes til Arbejde.) De leve ſammen i ſtore Hobe og have deres Øvrigheder; de hielpe hinanden, anlægge fælleds Magaſiner, ſætte Skildvagter ud, naar de frygte for Overfald og ſtraffe ofte en ſøvnig Skildvagt med Døden. De andre Aber kaldes: langarmede Aber, den lille almindelige Abekat (ſom ofte ſees for Penge) Makako, med en lang Hale; Bavianer, hvoraf der ere mange Slags; Markatten: den indianſke Dievel, der ſeer vild og glubſk ud og har ingen Fingre paa Forbenene; Sagoin, et nydeligt lille Dyr med en lang laadden og ſtribet Hale. Maki, hvoraf der gives adſkillige Slags, der meeſt ligne en Mynde.

Alle Aber ere ſtore Tyve, de klatre med ſtor Hurtighed op i Træerne og leve af Træfrugter, Urter, Fiſk og ere Elſkere af ſtærke Drikke, Snustobak, Øl, Melk o. ſ. v. de ere meget arrige og falſke. Endeel have Poſer ved Kiæben, hvori de giemme hvad de ej ſtrax kunne fortære. Den Lyſt de have til at gjøre det efter, ſom de ſee Menneſket gjøre, volder, at man ofte har dem bundne til Fornøjelſe.

Anden Klasse.

indeholder Pattedyr uden Haar; hertil høre: Elefanten, Antadyret, Havhesten og Rinoseros.

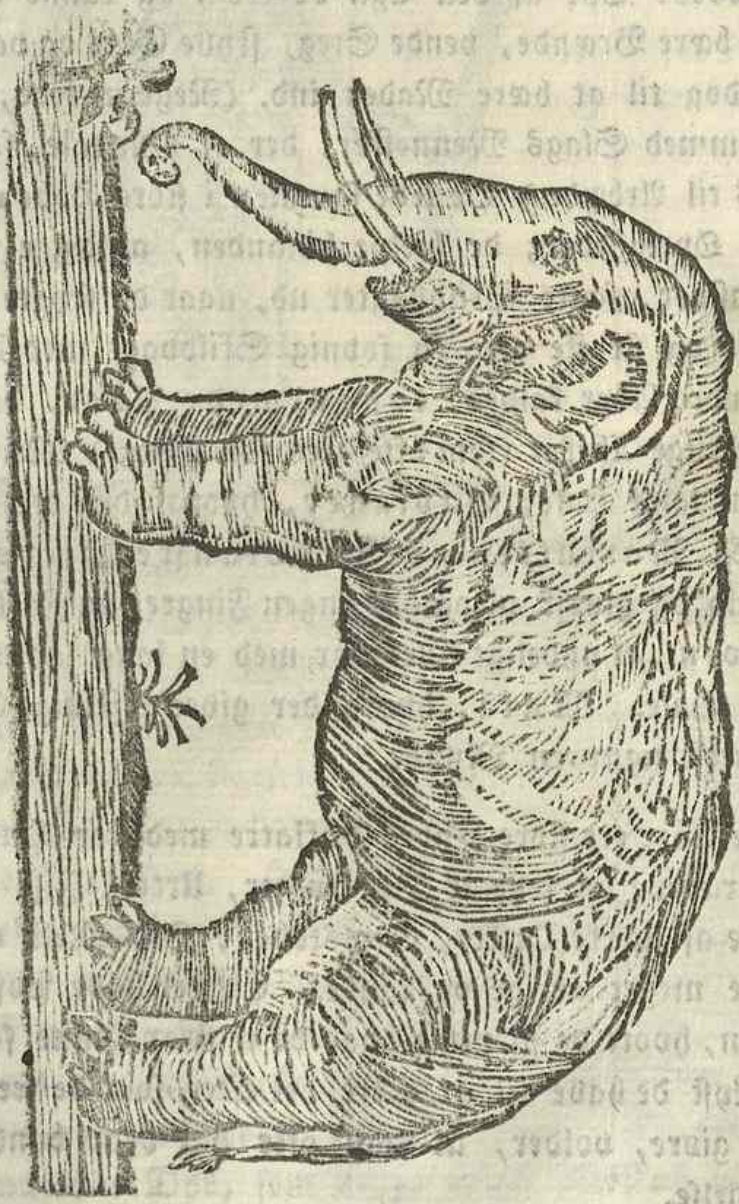

§ 1. Elefanten.

Elefanten er det største Dyr paa Landjorden; den er 6 til 7 Alen høj, meget tyk og plump af Skabning

men i Henseende til Forstand, Lærvillighed og Fromhed overgaaer den de øvrige Dyr. Den græder naar den fanges, er lærvillig, taknemlig, taalmodig, hører nøje efter hvad man siger den, og bruges til mangfoldige Arbejder, den viser altid meget Overlæg ved hvad den skal gjøre og da den kan bære ligesaameget, som 6 Heste kan trække, bruges den som et Lastdyr. I sin lange Snabel har den baade Styrke og Behændighed. Med den kan den løse Knuder op, tage Propper af Flasker, lukke Dørre op, og med den kan den løfte et Menneske op paa sin Hals eller kaste det med Livsfare langt bort, om det er dens Fjende. Med Snabelen putter den alt sin Æde og Drikke i Munden; Drikken suer den dog først derind. Den lever af Græs, Blade og Markfrugter og drikker gjerne Viin og Brændeviin. Dens 2 Tænder faaer den naar den er i 4de Aar, de blive næsten 2 Alen lange, falde af hvert andet Aar og kaldes Elfenbeen. Saadan en Tand kan undertiden veje 150 Pund. Elefanterne mangle ganske Fortænderne; de have, foruden de 2 lange udstaaende Hugtænder i Overkiæben, kuns 8 Kindtænder, 4 i hver Kiæbe. Undertiden finder man Elefanter, der ganske mangle disse Hugtænder, dog kuns sielden. Nogle nyere Rejsende paastaae, at de ej fælde disse lange Tænder, som man ellers almindelig forsikrer. Kammagere og Beendrejere forarbeide især disse Tænder, som man kalder Elfenbeen. De raa betales med 7 til 8 Mark Pdt. Den kan leve henimod 200 Aar og hører hiemme i Asien og Afrika. Naar den er blant Mennesker, føder den almindelig ingen Unger. Englænderen John Corse har dog 1793 overbeviist sig om, at fangne Elefanter parres, endog i Menneskers Nærværelse. De parredes som Heste. Hunnen var drægtig i 20 Maaneder og 18 Dage og den nyfødte Unge 35 Tomme

Høj. Man giør nu Forskiel imellem de afrikanske og asiatiske Elefanter. De største findes i Afrika, de mellemste i Asien (især i Bengalen og det sydlige Kina) og de mindste paa Øen Ceylon. For Ild, Allarm og Skud ere de bange. Den almindeligste Maade at fange dem paa, er at lokke dem i Parringstiden ved tamme Hunner i indpælede Lukker hvor en Falddør lukker for dem. Ved deres jævne Passgang kunne de gaae 15 Mile om Dagen. For at mættes behøver den 60 Pund Brød eller 100 Pund Høe. Man har seet en 11 Aars Elefant, der vejede 314 Lispund.

Man har i Siberien, Tydskland og Amerika, hvor ingen Elefant nu er, fundet i Jorden Been af et Dyr, som har været større end Elefanten; man har kaldt det Mammouth og troer det er en uddød Art Elefanter.

§ 2. Antadyret.

Antadyret eller Tapirette, er et dorsk Dyr, næsten saa stor som en Bondehest, som den og ligner, undtagen, at den har en kort nøgen Hale og næsten et Svinehoved med en lang Tryne, der er bevægelig som en Snabel. Den svømmer godt, søger sin Føde om Natten og lever flokkevis i Skovene i Sydamerika.

§ 3. Havhesten.

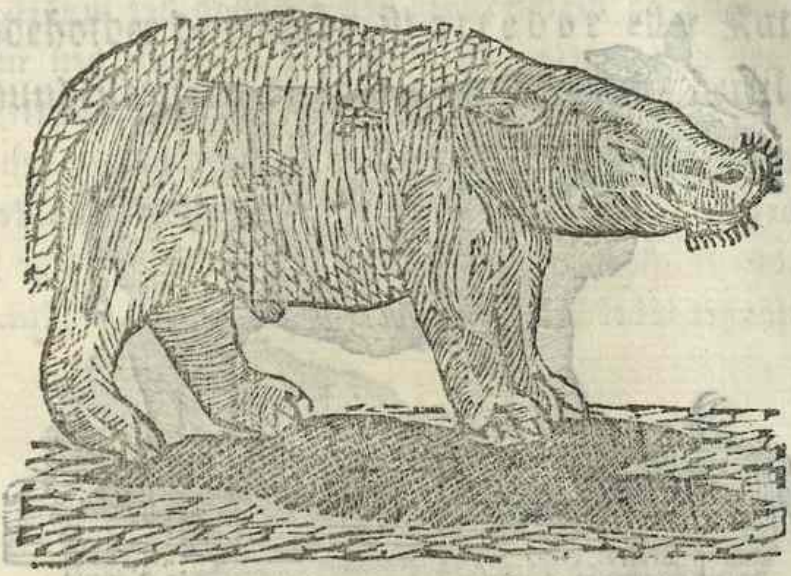

Havhesten, Nilhesten eller Flodhesten, er et stort plumpt Dyr, ligner baade et Svin og en Oxe, har en skrækkelig vid Kiæft med mange Tænder, især har den 4 i Underkiæben, hver $\frac{1}{2}$ Alen lange og saa tykke som Studehorn, og korte tykke Fødder. Den brøler som en Oxe, ligger om Dagen og sover paa Strandbredden, om Natten søger den sin Føde, der bestaaer af Trærødder Græs, Riis, Hirse og Fiske. Paa Landet er den frygtsom og langsom; men i Vandet viger den ikke for nogen, er en god Svømmer og kan got dukke under. I Nilstrømmen anfalder den ofte Skibene med sine skarpe Tænder, saa de blive lække og maae synke.

Den findes allene i de store Floder i Afrika. Nogle af dem skal veje 218 Lispund.

§ 4. Rinoseros.

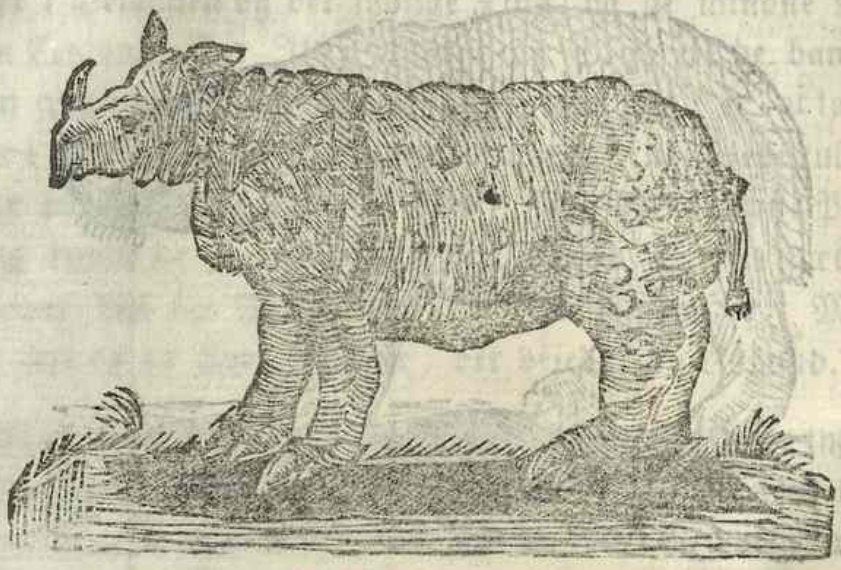

Rhinoseros d: Næshorner, Elefantens Landsmand, og næsten ligesaa stor; den kan blive 6 Alen lang og næsten 4 Alen høj; i Skinded paa Næsen har den et krumt Horn $1\frac{1}{2}$ Alen langt. Det er et meget grimt Dyr især formedelst Huden, der ligger i store dybe Folder og er den tykkeste af alle Dyrehuder; den roder gierne i Dyndet, og naar den bliver vred, skaaner den intet af hvad den møder; men river det overende; selv Elefanten tør den giøre Modstand. Nogle Næshorne have 2 Horn bag hinanden paa Næsen, og de ere de grummeste. Dens Hoved ligner et Svins.

Tredie Klasse

indeholder de rivende Pattedyr eller Katte- og Hundeslægten, de kaldes og Rovdyr, hertil høre:

§ 1. Løven.

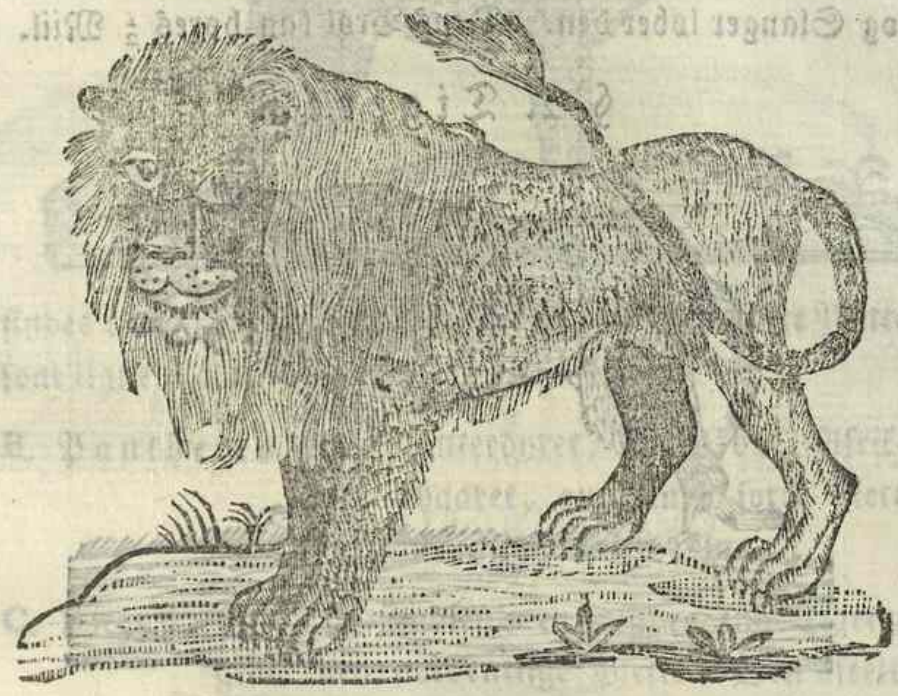

Løven er Kongen for Dyrene i Mod og Styrke. Alle Dyr frygte og flye for den. Den gior alle Dyr til sit Rov, undtagen Elefanten, Tigeren, Havhesten og Næshornet; intet Dyr kan gisre den til sit Rov. Naar den brøler, er det som en Torden og naar den er vred, banker den sin Hale mod Jorden. Med sine Tænder knuser den de tykkeste Been. Med et Slag af sin Klo er den i Stand til, at knuse Ryggen paa en Hest eller Stud. En død Ko bærer den let bort i sit Gab. Den har senede stærke Forbeen, et bredt Bryst, funklende Øine, er gulbrun, 2

Alen høj og 4 til 4½ Alen lang. Den opholder sig især i Afrikas Sandørkener. Den skal have 12 til 15 Pund Kiød daglig og derfor røver den alt hvad der møder den naar den er hungrig, Mennesker og, dersom den ingen Dyr kan faae fat paa. Den røver kun for at mætte sig. Negerne fange dem i Faldgruber og da skammer den sig og lader sig lægge i Lænker. Løven har en tyk Manke og Løvinden er glat og noget mindre end Hannen. For Ild og Slanger løber den. Dens Brøl kan høres ½ Miil.

§ 2. Tigeren.

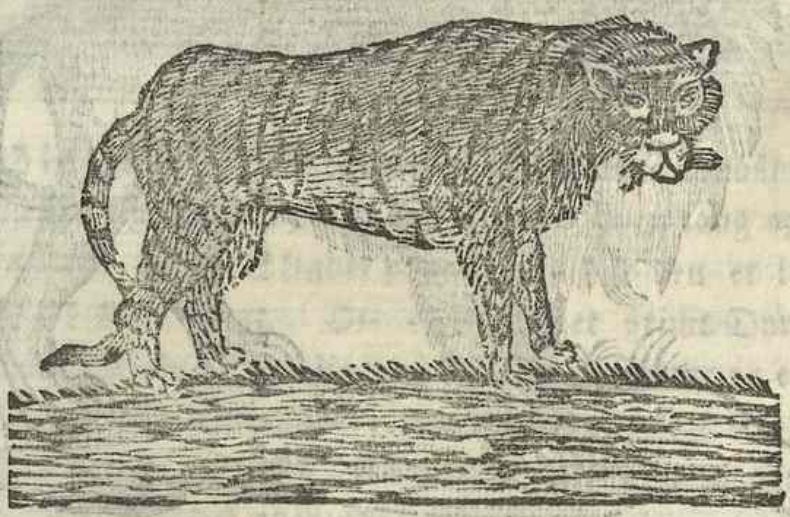

Tigeren er det grusomste af alle Dyr; thi Løven er dog undertiden ædelmodig; men Tigeren bliver ved at rive alt det ihiel den seer, enten den er mæt eller ikke. Den er omtrent af Størrelse som Løven, har et Kattehoved med Knurhaar; Skindet er brunt og gulstribet. I Asien og Ostindien findes den. Den giør Spring paa sit Rov af 5 til 6 Alen, og æder baade sine egne Unger og sin Mage med undertiden. Den anfalder endog Elefanten og afriver dens Snabel, og da maae Elefanten døe, thi den kan hverken æde eller drikke uden den.

Til Tiger- eller Katteslægten henhøre end videre:

A. Leoparden.

findes i Afrika, er glathaaret, skidenguul med sorte Pletter, som ligne Roser.

B. Pantheren eller Panterdyret, findes og i Afrika, er glathaaret, guul med sorte Pletter der ligne Ringe eller Øine.

C. Unzen, findes i Ostindien, er mindre end Tigeren, graa med uordentlige Pletter. Den afrettes til Jagt der, ligesom Hundene hos os.

D. Jaguaren o: Tigerkatten, er guulagtig med guulbrune og i Kanten sorte Pletter.

E. Ozeloten o: Parderkatten, lysbrun med lange sorte Pletter paa Ryggen og runde paa Siderne.

F. Kuguaren, findes i Amerika og har nogen Ligning med Løven; men er meget mindre, mere frygtsom og mangler Manke. Den er brunguul.

G. Losse n.

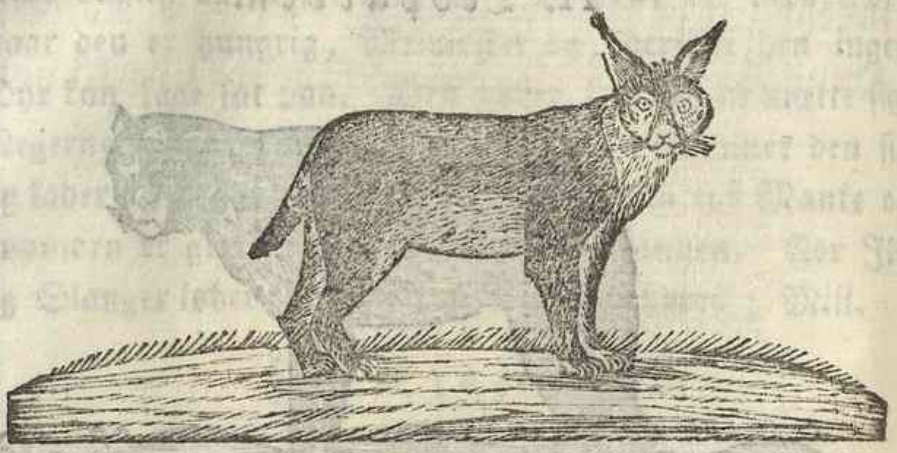

bekiendt for sit skarpe Syn. Den opholder sig i det nordlige Europa, findes og i Norge, har lange graa Haar med brune utydelige Pletter og en kort Hale, den springer med stor Dristighed bag paa Hiorte, Raadyr og Svin, æder deres Hierne og udsuer deres Blod.

H. Karakalen, fra de varme Lande, rødlig med lang Hale.

En angorisk Kat.

I. Katten, et forhen vildt Dyr, som man har giort til Huusdyr for at blive skildt ved Muus og Rotter. Den vilde findes i Skovene og er graa med sorte Striber. Den tamme

Kat har forskiellige Farver. I Syrien findes Katte med lange, silkeagtige hvide Haar, som kaldes angoriske Katte.

Hele Katteslægten kiendes paa sine krumme spidse Kløer som kan trækkes ind, naar de ei bruge dem, og ud naar de ville rive. Derved blive de bestandig skarpe og slides ei.

Som Afvigelse fra den almindelige Huuskat fortiener her at anmærkes: at der for nærværende Tid lever paa Brislevkloster ved Viborg en tam Kat, der er lysgraa og sortflammet, som i Henseende til de lange fine nedhængende Haar, fuldkommen ligner en angorisk Kat. Dens Moder var ikke fuldt saa langhaaret; men derimod fuld af sammenfiltede Haar eller Marlokker. Halen bar hun meest hen mod Ryggen og Halens Haar vare meget lange og udstaaende, som Egernets. Om den i den nærliggende Skov havde parret sig med et Egern, er en Formodning, som man vel ikke finder forhen antagen; men hvortil dens og Ungens besynderlige Afvigelse giver rimelig Anledning.

Til Hundeslægten hore:

§ 3. Hyænen.

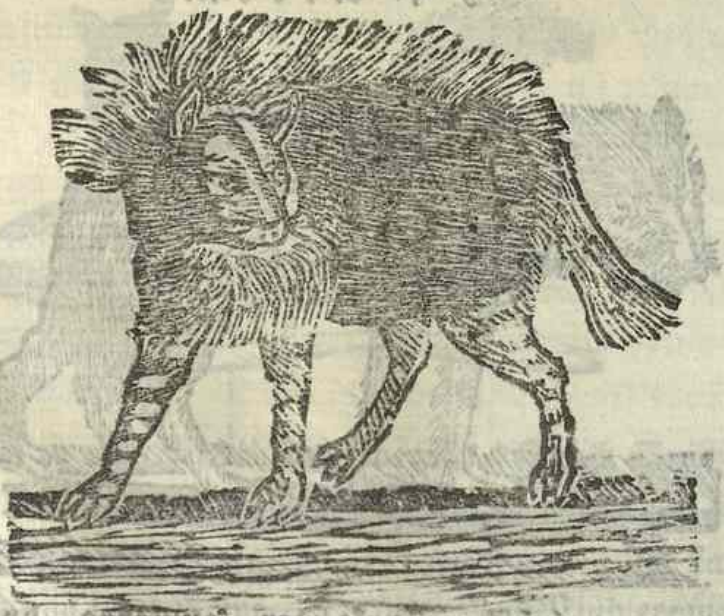

Hyænen a: Svinehunden, er et grusomt Dyr; den

flygter hverken for Tigren eller Leoparderen og værger sig mod Løven. Faare- og Menneskekiød er dens bedste Spise. Den myrder alt hvad den kan. Den er brungul, højere end Ulven og findes i Afrika og det varmeste Asien. Den opkradser ofte de Dødes Grave og æder Ligene.

Den har kun 4 Tæer paa hver Fod og under Rumpen en Sprække, der bestandig er aaben. Benene ere høje og Haarene paa Ryggen staae oprejste, som Svineborster. De afværge Luftens Forgiftelse ved den Graadighed hvormed de æde det meest raadne Kiød. Man kiender 2 Slags, nemlig: 1. Den orientalske Hyæne; den er graa med brune utydelige Tverstriber. 2. Den plettede Hyæne, som er rødbrun med sorte Pletter og findes i Afrika.

Da man paa nogle Steder kalder den Natulv, saa ere maaske de fabelagtige Historier om Varulve, at hentyde paa Hyænen.

§ 4. Ulven.

Ulven er et glubsk og stærkt Dyr, guulgraa, hvid eller hvidsort eller sort af Farve, har en fiin Lugt, ligner en

Slagterhund i Skabning og Størrelse, og er umættelig efter Kjød. Øjnene sidde skraa i Hovedet og Halen, der ligner Rævens, bærer den nedhængende. Den dræber Følle, Kør, Kalve, Faar, Lam og Raadyr og anfalder ofte Mennesker, især Børn, naar den er meget sulten. Naar den ej kan faae Bugt med sit Rov, kalder den ved sin Tuden andre Ulve til Hjelp. For Ild og Ildgnister ere de bange. De findes næsten overalt i Verden; i Norge især ere der mangfoldige Ulve.

§ 5. Jakal.

Jakal o: Guldulven, er rødgul og af Størrelse som en Ræv: den findes kuns i de varme Lande, løber i store Flokke og æder smaa Børn, om den kan. Man troer, det er de i Bibelen omtalte Ræve, hvormed Samson antændte Filisternes Kornmark.

§ 6. Ræven.

Ræven er et bekjendt Dyr overalt. Dens Snildhed og List er bleven til et Ordsprog. Den er meest rød, med sorte Haar imellem, dog gives der i de meget kolde Lande graa, hvide og sorte Ræve. De sorte Rævefind ere meget dyre. Ræven opholder sig meest i Nærheden af Mennesker,

for at stjæle fra dem, har Grave i Jorden med mange Udgange og stjæler Gjæs, Høns, Ænder, Duer og alle Slags Fiærkræ, som og Harer, Kaniner, Honning, Æg, Ost, Melk og Smør. I Nødsfald tager den til Takke med Frøer, Firbeen, Slanger, Muus og Rotter. Ved at stikke sin lange laadne Hale i Vandet, fanger den Krebs, da de knibe sig fast ved den. Ræven er meget seilivet og lader ofte som den er død, for at narre Jægerne og Hundene. Naar den er sulten, gaer den som en Hund; men er den i Fare, giver den ingen Lyd fra sig. Dens Ureenlighed har en stram og modbydelig Stank.

§ 7. Hunden.

Hunden, et bekiendt, tro, lydigt, klogt og taalmodigt Dyr imod dem den kiender og der giøre den got. Den findes næsten overalt i Verden. Den taaler Hug og Sult hos sin Herre, og løber dog ej bort; derimod forsvarer den ham og hans Huus ved Dag og Nat, ved at gøe eller bide. Den erindrer sig meget længe, om man har giort den tilgode og glemmer hastig Fornærmelser. Naar den mister sin Herre, kan den ofte sørge sig til døde og finder den ham, endog lang Tid efter, igien, glæder den sig usigelig. Menneskets Miner, Gebærder og Ord forstaaer den meget got, og viser en Klogskab, der ofte sætter os i Forundring. Ofte har den reddet Mennesker, der vare i Livsfare og ofte ved sin Troskab afholdt Mordere og Tyve fra at anfalde dens Herre. Den kan afrettes til Jagt, til at giøre Konster, til at trække smaa Vogne, til at vogte Kreature, passe paa et eller andet Tøj, og vogter ved Dag og Nat trolig alt. Der ere mange Slags Hunde, saasom: Bulbidere o: Dogger, (de største Hunde, som let kunde værge sig for en Karl) Pudeler, Mynder,

Hønsehunde, Gravhunde og Spitser; til Stuehundene høre Mopser, Bolonesere og Løvehunde. Hunden ligner i Skabning baade Løven, Biørnen, Ulven, Ræven, o. s. v. Dens Lugt er overmaade skarp. Grønlænderne og nogle Folkeslag i Asien have ingen anden Kiødspise, end Hunde. I meget kolde og meget varme Lande gøe de ej; men knurre og tude. Naar Hunden er gal, skuler den, stikker Halen mellem Benene, æder ikke og gøer ikke; men knurrer, og kiender tilsidst ej sin egen Herre, den har da en besynderlig Afsky for Vand og andre Drikke. Sygen kaldes derfor Vandskræk. Under denne Tilstand bider den alt, hvad der kommer den i Vejen; men alt hvad den bider, faaer samme græsselige Syge, om ej Bidet skiæres eller brændes af. Man bør derfor strax skyde en gal Hund. Mangel paa got Vand og ordentlig Føde, stærk Hede og streng Frost ere Aarsager til denne Syge. Hunden kan blive fra 15 til 20 Aar gammel. Det er og merkværdigt ved Hunden, at den ej sveder, og derfor des længere kan løbe uden at trættes, og svømme uden at forkiøles; ligesom og, at dens Mave er saa heed, at den kan fordøie Been og Knogler.

En engelsk Dog.

Fjerde Klasse

indeholder de rivende Pattedyr, som træde med hele Fodsaalen paa Jorden eller de platfodede, saasom:

§. 1. Hvidbjørnen ɔ: Isbiørn.

Der gives to Slags, nemlig sorte og hvide Bjørne. De sorte leve altid paa Landjorden; de hvide opholde sig meest paa Isen og i Vandet. De ere og ganske forskjellige af Skabning. Hvidbjørnen er meget større, end den sorte og ofte saa stor som en Stud; den har lange hvide Haar og opholder sig i Grønland og ved Ishavet. Den er listigere og raskere, end den sorte; svømmer got og værger sig rasende mod Mennesker og saarer dem ofte dødelig. Naar een anfaldes af Jægerne, komme alle de andre den strax til Hielp, og da flye de ikke; men lade sig før alle dræbe. Dens Føde er Fugle, Fiske, døde Sælhunde og Hvalfiske.

§ 2. Landbjørn o: Bjørnen.

Landbjørnen er sortebrun eller sortegraa, har lange Haar, der ligne Svinebørster, et svineagtig Hoved og brede Labber med lange Klør paa; den æder Honning, Melk, Korn, Frugter og smaa Dyr; klatrer op i Træerne, den anfalder Menneskene, naar de slaae eller drille den; den rejser sig da gierne paa Bagbenene og river dem ihjel eller saarer dem dødelig. Den findes i de nordlige Lande af Europa, Asien og Amerika. I Norge, Polen og Rusland ere der mange.

Den sorte Bjørn lever meest af Honning, Rødder og Skovbær, derimod æder den brune Bjørn hellere Kiød og anfalder baade Heste, Hornqvæg, Hjorte, Raadyr og Faar. Den bliver og større, end den sorte og kan blive henimod 3 Alen lang.

I October gaaer Bjørnen med sin Mage i Vinterleje i sin Hule; den bestrøer det med Mos, som den gaaende paa Bagbenene bærer sammen i sine Forlabber. Her ligge de ganske uvirksomme og uden at have Aabning fra October til April og sue paa deres Labber. Ved denne Suen

gaaer Huden af Fodsaalen og de ere, paa den Tid de gaae ud om Foraaret, lette at jage, da de ere maadelig til Gangs. Intet stort Dyr bringer saa smaa Unger til Verden som Bjørnen; de ere nette og ikke større end en Rotte; de voxe og meget langsomt, og have først udvoxet i det 20 Aar. Man troer ej de leve længere, end 30 Aar. I Polen, hvor der ere mange af dem, bindes de ofte istedenfor Hunde til at vogte Gaarden. Ved at sætte Brændevin blandet med Honning for dem, fanges de let; thi de blive da fulde. Polakkerne trække ofte om med fangede Bjørne og lade dem danse for Penge. Dens Kjød, især Skinken, smager meget got.

§ 3. Brokken.

Brokken eller Grævlingen er saa stor som en mid, delmaadig Pudelhund, med meget korte Been, forsynede med 5 skarpe Klør. Halen er kort. Hovedet ligner hos nogle Hunden, hos andre Svinet. Hovedet er i Bunden hvidt med en sort Stribe, der begynder ved Snuden og gaaer over Øjene. Den er forresten hvid, sort og graa imellem hinanden, dog mere sort paa Bugen og Benene, end paa Ryggen. Dens Tænder ere overmaade skarpe. Den gjør sin Bolig under Jorden; sover hele Dagen, en Deel af Natten og desuden hele Vinteren, da den er meget kuldskiær. Den gaaer ud paa Fangst i mørke Nætter,

æder Rotter, Muus, Harekillinger, Kaniner, Fugle, Slanger, Æg, Rødder og Frugt. Ved de bekiendte krumbenede Brokhunde jager man den ud af sin Grav. Ræven forjager den og undertiden ved at kaste sin ildelugtende Ureenlighed i dens Udgang. Der findes endeel i Danmark saavelsom eller i Europa og det nordlige Asien. I Frankrig og Schweitz spiser man dens meget fede Kiød, og naar man fanger den ung, kan den tæmmes og bruges til at tage Rotter og Muus; men da den tager Høns, Æ nder og Fierkreature med, betaler det sig ej at betroe den til at gaae los. De skye baade Regn og Fugtighed. Skindet bruges til Hestetøj, Kufferter og sligt. Af dens lange Haar gisres Malerpensler. Under Halen har den en Aabning, hvoraf der udsveder en ildelugtende Vædske, som man mener de leve af om Vinteren, da de stikke Snuden i dette Hul.

§ 4. Honninggrævlingen.

Honninggrævlingen lever i Afrika paa Gothaabs Forbjerg. Den har samme Farve som ovenstaaende; men en hvid Stribe fra Øjet til Halen. Den lever af de vilde Biers Honning og Vox, som den veed at passe mesterlig paa, naar de flyve hjem. Den har foruden sine tykke og lange Haar en tyk og loshængende Hud, saa hverken Bier eller Hunde kand gisre den nogen Skade.

§ 5. Jærven.

Jærven findes i de nordlige Dele af Verden, den har et smukt Skind, der er gulbrunt med en stor sortagtig Plet paa Ryggen. Den har meget Ligning med Grævlingen; men er mere aarvaagen og rask end den. Ved at springe ned fra Træerne, farer den smaa Heste og Reens-

dyr paa Ryggen, river dem Øjnene ud og qvæler dem, og opæder dem siden med Hud og Haar. Naar den ej kan faae saa lækker et Rov, æder den og Harer, Fugle og Aadsler. Dens Graadighed har givet Anledning til mange usande Historier; nogle kalde den derfor Fiskras; i Norge hedder den rettere Fieldfras, fordi den opholder sig paa Fieldene.

§ 6. Koati.

Koati findes i den varme Deel af Amerika; deres Næse gaaer ud over Munden og kan bevæges til begge Sider; Halen er meget lang. De gaae ud om Natten og fange da Fugle, Æg o. s. v., der gives røde Koater med graa Snude og en ringet Hale, og brune med hvid Snude og eensfarvet Hale.

§ 7. Vaskebjørnen.

Vaskebjørnen eller Rakkunen, ligner Koaterne, undtagen at den har en kortere Snude; den er graabrun med hvide Ringe om Halen. Den findes i Nordamerika og lever af Fisk, Æg, Korn, Frugter og Fugle. Den kan blive tam og kjelen. Fordi den først dypper hvad den vil æde i Vand, kaldes den Vaskebiørn. Længere nede i Amerika findes en anden Art af dem som kaldes Krebsæderen, fordi den meest lever af Krebs, som den fanger ved at stikke sin laadne Hale under Vandet, da de knibe sig fast ved den.

§ 8. Kinkaju.

Kinkaju eller Poto, lever i Nordamerika. Den er noget større, end en Kat og har guulagtige Haar, en kort Snude og en lang Hale, som den snoer. Lever af Kjød.

§ 9. Ichneumon.

Ichneumon eller Pharaosrotten er som en Maar af Skabning og Størrelse, med graabrunt Skind; den findes i Afrika, Ostindien og Ægypten ved Havkanten og Floderne. Man tæmmer dem, og lader dem rense Huset for Rotter og Muus; men da de ere meget for at røve, fange de og Fugle, Slanger, Firbeen og Æg; især er den berømt for den Færdighed den har til at stjæle Krokodilens Æg; og man paastaaer, at den endog smutter ned i Krokodilens Gab, æder dens Indvolde og æder sig ud af dens haardhudede Mave, hvoruf Krokodilen da maae døe.

Femte Klasse

indeholder de ivende Pattedyr, som gaae paa Enden af Tæerne, hertil høre Væsel- og Odder-Slægten.

Til Odderslægten høre:

§ 1. Den almindelige Odder.

kaldes og Ferskvandsodderen. Den opholder sig ved Søer, Bække og Aabredde, hvor den under Vandet har et Hul ind i Landbreden til at gaae ind af, og et andet oven Vandet til Lufthul. Den er i Europa een Alen og i Asien og Amerika een en halv Alen lang og saa stor som en Puddelhund, har et fladt katteagtig Hoved med en bred Snude med Knurhaar, smaa runde Øren, store Øine, en lang laadden Hale, korte Fødder med 5 Tæer, der ere samlede med en Svømmehud; Forfødderne ere uden Haar. Dens Haar ere kaffebrune, glatte og glindsende; Bugen er lit lysere. Den kan got svømme paa og under Vandet,

dog holder den ej længe ud af Gangen. De leve fornemmelig af Fiske; men i Mangel deraf æde de og Frøer, Vandrotter, Krebs, Græs og Barken af Træerne. De ere snu og lade sig ej lettelig see om Dagen. Træffer Hunde dem, bide de stærk. Dog kan de tæmmes og aftrettes til Fiskefangst, da de bære deres Herre hvad de fange. Fiskevarkerne gjøre de megen Skade; thi de bide flere Fiske, end de fortære. Skindet betales med 5 til 10 Rdlr. De parres i Februar og fløjte da om Natten af hinanden, som om det var Mennesker. 9 Maaneder efter føder Hunnen 3 til 4 Unger.

§ 2. Havodderen.

Havodderen er større, men ikke saa velskabt; har en kort flad Hale; Haarene ere bløde, korte, brune, sorte eller og sølvgraa. Den boer i Elvene; men søger Havet efter Føde, og føder kuns een Unge aarlig; som Moderen bærer stor Omsorg for; hun svømmer gierne med den paa sin Mave og ligger da selv paa Ryggen. I de nordligste og koldeste Dele af Asien og Amerika findes de og deres Skind er saa kostbart, at man betaler eet med 100 til 150 Rdlr.; de fleste af dem sælges til China hvor Hoffet bruger dem til Garnering om Klæder.

Til Væselslægten høre:

§ 3. Hermelinen.

Hermelinen eller den store Væsel, opholder sig i de nordligste Dele af Norge, Sverig og Rusland. Den er 9 til 10 Tommer lang; Skindet er om Sommeren rødligt, Halespidsen er altid sort. Men om Vinteren blive Haarene, paa Halespidsen nær, hvide, og da kaldes den først Hermelin. I forrige Tider vare Skindene kostbarere, end nu. Hermelinhalerne syer man paa saadant Foerværk. I Afrika findes de ej; men forresten i de andre Verdensdele; men kuns de, som opholde sig i de koldeste nordlige Lande, blive om Vinteren hvide; de andre skifte ej Farve. Den store Væsel boer i Biergklofter, hule Træer og ved Flodbredderne, nærer sig af Rotter, Muus, Slanger, Fiske, Muldvarpe, Fugle-Æg og Unger. Den er meget vild, smidig, hurtig og dristig.

§ 4. Væselen.

Den lille eller almindelige Væsel, findes ligesom den forrige i de 3 Verdensdele; i kolde Lande bliver den mat-

hvid om Vinteren og kaldes da her til Lands Lækat; ellers er den rødagtig, undertiden hvid under Bugen. Den er kun 6 til 7 Tommer lang i Kroppen, meget smal og nærer sig af samme Dyr som Hermelinen. Hvor der ingen Skov er, giør den sig Huller i Jorden eller gamle Diger og er en stor Mester til at fange Rotter og Muus. Om Vinteren søger den ind til Landsbyerne og giør sig da gierne et Hul paa Taget, for at jage paa Lofterne efter Rotter og Muus; men treffer den Høns og Duer, sparer den dem heller ikke. Smaa Fugle ere de slemme efter; de æde baade Moderen og dens Æg eller Unger. Imod stærk Storm komme de gjerne ud og gjøre de forunderligste Spring med hverandre. Om Foraaret føde de 6 til 8 Unger. Kan man fange dem unge, kunne de tæmmes og ere fromme pudseerlige Dyr. Man siger, at de om Natten patte Kørene om de kand. (At Katte undertiden gjøre det, er rigtigt.)

§ 5. Steenmaaren.

Steenmaaren kaldes og Birkemaaren og Huusmaaren. Den er 16 Tommer lang; ligner Væselen af Skabning; men Halen er lang med filtede Haar. Den er fortebrun; men hvid under Halsen. Den er en uforskammet Tyv efter Fjerkræ og Fugle, ænder og Fasaner, Kalkuner og selv Ørne naar de sove, er den ej bange for at fare paa og dræbe. Den stjæler og gierne Kirsebær i Træerne; den hopper næsten altid og klatrer godt. I gamle Huse, Mure, Steendiger og Steendynger boer den og gaaer om Vinteren undertiden i Husene: Hønsehusene veed den ret godt at finde; Æg drikker den meget behændig. Maarerne yngle flere Gange om Aaret og faae hver Gang 7 til 8 Unger. Naar den intet andet kan faae, maae

den tages til Takke med Muldvarpe, Rotter og Muus. Man fanger dem i Fælder og lokker dem med Hampefrø.

§ 6. Skovmaaren.

Skovmaaren kaldes og Espemaaren. Den ligner ganske den forrige, men under Struben er dennes Skind rødgult. Dens Been ere lit længere. Den boer i Skovene; men er den hungrig, sniger den sig dog til Byerne for at besøge Hønsehusene. Den findes i de nordlige Lande af Verden i stor Mængde. Skindet er dyrt og bruges til Foerværk. I Nordamerika ere der mangfoldige: man har der i eet Aar solgt 12000 Skind.

§. 7. Fritten.

Fritten er hvidgul med et lille spids Hoved og lang Hale og kiendes paa sin blodrøde Øjesteen. Den findes ej i Danmark og hører hjemme i Afrika. Spanierne have derfra ført den til Europa for at udrydde Kaninerne, som den er en stor Mester til. Den er meget kuldskjær og har en hæslig Lugt.

§ 8. Ilderen.

Ilderen er lit mindre end Maaren, ellers omtrent af samme Skabning; den er sortebrun med gulagtige Haar

paa Siden og hvide Pletter om Munden og paa Øren. Den giver en hæslig Stank fra sig, der er stærkest, naar den er vred; fanger man den levende, skriger den gjennemtrængende. Den er forfulgt overalt for sin Behændighed til at stjæle Høns, Duer og Æg; da den ej gjerne æder uden Hjernen og Hovedet af dem, gjør den des større Skade. Naar den med sine gloende Øine om Natten seer op til Ranen hvor Hønsene sidde, paastaaer man de falde af Angest ned til den; men rimeligere er det, at den springer op til dem, eller lister sig paa dem, da den seer bedre i Mørket end de, og springe op af Vægge kan den. Hvor man har mang Rotter og Muus, bør man ej ødelægge Ildere og Væsler; thi de bide mangfoldige og ere meget bedre dertil, end Katten. Ilderen har sin Bolig i gamle Mure, Steendiger, Lader og under Husene, og er drægtig i 9 Maaneder og føder da 6 til 7 Unger. Skindet bruges af Bønder til Huer og sligt; men beholder altid en stram Lugt. Ilderen findes overalt i Europa undtagen i de meget kolde Lande. Hvor der ere Kaniner, udrydder den dem i en Hast. Med Honning, Æg og Hønseindvolde lokkes de i Fælder.

§ 9. Tigerilderen.

Tigerilderen er brun, plettet overalt med gule Pletter.

§ 10. Zorilla eller den Kapske Ilder

Er sort og hvidstribet og giver den stærkeste Stank fra sig. Den findes i Afrika.

§ 11. Zobelen.

Zobelen er saa stor som Maaren. Dens Haar ere lange, fine, glindsende og sortebrune: paa Hovedet har den nogle hvidagtige Haar og en guul Rand om Øiene. Dens Fødder ere endog neden under besatte med Haar. Den æder Væsler, Egerner, Harer, alle Slags Fugle, Skovbær og Træknoppe. Den opholder sig kun i Siberien i de tykkeste Skove, hvor den boer i Huler nær ved ferskrindende Vand, hvoraf den gjerne drikker. Dog drikker den ej med Munden; men dypper sin Hale i Vandet og suer paa den. Endskiønt Zobelen kuns er 16 Tommer lang, er den dog, i Forhold til sin Størrelse, det kostbareste Dyr; thi Skindet bruges af kongelige og andre fornemme Personer til Foerværk. Naar Skindet er heelt og taget om Vinteren, koster det 50, 60, ja 80 Rdlr.; men det maae da ingen Huller have; thi saa koste de meget mindre, ja undertiden kun 5 Rdlr. Derfor fanger man Zoblerne i Snarer eller skyder dem med stumpe Pile. Jo sortere Skindene ere, jo dyrere ere de. Kejseren af Rusland har forbeholdt sig Zobeljagten, og de Forbrydere, der forvises til Siberien, maae skaffe et vist Antal aarlig. De sendes

derpaa til Petersborg; de bedste blive ved Hoffet, og endeel sælges til Tyrkiet, China og andre Steder.

§ 12. Stinkdyret.

Stinkdyret ligner Ilderen, er sort, opholder sig i Nordamerika og er kiendelig af 5 langs paa dens Ryg løbende hvide Striber. I en Blære ved dens Hale, har den en overmaade slem stinkende Saft, som den sprøiter 9 Alen langt paa dem, der giøre den Fortred. Den er saa utaalelig, at man ej kan drage Aanden i en Omkreds af 100 Skridt, hvor den er sprøjtet; saa hverken Hunde eller Mennesker forfølge den videre. Man paastaaer der ere 23 Arter af Stinkdyret.

§ 13. Chinchen.

Chinchen findes i hele Amerika, er sort under Bugen, hvid paa Ryggen med en sort langsløbende Stribe; Halen er hvid og tykhaaret. Den giøres tam som en Hund og den giver da ej den stinkende Saft fra sig, uden man giør den Fortred.

Siette Klasse

indeholder Desmerkattene.

Desmerkattene ere omtrent 5 Qvarteer lange, have et spids Hunde eller Ræve-Hoved; men ligne forresten Kattene; kuns er Halen tykkere. De have alle under Rumpen en Pose, som frembringer en stærk lugtende Salve, som kaldes Desmer eller Zibeth og bruges til lugtende Sager, Balsom, Lægemidler og Røgelse. (Men

det er ikke Moskus, skiønt det ofte urigtig kaldes saa). Denne fittede Vædske flyder ud af sig selv, og de som sælge den, holde Desmerkatten indelukt i et Buur, der er saa snevert, at den ej kan vende sig, og man aabner da Buret bag til hver 3die eller 4de Dag, tager Katten ved Halen og tager Desmeren ud af Posen med en Skee. Det seer ud som Svinefidt. Der gives 3 Slags:

§ 1. Civetten.

Civetten findes i Afrika, den er graa med gule Pletter og en eensfarvet Hale.

§ 2. Zibetkatten.

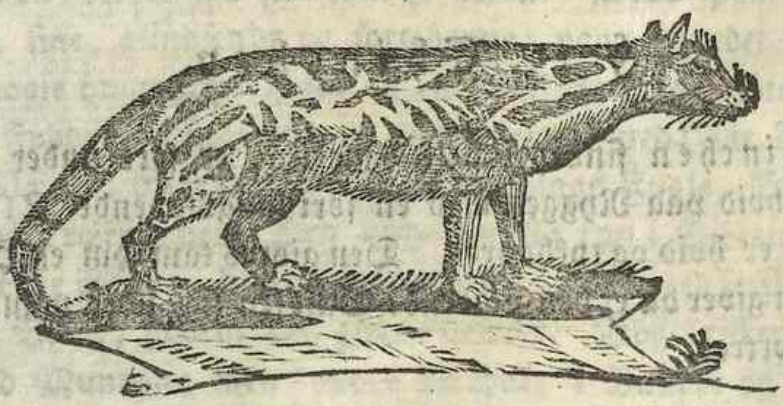

Zibetkatten findes i Ostindien og Arabien, den er hvidgraa med sorte Striber der gaae i Bølger, Fødderne ere brune, Halen er sort og hvid ringet.

Begge ere Rovdyr og nære sig af Smaadyr, Fugle, Fiske og Frugter. De tamme som man holder i Bure, fo res med Melk, Kjød og Meelspiser.

§ 3. Sjenetten.

Sjenetten findes i Spanien og Frankrig, er gulbrun med sorte Pletter og en ringet Hale. Den har en Spræk ke, men ingen Pose til Desmerens Udsb.

Syvende Klasse

indeholder de fodhændede rivende Patte-dyr eller Pungedyrene; de kaldes fodhændede, fordi Tommeltaaen paa Bagfødderne staaer langt fra de andre og har ingen Negl. De kaldes og Didelpher, hertil høre:

§ 1. Sarigen eller Pungerotten.

Sarigerne opholde sig i Amerika, ere Rovdyr og give en slem Stank fra sig; Hunnerne af de 3 første Arter, have Pos r under Bugen, der omgive deres Brystvorter og deri putte de Ungerne, der saasnart de ere fødte ere ganske udannede og see ud som en Valnød, og beholde dem der, til de kunne gaae og see, de sue sig strax fast til Vorterne og hænge ved dem til de ere udvoxne og, møder der Ungerne siden nogen Fare, flye de ind i disse Punge, der ved Hjelp af Muskler slutte sig sammen om dem. De følgende have ingen Poser; men tage deres Unger paa Ryggen, bøje deres lange Hale over Ryggen og Ungerne snoe derpaa deres Hale fast om

Moderens, og sidde trygge paa hendes Ryg. De have alle lange Haler besatte med skiælagtige Ringe, som tjene dem til at klynge sig op i Træerne, forresten ligne de meest Rotter; Kræbsæderen kaldes og Pungerotten, og Kajopollin Buskrotten. Der ere 7 Slags Sariger, nemlig: a. Kræbsæderen, er i Kjønne, sort og gruul af Farve, af Størrelse som en Kat, lever af Krebs og Krabber. b. Maniku, mørkebrun og hvid. c. Sarigen eller Oposum, af Størrelse som Egernet, brun eller rød med en gruul Plet over hver Øje, lever af Insekter. d. Marmosen, graagruul paa Skindet. e. Kajopollin, brungruul med sortplettet Hale. f. Tuan, rød paa Siderne, sort paa Ryggen, hvid under Bugen. g Yapok, brun med 3 graa Tverstriber, opholder sig i Floderne og har Svømmehud paa Bagfødderne.

§ 2. Dasyuren.

Den spettede Dasyure ligner de foregaaende, uden paa Halen, der er laadden hos denne; men nøgen hos hine. De ere sortagtige, fulde med uordentlige hvide Pletter og findes allene i Nyholland.

§ 3. Phalanger.

Phalanger findes allene i Østindien og paa Øerne deromkring; nogle ere gruulhvide, andre plettede og atter andre brune, de ere af Størrelse som en Kat og nære sig af Insekter og Frugter. Man finder hos dem den anden og tredie Bagtaa, og undertiden ogsaa den fierde, sammenvoxne indtil Reglen.

§ 4. den flyvende Phalanger.

Den flyvende Phalanger har en Hud imellem For- og Bagbenene, der strækker sig langs med dens Sider, ved dennes Hielp flyver den. Den findes i Nyholland.

§. 5. Kanguru eller den asiatiske Hare.

Er en Mellemting imellem Pungedyrene og Gnaverne; thi de have som Pungedyrene en Pose under Maven, hvori de gjemme deres fortilig fødte Unger; men de ligne Gnaverne deri, at deres Bagbeen ere højere, end Forbenene. De have slet ingen Hiørnetænder og leve blot af Planter. De findes i Asien og paa Øerne i Sydhavet, f. E. Nyholland. Deres Forbeen ere smaa, med 5 Tæer; men Bagbenene ere 5 til 6 Gange længere og stærkere end Forbenene, og paa dem ere kun 4 Tæer, hvoraf de 2 mellemste ere smaa og sammengroede indtil Neglene. Halen er lang, tyk og laadden og da de paa ingen Maade kunne komme frem, uden ved store Spring, fordi Forbenene ere saa korte; saa have de Nytte af Halen til at støtte sig ved som et tredie Been og de kunne da giøre Spring paa 3 til 4 Alen; saa

en Hest neppe skal løbe dem ind. Den kaldes derfor af nogle den springende Hare. De ligne meest Haren, boe i Huler under Jorden og gaae meest ud om Natten. Der gives 3 Slags;

A. Den store Kanguru, skal være fra 2½ til 4 Alen høj, naar den staaer op. Den er askegraa, Halen er sort i Enden Dens Kiød kan spises.

B. Filander eller den asiatiske Jordhare, opholder sig paa Øerne i det indiske Hav. Den holdes paa Java som et Huusdyr, den er 1 til 1½ Alen høj, brunsort og under Bugen rødagtig.

C. Den rotteagtige Kanguru; den er i Nyholland i Sydhavet, er graa og kun saa stor som en Rotte.

Ottende Klasse

indeholder rivende Pattedyr, som træde med hele Fodsaalen paa Jorden eller platfodede. De udmærke sig ved en langsom slæbende Gang, gaae mest ud om Natten, boe i Huler, mørke Opholdssteder og mange af dem ligge i Dvale om Vinteren. Hertil høre:

§ 1. Iglen eller Pindsvinet.

De have meget korte Been, en spids Snude, liden eller ingen Hale og hele Kroppen, Hoved og Fødder undtagne, er skiult med Pigge. Man har:

A. Det almindelige Pindsviin eller Igel*) der er 9 til 10 Tommer langt og findes i Skove og store Haver; man seer dem sielden om Dagen; da ligge de under Hække, Busker og Gierder. De leve af Orme, Krebs, Snegle, Frøer, Fugle, Muus og Rødder. Naar man vil gribe dem, rulle de sig sammen i en Bold og reise Pig-

*) Deraf kommer formodentlig det danske Skieldsord Svine-Egel.

gene fra alle Sider. Naar Faren er forbi, gaae de igien paa Fire. Ved at hælde Vand paa dem, eller træde paa dem, strække de sig ud. De spises endog af Almuen paa sine Steder. I Rusland holdes de i Husene for at tage Muus. Om Vinteren ligge de i Dvale i Huler under Jorden.

B. Tenreken, et Vindsviin fra Madagaskar, som har de længste Pigge i Rakken.

C. Tendraken, som har længere og blødere Pigge, næsten som Børster og

D. Den stribede Tenrek, gulul og hvidstribet paa Piggene; imellem Piggene har den Børster.

§ 2. Spidsmusene.

Af de indenlandske Spidsmuus har man:

A. Den almindelige Spidsmuus, er askegraa, mindre end en Muus; men har samme Skabning i Kroppen; dens Hoved ligner et Muldvarpehoved og er langt med en Tryne; Øinene ere meget smaa. Halen er firkantet. — Den boer under Jorden, helst i Enge og æder Orme og Insekter. Den har en modbydelig Lugt, hvorfor Kattene vel bide, men ej æde den.

B. Vandspidsmusen er sortagtig med firkantet Hale, kantede Fødder med stive Haar: dens Øren sluttes til ved en lille Klap; den findes ved Kilder.

C. Spidsmusen med sammensnøret Hale, er brunrød, med en rund Hale, som er smallest ved Rumpen.

Af udenlandske Spidsmuus har man:

a. Moskus-Spidsmusen, findes i Rusland og Siberien ved Vandbredder, udbreder en stærk moskusagtig Lugt; den er askegraa, saa stor som en Rotte, Halen

er opstaaende og sammentrykt; Snuden er bevægelig og lang.

b) Muldvarp-Spidsmusen, seer ud som en Muldvarp.

c) Den forgyldte Spidsmuus findes i Afrika paa Gothaabsforbjerg; den har smukke grønne Haar, som have en Purpur- og Guld-Skiær, en kort rund Snude; den har ingen Hale og kaldes og Guldmuldvarp.

§ 3. Muldvarpen.

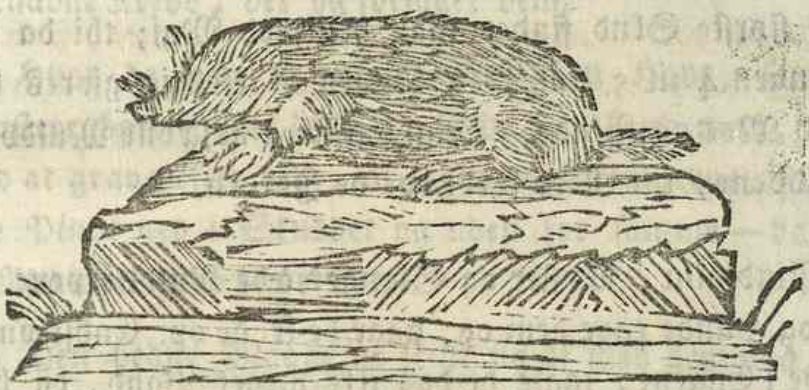

Den lever for det meste under Jorden om Dagen, undtagen i Parringstiden, som er tilig om Foraaret, da forfølger Hannen undertiden Hunnen oven Jorden. Om Natten komme de derimod ofte frem. Dette bekiendte Dyr er kiendeligt af sin svineagtige bevægelige Tryne, sit sorte og sorteblaa glindsende fløjelsagtige Skind, en kort laadden Hale og fremfor alt sine besynderlige Lapper eller Fødder, der ere dannede som en huul Menneskehaand og sidde tet til Kroppen. Udvendige Tegn til Øren har den slet ikke og saa smaa Øjne, at man i forrige Tider holdt den for at være blind. Vententelig fik den ikke disse Sandseredskaber saa

lydelige, for ej at faae dem fordærvede af Jord, naar den roder; men af dens Opmærksomhed paa enhver, der vil lure paa den, seer man nok, at den maae baade have fin Lugt og Hørelse. I tørre Ørkener og meget kolde Lande findes den ej. I Engene og paa gode Marker og i Haver vil den helst være. Den lever af Orme og Insekter, og for at faae dem fat, giør den sig Gange rundt om i Jorden og naar Regnorme og Insekter ere sverlige, kan man see den rode i Jordfladen. Med sin Tryne roder den sine Gange og med sine stærke Lapper kaster den Jorden bag sig og fører det saaledes oven Jorden i utrolig Hast. Disse Muldvarpeskud (som de kaldes) fordærve Haver, Marker og Enge, hvor de gives i Mængde, hvorfor man søger at udrydde dem. De største Skud finder man henimod Maj; thi da føder Hunnen 4 til 5 Unger og hendes Barselleje gjøres blødt med Mos og Blade. Man bør strax udjævne Muldvarpeskuddene, thi ellers fordærve de Jorden.

Pindsviin, Væsler og Slanger æde Muldvarpene. Katte og Hunde tage dem og, naar de skyde op. Endskiøndt de rode i Engene, taale de dog ikke meget Vand, og bliver Egnende er i, oversvømmet, tage de Flugten eller søge til høje Steder. De bedste Maader man ødelægger dem paa ere:

1) At nedgrave en høj glasseret Potte, der er snevr for oven og videre forneden, 4 Tommer under Jordfladen; man kommer deri nogle levende Krebs eller Regnorme og dækker Potten med Græstørv. Muldvarpen falder i Potten og skriger naar den ej kan komme op igien, og derved komme flere den til Hjelp og fanges paa samme Maade.

2) At koge Rødkierner i Vand, der er kogt med Skarntyde og lægge dem i deres Huller.

3) I en Kjedel hælder man en Potte Valnødolie og kommer saamange hele Valnødder deri, som kan ligge i Olien; det koges 1 Time, hvorpaa man tager Valnødderne op. Man opsøger derpaa de Steder, hvor Muldvarpen nylig har rodet og gravet i Jorden til man finder dens Gang, hvori man kaster en Haandfuld af disse Rødder og tildækker derpaa Hullet med den opkastede Jord. Man paastaaer, at alle Muldvarpene paa en halv Miils Omkreds skal dræbes (ventelig snarere forjages) heraf. Man kand da grave Jorden op igien og optage Valnødderne, for at bruge dem en anden Gang.

4) Man kan og i deres Huller stoppe friskt Svineskarn eller raadne Krebs, der og forjager dem.

5) Hvor de paa et enkelt Sted i en Have, som i Blomsterrabatter eller deslige, skyde op, kand man, for ej ved at grave efter dem, at fordærve Blomsterne, stikke spidse Pinde ned i Skuddet og uden for samme — da de og i Almindelighed blive borte.

6) Den bedste Maade at skille sig af med dem paa, er ellers at fange dem med Spade. Det gaaer gst an, naar man passer paa ved Solens Opgang, om Middagen og ved Solens Nedgang; thi paa disse 3 Tider af Dagen skyde de gierne op. Man lister sig sagte til Skuddet og passer paa, i det Øieblik de skyde op, at stikke en skarp Spade ned i Hullet og dermed kaste dem op. Mange mene, man ej maae nærme sig Hullet fra den Side Vinden blæser, da de skal kunne lugte det.

Hvor altsaa Muldvarpene ved at skyde op, gjøre større Skade, end den for os skjulte Nytte de gjøre os ved at ødelægge Insekter og Orme i Jorden, der vil man paa een af ovenanførte Maader kunne formindske deres Antal.

thi da de yngle stærk, kunne de ikke ganske udryddes — og ofte forlade de en Egn i nogen Tid og komme derpaa igjen — ligesom det altid er et Beviis paa ganske god Jord hvor de skyde op, da der i mager, sandig og stenet Jord intet er for dem at rode efter.

Muldvarpens Farve er i Almindelighed glindsende sort eller sortblaa, dog gives der i Europa baade hvide og spraglede, og i Amerika rævrøde. I Henseende til Skabningen, ere de 2 Slags, nemlig:

1. Den almindelige Muldvarp, som her er beskreven og ovenfor afbildet. og

2. Den kamnæsede Muldvarp, mindre end den almindelige, fortagtig, med lang Hale. Paa dens Snude sidde bevægelige bruskagtige Gevæxter i Form af en dobbelt Stjerne. Dette Slags findes i Provindsen Kanada i Nordamerika.

Niende Klasse.

indeholder de flyvende, rivende Pattedyr, eller Flaggermusene.

Disse Dyrs Arme og Tæer ere meget lange og skarpe, Armene, Halen og Benene, for en Deel, ere indsluttede i en tynd Hinde, der ligner Flor eller Spindelvæv; denne over disse Lemmer udstrakte Hinde, giør samme Nytte som en Vinge, og sætter dem i Stand til at flyve eller flagre omkring; Dog kunne de ikke flyve langt eller længe i en lige Linie; men snee og svinge sig bestandig i Luften. Dog flyve de kun om Aftenen i Tusmørket og om Natten.

Om Dagen skiule de sig, ventelig fordi de ej taale Dagly-set eller for at undgaae deres bedre flyvende Fjender, hvor-af Uglerne ere de værste. Flaggermusene i de kolde Lan-de sove hele Vinteren og hænge sig da op ved Bagbenene og soobe sig ind i deres Flyvehinde, som i en Kappe. De smaa Flaggermuus leve af Insekter, som de gribe i Flug-ten og besøge og Røgkamre og Skorstene, for at gnave paa Flesk og fedt Kiød; men de meget store anfalde Fug-le og smaa Pattedyr. De have ligesom Mennesket og Aberne 2 Patter for paa Brystet; ved disse Patter hæn-ge Ungerne sig fast, og Moderen bærer dem omkring med sig. De fleste Arter have en Musehale, nogle næsten in-gen; Hovedets Dannelse er omtrent som Musens; de ha-ve en stor Mund, skarpe Tænder, baade Fortænder, Kind-tænder og Hiørnetænder; de fleste have ligesaa lange Ø-ren som Hovedet, med opstaaende lange og tilspidsede Øre-lapper. Man anfører over 20 Arter Flaggermuus og deriblant have nogle ret besynderlige Gevæxter paa Næ-sen; de vigtigste ere:

§ 1. Vampyren eller Blodsueren.

Dette Slags Flaggermuus findes kun i Indien og Afrika; den er saa stor som Høne, har et Hundehoved, smaa Øren, ingen Hale, en Tunge besat med Pigge, som vende ind ad mod Ganen. Hovedet er brunt, Kroppen gulagtig. Man-ge Reisende giøre denne Art meget farlig for Mennesker og Dyr, og paastaae, at de liste sig til dem medens de sove og ved deres skarpe Tunge sue Blodet ud af dem, og forhindre dem at vaagne, ved den kiølige Vind de tilvifte dem med deres Vinger, mens denne Aareladen vaerer. Dette Tyveri foraarsager strax Mathed; men ikke Døden. Andre sige, at de blot leve af Fugle og Fiske.

§ 2. Den almindelige Flaggermuus.

De almindelige Flaggermuus bestaae af mange Slags. De almindeligste ere:

A. Den langørede Flaggermuus, der er askegraa med store nøgne Ører, der ere spidse. Den er fra $2\frac{1}{2}$ til 3 Tommer lang i Kroppen.

B. Spekmusen, brun med korte trekantede Øren og rund Ørelap.

C. Hesteskoen, har en stor Hinde over Næsen, der ligner en Hesteskо, med en fremstaaende Kam i Midten.

Fra de hede Lande ere:

D. Kløverbladnæsen, med en Næse som et Kløverblad eller en Lantse, Ørerne ere aflange og taggede i Kandten.

E. Tragtnæsen, har denne Næseslap huul, som en Tragt.

F. Hiertenæsen, Næseloppen rund, nedentil bevoxet med et aflangt Stykke Hud med 3 Tagger. Ørerne hænge sammen med den indre Kandt og ere kløftede.

G. Hareskaaret, med en tyk kløftet Snude, hvorpaa sidde forskiellige Vorter. Enden af Halen er uden for Hinden.

H. Doggen, med tykke Læber og en lang Hale, som staaer langt ud fra Hinden.

I. Galeopiteker (kaldes og flyvende Spøgelser) med smaa Øren, stumpet Snude og krogede skarpe Klør paa Forfødderne.

Tiende Klasse

indeholder Gnaverne eller Pattedyrene uden Hjørnetænder.

Dyrene af denne Klasse, have to meget store og lange Fortænder i hver Kiæbe, og imellem Fortænderne og Kindtænderne er et stort aabent Rum. De kan ikke gjøre levende Dyr til deres Rov, ikke heller rive Kiød i Stykker; men de es lange Fortænder ere skikkede til at afsile Føden og ved bestandigt Arbejde at gjøre den finere, kort sagt: til at afgnave den. Derfor kaldes de Gnavere. Deres stærke Tænder kunne gnave i de haardeste Ting; en Deel af dem leve og af Træ og Træbark. Andre nære sig af Planter, Korn og Frugter, og nogle, hvoraf Rotter og Muus ere de farligste, fortære næsten alle fede Ting af Dyreriget, som Menneskket har i sine Giemmer. Kuns i Tilfælde af stærk Hunger, kunne nogle Gnavere tvinges til at æde hverandre eller og angribe svagere Dyr.

Endnu er denne Mærkværdighed ved Gnaverne, at Bagdelen af Kroppen er højere end Fordelen; Saa de snarere hoppe end gaae.

Til Gnaverne regnes:

§ 1. Pindsvinet.

Forskiellig fra den foran beskrevne Igel, derved: at det er 1 Alen lang, har en kort Hale, større Øren end Igelen, stive Pigge med brune og hvide Ringe, der næsten ere en halv Alen lange og meget spidse og paa Hovedet en Top af Børster, som den kan rejse efter Behag. Naar den er vred, rasler den med Piggene, bevæger dem frem og tilbage, stamper med Bagbenene og klapper med Tænderne. Den grynter som et Svin, ruller sig sammen som Igelen og da kan selve Løven ej gjøre den noget, for Piggenes Skyld; disse bruges til Tandstikkere, Pibekradsere og Pensselskafte. Dens Kiød spises. Den har egentlig hiemme i Asien og Afrika og kaldes derfor af nogle det indiske Pindsvin, men den findes og i Spanien og Italien.

Et andet Slags Pindsvin findes i Amerika, den har korte tynde Pigge og en halvnøgen Snohale. Den klatrer op i Træerne efter Frugter og kaldes Kuandu.

§ 2. Haren.

Dette snilde, hurtige og frygtsomme Dyr, er bekjendt overalt. Kun i de hedeste Lande findes de ikke. Harens Øren ere længere end Hovedet og sorte i Spidsen, under Fødderne og tildeels i Munden har den Haar; Øinene staae meget frem af Hovedet og de staae aabne, endog naar den sover. Halen er kort med fine sorte Haar oven paa og hvide neden under. Harens Farve er meest rødgraa og hvid under Bugen; i Landene ved Nordpolen er den meest hvid

og meget sjelden fort. Haren bliver 7 til 8 Aar gammel og har dog formeret sin Art overflødig for saa kort en Levetid; thi alt i det første Aar parres den, (man kalder det almindelig at ramle) den føder (sætter) 30 Dage derefter, 3 til 4 Killinger, giver dem Die i 20 Dage og søger derpaa igien Hannen (Ramleren) Man siger, at Moderen forvarer Killingerne omhyggelig for Hannen, der ellers vil æde dem. Almindelig sætte de Killinger 3 Gange om Aaret, hvorfor de formere sig saa stærk, at man undertiden paa een eeneste Jagt, især paa Øer, har skudt 400 Harer. Haren er tavs, uden naar Hundene gribe den eller den er i Livsfare, da skriger den gjennemtrængende omtrent som et Barn. Den sover paa den flade Jord, hvor den gjør sig et saakaldet Leje, deri ligger den om Dagen og er om Natten ude efter Føde. At jage dem op af Lejet er Jagthundenes Forretning; den søger altid tilbage til Lejet igien, eller og jager en anden Hare op af Lejet og lægger sig rolig deri, og i meget stor Fare løber den undertiden ind i forladte Rævegrave. Om Vinteren lader den ofte Sneen fyge over sig i Lejet og skraber sig siden ud. Ved sine underlige Spring og ved at løbe i store Bugter, og endelig fordi dens Bagbeen ere længere, end Forbenene, hvorved den kan løbe bedst op ad Banker, undgaaer den ofte Mynder og Støvere. Ræve, Falke, Ørne og Krager fange mange Harer. Haren drikker ikke Vand, dens Føde er almindelig alle Slags Korn før det skyder i Stængler m. m. Sult driver dem om Vinteren til Byer og Steder, hvor de da æde Grønkaal, Nellikebusker og Barken af unge Frugttræer. Med Persille lokkes de i Snarer. Kiødet spises, som en lækker Ret. Haarene bruges til Hatte og koste udenlands en Dukat Pundet. Man væver og i Frankrig Strømper og Vanter af Harehaar, der meget ligne Silke. Et Harestind koster her i Landet 40 a 44 ß. Sommerskindene mindre.

§ 3. Kaninen.

Er mindre end Haren, med noget kortere Øren, end den. De vilde ere meest graabrune; men de tamme ere hvide, brogede og sorte med en rød Ring om Øjet. De ere overmaade ynglsomme, da de parre sig, naar de ere 5 Maaneder gamle, og kaste næsten hver Maaned fra 5 til 8 Unger. Denne overordentlige Frugtbarhed, hvorved en Han med 3 Hunner er i Stand til, aarlig at avle 200 Kaniner, volder, at de maae udryddes som skadelige Dyr, hvor de saa hyppig formere sig. Skiøndt de ligne Haren meget i Skabning, og nære sig af de samme Planter; saa parre de sig dog ej med Harer, ikke heller ligge de som disse oven paa Jorden, men have Huler under Jorden, hvori de boe mange tilsammen. Kiødet kand spises men smager noget ækkelt. Hvor man holder tamme Kaniner, er det især for Haarenes Skyld, som deels bruges til Hatte og koste 3 Rdlr. Pundet og deels bruges paa Skindene til Foerværk. Af alle Kaniner ere de angoriske [dyr og kaldes Silkehaarer] de bedste. De have lange fine hvide Haar, der koste 5 Rdlr. Pundet.

og hvoraf der i det weimarske i Tydskland og flere Steder, væves et Slags kostbart Tøj, der koster 4 Rdlr. Alen, skjøndt det er kuns 5 Qvarteer bredt. Dette Tøj er tillige meget varmt, og saa let, at en Mandskiole deraf, foeret med Taft, vejer kuns 1½ Pund. Ved at kæmme dette Slags Kaniner hver 8de eller 14de Dag, faaer man aarlig fra 12 til 24 Lod Haar af dem.

I ganske kolde Lande opholde Kaninerne sig ej vilde. I Dannmark findes de blandt andet vilde i Sandbankerne paa Øerne Amrum og Helgoland ved dansk Holsteen. De boe i Banker og paa høje sandige Egne.

De, som for Fornøjelse ville anlægge Boelig for Kaniner, maae vogte sig for at lade dem være paa saadanne Steder, hvor de kan grave sig selv Huler i Jorden; thi de underminere da Jorden, smutte bort og ødelægge Haver og Marke om en kort Tid. Men man brolægger en Plads til dem og lægger derover et Par Alen vel tilstampet Jord, at de kunne følge deres Naturdrivt og grave sig Huler og Boliger deri. Uden om Pladsen, hvis det ej er i et Huus, maae være en Muur, at de ej løbe bort. Med Hø, Havre, Avner, Kaal, Græs og alle Slags Urter og Rødder foeres de, og bedst trives de, naar de vexelviis faae Grønt og tør Foder. Enebær og Enebærgrene æde de gierne og deres Kiød faaer deraf en bedre Smag.

§. 4. Pika

er mindre end Kaninen, omtrent som en nyfødt Griis, gulbrun, uden Hale, Ørene ere runde og ligne meest Rotte-Øren; den opholder sig paa de siberiske Bierge og samler til Vinterføde mange Stakke reent og got Hø, som Zobeljægerne tage fra dem til deres Heste.

§ 5. Fitdyret,

Daman eller Klippegrævlingen.

Den findes allene i Afrika og boer i Huler eller Bjergklofter. I Underkiæben har den 4 korte, flade og takkede Tænder; i Overkiæven to krumme og spidse Fortænder. Den er tyk, uden Hale, med korte Fødder, som have 4 Tæer foran og 3 bag til.

§ 6 Halvkaninen, kaldes og Kavier.

Til denne Slægt henhøre:

A. Den almindelige Kavia eller det amerikanske Vandsviin, der er gulbrun, af Skabning som det ostindiske Sviin, uden Hale, med korte Fødder, og smaa Øren, hvoraf Bagføddernes 3 Tæer ere samlede med en Svømmehud; den formerer sig stærk, lever af Fisk, Korn, Frugter og Sukkerrør og har hjemme i Sydamerika. Den skriger næsten som en And.

B. Det ostindiske eller indiske Sviin,

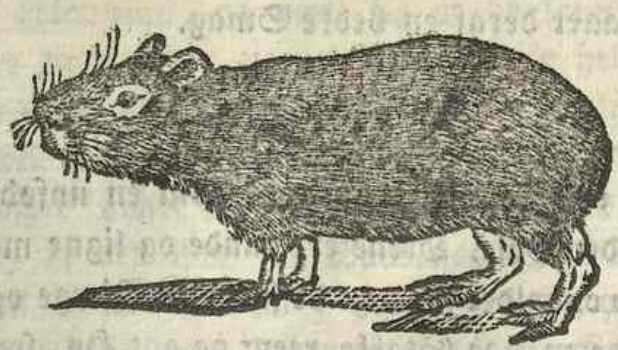

er og fra Amerika, ikke stort større end en Rotte, rødgul

med sorte og hvide Pletter, uden Hale, ligner den foregaaende af Skabning og giver en gryntende Lyd fra sig. De yngle overmaade stærk, og kaste næsten hver 6 Ugersdag 5 til 7 Unger. De æde alleslags Frugter, Planter og Korn, og ere i bestandig Bevægelse. Her til Lands holder man dem i Stuerne til Fornøjelse og lader et Par boe i en lille Kasse. Man paastaaer, at de fordrive Rotter og Væggeluus.

C) Paka. De ere brune med hvide Pletter, af Størrelse som Harer, opholde sig i Amerika, hvor Indbyggerne spise deres Kiød. De have 5 Tæer paa hver Fod.

D) Aguti, med 4 Tæer paa Forfødderne, 3 paa Bagfødderne, brune af Farve, men Siderne gulagtige, med en kort Hale. Saa store som en ung Kanin.

§ 7. Bæveren.

Bæveren, eller som den og kaldes: Kastoren, udmærker sig fra de andre Gnavedyr ved sin besynderlige Hale, der er lang, besat med Skjæl som en Brasen eller Karpe og ligner i Smag meest disse Fisk. Bæveren er af Størrelse som en middelmaadig Hund; fra 1 til $1\frac{1}{2}$ Alen lang; men føer, saa at den kand veje 4 Lispund. Hovedet er, i Forhold

til Kroppen, lidet, skabt næsten som Rottens, med en flad Snude; dens Been ere 5 Tommer lange; paa Forfødderne har den 5 skarpe og lange Negle, der staae fra hinanden som Fingrene paa en Menneskehaand; men Bagføddernes Tæer ere som Gjæssenes sammenvoxne med en Svømmehud og have stumpede Negle. Af dens Haar ere nogle lange, fine, lys kastaniebrune eller sorte og glindse stærk, andre ere kortere og blødere og mere gulbrune. Dog gives der og rødgraa Bævere; men sielden hvide eller hvide med graa og røde Haar.

Bæverne kunne ej leve i de allerkoldeste eller de meget varme Lande. Forresten ere de i Rusland, Sverig, Norge, Polen, Preussen, Tydskland og de sydligere Lande, og især i Mængde i Nordamerika. De skye de Steder, hvor Menneskene jevnlig opholde sig, og altsaa findes de sieldnere i stærkt beboede Lande. I Europa boe der kuns enkelte Bæverfamilier under Jorden ved Vandbredder af Søer og store Floder, som man kalder Jordbævere og agter deres Skind mindre kostbart, fordi det fordærves ved deres Kryben i disse Jordhuller. Kuns i Nordamerika finder man saa at sige hele Byer eller Kolonier af Bævere, og da Bæveren, af alle de Dyr man kiender, bygger med meest Flid og med meest Konst og Overlæg; saa ville vi anføre noget vidtløftigere om deres forunderlige Indsigter i Bygningskonsten.

Naar de ville anlægge sig nye Boliger, forsamle mange Bævere, undertiden nogle hundrede, sig for at bygge. De anlægge deres Boliger ved Bredder af Floder og Søer og da de bestandig lade deres Fiskehale hænge ned i Vandet, saa er deres Bolig saameget under Vandet, at Halen kan hænge derned. Førend Hytterne bygges, an-

lægge de i Almindelighed en Dæmning uden for, for at hindre, at Vandet ved at falde, ej skal forlade deres Boliger. Paa saadan en Dæmning, der undertiden kan være 50 Alen lang og 5 til 6 Alen bred i Grunden, arbejde de om Natten, alle som een Mand. De fælde derfor, ved Hielp af deres skarpe Tænder, Træer i Skoven, af et Qvarteers Giennemsnit og mere, slæbe det ved Hielp af Kanaler, som de grave, til Vandet og lægge de føreste Stykker nederst. Dæmningen fortsættes med saadanne Træer, sammenflettes med Grene og gjøres tæt ved Jord og Leer, som de i Munden gjøre til en Deig og klappe det sammen med deres stærke Haler. Paa Ryggen af denne Dæmning gjøre de Huller til Vandets Afløb, som desiden gjøre større eller mindre, eftersom Vandet stiger eller falder. Naar Dæmningen er istand, bygge de Hytterne inden for. Ethvert Huus staaer paa 6 Pæle, som de nedramme med deres Haler. Saadan en Hytte bestaaer gierne af 3 Etager, hvoraf den nederste staaer under Vandet, den mellemste lige med Vandfladen og den øverste oven Vandet. Den har et hvelvet ægformig Tag, er fra 2 til 5 Alen bred indvendig, med lige opstaaende Vægge, der ere 1 Alen tykke, sammenflettede med Grene og udspækkede med Leer, Jord og Mos, og ere saa faste, at hverken Luft eller Vand kan trænge derind. Hytten har to Udgange, een ud til Vandet, en anden til Landet. Indvendig er alt glat og reent, og belagt med Mos. I saadan en Hytte boe der, efter dens Størrelse, fra 4 til 20 Bævere, der sidde parvis derinde, dog saaledes, at Halen hænger bestandig i Vandet — og af saadanne Hytter staae 10, ja undertiden 20 til 25 sammen og see næsten ud som en indianſk By, og de ere vist nok fuldkommen saa stærk bygte, som Indianernes Hytter; deres Dæmninger især ere saa faste, at de vanskelig kunne forstyrres.

Nyere Rejsende i Amerika ville ikke tilstaae Bæverne saamegen Konstfærdighed i at bygge, som her er fortalt efter ældre Efterretninger.

Bæverens Føde er fint Bark af Træer, Blade, Knopper og nogle Planter; og da de fra Høsten til Foraaret ere inde i deres Boliger; saa have de om Sommeren meget travlt med at samle Vinterforraad ind af disse Ting. Vinterføden gjemme de i det underste Rum af Hytten, hvor Vandet bestandig holder det grønt og frisk. Nogle tro, at de og æde Fiske og Krebs. Kiød æde de ikke. De kunde got svømme; men gaae langsomt. Deres Kiød kan spises, men smager fiskeagtig; Halen, der vejer 4 Pund, skal smage got, tillaves som Fisk og koster ofte 1 Dukat.

For den Skade Bæverne gjøre paa Skove, paa Pæle og Bolværker, som de let kunne gnave itu, holder man sig skadesløs ved deres kostbare Skind, der bruges til Pelsværk og betales med 10 til 12 Rdlr. Stykket. Der drives en stærk Handel med disse Skind og der fanges allene i Amerika en 16 til 18000 Bævere om Aaret, hvorover man endog der kand mærke deres Aftagelse. De russiske Bæverskind sælges til China.

Hvad Skind der ej bruges til Foerværk, Muffer o. s. v., kiøbes for Haarenes Skyld. Af de længste Haar gjøres Kastorstrømper, Vanter o. s. v., der betales meget dyrt, af de korte Haar blandes nogle mellem Harehaar og anden Ulld til Hatte, dog er der kun lidet Bæverhaar i en saakaldet Kastorhat, ofte kuns 2 Lod; thi Hatten vilde ellers blive for dyr, da Pundet af Bæverhaarene koster 8 til 10 Rdlr. Kardinalshatte gjøres af bare Bæverhaar og koste 30 til 40 Rdlr. Stykket. En voxen

Bæver bærer ikke meget over 1½ Pund Haar. Mod Foraaret lægger Hunnen 3 til 4 Unger.

Bævergel, er et nervestyrkende Lægemiddel, som i forrige Tider meere end nu, brugtes i Medicinen mod Slag, Hypokondri og Nervesygdomme. Det er en gulbrun feed Materie, fuld af Hinder, som findes i 2 Poser, som sidde under Rumpen saavel paa Han- som Hunbæverne. Man veed ikke hvortil det nytter Dyret.

§ 8. Et almindeligt Egern.

Egernet er et muntert, reenligt og hurtigt Dyr, lit over 8 Tommer langt, foruden Halen. Alle Arterne deraf have en lang, meget laadden og langhaaret Hale, som de lægge op af Ryggen; Hovedet er fladt, Øjnene sorte, store og fremstaaende, Ørene opreiste og forsynede med en Haarduft i Enden; Ryggen er noget krum, paa Tæerne ere spidse krumme Klør. De findes næsten i alle Verdensdelene, opholde sig meest paa Træerne og leve af Rødder, Bog, Agern, Kiernefrugter, Træknoppe, Træfrø, især Grantappe o. s. v. De kunne, med en forunderlig Lethed,

springe paa Grenene og fra et Træ til et andet. Naar de æde, sidde de paa Rumpen og føre Ædet til Munden med Forbenene. Deres Rede gjøre de af Grene, Løv og Mos paa Træerne, lukke det oven til og lade være en Aabning paa Siden.

Deres Farve er forskjellig. Almindeligst ere de rødbrune som Ræven, eller brune og sorte, sielden hvide; de rødagtige blive blygraa om Vinteren med mørkere Hale; Haarene ligge til 2 modsatte Sider; under Halsen og Bugen ere de russiske Egerner hvide. Deres graa Vinterskind kaldes Graaværk og bruges til Underfoer paa Kaaber og Pelse. De siberiske Skind ere de bedste og dyreste. Af Halen gjøres de fine Malerpensler, hvormed man tegner. Kiødet er spiseligt. Undertiden fanger man dem og holder dem for Fornøjelse; de kunne lære adskillige Konster; men de ere vredagtige og bide da meget farligt. De kunne leve i 10 Aar. Hunnen er drægtig i 4 Uger og føder engang aarlig 3 eller 4 Unger.

Af de mange Arter Egerner ere, foruden ovenbeskrevne, følgende at mærke:

A. Palme-Egernet. Graa med hvide Striber, opholder sig i Asien og Afrika paa Kokostræerne.

B. Taguanen, fra de mollukkiske Øer, brunrød, næsten saa stor som en Kat.

C. Det flyvende Egern, har egentlig hjemme i Amerika; det er noget større end det almindelige, dog neppe saa stort som en Kat, graabrun paa Ryggen og hvidgul under Bugen og har imellem For- og Bagbenene en slap Hud, ved hvis Hielp de kunne skyde sig skiævt ned fra eet Træ til et andet; men ikke kunne de flyve i Vejret eller lodret ned. De leve sammen i større Mængde end de andre, og man finder ofte 8 til 12 i een Rede. De søge

deres Føde kun om Natten. Denne Art kan og let gjøres tam.

§ 9. En Hamster.

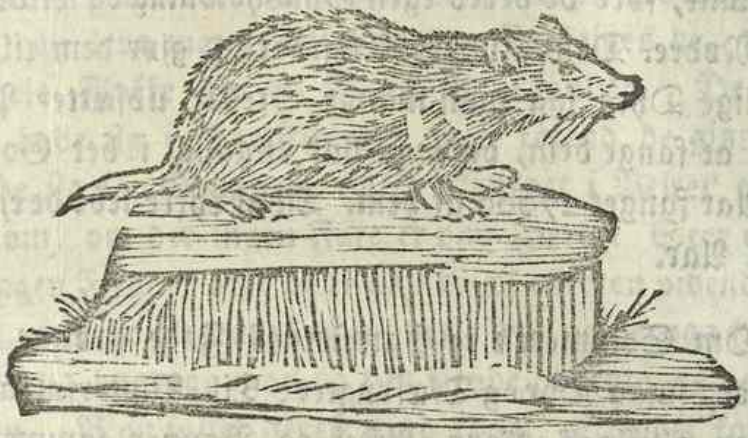

(Denne og de følgende Gnavedyr regnes af nogle til Rotte- og Musslægten:)

Hamsteren er saa stor som en fuldkommen Rotte, henimod 10 Tommer lang; dens Hoved er større end Rottens; Halen er halvnøgen — den er rødgul paa Ryggen; men sort under Bugen. I Rusland seer man ganske sorte Hamstere. Paa hver Side af Underkiæben har den en Pung, hvori den putter det Korn den vil stjæle og gjemme; hver af disse Punge kan indeholde 3 til 4 Lod Korn, og det er det eneste Dyr i Europa, som har disse Kiæbeposer. I meget kolde og meget varme Lande er den ikke. I Tydskland, Polen, Frankrig og Rusland findes de hyppigst; i Danmark og Norge ikke. Den boer i en Hule, 2 til 3 Alen under Jorden, der bestaaer af adskillige Afdelinger, hvoraf een tiener den til Opholdssted, en anden til Spisekammer, een til Opholdssted for dens Unger og een til at kaste deres Ureenlighed i. Man troer de have saa forskiellige Værelser, fordi Han og Hun ej kunne forliges, uden i den Tid de par-

ves. De bides til andre Tider ofte, og Striden endes undertiden med, at den ene æder den anden. Hver Hun føder to til tre Gange om Aaret, aldrig ringere end 6; men undertiden 16 til 18 Unger paa Gangen. Naar de ere 3 Uger gamle, føre de deres egen Husholdning og blive snart igjen Mødre. Denne uhyre Frugtbarhed gjør dem til meget skadelige Dyr; saa man mange Steder udsætter Præmier for at fange dem, og man har engang i det Gothaiske i et Aar fanget 27000 af dem. Til al Lykke leve de ej høje end 4 Aar.

Om Sommeren er Hamsternes Føde grønne Urter, Rødder, smaa Dyr og Træfrugter; Til Vinterforraad slæber den alleslags Korn, Erter og Bønner sammen i sin Bolig, ligger hver Slags for sig selv og tilstopper, naar Vinteren kommer, Tilgangene til sin Hule. Den fortærer om Vinteren de to trediedele af sin Forraad, (der ofte kan være 60 til 100 Pund Korn) men fryser det meget stærkt, falder den i Dvale og vaagner først om Foraaret, hvorpaa den da fortærer den øvrige Trediedeel.

I hvor lille end Hamsteren er, er den dog ikke bange. Dens Arrighed og Bidskhed gjør, at den, naar den anfaldes, sætter sig til Modværge baade mod Mennesker, Heste og Hunde; den sædvanligste Maade at fange dem paa, er at grave dem ud, da man tillige faaer det Korn de have samlet. Dens Skind bruge Bundtmagere til Foer under Pelse, dog ere de ej dyre.

§. 10. Murmeldyret

er næsten skabt som Hamsteren; men dens Haar ere længere; Dyret selv er næsten 18 Tommer langt. Mur-

meldyrene findes i Polen, paa Alperne og paa Asiens Bierge. Om Sommeren æde de Rødder, Græs og Insekter, og ere da meget fede, om Vinteren leve de af Hø, som de forvare i deres Huler, dog ligge de gjerne i Dvale fra Octobr. til April. Disse Dyr ere meget frelige, og leve mange tilsammen. Forfølges de, trække de i hele Flokke fra et Bjerg til et andet. De ville gierne bade sig i Soelskinnet; men førend de gjøre det, sætte de sig paa Rumpen, række Hovedet i Vejret og see rundt om, om der ingen Fare er paa Færde. Seer een af dem nogen Fiende, give de et højt Giæf eller en pibende Lyd fra sig, som da gientages af enhver især, og derpaa flye de i en Hast, hvorpaa man og kan kjende hvormange der er i Flokken. Man spiser deres Kiød røget. Skindet kan bruges til Muffer og Rantsler.

At Murmeldyrene skulle lægge een af deres Kammerater paa Ryggen og kiøre Hø hjem paa ham, ved at lade ham stikke Benene i Vejret, er kuns Fabel; men derimod kunne Murmeldyrene lære at 'dandse som Bjørne, gjøre mange smaa Konster og underlige Spring, saa mange fattige Savojarder fange dem og lade dem see for Penge i andre Lande. Naar de ere tamme, gjøre de sig ret tilgode med Melk og Smør. Fordi Dyret, naar det er fornøjet eller naar man klapper det, murrer som en Kat eller knurrer som en ung Hund, kaldte man det Murmeldyr.

Man har følgende Arter Murmeldyr:

A. Det alpiske Murmeldyr eller Marmotten, gulbrun med sort ovenpaa Hovedet. Det opholder sig kuns paa de Bierge, hvor Sneen ligger bestandig.

B. Det polske Murmeldyr eller Bobak; gulgraa med noget rødt paa Hovedet; den opholder sig i de lavere Egne, dog paa nøgne og sandige Høje.

C. Det kanadiske Murmeldyr eller Monax; graa med lysere Snude og en lang brun Hale.

D. Suslik eller Sisel, *) et smukt Dyr næsten saa stor som et Egern, gulagtigt med hvide Pletter, eller og gnult med graa Nakke og sort Snude. Den har et tykt Hoved, store fremstaaende Øjne, ingen Tegn til Ører, en kort langhaaret Hale. Man finder den fra Bøhmen til Siberien; men foranderlig af Udseende. Kalmukkerne æde gjerne dens Kiød og af dens tynde Skind giør man paa Kamskatka Sommerklæder. Der kan man kiøbe 1000 Siselskind for en 10 Rubler. De brogede Skind fælges til China og betales bedre der, end Graaværk. Dyret lever af saftige Planter og ligger i Dvale i Jorden fra September til April.

§ 11. En almindelig Rotte.

Rotteslægten er desværre nu almindelig bekiendt og de faa Egne, der ikke endnu kiende dem, kunne dog altid vente, at disse farlige Giester og komme til dem. Vore For-

*) Almuen har paa mange Steder den Overtro, at man ei maae kalde Rotter og Muus ved deres rette Navn, da de saa bli-

fædre kiendte ikke Rotterne; thi de nedstamme fra Indien og ere ved Skibsfartens Udbredelse bragte hertil Europa; derimod have Europæerne, i de nyere Tider, bragt dem til Amerika. Alle Rottearterne have en lang Hale, besat med Skiæl, spidse Fortænder i Nedermunden, ere meget ynglsomme, slugvorne og graadige Dyr, der æde alt og skaane ikke engang deres egen Art. Adskillige Arter af dem ere komne ind i Husene, hvor de gjøre megen Skade. Mure, Gulve, Dørre og alt Træværk giennemgnave de, for at skaffe sig Gang hvor de ville stjæle.

Rotterne gjøre deres Reder i Lader og paa Kornlofter, mellem Bielker og i Væggene, hvor de kunne have deres Næring i Nærheden og ere sikre for Kulde; i Straatage seer man dem ofte at æde mangfoldige Huller; thi de sidde tit uden paa Tagene for at slikke Dug i sig, fordi de tørste meget. De klatre got, springe højt og kunne sidde paa Bagbenene som Egernet.

De parres adskillige Gange om Aaret og føde hver Gang 5 til 6 Unger. Foruden Korn og alle Slags Fødevare, som Menneskene bruge, æde de og Lædertøj, unge Fugle, Duer, Kaniner og alle Slags Frugter og slikke saagar Fløden af Melken. Undertiden slæbe de store Been og andre Fødevare med sig og klavre op af Væggene med dem, og kunne de da ej faae dem ind af deres Huller; saa lade de dem falde, der gior en Pokkers Allarm, som, tilligemed deres Snorken, Prusten, Skraben og andre Spektakler om Natten, ofte har givet Anledning til skrækkelige Spøgelsehistorier; thi om Dagen vide Rotterne

ve meget værre til at gjøre Skade; paa nogle Steder giver man dem derfor det Hædersnavn Sidsel, der kunde give Formodning om, at dette Dyr fandtes i Danmark, som det dog ikke gior. Andre kalde dem Dyr.

saa got at skiule sig, at man ofte paa et Kornloft, som dog er fuldt af dem, ej kand faae een eneste at see, uden gjennem Huller, som man til den Ende skiærer paa Loftsdørrene. Om deres Snildhed til at stiæle, ere der tusende Historier; blant andet skalde, naar de ville slæbe Korn i Rederne til deres Unger, eller til gamle affældige Rotter (som de pleje omhyggelig) benytte sig af den List for at faae meget, at de reise Haarene og gaae baglænds ind i Dyngen, da Kjernerne saaledes fætte sig imellem Haarene. Vand ere de store Elskere af, og giøre mange lystige Spring ved et Kar Vand *) Hvor de ere i Mængde gaae de undertiden i Sengene til Folk om Natten og tør endog gnave dem i Ansigtet. De komme dog sielden i de Værelser, hvor Menneskene bestandig opholde sig, ere bange for stærk Støj; men forlade dog ikke Menneskene, paa det de ej skulle mangle Næring; saaledes snige de sig ombord paa et tilladet Skib; men forlade det, naar det kommer til Land og udlosses. De følge endog under Jorden, med Arbejderne i Bergværkerne. Det er et dristigt Dyr, der bides med Katte og Hunde, og værger sig mod Menneskene. Væselen er deres mægtigste Fiende; thi han kan let dræbe dem.

Naar de ganske mangle Næring, opæde de hverandre, som er det kraftigste Middel til deres Formindskelse eller og de gaae bort til andre Steder. Man har saaledes mange Exempler paa, at de om Vinteren ere marseerte over Isen fra eet Land til et andet. Førend vi opregne de forskiellige Arter, ville vi først anføre noget om Midlerne til deres Udryddelse.

*) At de tørste er naturligt, da de fluge baade saltede og fede Ting i sig.

Rotterne ere Almindelighed saa kloge, at de ikke æde de Ting man sætter for dem, hvori der er blandet Rottekrudt, og æder endog en enkelt Rotte deraf, saa er det dog meget sælsigt, da den gjerne kommer til Mad eller andre Ting og forgifter dem inden den dør. Skulde man udrette noget betydeligt med Gifter, da blev det vel det rigtigste, at kaage Skarntyde, Bulmeurt og slige giftige Planter i Vand og give dem det at drikke, da de altid tørste saameget; men muligt vilde og saadant Giftvand foraarsage dem Brækning, og da er baade Mennesker og Huusdyr i samme Fare for at blive forgiftede, som Rotten. De allersikreste Raad mod disse, saavelsom andre skadelige Dyr, er at opdage de Ting, hvis Lugt er dem modbydelig og uudstaaelig; thi Rottens Næse er lige saa sandselig, som andre Skabningers. Af de bekiendteste dem modbydelige Urter fortjener den almindelig bekiendte Kalmus at anbefales, hvis Rod og Blade er istand til ved sin stærke Lugt, at fordrive saavel Rotter som Muus. Bulmeurt anprise og nogle som ligesaa kraftig; men da det for Mennesker er en Slags Gift, saa bliver den dog mindre nyttig, end Kalmus. Denne sidste kan man strøe overalt i Husene, man kan binde Kornnegerne med den istæden for Baand, eller og strøe den lagviis derimellem. Kongelys anprises og især mod Muus, saavelsom og Pors. Muligt kunde Desmer, Dyvelsdrek og andre stærklugtende Ting giøre samme Nytte, om man forsøgte det og de ej vare modbygelig for Menneskene at lugte til.

Næst efter at fordrive dem ved lugtende Ting, er det sikkerste at fange dem i Fælder, hvis Laag bringes til at falde ned, ved at trække Stillepinden fra, og som ved sit Fald knuser de Rotter, som sidde derunder; den der trækker Fælden af, maae være skiult i et Lukaf i Nærheden af Rotterne, og næsten være der hele Dagen, og man har Exem-

pel paa, at man paa een Gaard har fanget 1500 paa denne Maade, paa en Tid af et halvt Aar.

Følgende Maader ere endelig anpriste til at fordrive Rotter og Muus paa:

1. Man tager 1 Pund raa Gibs, som brændes i en Bageroven, stødes ganske fiint og sigtes igjennem en Haarsigte, 1 Pd. Puddersukker, 1 Pd. gammel Ost, jo ældre jo bedre, hvilket alt stødes sammen i en Morter, siden gjøres af denne Masse smaa Kager omtrent af et Lods Vægt. Disse Kugler lægges paa de Steder, hvor Rotter og Muus komme og det dræber dem, om der vare nok saa mange. Den gamle Ost lokker dem til Kuglen, Sukkeret hindrer dem fra at drikke og Gibsen trækker Vædsken af Tarmene og sammensnerper dem.

2. Man steger skaaren Vindruesvamp i Fidt eller Smør og det har og en dræbende Virkning, da det hulner ud i deres Tarme.

3. Man tager stødte Kragesjen, gjør det med Fidt eller Smør til en Deig, og gjør deraf Kugler af en Hasselnøds Størrelse, som man vikler i Papiir og lægger paa et Sted, hvor ingen andre Dyr komme.

4. Man gjør Kugler af Meel, Jernfilspaan og stegt Flesk og lægger dem, hvor de have deres Gang.

5. Man fanger nogle levende Rotter, dypper dem til Halsen i meget tynd Tiære blandet med Fisketran og lader dem derpaa løbe. Denne Lugt skal fordrive baade de dyppede og de der lugte dem.

6) Man fanger en levende Rotte, slutter den i et tæt Buur af Jern, lader den sulte en Tidlang og kaster derpaa levende Muus og Rotter for den; Hungeren gior, at den æder dem. Naar man har giort dette i nogen Tid, lader man den løs og den bider da Rotterne af Appetit. (Man seer let, at man bør gisre det ved flere, da een ej vilde være istand til at æde dem alle.)

7) Muus især kunne got forgiftes med Pulveret af hvid Ryserød, som man smelter sammen med Madfit, hakket røget Kiød og Sukker.

8) For at afholde Rotterne fra Staldene, hvor de ville pille Kjernerne ud af Hakkelsen, bruge nogle at holde en Ræv bunden i Stalden; da dens stramme Lugt forjager dem; andre give Hestene en Bjelde om Halsen, eller lader daglig tromme for dem; thi Allarm ere de bange for. (dog seer man, at de ej ere bange for at komme i Møllerne, endskiøndt Maleværket altid gior megen Allarm.)

9) Endelig ere Puddelhunde og andre dertil afrettede Hunde de bedste Rottejægere. Kattene ere derimod ej saa gode, da de ej altid kunde faae Bugt med dem og venteslig blive kiede af den megen Strid, de maae have med dem. Men de ringeste til at fordrive dem, ere Rottejægere eller som de kalde sig, Kammerjægere og kloge Mænd. Erfaring viser tydelig, at de enten ikke forstaae at fordrive, eller om de for en kort Tid virkelig fordrive dem, da skeer det med de allerstærkeste Gifter, hvorved baade Menneskers og Dyrs Liv er i Fare, og Utøjet kommer siden efter sikkert igjen og da ere Pengene spildte man gav saadanne Mirakelmænd. Af disse skadelige og væmmelige Dyr gives følgende Slags:

A. Den almindelige Rotte, 8 Tommer lang, sortegraa, noget lysere under Bugen, med en næsten nøgen

Hale, der er saa lang som hele Kroppen og bedækket med skiællede Ringe, store Øine, om Snuden børsteagtige Knurhaar. De findes nu næsten overalt, uden i Norge, Sverig og meget kolde Lande. (Dog ere der mange paa Vester-Kysten af Jylland, endskiøndt det der ikke er varmt; ja selv hos de fattige Aggerboere, som boe paa det jydske Flyvesand, findes de i Mængde, for at dele Havfiskene med dem.) Mere uforskammede, dristige og slugborne Dyr, kan man ej forestille sig, og hvad de ej fortære, tilsøle de med deres Ureenlighed, eller forgnave og fordærve. Ofte vikle adskillige Rotter i Spøg Halerne saa stærkt sammen, at de ej strax kunne skilles ad, og dette har givet Anledning til Fortælling om, at der gives Rottekonger med 10 Hoveder.

B. Vandringsrotten, er rødagtig, hvidgraa under Bugen, slemmere end den almindelige Rotte, som den fordriver. Den er kommen fra Persien med ostindiske Skibe og er i dette Aarhundrede kommen til Europa. Den kan svømme, kaster 3 Gange Unger om Aaret og hver Gang fra 13 til 21. Den trækker fra eet Sted til et andet og bestandig fra Vesten til Osten. Den værger sig mod Hunde og Mennesker. I Petersborg skal der være saa mange, at de undergrave de fleste Huse. De æde og Fiærkreature.

C. Karako, en rødgraa stor Rotte fra China, Halen er kortere og Snuden spidsere, end paa den foregaaende.

D. Vandrotten, er sortegraa, noget kortere og tykkere end den almindelig Rotte, med næsten ukiendelige Øren; Halen halv saa lang som Kroppen, den svømmer got og dukker got under. Den boer i Huler under Jorden, i

Nærheden af Floder, Bække og Damme; ligner i Levemaade meest Odderen; thi den nærer sig af Fiske, Frøer, Krebs og Søplanter. Ofte giennembore de Dæmninger og Fiskedamme, saa Vandet til stor Skade løber ud. Man kan forgive dem med Valnødder kogte i Skarntydevand, som man lægger ved deres Huller.

E. Lemænd eller den norske Fieldmuus, er af Størrelse som Rotten, med meget kort Hale, lange Klør, spragiede Haar med store gule og sorte Pletter. Kysterne af Jishavet holdes for at være deres Fædreneland. Paa de norske og laplandske Fielde opholde de sig meest under Jordtuer, som Muldvarpeskud, og leve af Græs og Mos. Naar de have formeret sig for stærkt, foretage de sig i store Flokke en Udenlandsreise, ofte paa en 60 Mile, og gaae bestandig i en lige Linie, i hvad der end møder dem (ventelig for ej at tage Fejl af Vejen de foresætte sig.) Komme de da imod en Høstak, gnave de sig igjennem den; stande de for en Sø eller en Flod, saa svømme de over den lige frem, om den endog er bredest der, og møde de i Vandet et Skib, saa svømme de ej uden om; men sætte ligge over det og dumpe i Vandet paa den anden Side. Møde de et Menneske, gaae de ej af Vejen, men løbe ham imellem Benene. De ere meget arriae og bide ofte i de Ting, hvormed man truer dem. Paa disse Tog dse der mange. Rovfugle og Dyr æde mange og undertiden æde Lemændene selv hverandre.

F. Zokor, er rødgraa, lever under Jorden som Muldvarpen, nærer sig af Rødder og findes i Siberien. Den har korte Been med lange stærke Klør, smaa Øine og næsten ingen Hale.

G. Muldvarperotten, har meget lange kileformige Fortænder, Øjnene og Ørene ere neppe kiendelige, Benene korte, Kløerne smaa, Halen er enten kort eller reent borte. De leve som Muldvarpen under Jorden og nære sig blot af Rødder.

H. Ondatra eller Zibethrotten, ligner fuldkommen Markmusen af Skabning; men Halen er lang, fuld af Skiæl og flad paa Siderne. Den er rød, af Størrelse som det østindiske Svin, og er en Mellemting imellem Bæveren og Rotten. Den boer i Nordamerika i smaa Hytter, der ligne Bæverens, ved Bredden af stille Vande. Den lugter stærk af Moskus o: Bisam, Skindet beredes og bruges, og miister ikke sin Desmerlugt. Den lever af Planter, Rødder og Muslinger.

Til Rotteslægten regnes følgende Sovere og Springere:

I. Soveren eller Syvsoveren — saaledes kaldet, fordi den sover hele Vinteren igjennem — er en Mellemting imellem Egernet og Rotten; den er tykkere end Rotten, gulagtig, har en større og gandske laadden Hale som Egernet, Hovedet er som Rottens. Den ligger i Huler, i Klipper, Bierge, hule Træer, eller i Jorden, æder Bog, Aggern, Kastanier, Hesselnødder o. s. v. og findes i Spanien Frankrig og Italien og de sydlige europæiske Lande, sieldnere i Tydskland.

K. Egsoveren, er graagul med en sort Stribe over Øjnene, af Størrelse imellem Rotten og Musen. Den skader meget Spalietræerne.

L. Hasselsoveren, af Størrelse som Husmusen; men noget tykkere i Kroppen, med haared Hale, stærk brun, gul af Farve. Den opholder sig i Skove og lever af Rødder.

M. Tamariskſoveren, og

N. Den langbenede Sover, findes i Aſien; de have betydelig længere Bagfødder, end Forfødder.

Springerne, ligne Rotterne paa Tænderne; men deres Hoved er foran meget bredt og fladt, fordi deres Kindbeen ſtaae meget udad. De kaldes Springere, fordi de ligeſom foran beſkrevne Kangurru have 4 til 5 Gange længere Bagfødder, end Forfødder, hvorfor man i gamle Dage kaldte dem tobenede Rotter. Deres Hale er lang og laadden, de opholde ſig paa varme og tørre Steder og ſove om Vinteren. Man har 3 Slags:

O. Jerboa, fra det nordlige Afrika og Aſien, lys brungul med en ſort Spids paa Halen, og kun 3 Tæer paa Bagfødderne.

P. Alaktaga, med 5 Tæer paa Bagfødderne, findes i Tartariet og tilgrændſende Lande. og

Q. Den Kapſke Springer, af Størrelſe ſom en Hare, (hvorfor nogle kalde den: den ſpringende Hare) Med 4 Tæer, ſamme Farve ſom de 2 andre. Er fra det ſydlige Afrika. Diſſe Dyr ſpringe næſten ſom Græshopper.

Anmærkning: Da man undertiden hører Fortællinger om Folk, der ikke have anden Kiødſpiſe, end Rotter og Muus; ſaa anmærkes, at man dog i Italien undertiden ſpiſer Syvſoveren, paa Martiniqve Zibethrotten, ved Lena floden i Siberien og nogle Steder i Frankrig Vandrotter. Amerikanſke Vilde ſpiſe dem og—efter de Rejſendes Forſikring.

§ 12. Muſeſlægten indbefatter:

A. Huusmuſen, nokſom bekiendt, æder Fødevahre

Korn, o. s. v., er 3 til 3½ Tomme lang, graa, med lang Hale, fine, runde og halv giennemsigtige Øren. Den formerer sig stærkt og kaster aarlig flere Gange 6 til 8 Unger. Musen er et klogt, forsigtigt og frygtsomt Dyr. Den kan gjøres tam og da lære mange smaa Konster. Man har og hvide Muus med en rød Ring om Øjnene. De holdes gjerne tamme.

B. Markmusen, af Størrelse som Husmusen, rødgraa, med noget kortere Hale end Kroppen. Den opholder sig paa Markerne og ødelægger meget Korn. De vandre og sommetider bort, som Lemændene.

C. Skovmusen, rødbrun med lang Hale, af Størrelse som de forrige, opholder sig i Skovene og skader dem ved at æde Agern og Bog, hvoraf der skulle groe Skov igjen.

D. Blindmusen, større end de forrige, har hjemme i Polen og Rusland, har et tykt Hoved, askegraa Haar, ingen Hale, Øjne, eller udvortes Øren. Den er det eneste fuldkommen blinde Pattedyr man kiender. Dog har den under Huden en lille Kugle, hvor Øjet skulde være.

Ellevte Klasse

indeholder de tandløse Pattedyr, saakaldede, fordi de alle mangle Fortænder. Hertil regnes: Myreslugerne, Skiældyrene, Armadillerne og Dovendyrene.

§ 1. Myreslugerne

kaldes og Myrebjørne, ere fra Amerika og Afrika, hvor de gjøre megen Nytte ved at fortære den store Mængde Myrer, der findes. Dertil gav Naturen dem ingen Tænder, men en lang Snude, dannet som et Næb omtrent, en lang rund Tunge beklædt med en sej Slim, som de stikke ned i Myretuen. Myrerne hænge ved den; de trække da Tungen ned i Halsen og nedsluge Myrerne. De have stærke krumme Klør, hvormed de deels kunne forsvare sig mod større Dyr, deels opkradse Myretuen. Deres Kiød spise de Vilde, skiøndt det ej smager got. Skindet bruges til Foerværk. Deres Føde bestaaer næsten ene af Myrer, dog klatre de og op i Træerne for at finde Honning.

Man har følgende Slags af dem:

A. Den store Myresluger

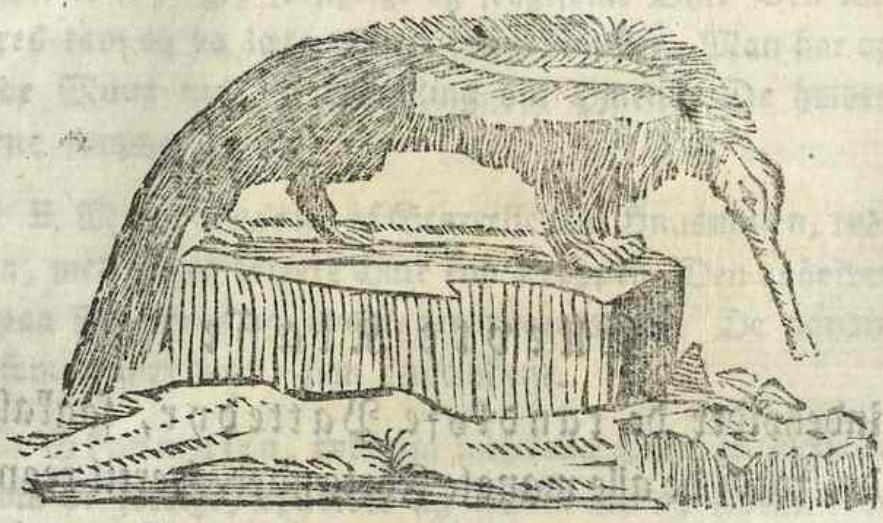

Opholder sig i Sydamerika; den er saa stor som et Faar, har tykke, brune og stride Haar og paa hver Side en sort og graa Stribe. Haarene paa Hals og Ryg staae stive som en Manke. Halen er meget lang og langhaaret, næsten som en Hestehale; med Halen bedækker den sig for Regn, som den er omstindtlig ved. Baade de stride Haar og dens temmelig stærke Hud hindre Myrerne fra at stikke den. Man kand og tæmme den.

B. Tamandua, gulagtig med kortere Haar, en lang men i Enden usgen Hale; den er kun saa stor som et Egern omtrent. Den findes ogsaa kuns i Amerika.

C. Den lille Myresluger. Af en Rottes Størrelse, med gulagtige uldne Haar og usgen Hale, ligeledes fra Amerika.

D. Den piggede Myresluger, er fra Nyholland (een af Sydhavsøerne) den har meget korte Fødder og Hale, og er overalt skiult med Pigge isteden for Haar.

E. Skiældyret eller Myreslugeren med Skjæl.

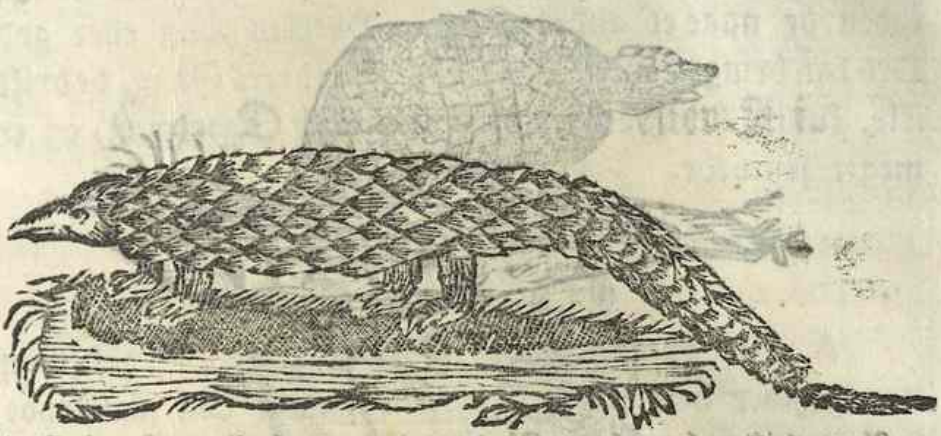

Den har isteden for Haar, haarde, brede og skarpe Skjæl paa Kroppen, der ligne Granfrøets Skjæl og dække hinanden som Tagstene. Man finder to Slags af dem, nemlig en større med middelmaadig Hale, og en mindre, hvis Hale er længere end Kroppen. Disse 2 Slags Skjældyr opholde sig i Afrika, leve blot af Myrer, og rulle sig sammen i en Vold og vise de skarpe Skjæl ud til Siderne, naar man vil gribe dem. De gaae langsomt og give ingen Lyd fra sig. Kiødet spises; især skal Halen smage got.

§ 2. Orykteropen

ligner Myreslugerne; har Haar, Hale og Snude som de førstnævnte Slags; Forskiellen bestaaer deri, at hine aldeles ingen Tænder have; men disse ere derimod forsynede med Kindtænder. De findes i Afrika og leve af Myrer og Rødder.

§ 3. Armadillen eller Harniskdyret.

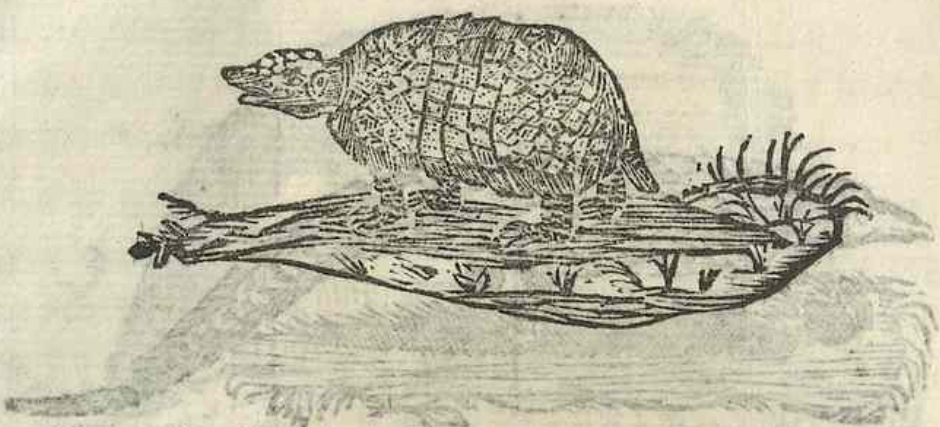

Armadillen har blot Kindtænder, opholder sig i Sydamerika (hvor den og kaldes Tatu og Kakikamo) den er af Størrelse som en Kanin og har istedenfor Hud en beenagtig Skal paa Ryggen, der dog ikke er et heelt Stykke; men bestaaer af visse Skiolde, der ligne et Harnisk, desuden har den paa Ryggen bevægelige Belter eller Ringe, som ikke ere eens hos alle; thi nogle have 3 Belter, andre have 4, 8, 12 ja nogle 18 Belter. (Nogle kalde den derfor Beltedyr) Skioldene og Belterne ere paa nogle meget skiønt tegnede, hvoraf man gjør adskillige Slags Kar. Halen har og saadanne Skiæl. Paa Bugen og Brystet have de en tynd Hud med Børster paa. Kiødet af de unge smager got. De gamle smage af Moskus. Disse Dyr bie i Jorden, kunne med megen Hurtighed grave sig et Hul, de ligge inde om Dagen og gaae ud efter deres Føde om Natten, der bestaaer i Jord- og Træfrugter. De æde ogsaa Orme og Kiød. Nogle Armadiller ligne mere Svinet paa Hovedet end den ovenstaaende og have en lang Hale, der ligner Skiældyrets. Men i hvor grimme og forunderlige end disse Dyr see ud; saa ere de dog meget

fromme og uskadelige Dyr, kunne tæmmes og blive meget kjelne. De føde maanedlig 3 til 4 Unger; og naar en Fjende møder dem, rulle de sig sammen som et Pindsvin og grave sig i faa Minuter ned i Jorden.

§ 4. Dovendyret eller Ai.

Dovendyret eller Dræveren (som nogle kalde den) er fra Sydamerika, har ingen Fortænder men Hjørne- og Kindtænder. Den har det Særegne, at dens Forfødder ere længere end Bagfødderne og at Tæerne ere sammenvoxne indtil Neglene, hvorfor den kun bevæger sig meget langsomt. Den har 4 Maver ligesom de drøvtyggende Dyr. Dens Negle ere skarpe og lange, omtrent som Skomagersyle. Dovendyret ligner i Ansigtet næsten et grædende Menneske og i Kroppen Aberne. Den har lange tykke Haar og lever af Blade og Træfrugter. Disse Dyrs overmaade store Langsomhed har skaffet dem Navn af Dovendyr. De behøve en heel lang Dag for at krybe en Fjerdingvej, man siger de bruge 8 til 9 Minutter til at flytte en Fod, og dog løfte de ikke Foden, men skæbe den og

hele Kroppen hen af Jorden. De klatre op i Træerne, afæde alt hvad der findes af Blade og Frugter og kunne da være fede efter saadant et Maaltid; de lade sig derpaa dratte ned paa Jorden, og man paastaaer, at de igjen blive magre inden de naae et andet Træ. Hverken Hug eller gode Ord kan bringe dem til at blive hurtige i deres Gang, de drikke ikke, kunne hungre næsten 1 Maaned; (siger man) og ere meget sejlivede.

Der ere 2 Slags:

A. Den ovenafbildede Ai, kaldet saa, fordi den hyler og giver denne Lyd Ai fra sig naar den skal krybe; den er den mindste. Større er

B. Unau, af Størrelse som et Faar.

I Paraguaj i Sydamerika, har man i Jorden fundet Beenraden af et Dyr, der ligner i Bygning Dovendyret; men har været 6 Alen langt og har kuns Kindtænder: men hverken Hjørne- eller Fortænder. Man troer denne Art er uddød og man har kaldet den Megatherium.

Tolvte Klasse

indeholder Pattedyrene med een uklovftet Hov, eller de heelhovede.

Dyrene af denne Klasse, have kun een Taa paa hver Fod, der er indsvøbt i en Sko, som kaldes Hov. De have 6 Fortænder i Over- og 6 i Nedermunden og to Hjørnetænder. Kindtænderne ere flade oven paa. Maven er

liden, for Mavemunden er en Klap, som ganske hindrer dem at kaste op. De mangle Galdeblæren. Hertil høre:

§ 1. Hesten.

Hesten, er et overalt bekiendt, smukt, nyttigt og lærvilligt Dyr, der got lader sig afrette og bruge til at ride paa eller spændes for Vogn. Dens Farve og Skabning er forskjellig. Det som især udmærker den i sin Art, er dens stride langhaarede Hale. De arabiske og afrikanske Heste ere de bedste i Verden; sædvanlig koste de 1000 Rd. Stykket og man holder der saa nøje over Racens Reenhed, at man forsyner sig med skrivtlig Beviis for, af hvad Hingst og Hoppe et Føl er født. Næst de arabiske ere de engelske Heste de bedste, fordi de kunne løbe utrolig hurtig. 1789 døde en saadan Veddeløbshest, der kunde galoppere 1 dansk Miil i ringere end 7 Minuter, og 1800 blev i London solgt en Veddeløber der kostede 2500 Rdlr. Efter de engelske ere de danske, spanske og neapolitanske Heste de bedste. De norske Heste ere meget smaa; men klatre meget sikkert op og ned af de derværende steile Veje. I forrige Tider fandtes der i Asien, China og paa Domingo mange

vilde Heste; men nu ikke mere. Europæerne have indført Hestene i Amerika, og de formere sig nu betydelig der. I meget varme og meget kolde Lande er Hesten ej saa from, som i de andre Verdens Dele; men nregjerlig og hurtig. Foruden Styrke besidder Hesten Kiekhed og krigersk Mod. Den flyer ej i Slaget, klager sig ej om den saares, men vrinsker og stamper af Utaalmodighed for at bruges i Angrebet. I Styrke overgaaer den og Dyr af lige Størrelse med den. Den trækker almindelig 30 Lispund; men og meget mere Vognen uberegnet. Hannen kalder man Hingst, (Stodhest, Beskeler) Hunnen Hoppe, sommesteder Øg, en skaaren (gildet) Hingst kaldes Vallak eller blot Hest, Ungen Føl. Hesten sover kuns 3 til 4 Timer i Døgnen og det gemeenlig staaende. Den er et kræsent og reenligt Dyr baade med Æde og Drikke. Faaer den Fidt, Smør, Tælle eller Sæbe ved Tænderne, holder den reent op at æde, indtil man med Salt har afgnedet det igjen. Med god Medfart kan den blive fra 30 til 40 Aar gammel; men sielden omgaaes de haardhjertede Mennesker den saa got. Jo ældre den bliver, jo mindre og ringere Føde faaer den til Løn for sine mangfoldige Tjenester. I det 4de, 5te og 6te Aar betales den bedst: naar den er 15 Aar ansees den for gammel. Hoppen bærer ej Føl længere end til det 14de høit 18de Aar; Hingsten er avledygtig til det 20 Aar. Hestens bedste Føde er løs Havre og fiin Hakkelse, Kiever skaaren mellem Hakkelse, eller isteden for Kiever de store Brændenelder skaaren blandt Hakkelsen. Unge Tidsler kan og skiæres deriblandt. Af Græs kan den nok trives; men den faaer ingen Styrke deraf.

Dannmark sælger aarlig nogle tusende Heste til Fremmede. Jo skarpere den Egn er, de opfødes i, jo stærkere ere de — Paa fugtige Græsgange bliver den lav. En Hest der skal koste noget betydeligt, maae være fulde 10 Qvarteer høi.

Hesten er i Almindelighed et fromt Dyr, regjeres bedre med gode Ord, end med Haardhed og Slag, bryster sig naar den seer sin Herre og er stolt naar den pyntes; men der gives og de Heste, der have betydelige Feil og Ryktter, som gjøre dem farlige og ubrugbare. Nogle løbe løbsk og fare rasende frem med alt hvad de møde: nogle ville bide og slaae bag op: andre ville ej gaae af Stedet og kaldes stædige: andre reise sig paa Bagbenene; det kalder man at de stie (stige) og atter andre ere bange for hver Ting de møde eller komme forbi, og dem kalder man skye.

Hesten er underkastet mangfoldige Sygdomme, hvoraf Snive (Ros) er ulægelig og levende Kuller (en Slags Galenskab) er overmaade farlig for dem, der omgaaes den, og læges sielden.

Hestekjødet spiser man almindelig ej, da det er for dyrt; men Kalmukkerne spise næsten intet andet, end Hestekjød; de drikke Hopperues Melk, lave Smør og Ost deraf, ja brænde dergf et Slags Brændevin, som de kalde Kosmos. Af de lange Hestehaar gjøres Krølhaar (hvormed man udstopper Dyner og Puder) Fjolbuer, Piskesnore, Solde Stolebetræk, ja Armbaand og Parykker; Huden bruges til Hestetøj, Sadelmagerarbejde og Støvlestafte. Dens Fidt er ypperligt til at smøre Læderarbejde med, det brænder og got i Lampen. Dens Been bruges til Beendrejerarbejde.

§2. Eselet eller Asenet

Er baade mindre og mere uanseelig, end Hesten. Det udmærker sig ved sine meget lange Øren og en Kohale. Det skryder gjennemtrængende: hinham, hinham, og jah, jah; dets Farve er musegraa med en sort Streg hen af Ryggen. Det har en meget tyk Hud; saa man prygler det slemt før det kan føle det; mishandler man det, gaber det, fordrejer Læberne jammerlig; men giver ingen Lyd fra sig. De nordligste Landets Kulde taaler det ikke. I Italien, Spanien og Tyrkiet ere de fleste og smukkeste og et kan der ofte koste mere end hundrede Daler. Dets Alder er 30 Aar. Da de gaae sikkert og mageligt, blive sjelden sky og snuble næsten aldrig, om de endog gaae paa de steileste Bjerge; saa bruger man dem til at bære Pakker, Korn, Markfrugter, Vand, eller de trække Vogne med Læs paa; dog drives de meest løse med Dragter paa Ryggen og een Eseldriver kan let med en Prygl i Haanden drive 6 ladte Esler løse forved sig. De holde meget af Reenlighed, blive sjelden syge, høre gjerne Musik, ere lette at føde, da en Haandfuld Tidsler eller andet Ukrud smager dem meget got. Eselmelk bruges for Svindsot og drikkes varm; men da den er mager, kan man hverken lave Smør eller

Ost deraf. Kiødet spises paa sine Steder: af Huden gisres Trommeskind, Pergament og Skagrin. Naar Heste og Esler parres, opkommer en Blanding af begge (Bastard) som kaldes Muuldyr og Muulesler. De ere større, stærkere og varigere end de almindelige Esler, i Spanien driver man meget deres Avl og Herskaber bruge dem for deres Karether og de koste 2 til 300 Rdlr. Stykket. De ligne Hesten næsten ganske, paa de lange Øren nær; dem beholder Muuleslet.

§ 3. En Zebra

Zebraen henhører til Heste- og Eselslægten. Den ligner Muuleselet i Skabning og Hesten i Skiønhed. Den er unægtelig et af de smukkeste firefødde Dyr. Dens Farve er hvid med smalle sortebrune Striber, der ere saa regelmessige, som de vare malede. Zebraen findes allene i de varme

Egne af Afrika, hvor næsten intet Mennesker kommer; fanges den, er den vild og uregjerlig. Dens Kiød spises, og af dens dejlige Skind gjøres Hestedækkener.

§ 4. Quagga

skabt som Zebraen, men Grundhaarene ere brune og Striberne ej saa lange; de findes kun paa Halsen og Bringen. Den er og fra Afrika.

Trettende Klasse

indeholder Pattedyrene med kløftet Hov eller to Kløver, de kaldes og drøvtyggende.

Af alle Dyrene ere de drøvtyggende de vigtigste for Mennesket, fordi de tjene ham deels til Lastdyr, og deels nære ham med deres Melk og Kiød, og give ham ved deres Hud, Fit o. s. v. mange brugbare Ting. Disse Dyr ere alle græsædende, og for desbedre at udtrække Næringssaften af Græs og Planter have de 4 Maver, nemlig: Vommen o: den store Mave, hvori den grovtyggede Føde opbløedes. Kongehatten, en mindre Mave, hvor Føden gaaer ind fra Vommen, og ved Hielp af vandagtige Vædsker dannes til en Klump. Naar Føden saaledes er klumpet sammen, trykkes den atter op i Munden og tygges anden Gang, som er det man kalder at tygge Drøv. Naar Føden nu anden Gang er tygget, gaaer den uden Ophold til den tredie Mave, som kaldes Ladelæberne, der see næsten ud som Bladene i en Bog.

Fra Ladelæberne gaaer Føden til den fierde Mave, som kaldes Kallunet, og er forsynet med tykke rynkede Sider, der kan spises.

Saaiænge disse Pattedyr nære sig af Melk, bruge de ej de 3 første Maver, der og kuns i Begyndelsen ere smaa, og Melken gaaer da lige til Kallunet og løber der sammen til en Ost, der hos Kalve er den saa kaldede Løbe, som bruges ved Ostlavning til at faae Melken til at løbe sammen. Endnu have disse Dyr eet Særkjende: næsten alle mangle de Fortænderne oven i Munden, og have i dens Sted en tykhudet Overgumme. I Panden have de og Horn; de Arter som ingen Horn have, ere de eneste som have Hjørnetænder oven til. Nogle af dem have, foruden to Kløver, to mindre Kløver ved Siderne, som dog ikke naae til Jorden.

Til denne talrige Klasse høre: A. Kameelslægten.

§ 1. Kamelen med een Pukkel, eller Dromedaren.

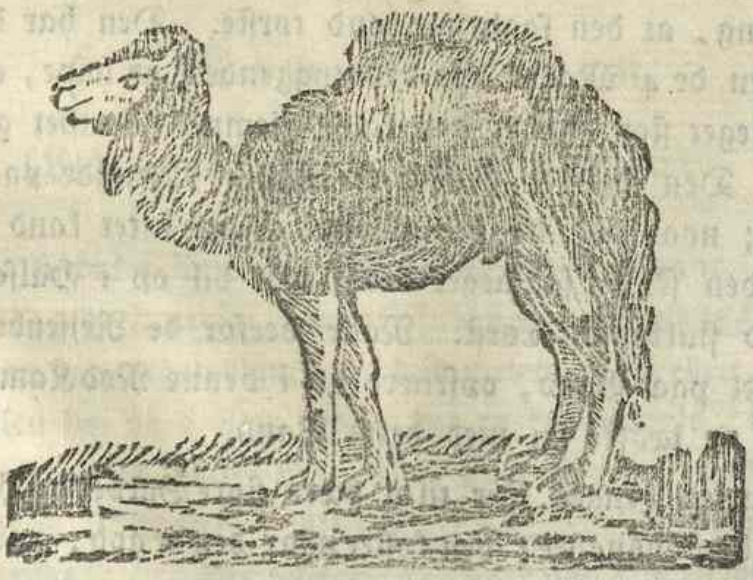

Af disse vigtige Dyr har man 2 Slags, nemlig: Ka-

melen med 2 Pukler, som og kaldes Trampeldyr og Kamelen med een Pukkel, som og kaldes Dromedar. Kamelen er et vigtigt Dyr i Østerlandene. I Arabien, det nordlige Afrika og overalt i Østerlandene findes den i saadan Mængde, at den næsten bruges af hver Mand. I Asiens Ørkener findes nogle vilde, som ere større og stærkere end de andre.

Kamelens Farve er graa eller brun, den bliver 3½ til 4 Alen høj, Halsen og Fødderne ere lange og uforholdsmæssige, paa Bagbenene ere 3 Led, paa Brystet har den en stor Knude, 4 mindre paa Forfødderne og 2 paa Bagfødderne, som tjene den til at staae op naar den rejser sig, under Fodsaalerne sidder en tyk Kiødklump overtrukken med en tyk Hud, der letter dem den besværlige Gang i det hede Sand. Kamelen er meget nøisom; den æder gierne Tidsler og tornede Planter og har dertil af Naturen faaet hornagtige Læber og Tandkiød. I een Time æder den saameget, at den kan hungre i 24. Da man i Østerlandene maae ofte rejse adskillige Dage i Ørkenen uden at finde Vand, er det en ligesaa stor Naturens Velgierning, at den saalænge kand tørste. Den har derfor foruden de 4 Maver alle drøvtyggende Dyr have, endnu een meget stor; hvori den kand gjemme Vandet ganske friskt. Den drikker derfor en uhyre Mængde paa een Gang; naar den da de følgende Dage intet kand faae, kand den skyde saameget deraf den vil op i Halsen og dermed slukke sin Tørst. Naar derfor de Rejsende lide Mangel paa Vand, opskiære de i denne Nød Kamelens Mave og lædske sig med dette Vand.

Kamelen bruges især til at bære store Byrder og Pakker af Kiøbmandsvahre; den koster naar den er god, 100 Rd. Den kan bære fra 7 til 1500 Pund og dermed gaae i et

sagte Trav over 12 Mile om Dagen uden at hvile, æde eller drikke. Dromedaren er endnu hurtigere; en Hest i Galop kand neppe følge den, den kand trave 15 Mile om Dagen og bruges derfor meest til at ride paa, til Postheste og til Rytterheste i Krigen.

Fra Ungdommen af vænner man dem til at knæle. Naar de da skal paalæsses, knæle de efter Befaling af deres Herre og staae op paa hans Wink. Men har man forlæsset dem, sukke og skrige de og staae paa ingen Maade op, før man har taget noget af dem igjen. Kamelerne ere Elskere af Musik, derfor lærer man dem at gaae efter Takten, snart hastigere og snart langsommere ved Hielp af en Fløjte, og da løbe de af alle Kræfter, og skiondt de ingen Tømme have paa, gaae de dog ganske rolige, undertiden 200 i Tallet, naar kun Forrideren synger og fløiter got. De blive 40 til 50 Aar gamle.

Kamelens Melk drikkes, dens Kiød kand spises og dens Haar bruges til Hatte og Strømper og koster 1 Rdlr. Pundet. Af Huden gjøres Læderarbejde og Skagrin.

§ 2. Kameelgeeden.

(Lama, Glama eller Guanako)

den findes i Amerika, især paa Perus Bierge. Da man opdagede Amerike, var det Indbyggernes eneste Huusdyr. Den har megen Ligning med Kamelen og Geeden, den er 2 Alen høj og 3 Alen lang, har en krum Hals, ingen Pukkel; men en klofted Overlæbe, hvorfra den, naar den bliver vred, udsprøiter 5 Alen langt paa sine Fiender, en ildelugtende Saft, der bider og brænder paa Huden og for-

aarsager Udslæt. Den kan bære 9 Lispund og gaae hver Dag 3 Mile. Da den er ligesaa nøisom som Kamelen og, som den, kand taale Tørst, saa tæmmer man den og bruger den som Lastdyr. Men er den træt, lægger den sig og vil ej af Stedet; om Natten hviler den og. Den har brune uldagtige Haar.

§ 3. Vigunnadyret

kaldes og Faarekamelen og Pakos. Lever i Amerika paa Perus Bierge, er af Størrelse som en Geed; men ligner for dets lange Hals og Bens Skyld Kamelen, dog har det ingen Pukkel. Det bærer den skionneste og fineste Uld

man kiender, der har den samme Farve som en visnet Rose. Pundet deraf koster i Hamborg 3 til 4 Rd. Tøjet som deraf væves, kand koste 20 Rd. Alen. Vigunnadyret er vildt og frygtsomt og tæmmes ikke; men skydes som andet Vildt.

§ 4. Moskushiorten
(Bisamdyret eller Desmerdyret)

opholder sig i biergige og skovrige Egne i Tartariet, Siberien og Kina og har megen Ligning med Raaen i Størrelse, Skabning og Levemaade. Horn har den ikke; men i Overkiæben 2 fremstaaende Tænder. Hannerne have en Pung bag ved Navlen, hvori den bekiendte og kostbare Moskus ligger. Den friske Moskus seer ud som sammenløbet Blod og ligger i smaa sortebrune Korn; det har da saa stærk en Lugt, at det volder Hovedpine og Næseblod naar man lugter dertil. Et Lod koster paa Apotheterne her 10 Rdlr. det bruges til afmægtige Syge som et styrkende Middel og kan undertiden ved en Døende forlænge Livet nogle Timer. Ellers bruges det af Haandværkere til at give Læder, Papiir og andet en behagelig Lugt. Den siberiske (russiske) Moskus er den fletteste; den fra Kina den bedste. Desmerdyret er gulbrun og hvid skatteret. Det opholder sig paa Klipper og høje Steder og er vanskeligt at fange.

§ 5. Dverghiorten eller Memina

er det mindste Dyr med Klover. Den er neppe saa stor som en Kat, nydelig skabt. Benene er kun 1 Finger lange og lit tykkere end en Pibestilk. Disse Been indfattes i Sølv og bruges til Tobaksrør. Den har ingen Hale. Haarene ere rødbrune. Den findes i Ostindien.

B. Hiorteslægten:

§ 6. Hiorten (Kronhiort.)

er et vevert og fredeligt Dyr; den opholder sig vild i Skovene og æder Græs, Bark, Mos og Løv af Træerne. Dens Farve er rødagtig, stelden hvid, under Bugen er den hvid. Den begynder i det 3die Aar at faae Takker, som ofte blive meget store og faaer, eftersom den ældes til, fra 10 til 66 Ender paa sine Takker. Takkerne udvoxe af Hiernskallen. De fælde disse Takker hvert Aar og faae nye igien. Hunnen (som kaldes Hind) faaer ingen Takker. De parres i Efteraaret og i de 6 Uger Brunstiden (Parretiden) vaerer, ere Hannerne farlige at komme til. Man jager Hiorten og spiser gierne dens Kiød, der kaldes stort

Vildt. Tællen bruge Apothekerne, af Takkerne laves og Olie og styrkende Salve. Huden bruges til Buxer, Skindtrøjer, Gehænger og Handsker. Man kand og tæmme dem og kiøre med dem. De springe og svømme got.

§ 7. Daadyret (Daa, Daahiort)

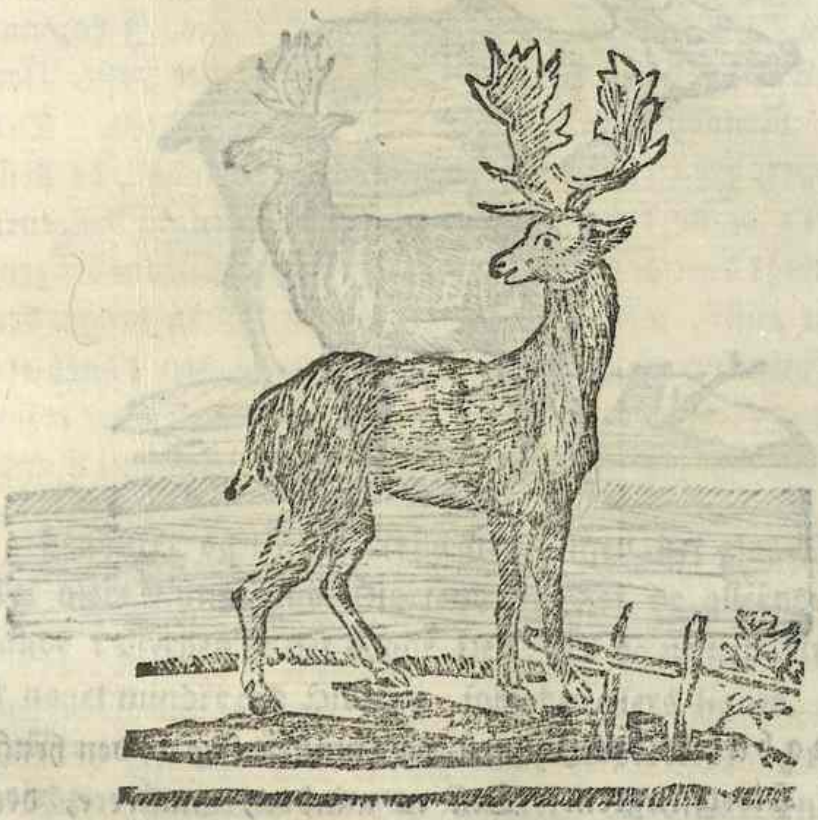

er noget mindre end Hiorten. Dens Farve er forskjellig; rød, rødbrun, hvid og hvidplettet. Dens Takker ere tynde og brede; dens Kiød er og federe, finere og bedre af Smag, end Hiortens. Dens Hud er blødere; den fordrager ej got Hiorten og findes, som den, flokkeviis i Skovene i Europa og Nordamerika. Man troer, at Daa-

dyret oprindelig har hjemme i Danmark; derfra er det bragt til England, hvor der nu ere de fleste af dem.

§ 8. Raadyret.

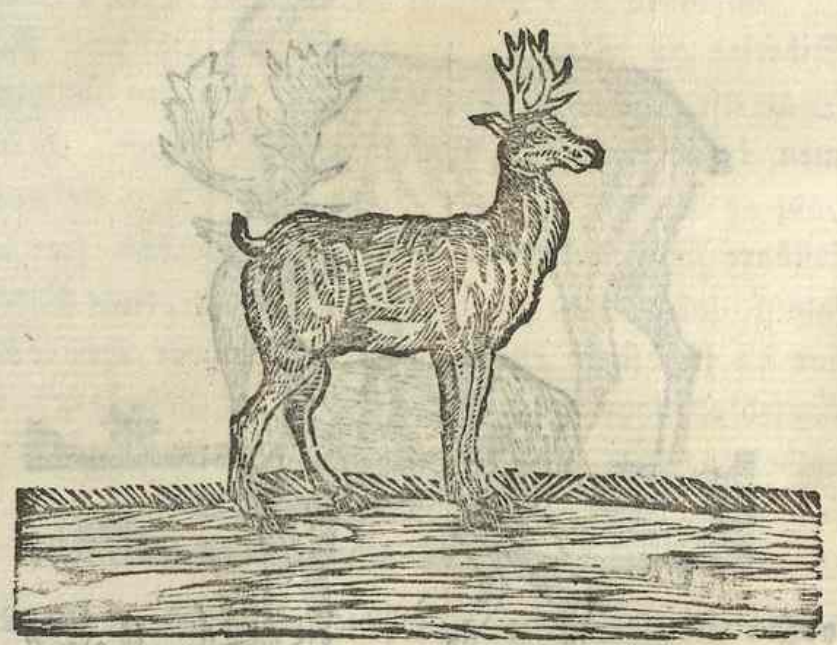

Raabuk kaldes Hannen, og Hunnen Raa; den henhører til Hjorteslægten. Den er mindre, muntrere, dens Takker staae mere opreiste og have i Enden 2 Spidser. Om Sommeren er den brunagtig, om Vinteren er den graaagtig. Den lever som Hjorten vild i Skovene i Europa og Asien, nærer sig af det samme og bruges til det samme. Den bliver 15 til 20 Aar gammel. Med Raaens og Hjortens Haar udstoppes Hynder og Madratser. Dog er Raadyrets Haar de bedste, da de ej saa let klumpe sig.

§ 5. Rensdyret (Reenen)

henhører og til Hjorteslægten; men det gjør Mennesket mere Nytte, end Hjorten; thi for de allernordligste Lande i Verden er det baade Hest, Ko og næsten Alt. Det er noget mindre end Hjorten, som det ellers ligner. Dets Takker ere meget større og bredere, end Hjortens og tilbagebøjede. Hunnerne have og Takker. Med Takkerne bortskufle de Sneen, for under den at søge deres Næring. De have en Manke. Der gives baade vilde og tamme Rensdyr. De vilde ere de største, om Sommeren graa, om Vinteren hvide; de tamme ere brune, sortebrune, hvide og brogede. De største ere som en 2 Aars Stud. Reenen kan kun leve i de kolde Lande; den er i Lapland, Grønland, Kanada i Amerika og i alle de Lande, hvor det er me-

get koldt og hvor Vinteren varerer 3 Fierdingaar. Naar de 3 Maaneders Sommer kommer, er det hverken saa rask eller saa stærkt. Bringes det til et varmt Land, dør det om nogle Dage. Deres Føde bestaaer i Skovplanter, Blade og Mos, især elske de Rensdyrmossen og da Rensdyrene aldrig faae anden Føde, end den de selv skaffe sig; saa kunne de, ved Hielp af deres fine Lugt, om Vinteren lugte denne Mos under Sneen og skrabe da Sneen bort, for at faae den. Men naar der efter Tø kommer Frost, saa kand de stakkels Dyr ikke faae Isen bort og da omkomme de af Sult i Flokkevis. I Lapland er ingen Kornavl og hverken Faar, Køer eller Heste. Derfor er Rensdyret Laplændernes eneste Rigdom. Den Finlapper, der ikke er en Stodder, har 2 Rensdyr, de fleste 10 til 12 og de rige fra 600 til nogle Tusende. Reenen løber langt hurtigere end en Hest, 20 til 30 Miil om Dagen, uden at puste, æde eller at blive træt. Man bruger den i saa Fald for en Slæde. Andre afrette den til at bære Byrder og at ride paa. Reenen giver Melk, der er saa feed, at naar den spædes med 3 Gange saameget Vand, er den dog endnu saa feed, som Komelk: Ved blot Rysten bliver den til Smør. En Reenhind giver daglig 1 Kande. Osten deraf er ypperlig. Kiødet smager behageligt. Af Blodet laves Suppe og Pølser, Skindet bruges til Klæder, Sengedækkener, Sko og Telte, med Haarene udstoppes Puder og Hynder, af Tarmene giør man Snore og Traad, af Benene Synaale, Skeer og Knive, Kløverne bruges Finlappen til Drikkekar, Blæren til Brændevinsflaske, kort sagt: der er ingen Ting saa ubetydelig paa Rensdyret, at man jo forarbejder eller anvender det til noget.

Rensdyret lever 15 Aar. Dets værste Fiende er en Slags laadden Bremse, som lægger sine Æg i dets Ryg, hvor den æder sig ind og foraarsager et slemt Saar. Da

Egget ligger der i 9 Maaneder inden Ormen kryber ud, tærer og piner det Reenen utrolig og ofte døe den Fierdedeel af disse nyttige Dyr paa denne Maade.

§ 10. Elsdyr. (Elg, paa norsk Elgur)

findes i Skovene i de nordlige Dele af Europa, Asien og Amerika, dog ei i de koldeste Lande. Det er saa stort som en Hest, løber overmaade hurtigt, ligner Hjorten; men Hornene ere større og mere flakke ud til Siderne (de kunne veje 100 Pund) og Ørene længere, dens Haar ere stive, gulgraa eller sortagtige. Dens Melk, Kiød og Skind bruges; af dens Been gjøres Konstsager og Legetøj; der kommer Elfenbeen nær i Fiinhed og bliver ei, som det, gult. Huden er paa levende Elsdyr saa tyk, at ingen Flintekugle gaaer der igiennem og naar den beredes, bliver den blød som Silke og bruges til Kollerter, Gehænger o. s. v. Den lever i 30 til 40 Aar.

§ 11. Kamelopardereno: Giraffen.

den kaldes paa arabisk Giraffe, findes allene i Ethiopien, i det indre Afrika og i Abyssinien, ellers ingensteds. Den er det høieste Dyr i Verden næst Elefanten; thi naar den staaer op, er den over 8 Alen høj for til; men da dens Forbeen ere 5 Alen lange og Bagbenene neppe 4 Alen, saa er den bag til kun $4\frac{1}{2}$ Alen høj: dens Hals er meget lang; paa Hovedet har den to smaa opstaaende Horn, overtrukne med lange Haar. Den er forresten velskabt, har hvidgule Haar med mørkegraa Pletter. Dens Gang er noget vaklende; men naar den løber, gaaer det bestandig i Galop, fordi den har saa lange Forbeen. Naar den vil drikke eller

æde Græs, maae den falde paa Knæ, da den ellers ej kan naar det; ellers æder den Blade af Træerne og bruger da Forbenene til at række efter Grenene med. Det er forresten et fredeligt og frygtsomt Dyr, og kan blive saa tamt, at et Barn kan styre det; den lever i 30 Aar.

C. Antilopernes Slægt eller de drøvtyggende med hule Horn.

Disse Dyrs Kiendetegn ere hule Horn, der ej falde af, og som forlænges ved aarlig Tilvæxt. Hornene ere for det meste runde, gaae først fra Panden lige op; men antage siden forskjellige Bøininger. Dog er at mærke, at Hunnerne hos nogle af denne Slægts Arter ofte mangle tilsyneladende Horn. Til denne talrige Slægt regnes:

§ 12. Nylghau.

Et indisk Dyr, graa af Farve, Fødderne have sorte og hvide Ringe, paa Brystet har den Skiæg eller længere Haar; dens Horn krumme fremad over Panden.

§ 13. Gemsen, (Vildbukken.)

regnes og til Antiloperne; den ligner mere Gedebukken, dog har den ingen Skiæg, dens Horn staae opreiste og ere tilbagebøiede som en Krog, Benene ere og højere en Geedens. Den lever paa de alpiske og pyrenæiske Bierge og er derfor vanskelig at skyde. Den er feed og Kiødet smager got.

§ 14. Pasan.

Af Størrelse som en Hjort, med tynde, lige og neden til riflede Horn, der see ud som de vare drejede og ere ofte 1 til 1½ Alen lange. Dette Dyr findes i Afrika og Indien.

§ 15. Gazellen (Antilopen)

et deiligt prydet Dyr, der ligner Raadyret i Størrelse Farve og Skabning; men da den har Horn som Gedebukken, som den ej fælder, regnes den til den talrige Geedeslægt. Dens Haar ere saa fine som Silke. Man finder den i Afrika og Ostindien i flokkevis. De gjøres tamme og ere for Østerlandene det samme, som Raadyret er for os. Den bliver 20 til 30 Aar gammel.

§ 16. Saiga.

Graa med tykt Hoved, blegbrune Horn. Findes i Ungarn, Rusland og Asien.

§ 17. Kududyret

er brunt med hvide Striber; paa Halsen ere Haarene længere, end paa Kroppen. Dets Horn ere store, glatte og dreiede. Det findes paa Kap.

D. Bukkeslægten med flade og rynkede Horn, paa Hagen have de Skiæg; dertil høre:

§ 18. Gedebukken o: Huusbukken.

Hunnen hedder Geed og Hannen Gedebuk. Den tamme Geed er større, end Faaret, urolig, meget for at klavre, munter, slikvurn, kræsen og ondskabsfuld. De unge Bukke giøre forunderlige og naragtige Spring, de gamle stange baade hinanden og de Mennesker de træffe, naar de ere i det Lune. Den udmærker sig ved sit lange Skiæg og sine opstaaende noget tilbagebøjede Horn. De Geeder, der ingen Horn have, holdes for de bedste. Den har grove Haar, der for det meste ere hvide; men og andre

Kolører. Bukkenes Kiød har en stram og stinkende Lugt og Smag, Skindet lugter og, dog smager Geedekiødet ganske got og er fedt. Steg af unge Gedelam (Kid) smager bedre, end Lammekiød. Man holder meest Geeder for Melkens Skyld, da en velfødet Geed kan give 4 Potter om Dagen. Af Melken, der dog ej er saa feed som Komelk, kan laves baade Smør og meget god Ost; og da dette Dyr æder en Deel medicinske Urter, drikke Syge og Svindsottige den om Foraaret. Man sørger da for, at Geeden faaer af de Urter der ere den Syge tjenligst. Man faaer og en Deel Tælle af Geederne, der er fastere og bedre end Faaretælle; af Skindet beredes Karduan, Saffian og Semslæder til Handsker og andet finere Handskelæder. Af Haarene gisres Hatte af de korteste, og Parykker og Reeb af de længste. De kan og væves til Gulvtepper. Da Geederne ere meget kræsne Dyr og vrage næste Dagen hvad de med stor Begiærlighed aade Dagen før, da de gnave Barken og Knoppene af unge Træer, og springe over Gierder og Hekker og ødelægge Haverne, saa holdes de ej til nogen Fordeel uden i Hede-Egnene. Lave og fugtige Steder taale de ej. De drikke ofte, slikke gjerne Salt, æde vilde Kastanier, Løv, Mos og mange Planter, endog den giftige Skarntyde. De kunne blive 12 Aar gamle; men slagtes gierne før. I Spanien ere mangfoldige af dem og der tilberedes af Skindet det meste Karduan og Saffian; men det bedste kommer fra Tyrkiet, og da dette Læder betales meget dyrt, har man der den meste Fordeel af Skindene. Geeden klippes ikke.

§ 19. Angorisk Geed.

Ligner de andre Geeder i Størrelse, Skabning og Levemaade. Forskiellen bestaaer deri, at den angoriske Geeds Horn staae ud til Siderne og krumme sig i en Sneglegang, Ørene ere lange og nedhængende, og dens Haar ere snehvide, fine som Silke og 6 til 9 Tommer ja 1 Alen lange. Den kand klippes 2 Gange om Aaret. Den har sit Navn af Staden Angora i lille Asien, hvor den har hjemme. Den hedder paa arabisk Kæmel, og dens Haar kaldes derefter Kameelhoar og Garnet deraf Kameelgarn. Det bruges til de fineste uldne Stoffer som kaldes Kamelotter. I Staden Brüssel i Nederlandene væves de bedste og kaldes Kammelot de Brüssel. Det er ligesaadyrt som Silketøj. De grove Kamelotter og det Garn Knapmagerne gisre Knappe af, er ikke Kameelhaar; men blot Faareuld, som undertiden blandes med Silke. Man har indført de angoriske Geeder i England, Holland, Frankrig, Sverig og Tydskland, og de kunne got leve der og tage til Takke med magre Græsgange.

En afrikansk Buk

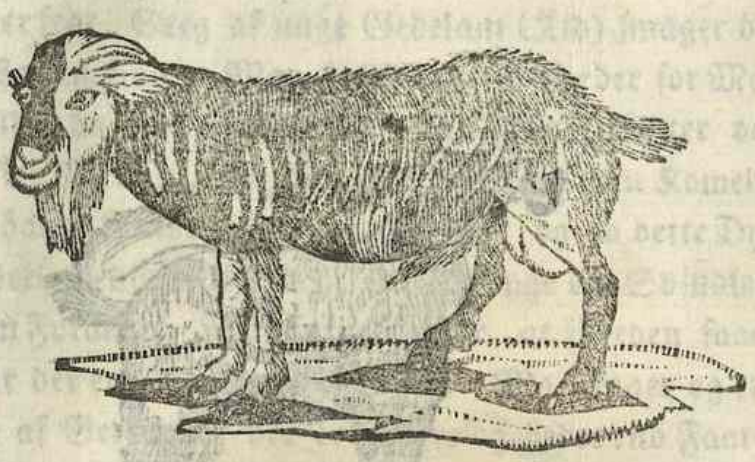

hører forunden flere, til de Asarter, man finder af Gedeslægten.

§ 20. Steengeeden (Steenbukken)

lever som Gemsen paa de høje Bierge og Klipper i Tyrol, Savojen og Sveits. Den er graa og mørkebrun, større end andre Geeder, som en Hiort omtrent, dens Bagbeen ere længere end Forbenene, dens Horn ere lange, stærke, tilbagebøjede i en Halvmaane og veje ofte 15 til 20 Pund. Steengeeden springer med en forunderlig Hurtighed fra een Klippe paa en anden; naar den falder ned, optage Hornene Stødet. Ikke uden Livsfare jager man efter Steengederne, da man maae springe efter dem fra en Klippe til en anden og mange Jægere brække Halsen derved. Man fortæller: at Jægeren undertiden maae skiære sig i Fødderne, paa det Blodet, der løber ud, kan klæbe ham fast ved Fjeldspidserne, naar han i sin Ivrighed for længe har forfulgt den og kan ej komme ned. Alting af Steengeeden kan bruges.

E. Faareslægten.

§ 21. En islandsk Væder.

Faaret, et overalt bekiendt og nyttigt Dyr, lever tamt og findes ikke vildt; ikke heller kan det, da det er et frygtsomt, eenfoldigt og skrøbeligt Dyr, værge sig mod sine Fjender og tyer derfor til Menneskenes Beskyttelse. Dets Eenfoldighed eller rettere Ufølsomhed er bleven til et Ordsprog; saa at man kalder et eenfoldigt Menneske et Faar. Faaret besidder rigtig nok en forunderlig Modløshed, Taabelighed og Ufølsomhed; saaledes bryder det sig ej om, at man tager Lammet fra det (alle andre Dyr vise dog moderlig Længsel i dette Tilfælde) klipper man det, er det og stille, slagter man det, lader det sig lede forgløs derhen; kommer det i nogen Fare, som naar Ulve, Jagthunde eller andre Dyr jage det, redder det sig med Flugten, og det høieste det gjør, er, at det stamper lit med Forfødderne. Naar Faarene ere ude i Tog, Regn eller stærk Hede, som de ej kunne taale;

maae Hyrden passe paa, at jage dem hjem eller i Ly; thi af sig selv gaae de ingensteds; men staae sammen i en Klynge med Hovedet imod Jorden. Faaret føler og denne Svaghed og holder sig til Menneskene og bræger om Hielp, naar det gaaer vildt (som ofte skeer) eller mangler noget.

De allerstørste Faar findes i Siberien, Grækenland, paa Sardinien og Corsika, de ere saa store som en middelmaadig Kalv og have store snoede Horn: De kaldes Muflons og man antager dem for Stammeslægten for alle andre Faar. De spanske og engelske Faar ere dernæst de største og de bedste, for deres fine Uldes Skyld. I Arabien, Persien, Syrien og Afrika har man Faar, hvis Hale er $1\frac{1}{2}$ Alen lang og slæber undertiden paa Jorden, den bestaaer af en Fedtklump, der ofte vejer 30 Pund, saa man, for ej at hindre Faaret i sin Gang, da maae lade gjøre en lille Vogn til Halen. I russisk Asien (ved Orenburg) feder man Faar og de ere saa gode, at en Beede ofte giver over 30 Pund Tælle. Det er den bekiendte russiske Tælle, hvoraf der udføres meget, enten usmøbt eller smøbt i Lys. De islandske Faar ere og meget fede, Kiødet udføres saltet. Deres Uld er rag (grov) og de have ofte 6 og 8 Horn, der ere store og slyngede; dog ere de islandske Faar ej meget store. Nogle af de danske Faar have krumbøjede sneglebannede flade Horn; andre ikke, Værene have dem oftest og stanges ofte ubarmhjertig, og dette er den eneste Maade Faaret viser sin Vrede paa. Her til Lands holder man ikke de hornede Faar for de bedste. Hunnen kaldes Faar, Hannen Væder, en gildet (skaaren) Han Beede; af Faarets Unger kaldes Hannen Væderlam, Hunnen Gimmerlam eller Aalam; det Faar, som endnu ingen Lam har faaet, kaldes Gimmer. Faaret bliver 12 til 15 Aar gammelt, det slagtes

og før, hvis det ikke kan tygge sit Foer; men Beederne slagtes gjerne naar de ere 3, 4 og 5 Aar gamle: endskiønt man maae tilstaae, at det ej er den rigtigste Maade; thi Beederne ere baade de største og stærkeste blant Faarene og bære og mere Uld; saa man burde lade dem leve længere, for at have Nytten af Ulden. Desuden slagtes og en stor Deel Lam, som ere et halvt Aar gamle. Mange Faar, især de af god Art, faae 2 og nogle 3 Lam aarlig, de fleste og mindste Arter kuns 1. Sædvanlig lader man et Lam patte Moderen i 10 til 12 Uger, (i England patte de i 16 til 18 Uger) siden skilles de fra. Jo længere de patte, des større og bedre blive de.

Den største Fordeel og Nytte man har af Faarene, er unægtelig Ulden. Den klippes af dem 1 eller 2 Gange om Aaret. Vinterulden, naar de klippes 2 Gange, er den ringeste og kaldes Laad. De klippes da i Maj eller Juni og anden Gang i September. Her til Lands toes de førend Klipningen, i Spanien drives de i en tet Stald, for at svede, da Ulden des lettere kan klippes af. I gamle Dage rykkede man Ulden af. Almindelig faaer man af et Lam ½ Pd. Uld. af et Faar 1½ Pund, af en Beede og Væder 3 til 4 Pund og derover. I Spanien faaer man 4 til 6 Pund, paa et Faar, 6 til 7 Pd. paa en Beede og 8 til 10 Pund paa en Væder. Den spanske Uld er den allerfineste og bedste og koster 9 Mark og 2 Rdlr. Pundet; den engelske er længere og glindser mere; men er ej saa fiin. Den danske Uld er kort; men krølled, og søges meget udenlands til Hattefabrikerne. Den koster fra 32 til 48 ß. Pundet i Almindelighed. Foruden Ulden, giver Faaret den bekiendte tykke og fede Faaremelk, hvoraf laves, ved Blanding med Komelk, velsmagende Oste; dog blive Faarene mag-

reved at malke dem; og de give bedre Uld og blive større, om man lader det være. Faarenes Kiød smager ret got, især Bedekiødet og Lammekiødet. Skindet bruges til Handsker, Trøjer, Buxer, Pergament, Underfoer. Klover, Been og Affaldet af Skindene giver, naar det koges, Liim, som Papirmagerne og Snedkerne bruge. Man gjør i Frankrig og Italien, af Faare-Lamme- og Kattetarme Strenge til Fioliner, Harper og slige musikalske Instrumenter; de blive spundne eller tvundne sammen efterat de ere skyllede. Qvinter paa Fioliner bestaae af 3 sammensnoede Tarme; men til de tykkeste Strenge paa Basser og Harper bruges 120 Tarme til een Streng. Uld en bruges til Hatte, Strømper og alle mulige Slags uldne Klædevahre, ja Menneskene vilde blive ret ulykkelige, om Faarets Uld ej klædede dem. Det er derfor af stor Vigtighed i et Land, at forbedre og vedligeholde Faareavlen. Jo bedre Art man har, og jo bedre man føder og passer dem; jo mere Uld give de, og naar de tøjres, kan 1 give ligesaamegen Uld, som 2 der gaae løse. For at forbedre sin Faareavl bør man: 1) søge at faae gode Vædre, som have hvid, blød og tyk Uld, med bred Ryg, korte Been, stærk Hals, muntre rødlige Øine, ikke under 3 Aar gamle, med lang og bred Hale. Saadan en Væder sættes til ligedan udsøgte Faar. Til 20 Faar regner man 1 Væder. Hver andet eller 3die Aar maae man have nye Vædre, og hellere maae man beholde dem til de ere 6 a 7 Aar, end lade dem springe med Faarene, før de ere 3 Aar. 2) Vædrene maae ej være hos Faarene om Sommeren; men tøjres for sig selv, og om Vinteren foeres vel. Da Faarene ere drægtige i 5 Maaneder, kan man selv vasse Tiden, naar man vil have dem sprungne; almindelig skeer det i September, og da sættes Vædrene til dem. Den der har en stor Faareflok, gjør

bedst i, at slippe en frisk Væder ud hver Dag og Nat, og atter sætte ham ind igien, til han skal bruges. 3) Faarene drikke meget lidet, altsaa maae man forvare dem fra fugtige og vaade Græsgange, der ere deres Natur imod og hvoraf de faae Leversyndre, der volde Døden. Skarpe Græsgange, krydrede Urter, Lyngmos, at give dem om Vinteren og Sommeren ofte Salt at slikke, Toppen af grøn Persille, tørrede Ruder, Timian og Malurt, ere meget sunde Ting for dem. Saltet kan de mindst undvære. De æde og gjerne hvad der levnes af Spegesild. Overalt maae man i stærk Regn, stærk Taage og Dug holde dem inde. (I Spanien komme de ikke ud, før Duggen er borte, og hver 3die Dag faae de en Haandfuld Salt. 4) Faareslien maae være rummelig, ligge paa et tørt Sted mod Solen, den maae have adskillige Aabninger til at lade den friske Luft ind. Der bør og være Vinduer paa den; thi alt Qvæg trives bedre i lyse, end i mørke Stalde. Hø og saadanne Ting der kan støve, bør ej ligge over dem til Lad, at ej Ulden skal fordærves. 5) Naar de ere ude, maae man vogte dem for at drikke raadden og stinkende Mosevand, som er dem skadeligt. 6) Da eet skabet Faar kan fordærve en heel Hiord; saa maae man, naar et Faar faaer Skab eller Svælg (et farligt Slags Udslæt, der sætter sig først over Forboverne paa Ryggen) strax sætte det fra de andre, vaske det daglig i en Lud af Gyvel, eller i Mangel deraf med Askelud hvori grøn Sæbe er opløst, og smøre Saarene med en Salve, der laves af Svovlblomme og Linolie; til indvortes Brug kan man give dem nogle Skefulde afførende Drik, som laves af 8 Dele Senepsblade og 1 Deel Kolokvint, der efterat det er kogt og afsiet, blandes med Honning. Et Qvintin Antimonium crudum er og got at ndgive dem engang imellem. 7) Lam

mene faae, naar de ere 14 Dage gamle, noget fiint Hø at æde, og siden noget løs Havre eller Malt, for at komme til Kræfter; naar det er got Vejr, lader man dem gaae ud. 8) Faarenes bedste Vinterføde er Hakkelse og fiint Hø.

I England er det ved Livsstraf forbudet, at føre Vædrene ud af Landet, og selv i Landet koster en Væder 2, 3 ja 4 Hundrede Rigsdaler. Spanien tillader dog Vædrenes Udførsel; men de ere meget dyre; dog har man nu baade i Danmark og Sverig Vædre af spansk Art, der lykkes temmelig got.

De engelske Faar inddeles i 15 forskiellige Arter; af disse er den ved Hr. Bakewel bekiendte forbedrede Leicester Faareart (Race) den bedste. Af denne giver et fuldvoxent Faar eller 2 Aars Beede, naar de klippes, 8 a 10 Pund Uld. Kiødet af en saadan, vejer 100 Pund (der koster fra 9 til 14 ß. Pundet) og en Væder af denne Art, har ofte Bakewel udlejet til Springning til den store Priis to tusende Rigsdaler. Ellers koster den ringeste Væder af dette Slags, fra 30 til 60 Rd. og en extraordinær god 4 til 500 Rd. og derover.

De ringeste Racer Faar bære $1\frac{1}{2}$ Pund Uld til 72 ß. Pundet, og veje i det 5te Aar 28 til 32 Pund.

De vigtigste Faarearter ere:

A. De spanske Faar med fiin krøllet Uld, krumme omdrejede Horn.

B. De engelske Faar uden Horn med fiin lang og lige Uld.

C. De arabiske Faar, med korte omvundne Horn,

med meget fine Haar eller med Uld og Haar sammenblandet og en tyk sed Hale.

Et indianſk Faar.

D. De Indianſke Faar, der opholde ſig i de hedeſte Egne af Afrika og Indien; de have ſtride korte Haar, nedhængende Øren, der ligne Hønſehundenes, ingen, eller korte nedhængende Horn, lang nøgen Hale og en Art Manke paa Halſen; nogle have den paa Ryggen over Forboven.

En indianſk Væder.

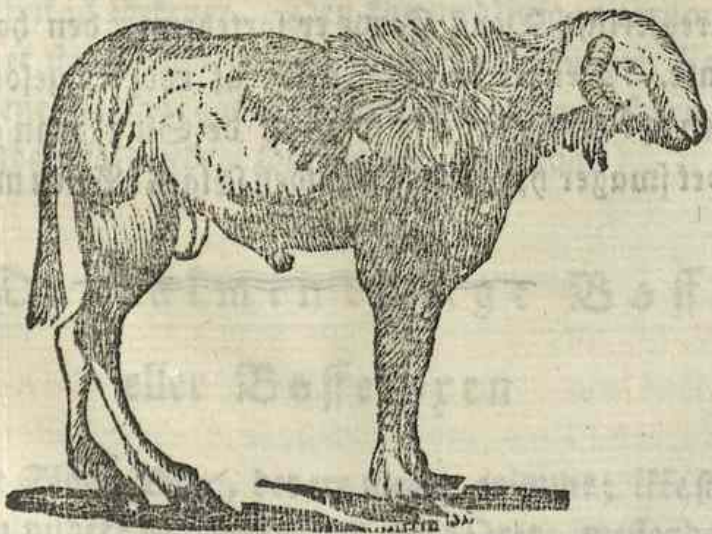

De kaldes af nogle: Faaret fra Senegal eller

Guinea eller Adimain. De ligne overalt mere Mynden end Faaret i Skabning.

Af disse forskjellige Arter lade de andre Afarter sig udlede.

F. Oxeslægten udmærker sig ved en tyk, kort og fyldig Krop, lave og stærke Been, ved Doglæppen eller den under Halsen nedhængende Hud, ved en lang Hale med en Haardusk i Enden, og ved krumme sirkelformige Horn.

hertil høre:

§ 22. Uroxen

findes vild i Polen, Siberien, Ungarn og Østerrig og ansees som Stammefader for det øvrige i Europa værende Horngvæg. Den er meget større end vore Oxer og vild og uregjerlig; Dens Farve er sortebrun, den har en gul Manke. Den er en stor Fjende af rødt (ligesom Tyren) har en tyk Hud, der ikke føler til de Slag, man giver den. Kiødet smager ypperligt og Huden sælges i Polen meget dyrt.

§ 23. Pukkeloxen eller Bisong.

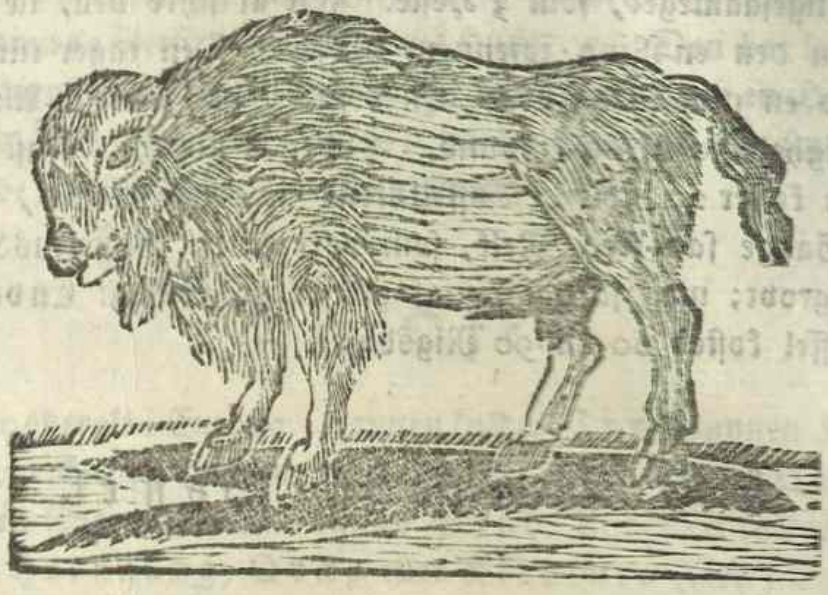

Det er et besynderligt Dyr at see; thi det har en Pukkel paa Ryggen, en lang Manke, et bredt Bryst og stark Hals. Haarene ere brunrøde. Pukkeloxen er et frygteligt Dyr, da den, naar de ere flere, anfalder og nedtræder baade Mennesker og Fæ. Dens Kiød har en moskusagtig Lugt; men smager got. Den opholder sig vild i Nordamerikas og Afrikas Ørkener. Den kan medUmage tæmmes. Den er noget større end en Tyr; men kan desuagtet klatre paa Bjergene ligesaa got som en Geed. Dens Horn ere smaa og tilbagefaldende, Øjnene ere og smaa.

§ 24. Den almindelige Boffel eller Boffeloxen

er og et Slags Oxer, der ere meget grimme; ikke stort større, men vildere og stærkere end vore Oxer; mestendeels

ere de ſorte. Den nedſtammer fra Aſien; men findes nu i Italien, Ungarn, Tydſkland og flere Lande, hvor den optrækkes for ſin Styrkes Skyld; thi en Bøffeloxe træk-ker ligeſaameget, ſom 3 Heſte. For at ſtyre den, lægger man den en Ring igjennem Næſen. Den tager tiltakke med en maadelig Føde. En voxen Bøffel vejer i Almindelighed 50 til 60 Lispund. Huden er ſaa tyk og faſt, at den koſter 20 Rdlr. Bøffelkoene give ikke megen, men 3 Gange ſaa feed Melk, ſom vore Koer. Bøffelens Kjød er grovt; men ſaftigt og af ganſke god Smag: En voxen Bøffel koſter 60 til 90 Rigsdaler.

§ 25. Den kapſke Bøffel.

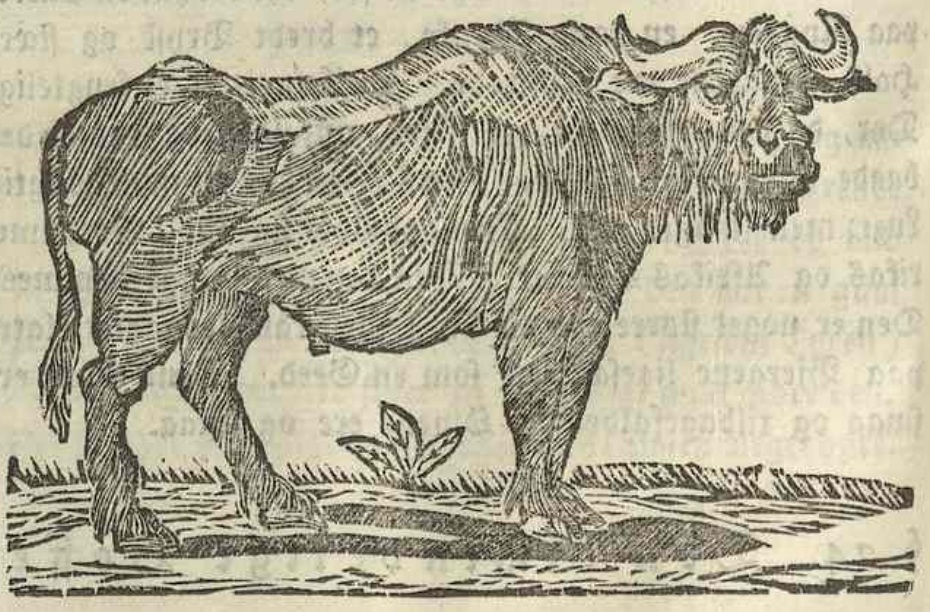

findes vild i Skovene i Kafferlandet i Afrikas ſydlige Dele; den3 Horn ere overmaade brede ved Roden og naae der ſammen. Diſſe Bøffeler ere grumme Dyr og anfalde ofte de Rejſende. Dog have Kafferne og Hottentotterne tæmmet dem, og have ſtore Hiorde af dem.

§ 26. Den Thibetske Bøffel

opholder sig paa Biergene i Thibet. I Tartariet, Indien og Persien ere de tamme Hunsdyr. Den har lange nedhængende Haar og en Hale, der ligner mere en Hestehale, end de øvrige Oxers, og da Haarene ere smukke hvide, sælges den temmelig dyrt.

§ 27. Oxen

er overalt i Europa. Hannen kaldes Tyr, Hunnen Ko, Ungen Kalv; en Hun, der endnu ej har faaet Kalv: Qvie, og en skaaren Tyrkalv kaldes Stud. Under eet kaldes de alle Hornqvæg, Qvæg eller Kreature (Kræ) Tyren er vild og uregjerlig, kan ej lide den røde Farve, og naar den er rasende, kaldes den mandoln og gaaer da løs paa Menneskene og splitter dem ad, hvis de ej kunne undflye. At tage en Hat i Munden og virre frem og tilbage med Hovedet, siges da at forskrække dem. Som oftest have uforstandige Hyrdedrenge Skyld i denne Galenskab, i det de brumme for dem og tirre dem, mens de ere unge. Naar Tyren er vred, brumler han og kaster med Hornene Jorden op om sig. Tyrene have en kort tyk Hals og en bred Pande, smaa Horn og i Almindelighed ere de lave. Studene blive større og faae vidt udstaaende Horn, Kørene have og Horn. Dog finder man i England og Skotland Qvæg uden Horn. En Ko er drægtig i 40 Uger; men er hun sprunget om Morgenen, faaer hun Kalv 8 Dage før, end om hun løber om Aftenen. Hornqvæget kan blive 15 til 20 Aar gammelt. Dog bliver de gjerne slagtede før og Studene fedes gjerne til Slagtning i det 7de høist det 9de Aar. En dansk Stud, der her er stadet, vejer sielden over 30 Lis.

pund; den græsses da feed paa Mærsken og kan da fra Maj til Octbr. blive gandske ukiendelig stor, og veje fra 60 til 100 Lispund. 1775 havde man een i Nürnberg, der vejede 198 Lispund og 12 Pd., den havde 21 Lispund Tælle. Overalt er det at mærke baade ved Køer og Stude, at man for at faae dem gode, bør forflytte dem fra magre til federe Græs, og aldrig tage dem fra det bedre til skarp Græs. Paa lave græsrige og noget fugtige Græsgange trives de bedst. Studene bruges mange Steder til at trække Plong, Harve og Vogn, istedenfor Heste; de kand baade trække med Panden og med Brystet; men een allene i Aag trækker bedre end 10. At spænde Heste og Stude sammen, er urimeligt. Slige Kjøre- og Plongstude, bør kun arbejde den halve Dag og have noget Klid og Havre. For at fede Qvierne udbøder man dem (skiærer dem saa, at de ej kunne faae Kalv) og deres Kiød er det lekkerste; Ko- og Tyrekiød er ringere. Dog er Oxekiødet af alle Kiødspiser, det, der snarest lader sig fordøje. Den daglige og rigelige Nytte Hornqvæget forskaffer os, er den Melk Kørene give; ligesom de fores og græsses til, give de Melk til, de fletteste give 3, 4 og 6 Potter daglig; men en Marskko kand give 16 til 20 Potter. Jo ældre Kørene blive, desmere Melk give de; derimod staae mange ofte sene i 3 a 4 Maaneder, ja længere; men dem bør man skille sig ved. Noget sene for de kælve, blive de næsten alle. Køer som ere vel fødte før de faae Kalv og som ere gode, faae ofte saadan en Mængde Melk i Yveret 14 Dage før de kælve, at man maae malke dem; dog maae man ej giøre det uden Nødvendighed. Malkekøer bør om Vinteren fores godt, helst med Hakkelse, Hø og utørsken Byg deriblant; har man Kaal, Roer, Kaalrabi, at skiære i mellem, malke de desbedre. De bør om Vinteren aldrig drikke Vandet koldt, men vel kuldslaaet. De drikke da desmere og malke derefter bedre. Om Sommeren bør de

tøfres paa got Græs eller foeres inde med Græs og Klø-ver mellem Halmhakkelse. De trives got naar man strig-ler dem og viſker dem med ſtrid Halm. Stalden maae være reenlig, luftig og ſikker for ſtærk Hede og Kulde.

At man af Melken faaer Fløde og af Fløden kjerner Smør og af Melken laver Oſt, er bekjendt. Ved Kjerningen maae man paſſe paa, at der ej i Fløden kommer ſtødt Sukker, Allun, Aſke eller Sæbe; thi da faaer man aldrig Smør. Melkebøtterne maae og holdes got rene, og om de ere af Træ, ofte udkoges med Enebærgrene. Undertiden kan Kø-rene malke Blod, enten af ſkadelige Urter eller og af en Betændelſe i Yveret. I det første Tilfælde maae man give dem andre Græsgange; er Yveret rødt, hovent og ømt, ſmører man det med uſaltet Smør. Forreſten ere Køer og Stude mange Sygdomme underkaſtede, ſom fordrer haſtig Hielp af en dertil kyndig Dyrlæge. Den farligſte af dem alle er den peſtartige Sygdom, ſom kaldes Qvæg-ſyge og ſom undertiden ødelægger hele Landes Qvæg.

Danmark ſælger aarlig til Holſteen mange Tuſende Stude, der fedes paa Mærſken og ſiden gaae til Hamborg.

Da Englænderne drive enhver Ting med Kraft, er det viſt nok ej ubehageligt at læſe følgende Bemærkninger tagne af Dr. Begtrups Bemærkninger over det engelſke Landbrug i Aaret 1797.

"Landmændene Bakevel, Robert, Fowler, Pa-get og Princep, ere de Mænd, ſom meeſt have forbe-dret Racerne af Køer, Stude og Tyre. De have faaet for Springtyre fra 1400 til 2100 Rd. for Stykket. Fow-

ler holdte 1791 en Auction paa sin Qvægbesætning, der bestod af 53 Stykker, hvoraf 9 vare Kalve, og de kostede allesammen 21 tusende, 4 hundrede og 6 Rdlr. 12 ß. For en Tyr af det bedste Slags, gives om Sommeren i Leje fra 70 til 550 Rd. og for at springe en Ko, betales fra 1 Krone til 35 Rd. En Malkeko regnes, naar den duer noget, at give til St. Hansdag 12 Potter Melk om Dagen, siden 10. Den kan give aarlig 3 Fierdinger Smør og 16 Lpd. Oste. De bruges sielden længere end til 14 eller høist 16 Aar. Af den eengang skummede Melk kiernes undertiden anden Gang Smør, som de Fattige kiøbe for 8 ß. Pd. Den almindeligste Maade i England at opføde Levekalve paa, er: den patter Moderen i 8 til 14 Dage, siden faaer den nogle Dage nymalket og siden afblæst Melk, tilsidst en Meelsuppe af Havremeel, Vand og Melk, undertiden blandet med knuste Oliekager indtil de komme paa Græs. Andre opføde dem, naar de tages fra Moderen, med skummet Melk og Hø. Før Qvier ere 3 Aar, komme de ei til Tyrs. En Fedekalv, 8 til 10 Uger gammel, betales der med 15 til 20 Rdlr."

I Grevskabet Suffolk gives lutter Hornqvæg uden Horn (kullede) der ere meget gode til Melk, og i Northumberland ganske vildt Qvæg, med lige opstaaende Horn, der ei lade sig fange og med Livsfare maae jages og skydes. Deres Kjød smager meget got.

Endnu er om Oxeslægten at mærke:

Af Oxens Fidt smeltes Tælle, hvoraf Lys støbes. Af Huden tilberedes Saalelæder, Støvle- og Skolæder. Trommeskind og Pergament. Det velluktende Ryslæder er og Oxehuder, som man i Rusland forstaaer at barke

med en Slags Pilebark, der giver det den dejlige Lugt. Af dens Horn giøres Kamme, Piberør, Daaser, Knappe og Lygter. Med Haarene stoppes Hynder eller og de blandes med Murkalk for at binde den.

De lavbenede Stude og Køer ere de bedste. Tegn paa en god Malkekoe er: store Patter og Yver, en lang Hale hvis Haarduft begynder neden for Bagbenets Led, stor nedhængende Mave, vidtstaaende Sidebeen, store Melkeaarer fra Bugens Midte af hen til Yveret og lange Haar i det indvendige af Øret. Farven giør ej saameget til Sagen, dog ere de rødbrune Køer anpriste som de bedste.

Fiortende Klasse

indeholder Svineslægten, eller de tykhudede Pattedyr, som have flere end to Kløver paa hver Fod, hertil regnes:

§ 1. Svinet.

Hannen kaldes Orne (paa jydsk Uonni) Hunnen So, Ungerne Grise, en skaaren Han: Galt. Svinet har Eselets Skiebne; det foragtes og bruges med Fordeel. Det er bekiendt næsten overalt i Verden, kun i de allerkoldeste Egne kand det ej leve. Det tamme Svin nedstammer fra det vilde.

Vildsvinet eller Vildbasſen

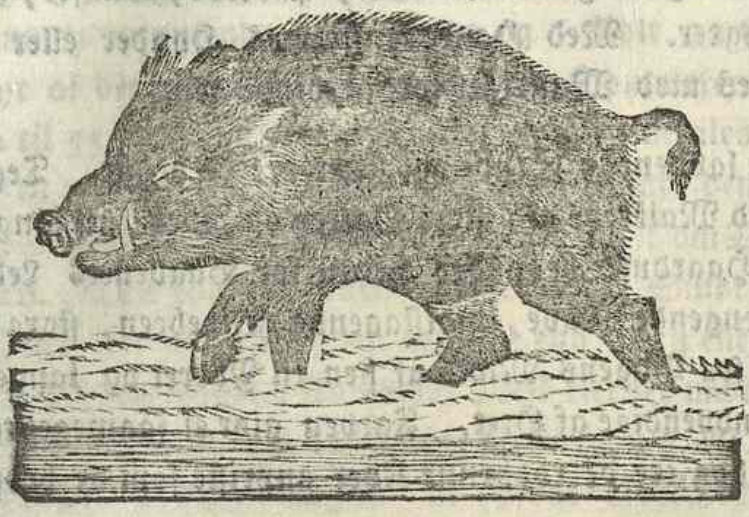

er ſort eller ſortebrunt; det har ſtørre Hugtænder i Underkiæben end det tamme, en længere og ſpidſere Tryne og korte opſtaaende Øren.

Intet Dyr er saa ganſke indhyllet i Fidt, som et fedet tamt Svin. Fidtet gior det endog ufølſomt; saa at ofte Rotter og Muus gnave Huller deri. Et fedet Svin veier i Almindelighed fra 15 til 30 Lispund; undertiden blive de saa uhyre store, at de veje langt mere. Man har saaledes havt dem paa 54 Lspd. Svinet fedes med Spsl (Bærme) Klid og Valle, dog bedſt med grottet eller kogt Korn af alle Slags. Graadighed er dets fornemſte Egenſkab. De ſluge alting i ſig, hvad ſom paa nogen Maade kan ædes, deres sædvanlige og bedſte Drik er ſkident Vand med Kiøkkenaffald i. De æde og Græs og rode med deres Tryne i Jorden efter Rødder, Orme, Inſekter og Frugter; men de fordærve med det samme Marken og man giver dem derfor en Ring i Næſen, for at hindre det. Endſkiøndt de ere tunge og kortbenede Dyr, kunde de dog med en beſynderlig Færdighed ſpringe over Diger og Grøfter, for at lede efter Føde. Naar man frareg-

ner, at de fortære allehaande snavsede og vœmmelige Ting ja og Menneskeskarn; saa ere de os til ingen Nytte, førend de ere slagtede, da Kjesket meget begierlig spises, undtagen af Jøder og Mahomedaner (som deres Religjon forbyder det.) Endskiøndt Svinene ere ureenlige Dyr; saa trives de dog bedst ved Reenlighed, det er derfor got at vaske dem med Sæbevand og en Børste. Gifthætte, *) er en Gift for dem. Af varm Bærme kan de strax styrte. Soen gaaer drægtig i 4 Maaneder og føder i den 5te fra 3 til 20 Grise. Almindeligst ere de kridhvide, men og sorte og brogede og fare vilde omkring. Man lader dem ei patte Soen længere end 8 Uger. Stegegrisene kunne, naar de ere 2 a 3 Uger gamle, spises. Af Tillægsgrisene skiæres Galtgrisene, fordi de da trives bedre og blive større end Soerne. Tillægsgrisene holdes reenlige. De opfødes med Melk, Valle, Meel og faae noget tørt Byg eller Rug at knase paa for at tabe de saakaldte Ulvetænder, (de graa skarpe Melketænder, der hindre dem i at æde.) Svin kan ellers got fødes med Brændenelder skaarne i Hakkelse, hvorpaa kommes lit Meel. Almindelig fedes og slagtes Svinene fra de ere 2 til 5 Aar gamle. De kunne blive 15 til 20 Aar; men de ere da vanskelige at faae fede. I Skovegnene tillægges de fleste Svin, fordi de der søge megen Føde i Skovene af Bog, Agern og Insekter, de ere og undertiden sorte eller fortplettede og brunagtige af Farve, fordi de nedstamme fra de vilde; men Skovegnens Svin ere de mindste, fordi de faae ringe Føde hjemme; thi Svinet vil have fuldt op at æde, om det skal bringe nogen Fordeel og blive stort. Svinene ere nogle heftige Sygdomme underkastede; den almindeligste er, at de blive lamme paa Bagparten og ville ei trives; man giver dem da ½ Lod Antimonium crudum ældet med Meel og Honning til en Klump og gjentager det 3

*) Aconitum Napellus.

Dage. De maae derpaa ej slagtes før om 3 Uger; thi de ere da fulde af Tinter (et Slags Blæreorme) der sidde overalt i Kisdet og som gjør det væmmeligt for mange. De kunne overalt let blive syge ved at drikke koldt i varmt Vejr. Regn, Snee og Rimfrost taale de ej got. Imod Blæst skrige de og slæbe Halmvisker til deres Leje.

I England og Vestfalen gives de største Sviin. Af de dansk ehave de skovlose Egne, især i Jylland paa Landets Vesterkandt de største De kunne i andet Aar veje 12 til 20 Lispund. Jylland udfører aarlig over 10,000 levende Sviin og 4000 Skippund Flesk. Svinets Skind kan bruges til Sadelmagerarbejde. Naar man vil spare paa Saltet og have bedre røget Flesk, trækker man Skindet (Sværen) af, salter det, indsyer det i grovt Linned og røger det, helst med Enebær. Fleskt hindres fra at dryppe stærkt, ved at lægges i koldt Vand før det hænges op.

§ 2. Tajassu o: Moskussvinet

er et sydamerikansk Sviin, som er smallere end vore, har korte Been, ingen Hale, sorte og hvide Børster saa stive som Pinde; bag paa Ryggen har det en Pose, hvori er en stinkende melkagtig Vædske, der lugter efter Desmer. (Man kalder det derfor Moskussvinet) den maae skiæres af naar det slagtes, ellers lugter Kisdet deraf. Brasilierne fange den ung, tæmme den og spise den. Den æder, foruden Jord- og Træfrugter, ogsaa Slanger, Tudser og Fiirbeen, hvoraf der er en stor Mængde. Men de dræbes hobevis af Leoparden.

§ 3. Babiruſſen eller Hiorteſvinet.

dette Sviin opholder ſig i Oſtindien, det er højbenet og saa ſtort ſom en Daahiort. Huggetænderne rage 9 Tommer frem af Munden, og krumme ſig i Krøller op mod Panden. Diſſe krumme Tænder tiene dem til at holde Grenene ned af de Træer, de ville æde Frugten af. Nogle paaſtaae, at de hænge ſig i Træerne ved Tænderne og ſove. Det er et tamt Huusdyr paa de oſtindiſke Øer.

§ 4. Det æthiopiſke Sviin

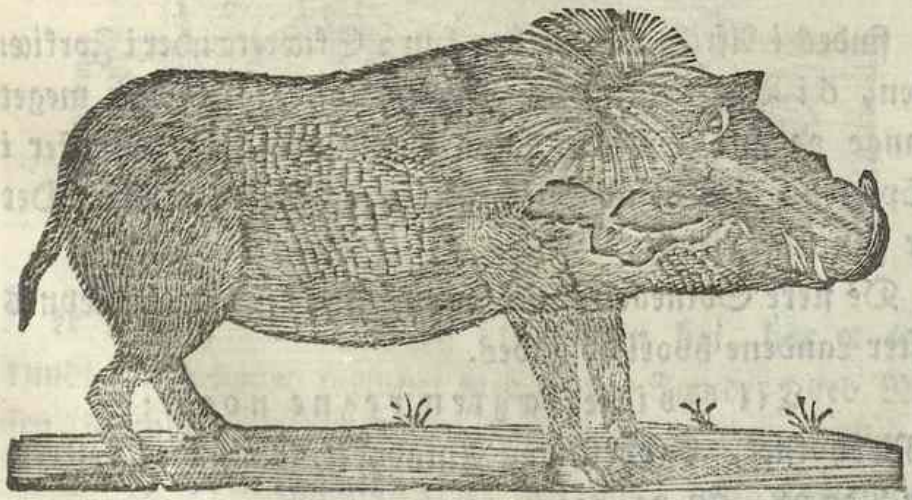

har ſtore Huggetænder, ſom dreie ſig ud til Siderne

Tryne er bred og nedadbøjet, det er et meget glubsk Dyr og da det desuden har to store Lapper under Øjnene, saa forøger det end mere dets stygge Udseende. Den findes vild i de varmeste Egne af Afrika og Madagaskar.

§ 5. Det guineiske Svin

har flade tilbageliggende og tilspidsede Øren, med en Dusk paa Enden. Den lange Hale har og en Dusk. Den har røde tynde Haar og findes paa Kysten Guinea.

§ 6. Det afrikanske Svin

findes i Afrika. Det har kun 2 Skiæretænder i Forkiæben, 6 i Bagkiæven og 6 Kiævetænder. Det har meget lange og fine Børster, smaa Øren med lange Børster i Spidsen. Halen naaer til Hasen og har en Dusk. Det er kun lidet kjendt.

De flere Svinearter nedstamme fra disse og benævnes efter Landene hvori de findes.

Til Svineslægten regne nogle: Næshornet, Havhesten og Antadyret, som findes beskrevne Pag 38, 39 og 40.

Femtende Klasse

indeholder Sopattedyrene med korte Svommefødder, de kaldes af nogle Kobbeslægten.

Disse Dyr have for korte Fødder til at kunde gaae bequemt, de opholde sig for den meste Tid i Vandet, endskiøndt de og kunne leve uden for Vandet. Dog søge de deres meste Næring i Havet og holde sig i Nærheden af Strandbredden, naar de imellem krybe op paa Landet. De udmærke sig deri fra Fiskene, at de give Lyd fra sig, og have Haar paa Kroppen. hertil høre:

§ 1. Sælhunden (Sæl, Kobbe)

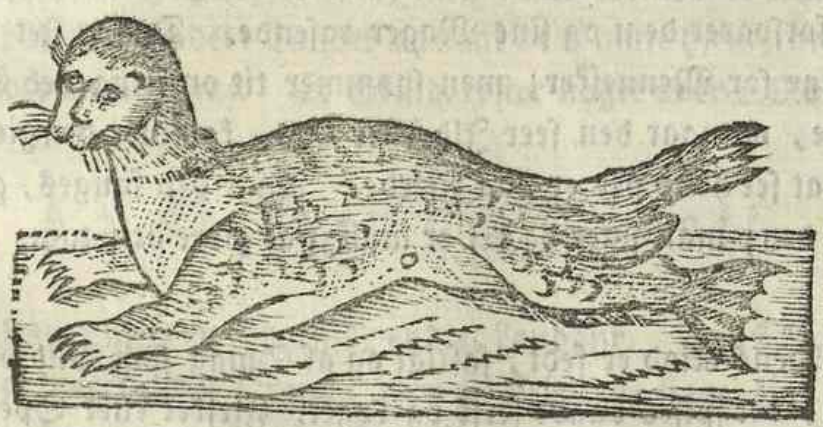

er 2 til 4 Alen lang og 1 til 2 Alen høi, har et tykt rundt Hundehoved forsynet med skarpe Tænder; ved Næsen, Munden og over Øinene har den lange Haar, Øinene ere store, Øren kan man ei see den har: dens korte Forfødder krumme udad og ligne næsten Muldvarpefødder med

5 Tæer og store spidse Klør; Bagbenene ere og krumme med stærke Klør, imellem dem sidder Halen og de ere forenede med en Svømmehud, paa det den kan roe. De gamle gise som en hæs Hund; Ungerne skrige som Katte. De kunne klatre op af Klipper og ved at trække Bagkroppen ind til Forfødderne gisre de et Spring, og kunne, paa Isen især, let løbe fra et Menneske; paa Land kan de og komme temmelig gesvindt afsted. De have stærke Haar, der ligge tæt til Kroppen og ere hvidgraa og brunplettede og saa glatte, som om de vare besmurte med Olie. Sælhunden opholder sig meest i de nordlige Have i Europa, den er og ved Kysten af Holland, Frankrig og her i Østersøen; den nærer sig af Fiske og andre Sødyr; men er dog meest paa Landet, hvor den lægger sig for at sove, som den er en stor Elsker af. Om Vinteren sover den og paa Isen. Under Vandet kan den ej være længere end et Qvarteer af Gangen, saa maae den have Næsen oven Vandet, for at trække Vejret. Den viser en stor Omsorg for sine Unger og forsvarer dem og sine Mager rasende. Den er slet ikke bange for Mennesker; men svømmer tit omkring ved Skibene, og naar den seer Ild eller Lys, kommer den gierne for at see hvad der er paa Færde. Naar den fanges, græder den; man siger og det er muligt at gisre den tam.

Dens Kisd er fedt, saftigt og af Smag som Vildsvinekisd; det spises baade ferst og roget. Flesket eller Spekket som er 2 til 3 Fingre tyk, bruges istæden for Flesk og Smør eller og det brændes som Tran. Dersom Sælhundene ej vare saa mangfoldige i de nordlige Have, saa ville Menneskene i Grønland, Island og paa Kamskatka (i Siberien) o te staae Fare for at sulte ihiel; Grønlænderne især have ingen anden Kiedmad eller Smør, eller Flesk; disse Folk

vilde og fryse ihjel, om Sælhunden ej vilde komme til dem; thi Grønlænderen giør alle nødvendige Ting af Skindet, saasom: Kioler, Trøjer, Buxer, Skiorter, Strømper, Sko, Reeb, Flasker og beklæder sin Fiskerbaad dermed i Mangel af Træ, samt bruger det til Tag paa sin Sommerhytte. Af Tarmene giør man Vinduer og Skjorter. I Europa bruges Skindet meest til at betrække Kufferter med, til Tobakspunge og garves og til Sko- og Støvelæder.

Naar Sælhunden snorksover flokkevis, enten paa Landet eller paa de store Isflager, saa slaaer man den Næsen og Hovedet itu med armtykke Prygle; kan de komme til, bide de Prygten midt over og knuse Benene paa Jægerne; forresten giøe og skrige de. Fra Dannmark, Norge, Sverig, Rusland, Holland, Hamborg og England, gaae aarlig Skibe ud til Jishavet paa Sælhunde- eller Kobbe-Fangst; de bruge ej Kiødet, men naar Skindet er trukken af, pakke de Kiødet i Tønder og naar de komme hjem, brændes der Tran deraf. Et Skind koster noget over 1 Rdlr.

§ 2. Sokoen eller Manati

ligner mere en Hvalfisk, end et Landdyr. Dens Hoved ligner noget lidet Oxens; men Næseborene staae lige op. Den har ingen Hals, Bagfødderne ere sammengroede med Halen. Den lever blot af Planter og kommer derfor ofte paa Strandbreden.

§ 3. Den glatte Sølove

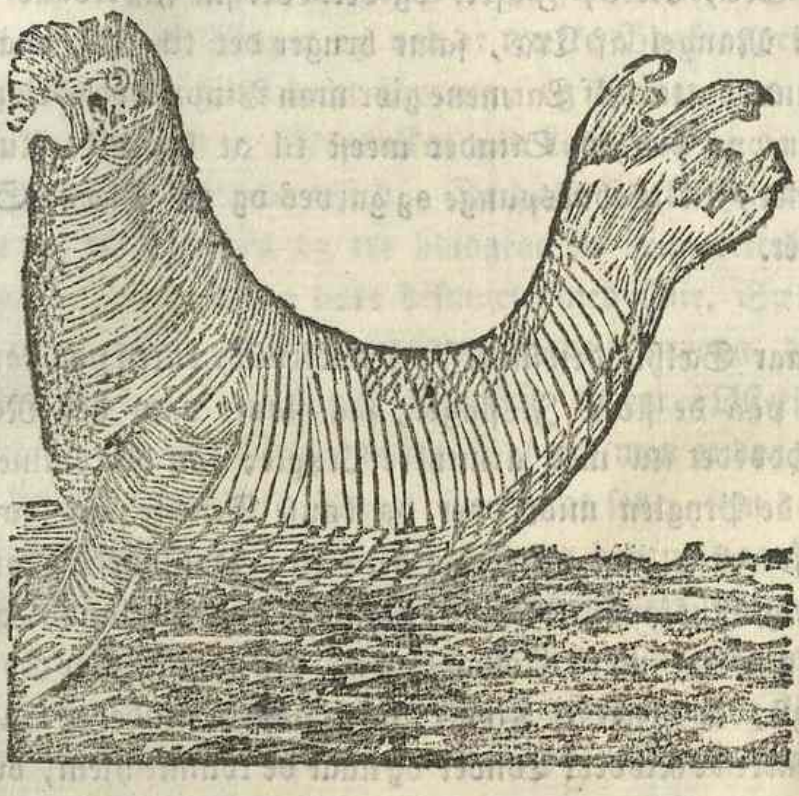

er det største Dyr af denne Slægt; thi den er fra 6 til 10 Alen lang og saa svær, at den kan veje 40 til 50 Lispund. Den har en Hud paa Næsen, som den kan blæse op som en Hanekam, den har lysebrune korte Haar, Halen og Fødderne ere fortagtige; paa Snuden har den Knurhaar, der er saa stive, at man gjør Tandstikkere af dem. Den opholder sig i Vandene ved Sydamerika. Den føder almindelig 2 Unger paa Landjorden nær ved Havet. Den nærer sig af Græs, Fiske og andre Dyr. Dens store Krop er indhyllet i Fidt, der næsten er $\frac{1}{2}$ Alen tyk, som brændes til Tran. Huden kan garves, ellers betrækker man Kufferter med den. Naar de ere paa Land, ere de dovne og rejse sig ej gjerne, om man end skyder ved dem. De maae

dræbes ved Pile eller Skud; thi slaaes ihjel kunne de ikke. Solløverne kunne brøle som Løver, vrinske som en Hest og grynte som et Svin. Naar de sove paa Sandbankerne i Havet, sætte de gjerne en Skildvagt ud, som ved een af disse Stemmer vækker sine sovende Kammerater.

Den laadne Solløve.

Dens Hals er beklædt med en lang Manke. Den findes i den nordlige Deel af det stille Hav og har maaskee givet Anledning til Fabelen om Havmennesker.

§ 5. Søbjørnen

opholder sig i det nordlige stille Hav mellem Asien og Amerika, som og i Sydsøen. Den har stive sortegraa Haar, et Bjørnehoved, smaa opstaaende Øren, en kort Hale og er $4\frac{1}{2}$ Alen lang. Den nærer sig af Fiske og Græs, har i Almindelighed mange Hunner om sig; rasende forsvare de sig imod al Overfald. De ere ogsaa kivagtige indbyrdes og Hannen skambider ofte Hunnen i sin Vrede.

§ 6. Hvalrossen eller Rosmul.

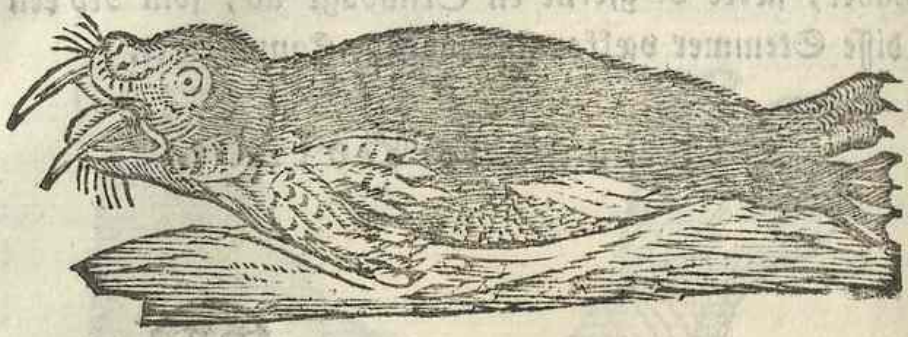

Den er større end en Stud, kan blive 9 Alen lang, ligner i Skabningen Sælhunden meget; men den har desuden 2 armtykke, krumme, fra Overkiæven nedhængende Hugtænder, hvormed den deels forsvarer sig mod sine Fjender, deels hjelper sig frem med, naar den gaaer eller klatrer paa Klipperne og Isen; disse Tænder skatteres høiere end Elfenbeen, fordi de ere lige saa fine og ej blive saa gule somdet, og en saadan, kan veje omtrent 30 Pund. Dens Stemme ligner en Oxes Brølen og en Hestes Vrinsken; den opholder sig i Havet ved Nordpolen, giver meget Spek; Huden vejer ofte 24 Lispund. Naar de anfaldes, hielpe de hinanden trolig og ved disse Krige miste de ofte den ene og undertiden begge Tænderne.

§ 7. Dugung

et Søedyr, som findes i det indiske Hav. Det har og 2 Huggetænder; men de ere kortere, ligesom og Dyret selv er lidet. Kiødet skal smage som Oxekiød.

En grønlandsk Hval.

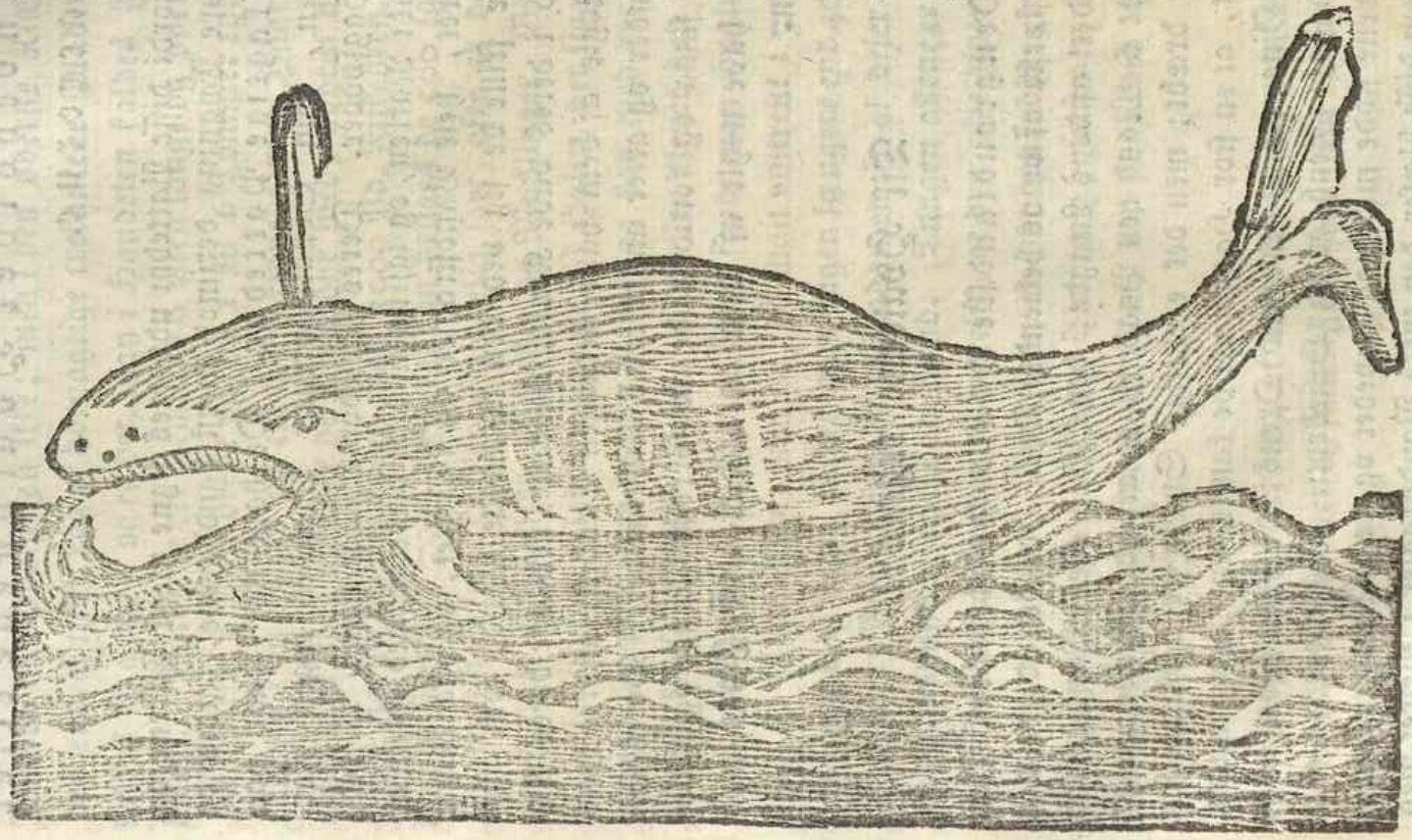

Sextende Klasse.

indeholder Hvalfiskene eller Cetaceerne.

Fordi disse Pattedyr udvortes ligne meest Fiskene og den indre Bygning derimod meest Landdyrene, kaldes de og fiskagtige Pattedyr. De have ikke Haar paa Kroppen, som Sopattedyrene. Ligeledes ingen Fore- eller Bagfødder. Deres Næseborer staae højt i Vejret, omtrent i Nakken, og igjennem disse drive de, ved Hielp af Luftrøret, hele Vandstraaler op i Vejret, og paa denne Maade skille de sig ved den Mængde Vand, som flyder ind i deres vide Kiæft, naar de nedsluge deres Føde. Nogle af dem have slet ingen Tænder, andre kuns Fortænder og atter andre kuns Kindtænder. Deres Øjne ere smaa og foruden de to forreste Finner og Halefinner have nogle af dem en retopstaaende Finne paa Ryggen.

Til Hvalerne regnes:

§ 1. Dengrønlandske Hval: Hvalfisken. Den er det største af de os bekiendte Dyr. Hovedet udgjør den Trediedeel af dens Længde; dens Flab eller Mund er saa stor, at 6 Mand i en Baad kunde arbejde derinde, naar den er dræbt; men det egentlige Svælg er derimod saa snevert, at en stor Haand neppe kan komme derigjennem. Dens Øjne ere ej større end Oxens; de have bevægelige Øjenlaage, Øjenhaar og Øjnebryn. Næseborerne eller Luftrørene sidde midt paa Hovedet og ere 3 Qvarteer brede; igiennem disse blæser den tykke Vandstraaler i Vejret med en stærk Bruusen, der kan høres mere end en Miil bort. Da

mange Hvaler ofte gaae sammen; saa give disse Vandstraaler i Forbindelse med Isen og Solen et prægtigt Syn og see omtrent ud, som Kirketaarne i enlangt fraliggende By. Tænder har Hvalfisken ikke; men i den øverste Kiæbe findes endeel tykke Lag af hornagtige trekantede Plader, som kaldes Barder og er det, man i Handelen kaldes Fiskebeen. Barderne ere henimod 6 Alen lange og oven til i det høieste ½ Alen brede og fra 1 til 6 Tommer tykke; de ende sig i en Spids og ere der forsynede med Haar, som tjene dem til at opfange de Smaadyr med, hvoraf de leve. Af de største Hvaler faaer man 1000 Pd. Fiskebeen. Bardernes Antal er 700, og deraf kan bruges de 500 længste. Hvalens haarløse Hud er almindelig sort, ofte er den begroet med Søplanter, Koraller og Muslinger. Brystfinnerne see ud som 5 leddede Fingre. I Halen, der ligger flak ud paa Vandet, har den sin Styrke og kan med eet Slag af den knuse en stærk Baad. Forresten tjener den Fisken til at bevæge sig. I forrige Tider fandt man Hvaler, der vare 60 Alen lange; men nu, da man omtrent i 700 Aar har fanget af dem, finder man ingen længere end 40 Alen og 20 til 25 Alen i Tykkelse. Saadan en Hval vejer omtr. 6250 Lispund d: 100,000 Pund. Tungen allene er et tykt Stykke Spek af saadan Størrelse, at den ofte giver fra 10 til 20 Tønder Tran. Man siger, at Hunnen fødder een Unge af Gangen, som er næsten 5 Alen lang, som den i nogle Aar giver Die af sine 2 Bryster, der sidde ved Halens Begyndelse.

Besynderligt er det, at dette Uhyre lever fornemmelig af Vand-Insekter og smaa Fisk, som man kalder Hvalfiskeaas d: Mollusker.

Hvalerne opholde sig især ved Nordpolen, i Havene ved Grønland og Spitsbergen; men findes og i de sydlige Dele af det atlantiske Hav. Den er ikke farlig for Menneskene, men lader dem komme sig nær uden Skade eller og flyer for dem. Fra Europa sendes aarlig omtrent 300 Skibe ud paa Hvalfangst ved Grønland og Strat Davis, som i Maj og Juni ofte fange 2000 Hvaler. Naar et Skib kan fange 3 store Hvaler, giør det en temmelig god Fangst og man anslaaer saadan en Hval for at være 12 til 1500 Rdlr. værd. Man dræber dem ved Harpuner, eller Jernpile, som sidde paa et Træskaft. Harpunen er giort fast til et Toug, som er længere end 150 Favne og koster henimod 100 Rdlr. Saasnart Hvalfangerne see en Hval komme ansættende fra Isbiergene, der er kiendeligt nok af de Vandstraaler den sprøder i Vejret og den Allarm den giør ved at svømme *) stige 6 a 8 Mand i en Baad, roe lige hen til den og kaste den Harpunen i Livet. Saasnart den er saaret, blæder den saa stærkt, at Havets Vand er ganske rødt, den dukker under og flyer, og derfor firer man paa Touget og lader den løbe med Harpunen. Den kan kuns være under Vandet i et Par Minuter og kommer da op igjen enten levende eller død. Har den ej faaet Harpunen paa det rette Sted, farer den rasende afsted, og sætter enten Fiskerne i Livsfare, eller svømmer ind under de store Isbjerge, hvor de ej kunde følge den. I dette Tilfælde maae de enten rykke Harpunen løs igjen for at redde Touget, eller og, om det ej gaaer an, kappe Touget som er giort fast ved Baaden. Er det første Saar derimod dødeligt, saa hugger man den endnu een eller 2 Harpuner i Nakken eller mellem

*) Nogle paastaae, at Hvalfisken har en brølende og tordnende Stemme, andre regne saavel den, som alle andre Fiskearter for at være stumme.

Finnerne og stikker den derpaa ihjel med Landser. Saasnart den er død, flyder den heel op paa Vandet og vender Bugen i Vejret. Hvalfangerskibet lægger sig da saa nær til den som muligt, man snitter Huller i Spekket, trækker et Toug derigjennem og gior den fast til Skibet. Derpaa flenges Spekket af og pakkes i Tønder; og deraf brændes siden det bekjendte Tran; som Garverne og Skomagerne gisre Læder smidigt med. Med Spekket og Barderne, der ere ligesaa meget værd, lade Hvalfangerne sig nøje; men Nordlænderne spise endog Hvalens under Flesket liggende røde, seje og magre Kiød; af dens tykke Hud gjøre de Sko og Stsvle, af Tarmene Skiorter, af Senerne Traad og Reeb, af Barderne gjøre de Pæle til deres Sommerhytter, undertiden gjøre de Baade deraf og overtrække dem med Sælskind; af Benene og Knoglerne gjør man Stole, Borde og Bænke. Kiævebenet bruges til Kaner og Dørstolper.

§ 2. Nørhvalen

har samme Længde som den foregaaende; men den er ikke saa tyk, giver mindre Tran og har en Rygfinne, derstaaer op som en Mast, hvorfor den af nogle kaldes Finnefisk eller Mastfisk. Dens Barder ere korte og knudrede og ej af synderlig Værd. Dens Svælg er større, saa at den kand sluge Sild. Grønlænderne dræbe den for Kiødets Skyld, der er mere velsmagende end Hvalfiskens. Den er ellers farligere for Fiskerne end den større, og slaaer stærk om sig med Halen.

§ 3. Nordkaperen
(kaldes og Springeren eller Springhvalen.)

har en spids Pig paa Ryggen af 2 til 3 Alens Længde og 14 brede Tænder. Den driver Sildene sammen med

sin Hale og sluger dem Flokkevis. Almindelig er den 10 Alen lang og findes i Nordhavet og Middelhavet. Da den ofte fanges ved Nordkap under Norge, har den faaet Navnet Nordkaper.

§ 4. Narhvalen.

udmærker sig ved 2 lange Tænder der gaae ud af Munden som Horn, de ere snoede som Pidskeskafte og fra 5 til 6 Alen lange. Da de gamle Narhvaler gierne have kuns en saadan Tand, kalder man den urettelig Enhjørningsfisken. Tænderne ere de saakaldte Enhjørningshorn som man i forrige Tider troede tilhørte et Landdyr af Hesteskabning og sad i dens Pande; men det er urigtigt, thi af Landyr gives der ingen af dette Slags. Hornet er haardt, bruges af Drejere og koster nu 20 til 30 Rdlr. men i forrige Tider, da man tillagde det hemmelige Kræfter, betaltes saadan en Tand med 1000 Rdlr.

Ved at hugge Tænderne i andre Fiske eller Kjølen af Skibene, miste de ofte den ene. Man paastaaer og, at de anfalde Hvalfisken med den.

En nyere Rejsende i Afrika har dog derom udgivet den Efterretning, at han i det indre Afrika havde opdaget en virkelig Enhjørning blant Landdyrene. Afbildningen af et saadant Dyr fandt han ofte der.

§ 5. Kaskelot eller Potfisken.

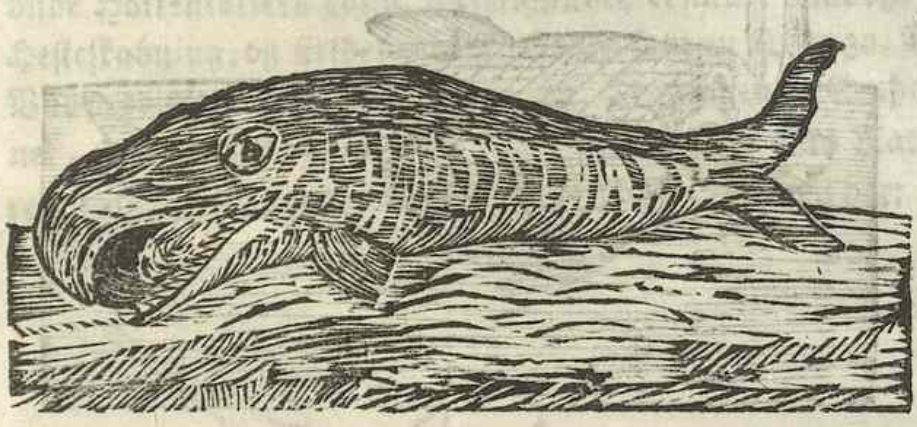

Kaskelotterne ere mærkværdige for den melkehvide Olie der findes i deres Hoved, som naar den er renset, styrkner og bliver til en Slags Tælle. Det kaldes i Handelen Hvalrav eller Sperma Ceti, og er ofte i saadan Mængde i dens store Hoved, at man af en stor Kaskelot kan faae 10 til 20 Tønder Hvalrav. Omendskiønt dens Mund er ikke meget stor, har den dog saa stort et Svælg, at den kand sluge en Oxe. Man har to Slags:

A. Den store Kaskelot. Den opholder sig i de nordlige Have, er 35 til 40 Alen lang, har krumme tykke og stumpede Tænder og en Art Finne paa Ryggen; Hovedet udgiør den Trediedeel af Kroppen.

B. Den egentlige Kaskelot, opholder sig i Ha-

vene i de varmere Lande, er 20 til 30 Alen lang, hvoraf Hovedet udgior mere end det Halve, den har lige og spidse Tænder og istædet for Finne en Knude paa Ryggen. I dens Indvolde findes den kostbare og stærklugtende graa Ambra.

§ 6. Marsvinet.

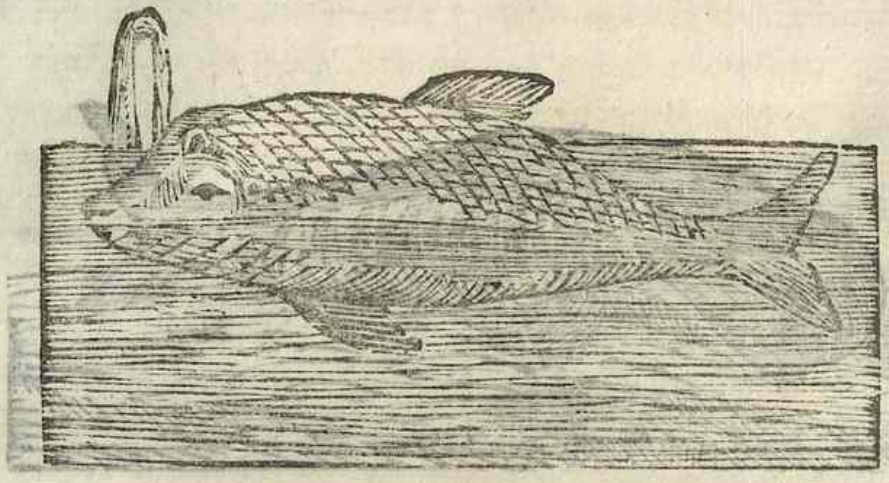

Findes i talrige Flokke i de nordlige Have og Østersøen; den har en sortebrun Ryg, en hvid Bug, den er 3 til 4 Alen lang, har en stumpet Snude, der noget ligner en Svinetryne og spidse Tænder. Dens Spek og Kiød søges meget. Imod Storm søge de Skibene i Søen, ventelig for at opsnappe det som kastes ud.

§ 7. Tumleren

er henimod 5 Alen lang, mere tyk og spidssnudet end den forrige, og kaldes Tumler, fordi den, hurtigere end Marsvinet, tumler og velter sig i Vandet. Baade Marsvinet og Tumleren kaldes og under eet Delphiner, og til denne Art Hvaler regne nogle den ovenbeskrevne Nordkaper.

Til Pag. 165.

Englænderen Barrow, der i Aarene 1797 og 98 bereiste Sydafrika og udgav derover sin Reise, der paa dansk er oversat af Konrektor A. W. Brorson i Ny Samling af Rejsebeskrivelser og Topografier, 5te Bind, Khn. 1803, leverer derover endeel der paa Stedet samlede Efterretninger, der gaae ud paa at bevise, at der Norden for Orangefloden i Buskmændenes (Bosesmænnernes) eller de vilde Hottentotters Land, virkeligfindes et smukt Landdyr af Hesteskabning, og stribet paa Forboven som en Quagga. De Vilde tvivlede slet ikke derom og Tegningen af Enhornet, som han i en Bjerghule fandt med mange flere Naturen tro Afbildninger, udført af de Vilde, leveres her:

Kun beklager han, at den øvrige Krop var udslettet for at tegne en Elefant isteden. At den saalænge har været Hollænderne paa Kap ubekjendt, mener han ikke gjør noget til Sagen; thi Giraffen, der dog og findes i dette Jordstrøg, var fra Julius Cæsars Tid ganske glemt i Eu-

ropa til nærværende Aarhundred; og, overalt ere i de hede Lande visse Dyr ligesom bundne til visse Egne og Landstrækninger.

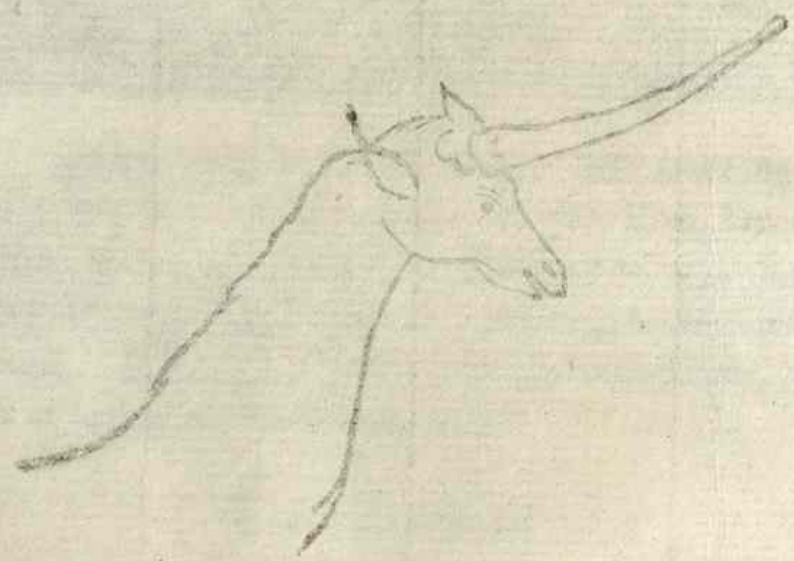

Anden Bog.

Om Fuglene.

Fuglene, hvis dristige Flugt, stærke Stemme, forunderlige Lethed og for det meste smukke Farve, tiltrække sig vor Opmærksomhed, ere indvortes omtrent af samme Bygning som Pattedyrene. Saaledes have de et Hierte, bestaaende af 2 Hiertekamre og 2 Forkamre, Puls og Blodaarer, hvori er rødt og varmt Blod. Kjødet har og meget Lighed med Pattedyrenes. Derimod have Fuglene kun een Lunge, der er sammenvoxet med Ribbenene og Rygraden; Lungen selv er fuld af Huller, og derved har Luften et fri Strøg, saa den uhindret kan udbrede sig i alle Fuglens Legemsdele, ja selv til Benene og Fjerene. Desuden indsluttes Fuglenes Indvolde af to med Luft fyldte Sække (Luftkar) der giør det muligt for dem, baade at flyve længe, uden at drage friskt Luft, letter deres Flugt og tillige frembringer det stærke Skrig, som mange Fugle kunne give fra sig.

Ved at undersøge Fuglens hele Bygning, vil man finde, at den er skabt til at flyve. Saaledes er Hovedet lille og spidst, Halsen lang og bevægelig, Brystet dannet som et hvælt Skiold og forsynet med et midt paa fæstet tyndt Been, der skaffer Vingen mere Styrke ved de der anbragte Muskler, Rygraden er bred og ubevægelig. Kravebenet modstaaer Vingernes Tryk, og Gaffelbenet, dannet som et V holder Skuldrene fra hinanden. Vingen selv er en Slags Arm, der i Enden har 3 Fingre, der styrer Fuglens Flugt. Ved Vingens Hielp og dens Slag imod Luften, hæver Fuglen sig, skiøndt den er tungere end Luften. De bevægel-

er, som Vingen og Halen gjøre, foraarsage, at den enten flyver ligefrem, naar den slaaer Luften skiæv og holder Vingerne samlede bag til, skiævt opad, naar den slaaer de udbredte Halefier opad, skiævt nedad, naar den slaaer Halen nedad, og drejer sig til venstre eller høire, ved at slaae stærkere med den ene Vinge, end den anden. For at lette Fuglenes Flugt, ere Benene i de fleste tomme for Marv, saa at Luften har fri Gang til dem, og endelig bidrage Fjerene det meste til deres Flugt. Fjerene bestaae af et Skaft, som kaldes Pennepose og af Skiægget: Fanen som igien har mindre Skiæg. Disse Skiæg gribe fat i hverandre ligesom Hager og hindre derved Luftens Giennemgang. Fjerene bestaae af et oliagtigt Væsen, der lugter ilde, naar det antændes, og tjene desuden til Uddunstning for Fuglene, som aldrig svede. De allerfleste Fugle have de længste Fjere i Vingen; man kalder dem Svingfjere, og de kortere paa Vingens første Led Dækfjere. Imellem de korte og lange Fjere ligge andre smaa Fjere, som kaldes Duun, eller et mindre Slags Fjer, hvoraf Vandfugle have flere end Landfuglene, og som tjene dem til Varme. Denne Fuglenes smukt dannede Klædning er udsat for saa mange Bevægelser og Luftens Forandringer, at den ei længe kand udholde dem. Det vise Forsyn har og sørget for denne Nødvendighed, og man seer dem aarlig, nogle to Gange, at tabe: fælde de gamle Fjere og faae nye istæden. Paa anden Maade groe Fjerene ikke og den Fugl, man har stækket Vingen paa, kan altsaa ei flyve, før den har faaet nye Fjere. I Henseende til de nye Fjere har man anmærket, at Fuglene ved Parringstiden i Foraaret have de smukkeste Fjere, og at mange, som opholde sig i de kolde Lande, faae ved Fjertabet i Efteraaret flere Fjere og Duun end de før havde, til Beskyttelse mod Kulden.

Mens Fjertaber vaerer, ere Fuglene syge, Sangfuglene synge ikke, og vore Høns lægge i den Tid ingen Æg.

Det er bekjendt, at mange Fugle have Fjere af allehaande Farver, der ved deres Glands og Forskiellighed sætte os i Forundring. I Almindelighed have Hannerne de smukkeste Fjere, ligesom dernæst Fuglene fra de varme Lande, i Almindelighed, ere smukkere end de kolde Landes.

I Enden af Rygraden over Gumpen, ligge to Fidtkirtler, hvoraf Fuglene med Nebbet udpresse en olieagtig Vædske, hvormed de besmøre Fjerene imod Regn. At de forud fornemme Luftens Forandringer og tilkjendegive, ved at søge Vandet, got Vejr, og ved at søge Landet, Storm og Regn, er bekjendt. De bade sig og holde Fjerene reenlige og sove for det meeste staaende kuns paa et Been. Med deres Kloer holde de sig fast.

Da Fuglenes Mund indvendig er tykhudet, Benene beklædte med en tyk og skiællet Hud, Nebbet bestaaer af et haardt Horn, og Fjerene skjule Kroppen; saa holder man for, at Fuglene ikke have synderlig Smag og Følelse. De tre øvrige Sandser ere derimod des fuldkomnere; især er Synet og Lugten vist bedre, end noget andet Dyrs. Man veed F. Ex., at Rovfuglene højt oppe i Luften, udmærke sig det Rov, de ville anfalde paa Jorden og ligeledes, at Høns skraale og skrige, naar de see en Høg i Luften, som flyver saa højt, at vi da neppe kunne øjne den. Foruden de to Øjenlaage, have Fuglene endnu en Hinde (Blinkhud) som de kunde bedække Øjet med og dog see noget derigjennem; den tjener formodentlig til at beskjerme Øjet for det alt for stærke Lys af Solen, som og til at rense Øjet fra Støv ꝛc. Istedet for Tænder, have de hornagtige Neb, forskielligt dannede, efter den forskiellige Føde de

nære sig af; i Nebbene have nogle Takker paa Kanten, der tjene dem til at afbide Græs og Planter, saasom Gjæssene. De Fugle som leve af Kiød, Fisk eller Orme, have en Mave lig Pattedyrenes, der indvendig har en blaadden Hud, som virker paa Madens Opløsning. De fleste andre have, forunden denne Mave, en Kro, beklædt med en tyk og med Kirtler besat Hud, der giver Vædske fra sig til Fodens desbedre Fordøjelse. Især findes denne Kro hos de Fugle, som leve af Korn eller Frø; da disse Tings Skaller ej i Maven selv ville opløses nok; men gaae hele igjennem den anden Mave, hvis de ej først knuses i Kroen. For at befordre Gnidningen ved denne Opløsning desbedre, nedsluge de frøædende Fugle ofte Sandkorn med Veder. Strudsen sluger ofte Jernstumper og Kobberpenge. Nogle Naturkyndige have prøvet Glas, Naale, jaendog skarpe Lancetter i Høns og fundet 24 Timer efter, at de skarpe Kanter vare afbrudte og nogle alt gaaet bort med Ureenligheden. Haar, Fjære og slige ufordøjelige Ting, som Rovfuglene nedsluge, kunne de ej fordøje; men brække det op igjen i runde Bolde. Fuglene forplante sig ved Æg, der i Hunnernes Æggegang ligne smaa Blommer, hvor de indvikles i Hviden og længere nede i samme omgives med 2 Hinder og en kalkagtig Skal. Blommen har et hvidt Ar, som er den egentlige Unge; Blommen skaffer den Næring, saalænge den er i Skallen. For at frembringe Unger maae Æggene have i visse Dage en jevn Varme, som for det meste Moderen selv giver dem, ved at ligge paa dem, eller udruge dem; skjøndt det ogsaa paa nogle Steder skeer ved konstig Varme i dertil indrettede Ovne. Saaledes udklækker man Kyllinger i China og Ægypten. For at gjøre det, udfordres en Varme af 32 Grader efter Reaumurs og 96 efter Fahrenheits Thermometer. Rov-

fugle lægge kuns faa Æg, de andre Fugle flere og Hønsene allerfleest.

Paa sine Steder findes smaa Øer eller Holme, hvor Strandfugle lægge saamange Æg, at Indbyggerne samle dem og sælge en stor Deel, foruden dem de selv spise. Forresten kand man, ved daglig at tage et Æg fra en Liggehøne, see den gradvise Vext af Ungen i Ægget, og paa denne Maade har man opdaget adskillige forhen skiulte Ting, i Henseende til Fostrenes Avling.

Den forskjellige Næring Fuglene skulle leve af, finde de ikke altid under eet Jordstrøg hele Aaret igjennem; dette er især Tilfældet med mange Fugle i de kolde Lande da Isen og Sneen giør dem det umuligt at finde Føden. De flyve da bort om Efteraaret og komme igjen om Foraaret. Saaledes gaaer det her i Dannmark med Storke, Giæs, Ænder, Gisge, Nattergale, Vagtler, Lerker, Svaler, Stær, Snepper, Drosseler, Viber og andre flere. De søge da til varmere Lande, og have ved denne Reise saa god Nytte af deres Vinger, at de kunne flyve 15 til 22 Mile i een Time.

Den Reiselyst hos Fugle, har man endog fornummet ved Vagtler og andre Fugle, som vare fangne, da de paa den Tid deres Jævnlige reise bort, vise sig meget urolige og i nogle Dage flagre ligesom rasende om i Buret. I forri-

*) Saaledes er det ganske tilforladeligt, at en Falk er fløjet fra Kong Henrik den 2den i Frankrig den ene Dag, og fundet paa Malta Dagen efter, der er over 200 Mile. Af Ringen om Halsen, kiendte man den. En anden Falk er fløjet 250 Mile i 16 Timer, nemlig fra Andalusien til Teneriffa.

ge, Tider troede man, at baade Viber, Stær, Svaler og Storke laae i Dvale og begrov sig i Vandet eller i Morads'er og hule Træer om Vinteren; men de nyere Rejsebesk ivere have nokſom modsagt dette, da de i Afrika og Ægypten have seet vore Storke, Stær og Svaler komme, netop paa den Tid, da de vare borte fra Europa. Søfarende kunne ofte træffe hele Sværme af Trækfugle, der under tiden hvile sig paa Sejlene, ligesom de og have anmærket, at de komme Nord fra og trække Sønder paa. Saadanne enkelte fundne Fugle, have vist nok været syge, sildig udlagte eller havt Skade paa Vingerne ved de andres Afrejse, og derfor været nødte til at blive tilbage. Undertiden seer man og, at Storkene ved deres Afrejse aflive en afkældig og skrøbelig Stork, ventelig fordi de forudsee, at den ej er istand til at flyve med. Fuglenes Blod er desuden for varmt til, at det kunne udholde nogen Dvalestand i de kolde Lande.

Fugle, som saaledes til visse Aarstider rejse bort og komme til en bestemt Tid tilbage, kaldes Trækfugle. De derimod, som kun paa nogle faa Uger forlade en Egn og søge til en anden, uden derfor at søge til andre Verdensdele, kaldes Strøgfugle.

Endnu er det merkværdigt ved Trækfuglene: 1) At de aldrig yngle i de varme Lande; men bestandig vælge de koldere til denne Forretning. 2) At de ordentlig søge de samme Steder, hvor de forhen havde deres Reder. 3) At de flokke sig før Afrejsen og flyve i Kredse om i Luften, ligesom for at prøve Vingerne. 4) At Hannerne almindelig komme nogle Dage før Hunnerne, for at gjøre Reden istand og 5) At de paa deres Træk meest flyve om Natten ved Maaneskin og den Allarm og underlige Lyd man undertiden hører i Luften, og som o-

vertroiske Folk antage for Spøgelser og Diævle og kalde Valdemars Jægere og Hunde, er intet andet end slige Trækfugles Skrig, der svare deres Anfører, som underretter dem om alle Farer (thi de flyve gierne i Form af et Λ, saa at de bageste uden at vende Hovedet kunne see Formanden) De bekiendte Vildgiæs, som man kalder Knagergiæs, skrige omtrent som gieffende Støvere eller usmurte Vognhjul.

Om Foraaret parre de vilde Fugle sig, og lægge Æg. Førend dette skeer, lokker Hannen Hunnen til sig; nogle gisre dette ved deres kiælne Sang der saa ofte fortryller vore Øren. De hielpe da hinanden at bygge Redet, eller gisre det gamle i Stand; og deres Færdighed heri, er nok: som bekiendt. Saaledes fletter Skaden i en Hast et Rede af Torne, Storken et af store Grene, Svalen ælter Leer, Dynd og Vand sammen i Nebbet og murer sig i en Hast en Bolig. Hvor ombyggelig samle ej Fuglene Straa, Hø, Mos, fine Græsrødder, Haar, Fier og sligt, for at beklæde Bunden af deres Rede? nogle plukke Dunene af sig selv, for at faae det varmt og blødt: nogle Smaa: fugle i de varme Lande, lade deres Reder hænge frit ned fra de tynde Grene, fordi Aberne ellers ville bemægtige sig dem; de see ud som Poser eller Lommer og ere flettede af Græsstraa, Haar og Svinebørster; en meget lille Fugl, Skræderfuglen, tager et tørt Blad til sit Rede, som den med Bomuld og Dunn ved Hielp af sit Neb syer fast under et andet grønt Blad, paa de yderste Grene. Til nogle asiatiske Øer komme i Yngletiden en Art Svaler, som bygge nogle Reder i Klippernes Huler og Rifter, der ere berømte som en kostbar og lekker Spise. Især sælge Hollænderne nogle Tusende deraf om Aaret til China. Man kommer dempaa Kiosupper og Frikasseer og nogle spise dis.

se Fuglereder allene med Salt og Kryderier. Disse Reder ere ikke større end en flækket Citron, i Begyndelsen hvide, siden gulgrønne, og næsten gjennemsigtige. Hvoraf de egentlig bestaae, veed man ikke; nogle holde dem for at være af Fiskeleeg, andre derimod paastaae, at de mest bestaae af en Gummi af et Slags Aloetræer.

I Sammligning med Pattedyrene, som man regner leve 6 til 7 Gange saalænge, som den Tid hvori de voxe, opnaae Fuglene en længere Levetid. Man veed saaledes, at fangne Ørne og Papegøjer er blevne over 100 Aar gamle.

Nytten vi have af Fuglene, er meget betydelig. Nogles Nytte kjende vi alt. Saaledes ødelægge Storkene mangfoldige Slanger, Frøer og Fiirbeen, Gribbe, Glenter og Ravne de Aadsler, der ellers ville forgifte Luften; Kragerne opsamle i den opløjede Jord de Æg, hvoraf Oldenborrer og slige skadelige Insekter ville fremkomme. Spurve, Svaler, Stær o. a. fl. skille os aarlig ved en utallig Mængde Insektorme, Fluer, Myg o. s. v. der ville formere sig utrolig til vor Skade. Man har i Preussen og Nordamerika engang begyndt paa at udrydde Spurvene og i Sverig Kragerne; men man mærkede kjendelig, at man behøvede dem til at formindske Myg og Insekter. Nogle Fugle lade sig afrette til Jagt, saasom Falke, Ørne og Traner, og Chineserne have en Fugl, som paa sin Herres Befaling, dukker under i Vandet og bringer ham Fisk; Vandfuglene forplante ofte Fiskeynglen fra et Sted til et andet, da Fiskelegen hænger ved deres Fødder og Landfuglene bringe Frø af Planter til fremmede Steder. Flyveørnen er et Beviis herpaa. At Fjer og Dun ere os saare vigtige til Sengeklæder og til Penne, veed enhver. Hvormange Million Tusende Mark altider faaer man ikke af Fugleæg? og hvor mange Tusende Mennesker leve ikke af de Fug-

leæg, som de ofte med Livsfare indsamle paa klippefulde Øer ved Norge, Island, Rusland, Skotland og andre Steder? I det kolde og nordøstlige Siberien give Snegiæssene Indbyggerne en god Vinterføde, da de uden Besværlighed kunde fange nogle hundrede af dem.

Fuglene kunne inddeles i følgende 7 Slægter:

1. Strudseslægten, eller de store til Flugt ubeqvemme Fugle.
2. Rovfugle med kroget Næb, korte, stærke og knortede Been og krumbøjede skarpe Klør.
3. Hønseslægten, eller de kornædende tunge Fugle med oventil krummet Næb, som ved Roden har en kiødagtig Lap.
4. Strandfugle med høje nøgne Been, som vel gaae i Vand; men svømme ikke.
5. Svømmefugle med Svømmehud mellem Tæerne, et afstumpet med Hud beklædt Næb, der mestendeels paa Siden har smaa Takker og foran en lille Hag.
6. Klatrende Fugle, som klatre i Træerne for at søge Insekter eller Frugter, og
7. Spurveslægten, som indeholder store og smaa Fugle af forskiellig Dannelse, hvoraf endeel ere Sangfugle.

En Struds.

Første Kapitel

om Strudsefslægten, eller de store til Flugt ubeqvemme Fugle.

§ 1. Strudsen er den største blandt Fuglene og en sand Kæmpe i denne Dyrklasse. Den kan magelig med sit Neb naae Hovedet af en Mand til Hest. Den fortiener at staae nærmest ved Pattedyr og har i Sammenligning endeel tilfælles med dem; hvorfor og nogle have kaldet den Kameelfuglen. Dens Højde er 4 til 5 Alen. Øjnene ligne meget Menneskets, ere langagtige og forsynede med Øjnehaar paa Laagene. Dens Neb er meget lidet, paa de øverste ⅔ Dele af Halsen have de ingen Fjere; men paa den blaa Hud sidde nogle tynde hvide Haar; dens Laar ere kjødfulde og stærke, beklædte med en Hud, der ligger i store Rynker og seer ud som Maske; dens stærke Been har 2 Tæer, hvoraf den indvendige er den længste, begge have de store Negle. Paa den nederste Deel af Halsen, Brystet, Bugen og Ryggen, har den smaa sorte og hvide Fjer, og i Vingerne og Halen længere og brede Fjer, der ere paa Hannerne brune og sorte; paa Hunnerne hvide og hvidegraa. Ungerne have derimod over hele Kroppen graa Fjer, som de beholde et Aar. Det er disse Fjere, som Fruentimmerne bruge til deres Haarpynt og som og bruges til indvendig Beklædning i Generalshatte. De have ingen Liighed med anden Fuglefjer; de ere silkebløde og Skiægget er kort, fiint og lige lange paa hver Side af Skaftet. Flyve kan Strudsen ikke, dertil ere dens Fjere baade for korte og uskikkede; men løbe kan den saa stærk, at ingen

Hest kan løbe den ind. Den er saa stærk, at den gjerne kan bære en Karl paa Ryggen og dog løbe lige stærk. Med Benene kan den gierne slaae et Menneske omkuld; men den er saa frygtagtig, at den sielden benytter sig af sin Styrke. Dens Stemme ligner, naar den er glad, en Hanes Klukken; men undertiden hyler den stærkt og fælt om Natten, og man ligner dette Skrig ved en Løves eller Tyrs Brølen. De ubeboede Ørkener i Afrika og Arabien ere deres Fødeland; der finder man dem Flokkevis. De leve af Træfrugter og Planter; men nedsluge og mange andre Ting, der dog ofte gjør dem Skade, saasom Metalstumper, Jern og Stene, der ere saa store som Hønseæg. De ere temmelig ynglsomme, lægge henimod 20 Æg af Gangen, men bygge ingen Rede; Æggene lægge de i et Hul i det hede Sand; nogle paastaae de kun ruge dem om Natten; men det rigtigste er ventelig, at de af Frygt let lade sig jage fra Æggene om Dagen. De tamme Strudser ruge baade Nat og Dag. De lægge og mere end een Gang Æg om Aaret og uden om Redet lægge de nogle enkelte i Sandet, som man mener til Føde for Ungerne. Æggene er saa store som et Barnehoved, Skallen allene, kan veje ½ Pund, og man regner hele Ægget vejer 3 til 4 Pd. 6 Mennesker kunde gjerne giøre Maaltid af eet Æg, de smage omtrent som andre Æg. Endskiøndt Strudsen er saa rask til Beens, vide Mohrerne dog at fange den; de jage den paa Heste, og det saalænge til den udmattes, indtil den endelig stikker Hovedet ned i en Busk og bliver staaende. Ventelig gjør den det, fordi Hovedet ej skal beskadiges, da dens Hjerneskal er meget tynd. Dersom man vidste den Konst, at lære Strudsene at taale Tømme; saa ville man i dem have den allerhurtigste Befordring; men da man endnu ej er kommen saavidt; saa holder man dem

i Arabien og Afrika tamme, der meget got gaaer an, og plukker aarlig Vinge- og Halefierene af dem, der blive got betalte og udføres til Europa. Huden tilberedes og til Læderarbejde, Kiødet spises, og naar den slagtes, ryftes dens Fidt og Blod sammen i Kroppen selv, der er det saa kaldte Strudsfmør, som bruges baade som Lægemiddel og Delikateſſe.

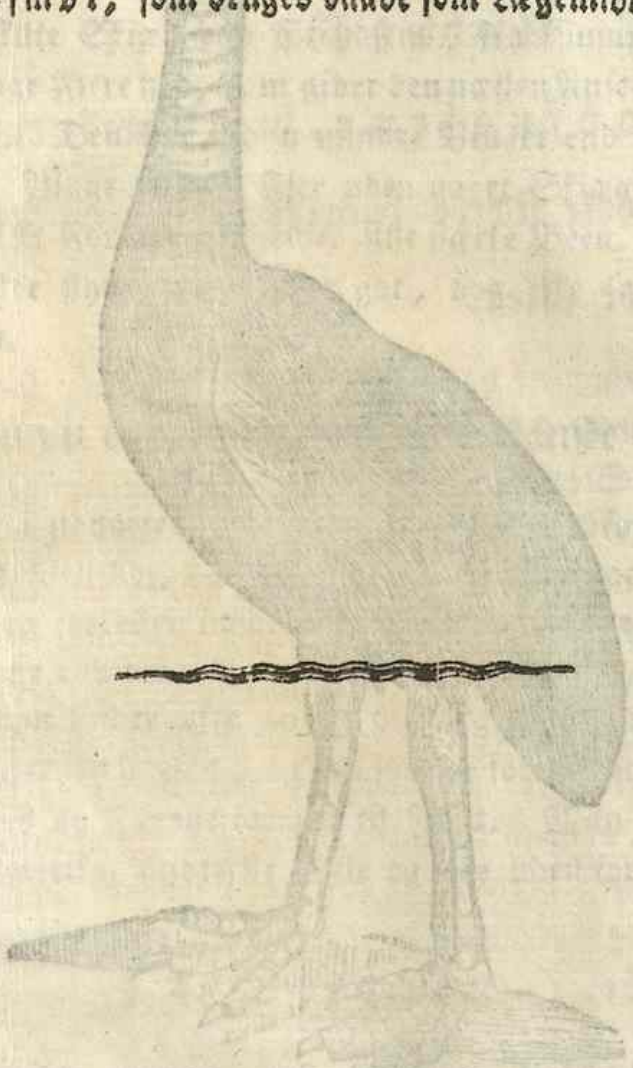

§ 21. Kasuar.

Hvor Strudsens Fædreneland ender, finder man Kasuarerne, nemlig i Ostindien og fornemmelig paa Øerne. Dog ere de temmelig sieldne. Kasuaren ligner meest Strudsen i Bygning og Udseende. Den er 2 til 3 Alen høj; paa

Hovedet har den en hornagtig Hielm, dannet som en Kegle, 3 Tommer lang, sort foran, gulli bag til, paa Siden af Hovedet hænger en Kiødlap. Hovedet og Halvdelen af Halsen er nøgen, af en blaalig Farve. Dens Fiere ere sorte; de ligne mere Hestehaar end Fier, fordi de endnu have mere adskilte Skiæg end Strudsens. Fra Gumpen hænge meget lange Fiere ned, som giver den næsten Anseende af en Hestehale. Den har endnu mindre Vinger end Strudsen, paa hver Vinge sidde 5 Fier uden noget Skiæg, som den bruger til sit Forsvar tilligemed sine stærke Been. Den kan aldeles ikke flyve; men løber got, dog ikke saa fast som Strudsen.

§ 3. Tuiuen, eller den amerikanske Struds.

ligner i udvortes Skabning meget de 2 foregaaende. Den er 3 Alen høi, har 3 Tæer. Den har gyngefiere paa Ruggen og forresten hvidagtige. Dens Æg ere saa store, at de kunne rumme 2 Pund Vand. Reder gior den i Jorden og man finder ofte 40 til 60 Æg i saadant et Rede. Den er forresten ligesaa flugvorn som de foregaaende. Dens Kiød spises og Fierene bruges til Pynt. Man finder den mest i Amerikas midterste Dele og ikke uden for Amerika.

§ 4. Dronten

beskrives som en meget tyk, lavbenet, klodset Fugl, der hverken kan flyve eller gaae uden meget langsomt, skabt næsten som en Svane i Kroppen, med en Fierdusk istæden for Hale, store sorte med hvid Ring omgivne Øine og et meget stort udputtet Neb, der gaaer næsten op til Ørene. Den er i forrige Tider, efter Beskrivelsen, fundet allene paa

Øerne Isle de France og Reunion, men da den nu ikke findes mere, kalde nogle ganske dens Tilværelse i Tvivl.

Andet Kapitel

om Rovfuglene, hvis Mærke er: kroget Neb, korte stærke knortede Been og krumbøjede skarpe Klør.

Rovfuglene have et meget skarpt Syn, saa de høit i Luften udsee sig deres Rov paa Jorden; de opholde sig paa høje Steder, bygge Reder paa langtfraliggende utilgiængelige Steder; de lægge kun faa Æg, der er en sand Velgjerning af Naturen; thi da de sielden fanges og skydes ville deres Mængde være os meget besværlig. De nordlige Landes Rovfugle ere almindeligst de største og smukkeste paa Fjerene, og Hunnerne blant Ørne og Falke, ere en Trediedeel større og smukkere end Hannen, som er det modsatte, af hvad de andre Fugle ere. Korn kunne de slet ikke fordøje; deres Føde bestaaer i levende Dyr, som de gribe; dog leve nogle meest af Aadsler. Man inddeler dem i Gribbe, Falke og Ugler.

A. Gribbene udmærke sig ved et Reb, der gaaer lige ud og først imod Enden krummer sig ned, og ved et næsten nøgent Hoved og Hals. Til Gribbene høre:

§ 1. Kondoren

er den største flyvende Fugl man kjender. Den opholder sig i Sydamerika. Dens udspændte Vinger holde 8 til 9 Alen. Hoveder har en Slags kiødet Kam uden Tak-

ker. Hverken Hoved eller Halsen har Fjere, men blot nogle Dunn, der ende sig i en Spids mod Brystet. Fjerene ere sorte, paa Brystet brune. Den anfalder helst Faar, Kalve og Raadyr; men tør og, naar et Par ere samlede, anfalde en Ko, som de da næsten fortære. Halvvoxne Børn slaae de og ned efter, og derfor giør man i Peru og Chili, hvor de egentlig lade sig see, Børn af fittet Leer, hvori Kondoren, ved at slaae Klørene i, bliver hængende og derpaa dræbes. I Mangel af anden Næring, æde de døde Fiske, som Havet opkaster. Forresten mangler man en til ulde nøjagtig Beskrivelse over denne udmærkede Fugl.

§ 2 Gribkongen o: Munkegribben,

er noget mindre end Kondoren; omtrent saa stor som en kalkunsk Hane, Hoved og Hals ere nøgne med en Streg af sorte Dunn ned paa Siderne og Huden har en hvidrød og blaa Farve. Ved Roden af Nebbet sidder en stor Kiødlap. Dens Fjere ere hvide med rosenrødt Skjer; Vingefjerene ere sorte med grønt Skjer og nogle med grøn Kant.

Hvor den nøgne Halsender, har den en udstaaende Krave af lange askegraa Fjere, og da den ved Hielp af en Sene fra Nakken, kan trække Hals og Hoved ned i denne Krave, har det givet Anledning til Navnet Munkegrib, da man har liignet den ved visse Munkes Hætter. Den findes i Sydamerika, lever af Aadsler, Slanger, Krybdyr og Menneskekarn, hvoraf denne ellers smukke Fugl har en ubehagelig Stank.

§ 3. Den brunrøde Grib har og nøgen Hoved og Hals, der er graabrun og blaagtig, den har og en Halskrave, der er hvid, ellers er den brungul med sorte Vinger og Hale.

§ 4. Aadselgribb: Jordgribben. Den er af Størrelse som en kalkunsk Hane, Hovedet er lysblaat, Halsen nøgen paa nogle hvide Dun nær; den har og en Slags Halskrave; men dens bedste Mærke er en hiertreformig brun Plet paa Brystet. Fjerene ere hvide med sorte Vingefier; men Hunnen brungtig. Disse Gribbe giøre Ægypten og andre varme Lande en ubetalelig Tieneste, ved at fortære de Aadsler, som de ligegyldige Indbyggere lade ligge ubegravede, der ellers ville forgifte Luften. Derfor testamentere Adskillige disse Fugle noget, hvorfor daglig i Cairo og andensteds kiøbes Kiød, som kastes for dem, at de ej skulle flytte bort. Og de indfinde sig og ganske ordentlig til disse Traktamenter.

§ 5. Auragribben, en sort Grib, af Levemaade som Aadselgribben; nogle af dem ere hvide og kaldes deres Konge. De have hiemme i de varme Lande og kaldes og: Gallinazo.

§ 6. Den almindelige eller askefarvede Grib Dens udspendte Vinger holde $4\frac{1}{2}$ Alen. Hoved og Hals har rødagtige Duun, i Nakken er en bar blaalig Plet. Halsdunen danner en lysegraa Krave i Form af et Hjerte, Ryg og Vinger er mørkbrune, Brystet lysere brunt, de lange Vingefiere sorte med lysgraa Kant, Hunnen er mørkere og større end Hannen. De findes i de skov- og biergige Egne i Europa.

§ 7. Lammegribben d: den skiæggede Grib er den største europæiske Rovfugl. Fra Nebbet til Halen er den 2 Alen lang, dens udbredte Vinger ere 5 til 6 Alen. Den har store Øine, rødagtige Fjer paa Halsen; paa Siden af Nebbet, og under det, sidde stive børsteagtige Haar, hvoraf den kaldes den skiæggede. Fødderne ere blaa, Brystet mørkt, Bugen og Siderne ɔc. blegbrune, Ryggen har graabrune Fjere med sort Kant. Vingefiærene ere glindsende graa med hvide Skafter; de mindste have en hvid Plet paa Enden. Den findes paa de alpiske Bierge og paa Sardinien. Den griber Lam, Faar, Geeder; men tager og til Takke med Aadsler.

Hyrderne fange dem undertiden i dertil gravede Kuler, hvori de lægge en død Ko eller Hest; over Graven gisre de et stærkt Stakitværk, Gribben kommer da gierne med sin Hun og Unger, og flyve igiennem Stakittet; men naar Maaltidet er holdet, ere de baade tungere og tykkere end før, saa de ej saa let kunne komme ud, og da dræber man dem.

§ 8. Haregribben findes i det sydlige Europa paa høje Steder. Den er rødsort, paa Brystet er den noget gulul. Hovedet har uldagtig Duun. Den er af Or-

nens Størrelse, æder baade levende Dyr og Aadsler. Dens bedste Føde er Harer; men hverken Ræveunger, Dyrekalve eller Fisk forsmaaer den.

I de varme Lande bereder man Gribskindene, efterat de længste Fjer ere tagne af, og bruger dem til Klædningsstykker.

B. Falkeslægten.

De Naturkyndige henføre baade Ørne og Falke under een Slægt for den Lighed de have med hinanden. Ørneslægten indbefatter Ørne, Høge og Glenter, som man og kalder uædle Rovfugle, fordi de ej kunne, som Falkene, afrettes til Jagt. Falkeslægten udmærker sig ved store funklende Øjne, et stærkt og krummet Neb, stærke Klør, et fladt Hoved og stærk Beklædning paa Hoved og Krop af Fjer og Dun. Deres Øjne ligge dybt i Hovedet under udstaaende Øienbryn, over Nebbets Rod ligner en blød Hud, (som kaldes Voxet) De leve af Rov, som de anfalde med Mod og Styrke. De bygge paa høje Steder, paa Klipper, i Træer o. s. v. helst i ubeboede Egne, og leve parvis, hvorfor man aldrig seer uden to paa Jagt sammen; ere der flere, da slaaes de om Distriktet.

Ørne kaldes:

§ 1. Landørnen.

Landørnen, (som og kaldes Guldørn, Steenørn, Fieldørn og Kongeørn) er 7 Qvarteer lang, imellem Vingerne over 4 Alen, hele Fuglen vejer 18 til 20 Pund. I Vrede rejser den en Kreds af Fier paa Baghovedet. Dens Fødder ere beklædte med Fjer lige til Tæerne. Dens store Øine ligge forvarte under en udstaaende Beenring. Dens Fjer er guldbrune, glindsende, med nogle hvide Pletter, Hoved og Hals lysgul, Vinger og Halen sortbrun med askegraa Striber. Den raaber stærkt og langsomt Krah-Krah Krah! En Stemme, som Dyrene have samme Frygt for, som for Løvens Brøl. Den tager

baade Hare, Lam, Raakalve, Gjæs, Ænder o. a. som den ganske let flyver bort med i Luften. Angriber den af Hunger større Dyr, end den kand fortære, saasom Daadyr og Hjorte, lader den det ligge, som den ej kand fortære. Aadsler æder den ikke. Dens Drikke er Dyrenes Blod den ihjelslaaer. Fuglevildt plukker saavel den, som alle Rovfugle, behændig Fjerene af, inden de fortære det. Den opholder sig i de høje biergfulde Egne i det sydlige Europa dog saae man den og undertiden i de nordlige; sin Rede bygger den paa høje utilgiængelige Klipper eller i Træer ved dem. Naar Ungerne kunne flyve, jager den dem ganske bort fra sig; thi den taaler ingen af sin Lige om sig. Hvor gammel den bliver, veed man ikke; men man har i Wien havt een fangen i 104 Aar. Dens snilde hurtige og høje Flugt giorde, at man i forrige Tider troede den sløj op til Solen. I taaget og tykt Veir derimod flyve de lavt. De lade sig, saa at sige, falde lige ned paa deres Rov. Ørnenes Mavesaft anprise nogle som et tilforladeligt Middel mod Kræft og Koldbrand.

§ 2. Den brune d: almindelige Ørn, mere mørkebrun end den forrige, Vingens længste Fjer sorte, Halefjerene hvide med brune Pletter om Kanten. Benene beklædte med Fjer, mindre end den forrige. Den findes overalt i Europa, og man paastaaer, at dens Unger kunne afrettes til Jagten.

§ 3. Den lille Landørn d: Andeørnen. Meget mindre, rustagtig brun med skidengule Striber paa Brystet; anfalder allene Fugle og Markmuus, opholder sig i Slesien, Rusland, Asien og Afrika.

§ 4. Den store Havørn d: Beenbrækkeren, Gaaseørnen, omtrent af Størrelse som Landør-

nen; fra Knæet har den nedhængende lange graabrune Fjere, der see ud som Haar. Dens Fjer ere rødbrune, Vingefjerene sorte og de korte mørkebrune. Den findes baade i Europa og Nordamerika, lever især af Fiske, som den med en græsselig Allarm slaaer ned efter i Vandet. Dog tager den og gierne Gjæs.

§ 5. Fiskegisen d: Flodørnen, en Deel mindre, 5 Qvarteer lang, imellem Vingerne 3¼ Alen. Halsen hvid, Ryggen og Vingerne mørkebrune, Brystet hvidgult med brune Pletter, Bugen sortstribet. Den har ingen Fjere paa Benene, men under Tæerne en knudret Hud for desbedre at holde Fiskene. Den opholder sig næsten i alle Verdensdele og fisker i Floder og ferske Vande. Undertiden har man fundet dem døde paa Ryggen af store Gjedder, som have været dem for stærke og ere løbne til Bunds med dem.

§ 6. Fiskørnen, af Størrelse som den store Havørn, Hoved og Hals hvidgraa, Kroppen brun, Halefjerene hvide. Den opholder sig i de kolde nordlige Lande, æder Lam, Dyrkalve og til Nød Aadsler. Ofte tager den Fiskene fra Fiskegisen.

De mindre Ørne kaldes Høge og Glenter; Deres Neb krummer sig fra Roden af, de have høje Been (Tarser) Vingerne ere almindelig kortere end Halen. Dertil høre:

Duehøgen o: Storhøgen

af Størrelse som en god Hane, sortbrun paa Ryg og Vinger, Bryst og Bug hvidgul med brune Tverstriber. Den findes overalt. Duer, Høns, Giæslinger og slige Fugle ere dens Føde, dog æder den og Markmuus. Den stjeler især Høns og Duer og kan afrettes til Jagt.

§ 8. **Spurvehøgen**, af Farve som den foregaaende, undtagen Brystet, der er rødplettet, Halen er graa med 5 sorte Tverstreger. Den er af en Dues Størrelse, berygtet som en umættelig Rovfugl efter Smaafugle. Kand afrettes til Jagt, og findes overalt.

§ 9. **Ringelhøgen**, af en Hønes Størrelse, har sit Navn af den Ring af krøllede Fjere den har om Halsen.

§ 10. **Blaahøgen**, askegraa paa Ryg og Vinger, Vingefjerene ere sorte, Brystet og Bugen hvid.

§ 11. **Sumphøgen** og § 12. **Den rustfarvede Høg**, bygge i Moser og ved fugtige Steder imod Rovfuglenes

Sædvane, og nære sig helst af Fisk. Den sidste gior især Jagt paa Kaniner. De mindre Høge tage ofte til Takke med Fiirbeen, Fiser og Insekter.

§ 13. Glenten, er meget større end Høgene, 5 Qvarteer lang, mell. Vingerne 3 Alen, Hovedet hvidt med sortbrune Streger, Kroppen rustfarvet, Bugen hvidplettet, Halen er lang, kloftet som Svalens og rødbrun. Den har en meget let Flugt, kan dreje sig i Luften ved Halens Hielp uden at røre Vingerne. Den er den feigeste af Rovfuglene og lader sig ofte bortjage af smaa Høge. Kyllinger, Ællinger, Hareunger o. s. v. tager den gierne; men tager og til Takke med Aadsler, Muus, Muldvarpe, Snegle og sligt.

C. Falkene

ere de blandt Rovfuglene, som formedelst deres hurtige Flugt og Lærvillighed, afrettes til Jagt. Falkonererne lade dem sulte i Læretiden, og holde dem i bestandig Bevægelse 3 til 4 Dage og Nætter, ved at binde dem til et Tondebaand, der ved en Snor bevæges, saasnart Falken vil sove. Derved glemme de ganske deres forrige Tilstand og lade sig afrette til at tage Føden af Jægerne m. v. Men det besynderligste er, at denne Forrykkelse ej varer længere end et Aar, eller til Falken igjen fælder Fjer; thi da er den ligesaa vild, som forhen. Saadan en afrettet Falk koster ofte 100 Rdlr. Jægeren fører den i Marken paa Haanden; den har en Hætte paa Hovedet, der først tages af, naar noget Vildt viser sig, da den slippes løs, svinger sig i Luften og farer ned paa Vildtet, dræber det og overlader det til Jægerne. Harer, Agerhøns og andre Fugle, ja endog Raadyr kunne de anfalde, de sidste ved at hakke Øinene ud. Fra Island komme de bedste Falke, ellers ere de overalt. Man har:

§ 14. Den hvide Falk ɔ: Ædelfalken

er 1 Alen lang, mellem Vingerne 2 Alen, Halen er temmelig lang, Benene korte, Laarene lange, beklædt med Fjere; Vingerne store, Halsen kort, Nebbet er kroget fra Roden af med en lille Tand eller Hag paa Siden. Naar den sidder, staae Vingerne lit højere end Ryggen. Den er paa Hovedet og Ryggen rustbrun med sorte Streger. Halsen foran og Brystet hvid med mørke Pletter. Dog ere Farverne forskjellige, da nogle ere næsten gandske hvide, nogle graa o. s. v. Disse findes især paa Island og den danske Konge lader aarlig hente Falke derfra, hvoraf endeel, naar de ere afrettede, foræres til fremmede Hoffer. Denne er den bedste Jagtfugl.

§ 15. Den almindelige Falk findes næsten overalt, bygger paa høje Klipper, har en Tand paa hver Side af Nebbet, er omtrent af en Hønes Størrelse, askegraa med brune Striber, under Bugen hvid med brune Pletter. De unge ere mere mørkebrune.

§ 16. Lerkefalken, halv saa stor som den forrige. Jager især efter Lerker.

§ 17. Kirkefalken o: Kirkehøgen, en almindelig Rovfugl efter Smaafugle, Muus o. s. v. og

§ 18. Den lille Falk, begge sidste ere hvide under Bugen med lange brune Pletter.

D. Uglerne

have det besynderlige Kiendemærke, at deres Øine sidde foran i Hovedet, istedenfor de andre Fugle have dem paa Siderne. Deres katteagtige Hoved, store gloende Øine, store Øren og især hos nogle Arter de opstaaende Fjere i Hovedet, der ligne Horn, gjør dem til grimme Dyr. Alle Ugler have en meget tyk Beklædning af bløde Fjer og Duun, endog paa Benene, der gjør, at deres Flugt ej kan høres, som er dem meget nødvendigt, fordi de ikke flyve ud paa Rov før om Natten. (hvorfor de og kaldes Natrovfugle) Nebbet er kort og kroget fra Begyndelsen af Hovedet. Dagens Lys taale de ej got, men seer man dem om Dagen, gjøre de naragtige Gebærder og Vendinger. Om Dagen forfølges de af alle Fugle, der ligesom spotte dem. Men om Natten tage de deres Opreisning. Nogle Ugler lægge deres Æg i andre Fugles Reder.

Af dem med Fjertoppe paa Hovedet, som kaldes Hornugler, har man:

§ 19. Steenuglen (Bierg-Ugle)

af en kalkunsk Hanes Størrelse, rødbrun, gul paa Bugen med sorte Pletter. Findes i Europa, i tykke Skove eller paa gamle Taarne og ubeboede Slotte. Den tager Harer, Kaniner, Krager, Muus, Frøer, Slanger, o. s. v., og kand med Held skaaes med en middelmaadig Ørn. De skrige hu-hu. Men i Parringstiden gjøre de en Allarm som gaende Hunde.

§ 20. Den store Hornugle, af en Kra-

ges Størrelse. Dens Fjerbusk bestaaer af 6 sorte og gule Fjer. Den findes næsten overalt. Den skriger kul: klu.

§ 21. Den lille Hornugle, med een opstaaende Fjer; af en Kramsfugls Størrelse, graa, brun- og sortspraglet.

Af glathovede Ugler har man:

§ 22. Natuglen, 15 til 17 Tommer lang, med et guult Neb og meget stort Hoved, graabrun med hvide Pletter paa Vingerne og smaa brune paa den øvrige Krop, den sidder gierne om Dagen i hule Træer og skriger som Steenuglen: hu hu: hu hu hu.

§ 23. Den brune Ugle, ½ Alen lang, Ryggen rødagtig med brune Striber og Prikker.

§ 24. Kirkeuglen ɔ: Taarnuglen. Den findes ej i Skovene; men boer i gamle Mure og Kirketaarne, ½ Alen lang, mørkbrun, sort- og hvidplettet, Bugen guulagtig. Den har undertiden ageret Spøgelse ved at flyve om Aftenen ind af aabne Vinduer og slukke Lyset, eller ved at snappe en Paryk eller Hue for at beklæde sit Rede med. Den er en stor Fjende af Kattene, endskiøndt den er selv en stor Mester i at fange Rotter og Muus.

§ 25. Perleuglen ɔ: Sløruglen har Ryggen besat med sorte Pletter, hvori sidder en hvid Prik i Midten. Det er den smukkeste Ugle. Den skriger: grei: grei.

§ 26. Dverguglen, er den mindste Ugle, lit over 9 Tommer lang, den er lysbrun med store runde hvide Pletter. Den findes især i Byerne og har ellers andre og mange Navne. Saasom: Krakugle, Spurveugle og Katugle. Dens Tuden anse Overtroiske for Spaadom om Døden.

Til en Mellemting imellem Ugler og Falke regnes:

§ 27. Den store hvide Dagugle d: Sneeuglen. Den er over 1 Alen lang. Hovedet ikke stort. Dens Farve er hvid med nogle mørkbrune Pletter hist og her. Nogle skal være ganske hvide. Imod Uglernes Natur flyver den efter sit Rov om Dagen; anfalder Urfugle og andet Fuglevildt, gjør mere Allarm med sine Vinger, der ej ere saa dunede. Den findes i de nordlige Lande af Europa og Amerika og forfølger stærk Lemændene d: Fjeldmusene, hvorfor den kaldes af nogle Lemandsuglen. Dens Skrig er, som et hylende Menneskes.

§ 28. Falkeuglen er 19 Tommer lang, brun- og hvidplettet paa Ryggen, lys paa Bugen. Halen og Vingerne ere længere end andre Uglers, hvorfor den nærmer sig mere Høgene. Den findes i de koldeste Lande og jager, som den forrige, om Dagen efter Fuglevildt.

Da andre Fugle om Dagen samle sig om Uglerne, bruge Fuglefængerne dem til at lokke Fugle til sig med. Forresten gjøre Uglerne megen Nytte med at ødelægge Rot-

ter, Muus og andet Utøj, hvorfor man undertiden gjør dem tamme og bruger dem som Katte.

Tredie Kapitel

om Hønseslægten, eller de kornædende tunge Fugle. Deres Kiendemærke er: et oven fra krummet Neb, en kisdagtig Lap paa Hovedet fra Nebbets Rod af, de fleste have korte Been, for det meste en Spore paa hvert. Tæerne ere adskilte og takkede paa Kanten, de lægge deres Æg paa Jorden og gjøre intet synderligt Rede. Hos de fleste af dem har een Han flere Hunner. Mange af dem har man gjort tamme. Hertil høre:

§ 1 Smaahøns eller Gaardhøns.

Hannen kaldes Hane (paa jydsk Kok) Hunnen Høne. Man mener de først ere bragte fra Ostindien, og skal endnu der findes vilde. Nu ere de udbredte over hele Verden. Hanen udmærker sig ved en takket rød Kam paa Hovedet og to røde Kisdlapper, som hænge ned fra Nebbet, ved to lange Fjere i Halen, der krumme sig i en Bue over den, ved Sporer paa Benene og ved sin bekiendte Galen, som den ofte om Dagen og om Natten ordentlig hver Time

gjentager. Fjerene paa Halsen ere lange, smalle, og de, saavel som Halefjerene glindse og hvis de ere mørke, have en grøn Skiær; røde, sorte, hvide, gule og fortbrogede ere de almindeligste Farver paa Fjerene. Deres Halefjere hænge ej ned som paa andre Fugle; men staae lige ud og mere opad i Form af A. Flyve langt eller højt kunne de ikke, dertil ere deres Vinger for korte. Hanen har ikke saa stor en Kam eller Kiævelapper som Hanen, ikke heller saa lange Fjer paa Halsen, den mangler og de to lange krumme Fjer i Halen, og har overalt ikke saa glindsende og levende Farver paa Fjerene.

Gaardhønsene ere til megen Fordeel i Husholdningen, da de lægge over 100 Æg om Aaret, naar de ere unge og gode. Kyllingerne spises som en Lekkerhed og Kjøder af de gamle er velsmagende og giver god Suppe. For at gjøre dem endnu mere fede og lekre, betaaer man de halvvoxne Kyllinger af begge Kjøn deres Fødselsdeles Brug og Hannerne kaldes da Kapuner og Hunnerne Pularder.

Hanen er et modigt og hevngjerrigt Dyr; den bliver strax opbragt, naar den seer en fremmed Hane blant sine Høns og slaaes uophørlig med ham, indtil een af dem flyer. Derimod er Hanen og meget omhyggelig for sine Høns, og finder ikke saa snart noget Æde, før han kalder dem til sig og rækker den det med Nebbet, som kommer først. Man regner, at een Hane kan forsyne 15 til 18 Høns. Vel kan han blive 20 Aar gammel; men man antager ham ej for at være avledygtig længere end 3 Aar. Hønsene ere efter det fierde Aar ej nær saa frugtbare, som før; naar de ere 8 til 10 Maaneder, begynde de at gjøre Æg. De tilkiendegive det ved at kagle, ligesom deres Lyst til at ligge ved at klukke, ligge paa Redet og gaae sagte med

oprejste Fjere. Man lægger dem almindelig paa 13 til 15 Æg og paa et ulige Antal, fordi Æggene da ligge des fastere. Om 21 Dage har den Kyllinger, der selv med Nebbet pikke Hul paa Skallen. Saasnart de komme af Skallen, have de Dunn paa Kroppen og have det Fortrin for andre Fuglenunger, at de strax kunne æde og drikke selv og løbe muntre omkring. Den utrolige Omhu Hønen har for sine Kyllinger, ved at oplede Føde til dem og ofte ikke selv røre Ædet, uden for at hakke det itu til dem, ved at kalde dem sammen, naar der er Fare paa Færde og da ruge over dem, er os et Billede paa den magelose Kjerlighed en Moder har til sine Børn.

Reent Vand og Sand maae man sørge for at give Hønsene, ligesom og Hønsehuset maae holdes reent og strøes med Sand. Kulde og Fugtighed taale de ej. Varme og god Føde, hvortil regnes Byg, Boghvede, grøn Malt, Hamp- og Hørfrøe udblødt i lunket Vand og hakkede Nelder, gior, at Hønsene lægge desflere Æg.

At Hanerne kan lægge Æg, hvoraf komme Basiliskr, er Usandhed. Hønsene kunne vel lægge Æg uden at parres med Hanen; men af disse Æg kan man ingen Kyllinger vente sig, ligeledes lader man ofte Smaahøns udrnge Ande- og Kalkunæg, der nok gaaer an; men de deraf frembragte Høns og Ænder ville aldrig ligge.

For Fornøjelse lader man baade i China og England Haner slaaes, og paa saadan en Hanefægtning vedtes ofte anseelige Summer.

Man har adskillige Afarter af Gaardhønsene, saasom: Gumpehøns, der slet ingen Hale have, bekiendte for

at lægge mange Æg; de spanske Høns, som ere meget større end de øvrige og meest sorte eller blaa med stor Top. De lægge større; men færre Æg og Kyllingerne faae sildig Fjere. Dverghøns, kun halv saa store som almindelige Høns, med korte og fjerbeklædte Fødder. Paduanske Høns, dobbelt saa store som andre Høns. Purhøns med opkrøllede og struttende Fjere, bragte først fra de varme Lande. Spanske Høns med flere Dunn end Fjer, hvorfor de kaldes Uldhøns. Indianske Høns med høje Been og en meget lang spids Hale. Negerhøns, findes i Afrika, de ere sorte baade af Fjer, Skind og i Kjødet selv; foruden andre flere. Den tyrkiske Hane har ellers de smukkeste Fjere og de engelske, hamborgske og spanske ere de største og stærkeste. Toppede Høns og Haner gives der og adskillige af og nogle have Fjerdusk paa Siden af Hovedet. De spanske ere gierne alle toppede. Hos Hanerne indtager den da mestendeels Kammens Sted.

§ 2. Kalkunske Høns. Deres rette Fædreneland er Amerika, derfra ere de bragte til de øvrige Verdensdele for næsten 300 Aar siden. Der leve de i store Flokke vilde i Skovene, sidde i Træerne og gisre en Allarm man kan høre langt bort. De ere kjendelige af deres Størrelse og Hovedets Beklædning. De ere nok saa store og længere i Kroppen end Gaasen, højbenede og af allehaande Farver, dog ingen ganske hvid. Hovedet har ingen Fjere; men er beklædt med en ujevn nogen Hud, der naaer neden for Hovedet paa Halsen, der er snart blegrød, snart højrød og blaa; ved Nebbets Begyndelse sidder en Kiødlap, der paa Hanerne, naar de ere vrede eller ophidsede, kan forlænge sig og hænge slap ned over Nebbet. Hanerne faae og

naar de ere over 3 Aar, en Dusk stive sorte Haar paa Brystet og for denne Dusk Haars Skyld spise Tyrkerne den ikke, da de sige den er af Svinenatur. Jøderne spise den gjerne. Det Særegne ved dette Slags Høns, kiendes bedst paa Hanerne. Deres Stemme og Adfærd er og forskiellig fra Hønsenes. Naar Kalkunskhanen bliver vred, og det bliver den, naar man skiter for den, eller den seer noget rødt, blæser den sig op, bruser med Fjerene, lægger Hovedet og Halsen tilbage mod Ryggen, udbreder sine Halefier som en Vifte, drejer den snart til een og anden Side, lader Vingerne staae stift ned mod Jorden, og sparker nogle Trin stolt frem, hvorved Vingerne berøre Jorden, og pludrer uophørlig, som og har skaffet den Navn af Pludderhane. Skindet paa Hovedet og Halsen blæses da op, og bliver snart hviderødt, snart blaat og snart rødt. De samme naragtige Gebærder gjør den, naar den vil parre sig. Den er Billedet paa Dumhed og Stolthed; uforsonlig er den i at slaaes med andre Haner og de slide hverandre ubarmhjertigen i Skindet paa Hovedet. Vil man skille dem ad, er det bedste at slaae koldt Vand paa deres Hoved, ellers søge de strax hverandre igjen. Hønsene ere ikke saa store som Hanerne, mere sagtmodige, Huden paa Hovedet er mere bleg og deres Stemme er almindelig jaak, jaak, jaak, i en klagende Tone. De pludre ikke og reise ikke Halen i Vejret. Hønsene lægge omtrent 20 Æg, og det helst paa forborgne Steder; tager man dem bort, ere de tossede nok til at ruge paa Steen. I den Tid de ligge, maae man daglig tage dem af Redet, for at give dem Æde; thi selv minde de sig ikke. Kyllingerne ere svagelige og døe ofte, især naar de ere en 6 til 8 Uger gamle, da Kiødhuden paa Hovedet bryder frem. Man giver dem da gierne et heelt Peberkorn med lit Smør. Andre raade, at man for

at faae dem stærke, skal, naar de ere komne ud af Skallen, dyppe dem et Øieblik i koldt Brøndvand, stikke dem et Peberkorn i Halsen og strax putte dem under Hønen igjen. Regn og stærk Solskin taale de ikke i Førstningen. At strøe deres Huus med grovt Sand, sørge for at de faae reent Vand at drikke og Grønt at æde, saasom: hakkede spæde Nelder og Salat, er nødvendigt. I England lader man paa nogle Steder Hønerne lægge sig paa skjulte Steder efter eget Behag og bryder sig slet ikke om Kyllingerne før med Vinteren; og muligt er det den allerretteste Maade at opdrage dem paa. Man holder en stor stærk Hane til 6 a 8 Høns; hvert Aar maae man tage en ny. Pralbønner, Havre og Hampefrø gjøre Hønsene villige til Parring. 15 til 16 Aar holder man for Kalkunernes høieste Alder. Naar de i en Hast skulle fedes, stoppes de med Meelklumper, valske Nødder og i Spanien med Valnødder. Nytten af disse flugvorne Dyr er fornemmelig, at de give en velsmagende Steg. De kunne og ret got leve i de kolde Lande; men ere da noget mindre, end i de varme. De kalkunske Høner forsvare langt fra ikke deres Unger saa got som Smaahønsene, og træde dem endog ofte ihjel ved deres tossede Spanken.

Den hornede Kalkun.

Der gives endnu: den brasilianske Kalkun med en Top, som staaer lige op, og den hornede Kalkun d: den bengalske, som har 2 blaa foran sig bøjende smaa Horn. Fjerene ere røde og besatte med hvide Pletter med sort Rand. Man finder dem mange Steder i Indien.

§ 3. Kurasserne d: Skrigerne,

ere et Slags store vilde Høns i Amerika, som kunne ansees for en Middelting imellem Kalkuner og Paafugle. De udmærke sig ved en tynd Hinde der omgiver Nebbet ved Roden, ved en kort Hale, stærkt Skrig og ved en kruset Fjerdusk paa Hovedet, der gaaer fremad. Man har af dette Slags:

A. Den sorte Kurasso, fra Guinea, med stronguul

Hinde paa Nebbet med en Knude ovenpaa, sort med grønt Skiær.

B. Hocco, fra Peru, graa paa Halsen, brunagtig paa Kroppen.

C. Pauxi: Cusco fra Mexiko, rød Næsehinde, sortbrun paa Bugen.

D. Mitu fra Brasilien, lyseblaa Næsehinde, sorte Fjere.

Begge de sidste have desuden paa Nebbet en stor Knude af et Hønseægs Størrelse. Kurasserne opholde sig i Træerne paa ubeboede Steder; lægge Æg paa Jorden, lade sig let skyde og kunde blive meget tamme og hjelne; saa de muligt med Nytte lode sig forplante til de andre Verdensdele.

§ 4. Penelope ligne de foregaaende, undtagen at Næsehinden (Voxhuden) mangler dem; Hovedet er næsten nøgent og nogle Arter have paa Hovedet Kjødlapper og Forhøininger.

Den store Trappe.

§ 5. Trapperne, (urigtig kaldes de Trappegiæs; thi de ligne i alle Dele mere Høns, end Giæs) have megen udvortes Ligning med kalkunske Høns. Det er den største europæiske vilde Fugl man kiender. Hannen er næsten 2 Alen lang, mellem Vingerne 3 Alen, og kand, naar den fanges om Høsten, veje fra 24 til 30 Pund. Dens høje nøgne Been har ingen Bagtaa; men derimod en Knude eller en Slags Hæl. Mangelen af Bagtaaen giør, at den ej sætter sig i Træer; men opholder sig meest paa Jorden. Paa Hannens Kinder og under Hovedet, sidde finger-lange smalle hvide og krusede Fjere, som et Slags Skiæg;

naar han bliver vred, rejser han dem som en Krave. Hunnen mangler denne. Begge have om Øret en Krands af fine Fjere, som de kunne rejse i Vejret, for at høre desbedre. Trappen har graat Hoved, Hals og Bryst, Ryggen er gulrød med sorte Tverstriber. Dunene ere rosenrøde. Naar Hannen vil kareſſere ſine Koner, ſom han ved Slagsmaal med andre Hanner har vundet, saa breder han ſin Hale ud ſom den kalkunſke Hane, og gjør ſamme Kaprioler. Trapperne have endnu det Særegne, at der under Tungen aabner ſig en temmelig ſtor Sæk, der gaaer ned i Halſen, løber langs med Svælget og kand rumme 7 Pd. Vand. De kunne i denne føre deres Brød omkring med ſig og ere paa øde, tørre og vandløſe Marker ikke forlegne for Drikke. Trapperne leve i de europæiſke Lande, de kolde og nordligſte undtagen; i Tydſkland ere der mange, i Spanien, Frankrig, England o. ſ. v. De opholde ſig meeſt paa jevne flatke Marke, æde alt Slags Korn, Planter, Orme og Inſekter. De findes gjerne i Flokke paa 30 til 40; men da de ere tunge og maae gjøre nogle Hop, inden de komme i Flugt; ſaa ere de meget mistænkelige og paapaſſende, og høre eller ſee de Menneſker og Hunde, tage de Flugten. Løbe kunne de ret got, og betiene ſig da, ſom Strudſen, af Vingerne, til at forſtærke Løbet. Mynder kunne undertiden tage dem, ellers kjører man og til dem, og Jægerne ligge da forvarte i et Læs grønne Riis. Naar der falder Iisſlag, fanges de bedſt, da Vingerne derved blive ubrugelige for dem. Da de ſlemt nedtræde Kornagrene, paſſer man dem got op, iſær da de ere ſaa ſtore i Kroppen og Kiødet ſmager ret got, iſær af de unge. Man paaſtaaer de værge ſig mod Rovfugle, ved at ſprøjte dem deres Urenlighed i Øjnene. Forreſten værge de ſig med Klør og Neb.

§ 6. Den lille Trappe o: Dvergtrappen, neppe halv saa stor som den store Trappe, Underlivet hvidagtigt, paa Ryggen noget mørkere, end den store, Hannen mangler Skiægget; men paa hans sorte Hals har han to hvide Ringe. Den er sieldnere end den forrige. I Frankrig, Sardinien, det sydlige Siberien og i det Østerrigske, findes de fleste. Den er ligesaa bange som den store.

I de andre Verdensdele har man og Trapper som i Farve ere forskjellige fra vores. Fuglen Lohong i Arabien, Afrikas æthiopiske Trappe o: flyvende Struds, dens Dvergtrappe eller Houbaara, Indiens Churga, og nogle endnu ej noje beskrevne Arter i Amerika, høre hertil:

§ 7. Perlehønen

er saa stor, som en halvaars Kalkun, nedstammer fra Afrika, hvor den findes vild i store Flokke. I Skab-

ning ligner den meest en Agerhøne; men paa Hovedet har den en haard kiødagtig Top, der bøier sig tilbage; fra Undernebbets Side hænge Kiødlapper ned (Hunnens ere røde, Hannens blaa.) Hovedet og noget af Halsen, er, som Kalkunernes, nøgent. Den har en kort afstumpet Hale og korte Vinger, der ikke tillade den at flyve meget. Fjerene ere alle lyse- eller mørkegraa, og overalt besatte med smaa hvide Pletter, der see ud som Perler. De have lit Svømmehud mellem Tæerne, og lede gierne efter Insekter paa fugtige Steder. De skrige meget giennemtrængende og ubehageligt, Hanen omtrent: kork-kork og Hønen: glok-agt. De opdrages tamme for en Sieldenheds Skyld; men yngle kuns lidet, da Kyllingerne ere meget kielne; de Gamle taale heller ikke got Vinterkulden. Kiødet smager got; men de fortære og meget Korn. De ere forresten hurtige, muntre og slaaes gierne med større Fugle; andre Smaakreature ville de regiere over. I Amerika og Afrika jager man dem med Støvere og slaaer dem ihiel med Prygle.

Man finder desuden to andre Afarter Perlehøns, hvoraf den ene har mindre Kiødtop, men en rynket nedhængende Lap under Halsen; den anden har en sort Fiertop, der lægger sig tilbage paa Halsen og Kiødlapper, der rage frem af Nebbets indre Sider.

§ 8. Den almindelige Fasan.

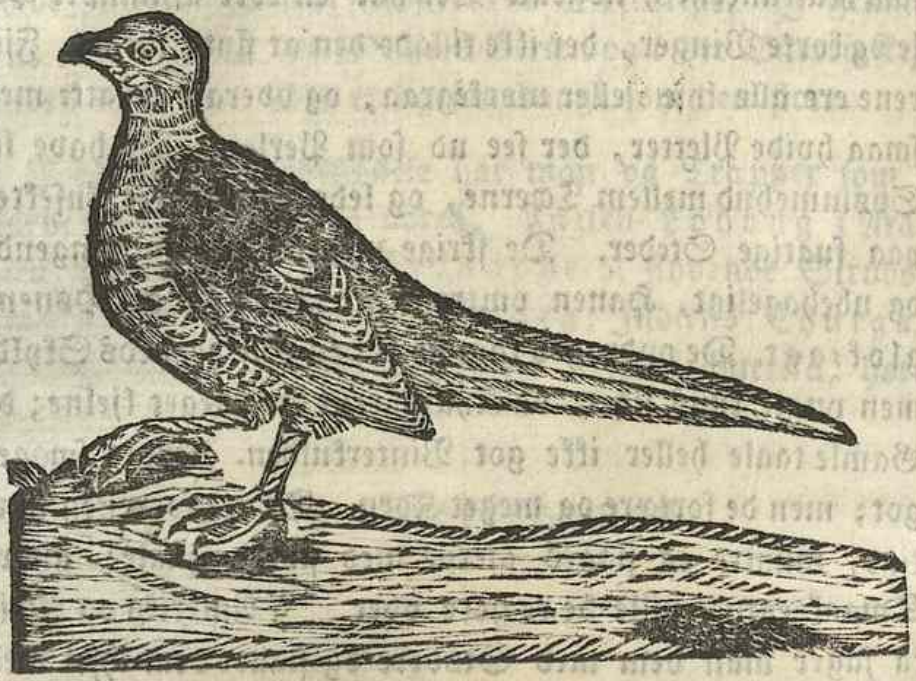

Fasanerne have blant Fuglene det lekkerste og sundeste Kjød og prale desuden med skjønne Fjere. Man finder dem nu næsten hele Verden over, dog ikke i meget kolde Lande; men egentlig ere de fra Asien og have af Floden Phasis i Mingrelien (nu en tyrkisk Provinds) faaet Navnet Fasan. Rige Folk indrette ordentlige Gaarde til dem; men da de ere meget menneskesky, søge de hellere Friheden, den man og i Fasangaarden ofte maae give dem, for at beholde dem friske. Paa saadan Maade ere formodentlig de fleste vilde Fasaner Europa nu har, fra først af slupne ud. Fasanerne ere i Almindelighed saa store i Kroppen, som en god fuldvoxen Kapun, paa Siden af Hovedet have de en nøgen blodrød Vortehud, om Øjnene en purpurrød Ring, over Ørene en Slags Top af nogle sorte Fjere med guldgrøn Glands,

korte Been og en meget lang til Enden spids Hale. M... har efter de forskjellige smukke og sieldne Farver inddeels dem i:

A. Den almindelige Fasan, afbildet ovenfor, Hannens Fjere ere glindsende brungule, blandede med mørkegrønt og gulrødt, paa Hals og Hoved ere de mørkeblaa med grønt Skjær. Halen er olivengraa med sorte Tverstriber og paa de 2 midterste ere mange sorte Prikker. Hønen er ikke saa smuk, dens Hale hænger mere ned, den er spraglet, sort og gulbrun; men Fjerene glindse ej som Hannens og Toppen har den ikke.

Nogle af disse Fasaner ere hvide med violette og røde Pletter; den brogede med hvidt Hoved og Hals, og over Kroppen plettet og stribet, som den almindelige; den ringede, med en snehvid Ring om Halsen, ellers samme Farver som den almindelige, og den tyrkiske, der er broget og større, ere Spilarter.

B. Guldfasanen, hører hjemme i Kina; Hannens prægtige Fjerfarver kand ikke beskrives; han har en guldgul 3 Tommer lang Top, det halve af Halsen er tykfieret, stærk brandgul med sorte Tverstriber, derfra til midt paa Ryggen er den grøn, derfra til Gumpen guldgul, Halen glindsende sort med gule Øjne og Flammer. Brystet og Bugen konsenellefarvet, Vingerne brune og røde med en stor blaa Plet. Hønen er derimod brun paa Ryggen med hvide Pletter, paa Bugen og Halsen sort og gulstribet. Man paastaaer, at hun faaer Hannens prægtige Farve naar hun er 6 Aar; men at hun da og holder op at lægge Æg.

C. Sølvfasanen, findes meest i Kina; Fjertoppen er glindsende mørkblaa, om Øjet en bred højrød Ring, Struben, Brystet og Bugen mørkblaa, Halsen, Ryggen

og Halen hvide med sorte Striber. Hønen er rustbrun med graa og hvide Pletter.

D Argus fasanen, findes i Asien og især i det nordlige China, og har faaet dette Navn af de mange sorte og grønne Prikker der ligesom Øine sidde paa dens gule Fjere. Paa Hoved og Hals har den en nøgen blaa Hud. Fødderne ere røde. Hønen er graabrun.

De fangne Fasaner vilde nok lægge Æg; men ej ordentlig ruge dem; dette lader man da kalkunske Høns forrette. De maae, hvis de ej skulde blive syge, have brav Insekter, Orme, de saakaldte Myreæg, alleslags Korn, Bær og Planter. De ere og store Elskere af god Lugt, hvorfor man ofte maae røge for dem med Kamfer, Annis, Malt og Birkebark. Derved blive disse ellers skye Fugle, temmelig kjelne.

§ 9. Paafuglen (Paaen)

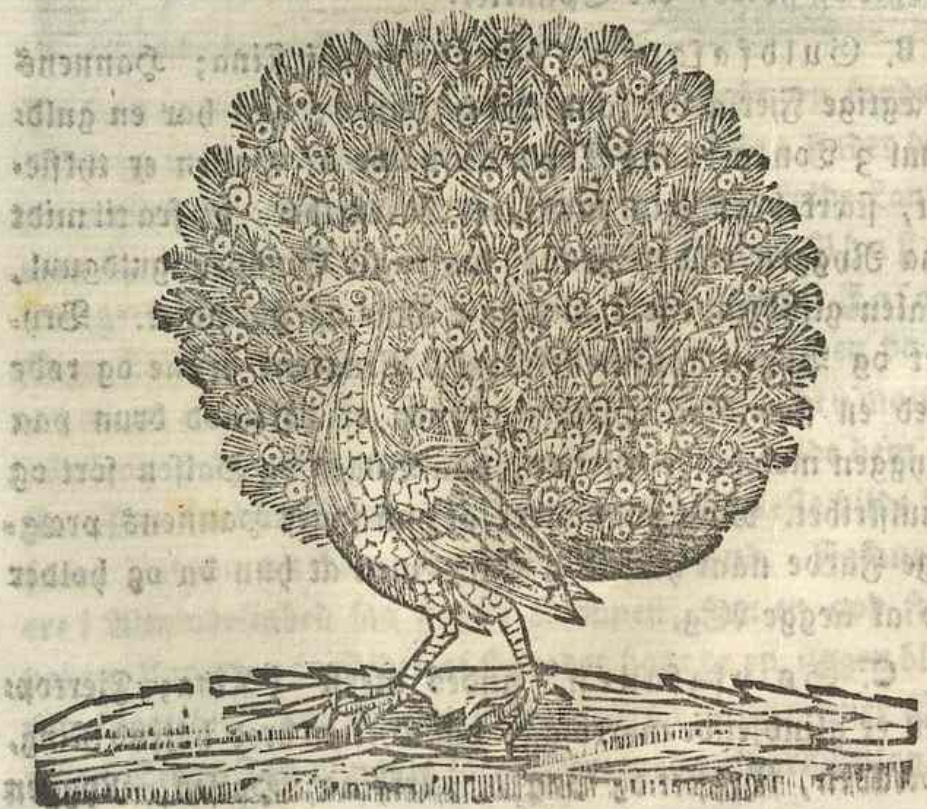

Disse pyntede Fugle have et lidet Hoved, en lang smal

Hals, som Hanen bærer højt, de ere mere højbenede end Kalkunen og længere, men ej forere i Kroppen, de have Sporer og sortegrøn Been og en smuk Fjerbusk paa Hovedet, der seer ud som en Blomst. Paahanen udmærker sig især ved sin lange og prægtige Hale. Deres rette Fædrenesland er Ostindien, men de findes nu i alle Verdensdelene, hvor man meest holder dem for Stads, skjønt Kjødet af dem smager bedre end Kalkunens, som det ellers ligner. Man har forskjellige Arter; de meest bekjendte ere:

A. Den almindelige Paafugl. Hanens stadselige Fjere ere mageløse, hans Top bestaaer sædvanlig af 24 fine opstaaende Fjere, hver med en trekantet guldgrøn Ende; Hovedet og Halsen er stærk safirblaa, over Kinden gaae to hvide Striber, Ryggen er en Blanding af rødt og grønt med en stærk Guldskiær, hans lange Halefjere ere kobberrøde med violette, grønne og guldgule Farver, Skjæggene ligne i Fiinhed Strudsens, dog sidde de meget adskilte. Enden af hver Fjer har derimod et tæt Skjæg, der forestiller et Øje, som afvexler med den fløjelssorte, himmelblaa og smaragdgrønne Farve. Dette Øje omgives af brune, violette, guldgule og kobberrøde Ringe. (Man kalder det: Speilet) Overalt have alle Hanens Fjere en stærk Glands ligesom polerede Metaller. Hønen har intet af denne prægtige Hale, hun er eensfarvet graa, Brystet hvidt, Halsen er glindsende mørkegrøn og hendes Hovedtop mindre end Hanens. De lange Halefjere taber Hanen om Efteraaret og faaer dem først igjen ved Parringstiden i April. De voxe heller ikke ud før i det 3die Aar. Denne Hale kan han udbrede som en Vifte eller et Hjul, som ovenstaaende Figur udviser, og dens Glands imod Solen viser sig da fuldkommen. Imod Regn skriger Paafuglen stærkt og ubehageligt. Hanen anfalder ofte Mennesker og hakker dem i Ansigtet,

Børn bør holdes fra dem. Om Natten sidde Paaerne gjerne i høje Træer eller paa Tagene. Deres Æde er alleslags Korn, Brød, Insekter, Orme og Planter. Ost er en Lekkerhed for dem. Nelder og Hyldeblomster skal være en Gift for dem. Naar Hønen ligger, maae Hanen holdes fra hende, han æder ellers Æggene og de spæde Kyllinger med. Hønen lægger derfor gjerne sine Æg i en Afkrog, under Buske og stigt. Kyllingerne ere fjelne og dø ofte. Man giver dem i de første Dage Gryn, Hvedebrød, hakkede Æg og Bygmeel opblødt med Vin, indtil de kunne æde Bygkornene. De kunne blive 20 til 25 Aar gamle.

Af de pralende Fjere gjøre Kineserne Vifter, Hovedstads og deslige.

Hvide Paafugle, der mangle de prægtige Fjere, da de ere hvide, dog har Halen et svagt Tegn til Øjne.

Brogede Paafugle, hvide paa Hoved, Vinger og Bryst, mindre Spejle i Halefjerene, ellers brogede som de almindelige.

Sorte Paafugle, fra Sumatra, skiønt marmorerede med sort og askegraat, og Spejlene ligeledes sorte med graa Øjne,

regnes alle for Afarter af den almindelige.

B. Den kinesiske o: thibetske Paafugl. Noget mindre, har en lille Top, rødgraa Fjere og overalt paa hele Kroppen blaa Pletter med guldgule Ringe, der sidde dobbelte paa Halen. Benene have 2 Sporer.

C. Impeys Paafugl (saakaldet efter en engelsk Dame, som har bragt dem fra Ostindien) Halsen er guldgrøn med rød Skjær, grønne Vinger med blaa Skjær, Bugen sort, Halen rød, men ikke lang.

§ 10. Aarfugle kalder man adskillige større og mindre Skovhøns, som ikke kunne holdes tamme; men maae fanges og skydes; alle have de en behagelig Smag, et fyldigt Bryst og udmærke sig ved en nøgen korket Plet over Øjet, der hos nogle er besat med enkelte Fjere. De inddeles i Aarfugle d: Urfugle, Agerhøns og Vagtler. Til Urfuglene høre:

A. Tiuren.

Tiuren er næsten saa stor som en kalkunsk Hane, har en afrundet Hale og laadne Fødder. Pletten over Øjet er karmosinrød, Hoved, Hals og Ryg er mørkbrun med sorte og graa Pletter, sort Hale, Brystet blaagrønt. Hunnen er guul- brun- og sortstribet. Den opholder sig meest i de høje, nordlige og skovrige Lande i Europa, især i Nor-

ge, da den er Elsker af Gran- og Fyrretræets Knoppe; ellers æder den alle Slags Bær og Insekter, Træknoppe, Blade, og af Korn helst Hvede og Boghvede.

Da de ere meget agtpaagivende ville man sielden kunne komme dem paa Skud nær; naar de ikke i Parringstiden, som begynder i Marts, selv gave sig til Priis for Jægerne. Kjerligheden gior da Hanerne forblindede og døve i nogle Øieblikke; derejse Halen, lade Vingerne hænge, oppuste Halsen og skogre, som man kalder det, eller give omtrent følgende Lyd fra sig: dødt-dødt—dødel-dødel — dødel-dødel-dødelrrr — glak — Hede-hedehe—hedehe—hedehede hej! — Under den sidste Lyd ere de ganske uskikkede til at see eller høre nogen Ting, og derfor maae Jægerne da passe at skyde dem.

Denne Skogren er egentlig en Maade, hvorpaa Hanen kalder Hønen til sig, og han sidder imidlertid gjerne paa en nøgen Green. Hvor han skogrer eet Aar, skogrer han og et andet, og Hønen svarer ham med sit kok-kok, nærmer sig ham og derpaa flyver han ned til hende.

B. Urhøns. (Tydskernes Birkehøns) saa stor som en fuldkommen Hane eller Kapun, brune og sortblaa Fjere, laadne Been, fort Neb, en højrød Hud over Øiet, Halen er hos Hanen kloftet og gaaer ud i en Runding til begge Sider; men Hønens ikke. Hønen er rustbrun med sorte Striber. De findes i nordlige og biergige Egne af Europa og Asien, nære sig af det samme som Tiuren, men ere især meget for Birke- og Balsampoplens Knopper, Blade og Bark. Paa store Lyngheder findes de ofte, vistelig meest for de der voxende Bærs Skyld. De skogre, som Tiuren, helst i Dagningen; men Lyden er anderledes. I

det nordlige Sverig gives baade hvide og brogede Urhøns.

C. Hjerpen. (Tydskernes Hesselhøne) saa stor som en lille Høne, en højrød Plet over Øjet. Hannens Kiæber ere sorte med en hvid Indfatning, Ryggen er brun og graabroget, med nogle hvide Pletter, Brystet hvidt med rødbrune Pletter. Benene meget korte og halv befjerede. Den nærer sig som de forrige, men elsker meest Hesselknopper. Den findes i største Mængde i Norge og Lapland.

D. Ryper (Tydskernes Sneehøne) en højrød nøgen Plet over Øjet, Benene saavelsom Fodsaalen ere bedækkede med Fjer, den er lit større end en Due, og findes i utallig Mængde saavel i de nordlige kolde Lande, som og i Grønland, i Nordamerika og Siberien. Deres Klør ere meget brede, udhulede og skarpkantede, hvorved de om Vinteren kunne skrabe Sneen tilside, for at finde Føden. Naturens Herre har ligesom anvist dem Plads i de Lande, hvor Kulden forjager andet Vildt og baade lader dem formere sig stærkt og tillige ikke gjort dem saa folkesky; men lette at fange. De kunne uden Vanskelighed drives i Garn og man fanger i Norge, Sverig, Grønland og Amerika en utrolig Mængde af dem, hvoraf endeel bortsendes i hele Tønder fulde. Om Sommeren ere de paa Ryg, Hals og Hoved brandgule med sorte hvide og brune Pletter. Mod Vinteren faae de derimod ganske hvide Fjere, der saa at sige ere dobbelte, da der ved hver Fjer er en Dunfier, og med denne varme Dragt udholde de got den stærkeste Kulde.

De nære sig som de forrige og man paaskaaer Kyllingerne kunne gjøres tamme. De bedste og største kaldes i

Norge Lierypper, de mindre Fjeldrypper og de ringeste Skarv-ryper.

Skindene bruge Grønlænderne undertiden til Skjorter og vende da Fjerene indad.

E. Den almindelige Agerhøne. Den nøgne røde Hud sidder hos denne Slægt under Øjet, Ryggen og Halsen er rustbrun og rødplettet, Bugen fiin graaflammet. Hanen har desuden paa Brystet en brun Plet, dannet som en Hesteskо. De leve trolig parviis i alle tempererede Lande; men ikke de meget kolde eller meget varme. Hanen og Hønen beholde Kyllingerne hos sig til Vinter og da sees de flokkeviis. Naar de flyve op, gjøre de en stærk Allarm med Vingerne. De flyve tungt, men løbe overmaade hurtigt. De leve paa Markerne af Korn, Frø, Orme og Insekter. De fanges om Efteraaret levende i Garn, da Jægeren skjuler sig bag en Hest mens han trækker til dem, og da holdes de til ud paa Vinteren indelukte og føres med Korn. I strenge Vintre søge de ofte Byerne for Fødens Skyld. Ræve, Ildere Væseler og alle Slags Rovfugle dræbe mange.

F. Den røde Agerhøne, opholder sig i de varmere Lande især paa Bjerge, er større end den graa, Neb og Fødder ere røde, Ryggen brun, Vingerne graa, Halsen er foran hvid med 2 langs løbende sorte Striber.

G. Frankolinen, findes i Spanien, Sicilien og Grækenland o. a. St., den har og rødt Neb og Fødder og udmærker sig især ved et smukt brandgult Baand om Halsen. Ellers er den gulrød og sortspaglet, paa Brystet hvidplettet.

I Afrika findes adskillige Slags Agerhøns og i Amerika Agerhøns med lange Haler, der sidde i Træerne om Natten imod vore Agerhønses Sædvane, der bygge og opholde sig paa Jorden.

H. Vagtler, ere endeel mindre end Agerhønsene, fortbrune, Brystet brungult, Bugen smudshvid, Vingefjerene have rustfarvede Tværstriber. Vagtelen er gjerne feed, men flyver dog meget hurtigt, dog ikke langt af Gangen, løber hurtig, og findes næsten overalt, dog ikke i Europas de koldeste og nordligste Lande. Om Vinteren trækker den herfra til Afrika. Deres Kiød spises. De ere lette at fange og skyde. Undertiden holdes de i mørke Bure for deres Sangs Skyld, som bestaaer i et gjentaget Slag af Vik-ver-vik. Paa sine Steder i Italien lader man Vagtlerne slaaes med hinanden, hvortil de ere meget villige.

§ 11. Duer. Endskjønt Duerne have ingen anden Ligning med Hønsefslægten, end den, at de æde Korn og udlægge deres Unger i Huse, saa har man dog henført dem dertil. De burde egentligst staae først i Spurvefslægten; thi baade made de deres Unger, der desuden fødes nøgne og ej kunde gaae efter Føden; de bygge og helst i Høiden, og deres Vildhed og Lyst til at flyve giver dem heller ikke Plads blandt Hønsearten. De leve parviis og Hanens Kjertegn og Kurren for Hunnen, har man gjort til Sindbillede paa Kjerlighed. Mange holde dem med endeel Bekostning for Fornøielse og andre for Ynglens Skyld til at spise; men ofte flyve de fra deres Herre om Sommeren og bygge hellere i Kirketaarne og andre høje Steder. Endeel leve vilde i Skovene, og man mener de andre nedstamme fra dem. Man har mange Slags Duer. De almindeligste ere:

A. Skovduer, blaagraa, paa Halsen grønt og rødt Skjær; af disse mener man vore Huus- og Markduer ere Arter.

B. Huus- og Markduer med alle Slags Farver, som udklække Unger fra 4 til 8 Gange aarlig, hvoriblant Maanedsduer ofte lægge 10 til 12 Kuld Unger ud. Nogle af dem ere pyntede med en Krone; andre ere glathovede.

C. Ringelduer, noget større, mørkeblaa med en hvid Plet paa hver Side af Halsen, Brystet rødt.

D. Turtelduer, bekjendte af deres klagende Lyd, om Øjnene en smal, langagtig nøgen Ring, elske Varme og holdes gjerne i Bure.

E. Skoggerduer, have en sort Halvring bag paa Halsen. Deres Stemme ligner meest Latter. De elske Varme.

F. Tomlinger, med en nøgen Ring om Øjet, de kaldes saa, fordi de i Flugten kan vende sig som en Bold, flyve gesvindt, og undgaae ofte Rovfuglene.

G. Trommeduer, med fierede Been og en trommende Stemme.

H. Mæfikker, med krusede Brystfiere, der ligne et Kros.

I. Parykduer, med høje krumme, i Nakken opstaaende Fiere, der bøje frem over Hovedet.

K. Højstiertes: Paafugleduer. Med lang oprejst Hale, ligesom en Paahane eller brusende Kalkun.

L. Kropduer, med en stor Kro, som de kunne oppuste.

M. Jord- eller Spurvduer, ikke større end Lerker; fra Amerika.

N. Postduer, afrettes i Persien og andre Steder i Asien til at bringe Breve en Hast fra et Sted til et andet. Man bringer dem, for at vænne dem hertil, fra deres sædvanlige Hjem i den Tid de ruge, til et fremmed Sted, bin-

der dem et Bræv under Vingen og lader dem flyve ud, da de altid først søge hjem til Magen og Reder de forlade. Formodentlig kunne enhver Due afrettes dertil.

Endnu gives der i Asien, Afrika og Amerika, adskillige ej nok saa bekjendte Slags Duer, blant andre een, som kaldes Kronfugl eller Krondueu, der skal nærmest Kalkunhanen i Størrelse og findes i Asien. I Amerika finder man en utrolig Mængde vilde Duer paa Markerne. De trække og fra de kolde Lande til Afrikas sydlige Kyster. Asien antages ellers for deres første Fædreneland.

Duerne elske Reenlighed, reent Vand, god Luft og tørre, lyse Opholdssteder. Duehusene kan man gjøre dem behagelige ved at bestryge dem med Kamfer, eller og ved at sammenælte en Dej af gammelt Væggeleer, Salt, Annis, Fennikel og Saltlage, som naar det er tørt, lægges i Dueslaget, da de ere store Elskere af at pikke i Salt og Leer.

Af Dueskarnet laver man en Lud, der er herlig til Linnedblegning, det bruges og til at gjøre den falske Champagnevin brusende og Luden blande Bygerne paa sine Steder i Hvedebrødet. Ellers er Dueskarnet især tienligt til Tobaksplantning og paa kolde Jorder; men for tykt maae det ej bruges, da det er meget heedt.

Fierde Kapitel

om Strandfuglene, med høje nogne Been, som vel gaae i Vand, men svomme ikke. De fleste udmærke sig ved lange Neb; nogle have dem korte. Nebbene ere tykke eller tynde, efter den Maade de nære sig paa. De, hvis Føde er Krybdyr og Fisk, have et tykt og stærkt Neb; de tyndnebbede leve af Insekter og Orme.

Hertil høre, med stærkt og langt Neb:

§ 1. Storken,

en nokſom bekjendt Fugl, der bygger ſit Rede paa

Huse, Taarne, Skorstene og Træer. Den kommer om Foraaret (stelden efter den 25de Marts,) til Europa, lægger fra 2 til 5 Unger ud og trækker bort før den 25de August, til Afrika og Ægypten. Almindelig er Storken hvid med sort Hale og Vingefiere, en sort nøgen Ring om Øinene, Neb og Fødder stærk røde, paa de unge sorte. Paa Brystet har den lange smalle Fjere. Dog gives der og nogle sorte Storke. (I Jylland har man saaledes seet dem bygge lavt i Skovene) de ligne forresten de hvide og ere kjendelige ved den alle Storke særegne Knebren. Dog ere de noget lavere. Deres Bryst er hvidt, og indtil det 3die Aar er Fjerene paa Hoved og Hals brune, Nebbet og Fødderne skidengrønne. I Polen, Rusland og Siberien findes de fleste sorte Storke.

Storken lever parvis, Hannen kommer altid 8 til 14 Dage før om Foraaret end Hunnen, og istandsætter da sit Rede. Hunnens Utroskab har man seet ham straffe med Døden. Storkene leve af Frøer, Fiirbeen, Snoge, Hugorme og andre Slanger, Muldvarpe, Krebs, og i Mangel af andet fisker den — Aal, Aborre, Skaller andre Smaafiske og Fiskeleeg, den tager og Skarnbasser, Smaafugle, Kyllinger, Ellinger o. sl. Skruptudser rører den ikke. Dens ordentlige Tilbagekomst om Foraaret, Nytten den gjør, ved at ødelægge Frøer og Krybdyr, forenet med dens alvorlige Gang og smukke Skabning, gjør, at man anseer den for en hellig Fugl, eller dog for en stor Lykke, at have den til Huse. I Liggetiden stieler den ofte Garn, Lintøj, Kniplinger og sligt for at udfore Redet med.

I Norge findes ingen Storke, dog kunne de gjerne taale at blive her til Lands Vinteren over; de holdes og tamme for Fornøjelsens Skyld; men om Vinteren mætter man dem vanskelig. Ungerne pleje de meget omhyggelig. Een af de Gamle bliver altid ved Redet og den anden

bringer dem Føde. Storken mader Ungerne ved at trykke en anseelig Deel Froer op til dem af sin Kro, men Hugorme, Muldvarpe og større Ting, bringer den dem gjerne levende i Nebbet. De giftige Orme anfalde de dog med en vis Forsigtighed, og betage dem først Evnen til at bide. Storkens Kjød er spiseligt.

§ 2. Hejren, noget større i Kroppen, end Storken; men ej slet saa højbenet. Øjnene sidde tet ved Nebbets Rod, der giver den et tosset Udseende. Hejren er sortagtig paa Hovedet, blaagraa paa Ryggen, hvid paa Brystet med langagtige sorte Pletter, sort paa Vingerne og i Nakken har den en nedhængende sort Top, som er længst paa Hannen. Man har:

A. Den graa Hejre.

Den graa Hejre findes næsten overalt, bygger i

høje Træer, nær ved Søer og Floder, og nærer sig fornemmelig af Fiske, som den gaaer ud i Vandet og fanger Morgen og Aften. Man paastaaer, at den ingen Umage har med dette Fiskeri, da Fiskene selv søge hen til den og gnide sig op paa dens Been; hvorfor og Fiskerne, naar de kunne faae en Hejre, bruge baade Benene og Fittet til at lokke Fiskene med. Man mener det er de fine Haar paa Hejrens Been, der kaste i Vandet et Skin fra sig som smaa Orme, der give Smaafiskene denne Lyst at komme til den.

B. Den hvide Hejre, mindre i Kroppen, med hvide Fjere. Fra Persien.

C. Sølvhejren med sølvhvide, lange og fine Fjere, der hænge fra Toppen ned paa Ryggen.

D. Rørdrummen, omtrent saa stor som den graa Hejre, Fjerene paa Halsen ere længere, dens Farve er rustgul med sorte Pletter. Den opholder sig i Moradser og de med Rør begroede Steder, lever af Frøer, Fiske og Vandinsekter og er især bekjendt af den stærke brummende Lyd, den giver fra sig, ved at stikke Nebbet under Vingen; det kand høres en halv Miil bort, og lyder omtrent som: J-prumb-hu-hu. Den bygger sit Rede paa Tuer i Mosserne og er vanskelig at treffe, da den er en magelig Fugl, der gjerne kan blive hele Dagen paa eet Sted. Fornemmer den nogen Fare, læner den sig op til Rørene og holder Nebbet ligge i Vejret, eller og den lægger sig plat ned, stikker Nebbet opad og farer lige i Øjnene paa dem, der vil nærme sig den. Rørdrummens Hoved er sort, den har og nogle længere Fjer i Nakken; men ej saa stor en Dusk, som de andre Hejrer. Den findes i Europa,

Asien og Afrika. Den lille Rørdrum er kun halv saa stor, 14 Tommer lang.

E. Rathejren, har kortere Hals og førere Krop. Den er graabrun, hvid under Bugen og i Nakken 3 lange Fjere.

Man anfører endnu flere Hejrer, saasom: den brogede og Purpurhejren, der opholde sig i de andre Verdensdele og ej nøjagtig ere beskrevne.

Hejrens Fjerdusk bruges af Tyrkerne paa deres Turbaner.

---

§ 3. Tranen, en askegraa Fugl, nok saa stor som Storken, Halen og Nebbet ere kortere, Hovedet og Slaafierene ere fortagtige, paa Baghovedet har Haunen ingen Fjere; men en nøgen Vortehud; Nebbet sortgrønt, Benene sorte. Det er en Trækfugl, som om Sommeren opholder sig i de nordlige Lande af Europa, om Foraaret i de sydlige og om Vinteren trækker den til Afrika. De opholde sig meest i sumpige Egne, ere bekjendte af deres stærke Skrig, hvormed de paa deres Træk om Natten ofte forskrække dem, der ej kjende det, og som got kand høres, endskjøndt de flyve meget høit. Deres Føde er Korn, Græs, Insekter, Krybdyr og Snegle. Man har:

A. Den almindelige Trane

askegraa, med sort Strube og krollede Fjer paa Gumpen; den besøger det nordlige Europa, udklækker der sine Unger og rejser om Høsten bort over det sydlige Europa til Afrika i store Flokke. Der indfinde de sig i utrolig Mængde paa Kornmarkerne, hvorfor Indbyggerne maae jage dem bort fra Sæden, den de ellers fordærve. De ere meget paapassende og undgaae i Luften Skud, fordi de flyve saa højt. De dandse undertiden mellem hinanden, løbe om Kap, tage Smaastene og Pinde med Fødderne og kaste dem op i Vejret og løbe tilside naar de falde ned. Deres Kjød spises. I Polen fedes Ungerne og kunde gjøres tamme, Polakkerne oplære dem og til at dandse og gjøre Konster, som vises for Penge.

B. Jomfrutranen d: den numidiske Jomfru, noget mindre i Kroppen. Den kjendes af en sort Fjerdusk paa begge Sider af Hovedet, der hænger ned paa Halsen. Hoved og Hals er sort, i Panden har den en grønagtig Plet. Kroppen er blaagraa, Halespidsen og Vingefiærene sorte. Den findes baade i Afrika og Asien; i Siberien ere mange. Sit Jomfrunavn har den faaet af en underlig trippende Gang den sætter op, og en Knejsen, som man har lignet ved et pyntet Fruentimmers.

C. Den hvide Trane; findes i Siberien, er høiere end de andre Arter, Halsen og Vingens Slagfiere ere sorte, de øvrige hvide, den har rødt Ræb og Been, oven i Hovedet en nøgen rød Hud. Den nærer sig meest af Fiske.

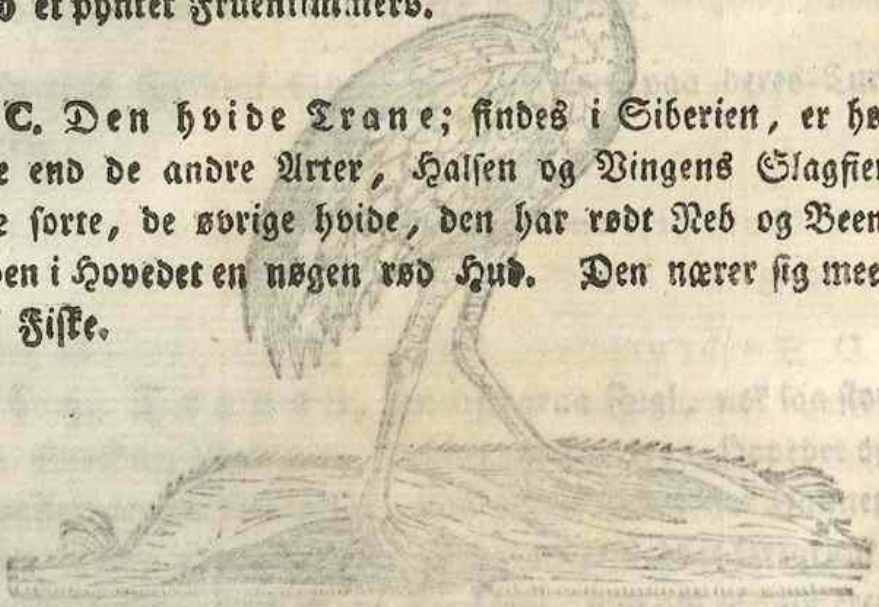

D. Krontranen o: den kapske Trane

findes i Afrika. Den har paa Hovedet en Krone af rødgule og blaahvide børstagtige Haar, nogne blegrøde Kinder, et Par røde Lapper under Struben, som Skiægget paa Hanerne. Nebbet er blaagraat og kort. Blaagraa og sortblandet er Kroppen, Bugen sort, Vingefierene hvidagtige. Negerne holde denne Fugl meget hellig og dræbe den ikke; men anfee den for et Himlens Sendebud og kalde

den: Fetisfens Hornblæser. (Nogle Naturkyndige kalde den Paafugle-Hejren.)

I Amerika og Oſtindien findes nogle andre Arter Traner, der kuns i Fjerenes Farver ere forſkjellige fra de almindelige.

§ 4. Jabiruen d: den braſilianſke Stork, en amerikanſk Fugl, ſkabt ſom Tranen; men ſørere i Kroppen, Nebbet er ſort, langt, ſtærkt og krummer lit op med Enden. Hoved og Hals har en nøgen Hud, der er askegraa; den er hvid med ſorte Fjer i Vinge og Hale, Benene ere ſorte og kuns 8 Tommer høje. Den opholder ſig ved ferſke Søer og æder Fiſke. En Art har man af den, med alenlange Been og rødt Neb. Findes i Braſilien og kaldes Jabiru.

§ 5. Ibis d: den hvide Ibis, ligner meget Storken i Skabning; den er noget mindre, Nebbet er ſom Storkens, men ſom afhugget i Enden og noget bøjet, Hovedet nøgent, Fjerfarven er ſom Storkens, undtagen, at den er mere ſmudshvid med rødagtigt Skjer, under Vingerne har den nogle mørke og lyſerøde Pletter. Den har egentlig hjemme i Ægypten og lever der af Slanger og Krybdyr, ſom den dog ej ſluger hele ſom Storken; men river Kjødet fra Benene. Saaſnart Nilens Overſvømmelſe er forbi og Vandet alder, komme Ibisſerne fra Æthiopien og fortære den Mængde af Slanger, ſom findes i Mudderet, og for denne Tjeneſte holdte de gamle Ægyptere den hellig, balſamerede den naar den døde, og afbildede den ofte paa deres Billedſkrivt d: Hjeroglyfer.

I Amerika har man nogle Arter af denne Slægt, ſaaſom: B. Den ſorte Ibis, er ſort. C. Guara, med

sorte Vinger, men forresten højrød. D. Skovpelikanen med et langt, krummet Nebog en Pose under Halsen, der næsten er nøgen. Hovedet nøgent og blaasort, Halsen graa, Kroppen hvid, Vinger og Hale sortgrønne. Den er næsten saa stor som en Gaas; bygger i Træer, nærer sig baade af Urter og Frugter; men dog helst af Fisk og Vandinsekter, som den, naar Regntiden er forbi, kommer for at opsamle. E. Den segelnebbede Tantalus, ikke halv saa stor. Nebbet meget krumt, paa Ryggen grøn, med Skjer af Guld- og Kobberfarve, Hovedet brunt med brede hvide Striber, Bugen brungraa.

Følgende have et kort og tykt Neb.

§ 6. Flamingo,

en sunk Fugl, der især er kjendelig af dens rosenrøde

Fjere. Dens Hoved ligner Gaasens, Nebbet er stærkt, krumt, kort og indvendig takket, ligesom Tænder. Halsen er 21 Tommer lang, Benene ligesaa og Kroppen ligner Gaasens af Størrelse. Fjerene ere hvide med rødt Skjær, Vingens Slagfjere sorte; men de øvrige Vinge- og Rygfjere have en stærk rosenrød Farve. Neb og Been ere røde. Den har fuldkommen Svømmehud, nærer sig af Muslinger, Snegle, Insekter og Fiskelees. Sit Rede bygger den af Leer i Vandet og sidder skrævs over det og lader de lange Been hænge ned ved hver Side. Den findes hyppig i Sardinien, Afrika og paa Amerikas Øer. Sjeldnere i de sydlige Lande af Europa, i de nordlige ikke.

§ 7. Horndrageren: den brasilianske Trane, en stor Fugl fra Sydamerika, med et to Tommer langt tyndt Horn i Panden, lange Been og Tær. Kroppen er større end Svanens. For paa hver Vinges mellemste Led sidde to skarpe Sporer. Den er sortgraa og hvid sprag-let, lever af Krybdyr, skriger heslig. Kjødet holdes for en Lekkerhed.

§ 8. Trompetfuglen, saa kaldet, fordi den giver en besynderlig Lyd fra sig. Den opholder sig i Sydamerika paa Bjerge og i Skove; men kan let tæmmes og blive meget kjelen.

§ 9. Slangeæderen, fra Afrika og de asiatiske Øer, den har et Ørneneb (hvorfor og nogle have kaldet den Slangefalken) forresten har den Strandfuglenes Been, Gaasens Størrelse, en kort Hals, Ryg og Vinger blygraa, forresten hvidgaul. Den er desuden kiendelig nok af 12 lange Fjere, som fra Nakken hænge ned over Halsen paa begge Sider, og da man kand skrive med

dem, har man og kaldt den Sekretærfuglen. Denne Fugl lever af Slanger, som den med Vingespidsen kaster nogle Gange høit i Vejret, før den æder dem. Naar Slangen ved denne Luftreise er fortumlet, træder den ostepaa den og æder den. Man har hos de fangne mærket, at de heller aldrig æde andre Ting, førend de først have kastet dem i Vejret og trampet derpaa.

§ 10. Skeefuglen, fra Sydamerika, Nebbet seer ud som to hule, mod hinanden lagte Skeer. Nærer sig af Fiske og Skaldyr.

§ 11. Skuffelnebben,

Norges Skaalneb, Tydskernes Skeegaas, er en Fugl af Hejrens Skabning, med et 7 Tommer langt

gnult Neb, der i Enden har en rund Skive og ligner Klemmerne af en Jldtang. Disse runde Ender ere flade og ej hule, paa den øverste Flade sidder en spidsnedgaaende Hag. Nebbet selv er ikke meget haardt, men snarere noget bøjeligt, som stift Læder. Under Struben er Fugien nøgen og sort, i Nakken har den en Fjerdusk som Hejrerne og bærer Halsen krum som en Svane. Skuffelnebbene leve af Krybdyr, Vandinsekter og smaa Fiske, bygge i Træer og opholde sig i moradsige Egne af det nordlige og vestlige Europa. De findes blant andet paa Færøerne og i Sverig. Man har:

A. Den hvide Skuffelneb, med snehvide Fjere og et rødgult Halsbaand.

B. Den røde Skuffelneb, med højrøde Fjere i Halen og brune Vingefjere, ellers hvid, den findes i Amerika.

C. Dvergskuffelen, kun saa stor som en Spurv, med ligedant Neb som de forrige, og fra Amerika.

Et tyndt rundt og svagt Neb have;

§ 12. Klyden, kjendelig nok af sit opad krummede, 3 Tommer lange og tynde Neb. Den er af Størrelse som Viben, hvid og sortspraglet; men mere højbenet og rank. Den har halv Svømmehud, findes overalt i Europa, dog sielden her i Landet. Nærer sig af Insekter, Orme, Myg og Græshopper, som den med Nebbet piller ud af Dyndet.

§ 13. Regnpibere, udmærke sig derved, at de mangle Bagtaaen. De leve meest af Regnorme, som de lokke frem, ved at stampe i Jorden.

Til denne Slægt regnes:

A. Brokfuglen, paa jydsk: Feylen, en overalt bekjendt Fugl med et rundt og sort Neb, temmelig høje Been; den har en fløjtende Stemme. Den er hvidgulul og sortplettet paa Brystet, forresten sortgraa med gule Prikker. Af Størrelse som en Due-Unge. Den løber meget hurtig og er bange for Mennesker. Hunde, især de hvide, søger den gjerne. Man seer dem flokkes i Tusindtal om Efteraaret. Den trækker fra os om Efteraaret; men kommer igjen tilig om Foraaret. Man finder dem i alle Verdensdele og spiser dem gjerne.

B. Præstekraven d: Sandrønnen, en lille Strandfugl, 7½ Tomme lang, Kroppen graa, Bugen hvid, rødgulul men i Enden sort Neb, brandgule Been. Paa sit mørkegraa Hoved har den en hvid Stribe; Den har om Halsen en hvid og neden for en sort Ring. Den opholder sig paa stenede Strandbredde og slaaer Halen op og ned.

C. Standloe d: Rylen, noget større end en Lerke; Ryggen graa og sortflammet; har næsten ingen Hale. Bugen hvid, de findes ved Strandbredde, i smaa Flokke, og synge om Foraars-Nætterne ryl-ryl-ryl.

D. Pomerantsfuglen; noget større end en Lerke, graagulul paa Ryggen, Brystet brandgulult, en hvid Streg over Øjet. De opholde sig gjerne paa stenede Agre og kunne let skydes, da de sætte sig strax igjen, naar man har skudt efter dem. De komme hertil Danmark midt i Maj og midt i August, opholde sig i 14 Dage, og findes ikke siden. De ere da overmaade fede og velsmagende.

E. Styltegiængeren, saakaldet af sine lange tynde Been. Den er hvid med sort Nakke og Vinger.

§ 14. Strandløbere. Have vel 4 Tæer,

men den bageste har kun eet Led, der sidder saaledes, at Fuglen ikke kan naae Jorden med den, naar den gaaer. Dog mangle nogle den ganske. Hertil høre:

A. Viben, en overalt bekjendt Fugl, den er lavbenet, nok saa stor som en Due, med en grøn Fjerdusk i Nakken, som den kand rejse i Vejret. Med sort, graat, grønt og rødt praler dens Fjere paa Ryggen og Vingerne, foran paa Halsen, paa Brystet og Bugen er den hvid. Den flyver meget smidt og skriger: Kivit. Nærmer noget sig dens Rede, som den gjerne har paa Tuer i Moser, da flagrer den dem lige over Hovedet og forfølger dem langt bort med sit Skrig. Vibeæggene ansee mange for en lekker Ret.

B. Brushanen.

Hanen er kjendelig af sin lange Fjerkrave paa Halsen som den bruser op, naar den slaaes, og det gjør den altid, naar den træffer en anden Brushane. De slaaes uophørlig til de tobende flygte. Paa Hovedet har den røde Vorter. Hanernes Farve er ubestemt, det er den eneste Fugl,

næst Høns og Duer, der er saa foranderlig i Farven. Saaledes er Kraven paa nogle gul!, paa andre sort, og atter paa andre hvid eller broget. Brushønerne mangle denne Krave. Kraven miste de om Høsten og faae den igjen om Foraaret. De findes overalt i Europa, endog i de koldeste Lande; men trække dog fra disse bort i September og komme igjen i April eller Maj.

Da baade Brushøns og Viber leve af Orme, Snegle og Insekter, saa lader man dem undertiden gaae i indelukte Haver, for at fange sligt; man stækker da Vingen paa dem.

C. Horsegummeren, kaldes og Horsegjøg og i Norge Skoddefoll. Brungraa med mørke Pletter, af Størrelse som den forrige, opholder sig paa Moser og Enge og lader om Aftenen og i taaget Vejr, i det den flyver, høre en halv leende og halv brægende Stemme. Den er ellers kjendelig af sine sørgrønne Been og Fødder.

§ 15. Snepper. De have en længere Bagtaa end de forrige, som de kunne støtte sig paa, naar de gaae, og kort Hale. De opholde sig i sumpige Smaaskove og Moser, og nære sig fornemmelig af Orme, som de med deres spidse Neb trække op af Jorden. Deres Kjød agtes meget. De findes i alle Verdensdele og forlade de koldeste nordlige Lande om Vinteren og trække til de sydlige eller og til Afrika. Heraf mærkes:

A. Skovsneppen o: Holtssneppen, næsten af en Agerhønes Størrelse, brun-sort og hvid-spraglet paa Ryggen, hvid under Bugen, et sort Baand om Hovedet, kort Hale. De flyve tungt og lavt og kunne let skydes. Her i Danmark findes de kun en 2 a 3 Uger om For- og Efteraaret. Deres urensede Indvolde lade mange stege med Fuglen og holde det for en behagelig Ret.

B. Bekkasinen, halv saa stor, gulbrun og sortplettet, Brystet lyst og brunplettet, 4 mørkebrune langsløbende Striber paa Hovedet. Den flyver meget høit, findes i Moser.

Man har af denne Art flere Bekkasiner, som kaldes enkelte og dobbelte.

C. Dyndsneppen, brungraa med røde og sorte Pletter.

D. Rødbenen, saakaldet af sine høirøde lange Been, graa- og brunspraglet, Bugen hvid og sortplettet, det er en næsviis Fugl, som flyver temmelig lavt og skriger sit tyt-tyt.

E. Regnspoven, udmærker sig ved sin Størrelse og sit lange i Enden krummede Neb. Den er lit over 1 Alen lang, næsten 2 Alen mell. Vingerne, højbenet, Ryggen lysbrun med graa og sorte Pletter, blegbrun paa Brystet med sorte og langagtige Pletter. Den har halv Svømmehud, Nebbet er 5 Tommer langt, og krummer mod Enden nedad. Her til Lands findes de i Midtsommerstiden, og opholde sig gjerne paa Engene; de flyve flere i Følge og mens de flyve, fløjte de temmelig høit; de ere vanskelige at skyde, da de flyve høit og tage sig i Agt; men de ere meget fede og velsmagende.

F. Den lille Spove, 15 Tommer lang, mørkegraa og brunplettet, hvid paa Brystet med fine brune Striber. Æder og gjerne Blaabær.

G. Den røde Spove, fra Sydamerika, rød med sorte Vinger.

et sammentrykt Neb have:

§ 16. Strandskuren d: Strandskaden, mangler Bagtaaen, Nebbet blodrødt, $3\frac{1}{2}$ Tomme langt,

dannet som en Kile, Fødderne smudsrøde, den er sort og hvidspraglet, lidt større end en Krage, mere højbenet og lever af Østers og andre Skaldyr, den opholder sig derfor ved Strandbredderne og Havkysterne. Baade Færøerne og Island har dem. I Danmark ere de ikke.

§ 17. Snarrer, ndmærke sig ved et skarpt, tyndt og spidst Neb, et fladtykt Legeme, kort Hale, lille Hoved og lange Tær, de nære sig af Frø, Orme og Insekter og løbe meget hurtigt.

De bekiendeste Snarrer ere:

A. Skovsnarren, norsk Akerrixe, 10 Tommer lang, brun med sorte Pletter, Bugen graa, Vingefjerene brunrøde; om Aftenen sidde de paa Agrene i Græsset og skrige gjennemtrængende deres Krex: Krex. De findes i alle Verdensdele og smage godt. Urigtig kaldes den Vagtelkonge. Den burde hedde Landsnarre.

B. Den store Vandsnarre, lidt mindre, Farven omtrent som den forriges. Den opholder sig ved Vandbredde og skriger, Krix: Krix, bærer sin Hale temmelig højt og udslagen.

C. Den lille Vandsnarre, lysbrun, Vingen sort og hvidstribet med hvide Prikker, Neb og Fødder ere grønagtige.

Endnu haves andre Slags brogede Snarrer.

§ 18. Blisfuglene: Vandhønsene, ligne Snarrerne i Skabning: men de have desuden paa Panden en nøgen Plet, der om Foraaret er rød. De fleste af dem have en udtunget Svømmehud og og et kort hvelvet Neb. Man har:

A. Vandhønen, med grønne Been. Paa Hovedet og Struben sort, Nakken og Halsen askegraa, Bryst og Bug noget mørkere graa, Ryg og Vinger glindsende brune, Benene olivengrønne. Den bærer Halsen højt, naar den gaaer. Den er en meget frygtsom Fugl, søger Vandet om Aftenen og er om Dagen meest skjult; svømmer og dukker got under. Den kand dog tæmmes og blive meget kjelen. Den opholder sig ikke almindelig i de nordlige Lande.

B. Den sorte Vandhøne, omtrent af en Hønes Størrelse, paa Ryggen sortblaa, Bryst og Bug mørkegraa, Fødderne sortgrønne. Den er doven baade til at flyve, svømme og dukke. Den skriger: Gy-gy! findes meest i det sydlige Europa, Asien og Amerika. En Afart af denne kaldes: den sorteste Vandhøne, og i Frankrig Havdjevelen. Man har andre, der kaldes brune, plettede og gulbenede.

C. Sultanhønen, findes allene i Afrika, Ost- og Vestindien, er af en Hanes Størrelse og praler med prægtige Fjere, der paa Halsen ere graa, paa Brystet violette; Neb og Fødder ere røde. Den er korthalset og maae derfor med Fødderne bringe sit Æde til Nebbet. Den skal og dyppe det i Vandet før den æder det. De Gamle holdte den som en rar Huusfugl.

En Parra o: Sporevinge.

Sporevingerne ere udenlandske i Europa fremmede Fugle, der nu mest findes i Amerika. De have til Mærke to Kjødlapper i Panden og to under Struben, en Spore eller skarp Pig for paa hver Vinge og meget lange Tæer, der næsten gjøre dem uskikkede til at gaae. Af deres lange Regl paa Bagtaaen kalde de Franske dem Kirurger. De ere fromme Fugle, der kand bruges til at vogte Høns. De nære sig af Planter, have lang Hals og høje Been, omtrent i Kroppen af en Hønes Størrelse. De ere sortagtige med violet Skjær. Man kjender 5 Arter, hvoraf den største er 3 Qvarteer høj.

Femte Kapitel

om Svømmefuglene.

Disse Fugle opholde sig næsten altid i Vandet og nære sig af Fiske og Vandinsekter. Deres korte Been sidde længere tilbage under Kroppen, end de andres, og af denne Aarsag gaae de vaklende og tungt; men svømme desbedre. De have og flere Fjer og Duun, end andre Fugle og mere skikkede Fjere, der skyde Vandet. Deres Kiendemærke er: et afstumpet med en seig Hud overklædt Neb, der mestendeels paa Siden har Takker eller Tænder og foran en lille Hag, og endelig en Svømmehud mellem Tæerne, med hvilken de roe sig hurtig frem i Vandet. Til Svømmefuglene med Svømmehud mellem alle fire Tæer høre:

§ 1. Pelikanerne, med alle fire Tæerne forenede med Svømmehud, og et nøgent Sted ved Nebbets Rod. De flyve ofte op i Træer. Hertil høre:

A. Pelikanen

er i Kroppen den største Svømmefugl, noget større end en Svane; men ligner meest Gaasen i Skabning. Den er kjendelig af sit 15 til 18 Tommer lange ovenpaa $1\frac{1}{2}$ Tomme brede og flade Neb med en krum Hag i Enden. Overnebbet har ingen Tænder; men skarpe Kanter og passer i Undernebbet, som ligner en Rende; men meest kjendelig er den af een under Nebbet hængende Pose, der kand rumme 10 Potter Vand, og hvori Fuglen samler i den nederste Afdeling Vand og i den øverste Føde. Den flyver meget got og har store Vinger, og opholder sig almindelig ikke paa Vandet længere, end den fisker; thi sine Unger har den paa Landet. Naar den da lukker sit store Neb op og med Brystet trykker Fiskene ud af Posen, seer det i en Hast ud, som om den gav dem Føden af sit Bryst, og dette gav Anledning til, at man i forrige Tider paastod, at Pelikanen hakkede Hul paa sit Bryst og lod sine Unger æde deraf. Naar denne Pose er tom, hænger den i Rynker ned under Nebbet, den er graa og de udstaaende Rynker gulrøde,

der og har givet Anledning til at anſee den for blodig. Pelikanernes Fjere ere ellers hvide og rødlige. Nebbet er blegrødt med en gul Hag, Fødderne blygraa. Den opholder ſig meeſt i de varme Lande, og i Europa kun i de ſydlige Lande.

De kunne holdes tamme og afrettes til at hente Fiſke.

B. Skarven o: Kulpelikanen, kulſort af Farve, med grønt Skjær, ſmalhalſet med et 3 Tomme langt, lige og mod Enden ſpidſt Neb, der har en lang krum Hage. Tungen er paa denne og følgende Arter meget liden og næſten ukjendelig. De behøve den ej heller, da de nedſluge Fiſkene hele. Den nøgne Hud ved Nebbet er gul, paa nogle rød. Deres Kjæbepoſe er ej ſaa ſtor, ſom Pelikanens; men dog ere de ypperlige Fiſkere, og baade i Kina og England holder man dem tamme og roer ud paa Vandet med en heel Deel Skarver paa Baaden og lader dem da dukke under og hente Fiſkene af Bunden. Man har i Forvejen lagt dem en Jernring om Halſen, der hindrer dem i ſelv at ſluge Fiſkene. For Umagen faae de da deres Deel af de fangede Fiſke. I Norge, paa Island og i Siberien, har man mange Skarver: her ere de ubekjendte. Deres Kjød er trannet, og Æggene ſkal ikke kunne haardkoges; men blive flydende. Skarven kalde nogle Strandraven.

Man har og en mindre Skarv, noget ſtørre end en And, Sletbak kaldet, og endnu een, kaldet Topſkarven, af en Top den har paa Hovedet. Farven er ſom den forriges.

C. Fregatfuglen, ſaa kaldet, for dens hurtige Fart i Luften. Den er ikke meget ſtørre end en Høne; men Vingerne ere meget ſtore og kunne udgjøre 7 Alen, naar de ere udſpændte. Nebbet er over 6 Tommer langt og meget krøget i Enden, med Alderen faaer den Skjæglappe, ſom

Hønsene. Hannen er overalt sort, men Hunnen har hvid Bug. De opholde sig kuns paa Øerne i de varme Lande og fiske ej saameget selv, som de stjæle fra de andre Pelikanarter, hvad de have fanget.

D. Havsulen ɔ: Hollændernes Jan von Gent, af en fuldkommen Gaases Størrelse, hvid med sorte Slagfiere, med et lige spidst Neb, der i Enden har en lille Krog Om Hovedet har den en blaa nøgen Hud. Den findes ved Havbreddene, og da den baade let slaaes ihjel paa Vandet, naar den har forædt sig i Fiske, og ofte lader Pelikanen og Fregatten afbanke sig sin Fangst, kalder man den og Tosefuglen.

§ 2. Straarumper ɔ: Tropikfugle.

Disse Fugle opholde sig imellem begge Vendekirklerne. Deres Neb er dannet som en Kniv, lige og spidst. Man kjender to Slags af dem; nemlig:

A. Den flyvende Straarumpe, noget større end en Due, snehvid med graa og sorte Tverstriber paa Ryggen, kjendelig nok af 2 lange smalle Fjer i Halen, der næsten ere ligesaalange som Fuglen selv og som har givet Anledning til Navnet: Straarumpe.

B. Den svømmende Tropikfugl, mangler ganske disse lange Fjere, brun med Purpur Skjær, Underlivet hvidt. Den er saa stor som en Gaas, flyver ikke gjerne, da den har korte Vinger; men den spænder Vingerne ud som Sejl og lader Vinden føre sig.

§ 3. Slangefuglen,

saaledes kaldet af sin smalle Hals, som den bærer krum. Den er noget større end en And, har paa Hovedet graagule Dunn, et spidst i En-

den hvidt Neb, Kroppen glindsende sort, Bugen hvid — den dykker got. (Findes kun i de varme Lande.)

En frit siddende, eller og ingen Bagtaa, Nebbet uden Takker og meget lange Vinger, have:

§ 4. **Albatrossen**, skal endnu være større, end Pelikanen, et stærkt og skarpt Neb, med en stor Krog i Enden. Bagtaaen mangler den. Det er en stor Slughals efter Fiske. De udspændte Vinger holde fra 5 til 7 Alen. Den flyver og ofte nogle hundrede Mile fra Land, hører egentlig hjemme i de sydlige Lande; men findes dog og i de meget nordlige Have, hvor den kommer for at fange Lax — og andre Fiske. De Søfarende kalde den: det kapske Faar.

§ 5. **Stormfuglene**, have istedenfor Bagtaa en Regl paa Hælen, deres Neb er i Enden kroget; men baade Krogen og hele Nebbet seer ud som det var sammensat af adskillige Stykker. Ved deres lave og hurtige Flugt synes de at løbe ovenpaa Vandet. Naar de i Havet søge Skibene i Flokketal, er det sikkert Tegn til Storm. De opholde sig baade i Nord- og Sydhavet, meget langt fra Land. De mærkeligste af de mange Slags Stormfugle, ere:

A. **Sørøn Peder**, saakaldet i Norge, hvor der gives mange af dem. Navnet Sørøn betyder den Storm af Sydost, som den bebuder, naar man seer den, og Peder, at den gaaer paa Vandet som Apostelen Peder. Det er den mindste Svømmefugl, af Størrelse som en Svale, sort med hvid Hale. Den er formodentlig Sydhavets kapske Stormfugl.

B Havhesten, 16 Tommer lang, graa, træffes o: veralt i de store Have, endog ved Spitsbergen, Grønland og i Landene ved Nordpolen. Det er en seiglivet og nærig Fugl, der ofte af Hvalfangerne faaer Prygl, fordi den vil æde af Hvalfiskespekket. Denne Lyst efter Hvalens Aadsler gjør, at den har meget Tran i sig. Paa Færøerne og Grønland benytter man sig paa en artig Maade af dette Tran; man trækker en Væge heel igjennem en død Stormfugl, tænder den an og bruger det istedet for Lys. Grønlænderne spise og dens trannede Kjød, og koge Fidtet af den til Brug i Husholdningen.

§ 6. Saxnebben o: Vandskjæreren, en amerikansk Fugl, dens Overneb er kortere end Undernebbet, dannet som en huul Rende med skarpe Kanter. Undernebbet er fladt og skarpkantet og falder i Overnebbet som en Foldekniv i sit Skaft.

§ 7. Terner, lit mindre end Duer; have et lige, spidst og tyndt Neb, halv Svømmehud, en smild Flugt, som ligner Svalens; de skrige gjennemtrængende, holde sig sammen i Flokke og findes næsten overalt; paa Smaaholmene i Vandet lægge de deres Æg, som man paa sine Steder tager fra dem, da de smage got. Deres Kjød er spiseligt. De forsvare ellers hverandre og flyve i Hovedet af dem, som nærme sig deres Reder. De bekjendteste ere:

A. Søsvalen o: Hætteternen, saakaldet af sit sorte Baghoved. Panden, Struben og Underlivet hvidt, paa Ryggen lysgraa. Dens Hale er kløftet.

B. Blaaternen; mere blaagraa.

C. Den dumme Terne, saa kaldet, fordi den lader sig tage med Hænder. Findes paa Amerikas ubeboede Øer.

Nogle andre Terner ere brogede.

§ 8. Maager d: Strandmaager, De ere frygtsomme Fugle, som flyve got, skrige altid og opholde sig flokkevis ved Strandbredder, hvor de leve af Fiske, Aadsler o. sl. Deres Vinger ere meget lange. Mod uroligt Vejr søge de Landet. De svømme ikke meget, men flyve hurrigt hen med Vandfladen. De findes især ved Kysterne af de nordlige Have, ogsaa ved Sydhavet og det ofte i Tusendtal samlede. De staae hinanden bi, som Ternerne, og naar man dræber een af dem og kaster den op igjen, forsamle de andre sig om den døde. De store Fisk de fange, slæbe de paa Land og hakke allerførst Leveren ud. Deres meget lange Vinger gjør, at de synes større, end de virkelig ere. De have mange og gode Fjere. Kiødet er ikke meget got; men dog spiseligt. Men Æggene ere gode. Man beskriver mange Slags Maager; men da de i de første Aar ofte skifte Farve, anføres her de kjendeligste, nemlig:

A. Svartbagen, større end en Gaas, hvid overalt undtagen Ryg og Vinger, der ere kulsorte. Den findes overalt ved de nordlige Have; af dens samlede Æg gjøre Indbyggerne sig mange Fordele, da de samles i Mængde. En Sand Øe i Holland ved Texelfloden, har især saa mange af dem, at man har i Forpagtning af den faaet nogle tusende Rigsdaler. I Grønland og Kamskatka bruger man deres Skind til Klæder. Fuglen selv hænger man op ved Benene, stikker et Hul i Kjødet, hvoraf dens Fidt udflyder, som man gjemmer i Blærer, enten til Brug isteden for Smør, eller og til at brænde i Lampen.

B. Den graa Maage, findes og ved ferske Søer. Den er større end en And, snehvid, men paa Ryggen lys blaagraa.

C. Sildemaagen o: den brune Maage. Ryg og Vinger graabrune, Bugen hvid. Opholder sig i de nordlige Have.
D. Snyltemaagen o: Struntjægeren, fort paa Hoved, mørkebrun paa Ryggen, Bugen hvid, et askegraa Baand om Halsen, 2 Fjere i Halen, længere end de forrige. Den har en egen Maade at leve paa; thi den fisker intet selv; men forfølger og fratsver de andre Maager, hvad de have fanget.

Fristaaende Bagtaa, er bredt og takket Neb, middelmaadige Vinger, have:

§ 9. Ender, under Navnet And indbefatte Naturforskerne baade Svaner, Gjæs og Ender. Af denne talrige Fuglestægt have Menneskene gjort mange tamme, og de vilde maae i de ufrugtbare eller kolde nordlige Lande, skaffe mange Folk Føden. Deres Neb er bredt, noget hvelvet, i Enden afrundet, i Nebbet sidde en Rad smaa Plader, som Tænder, Tungen er bred, rund i Enden; men paa Siderne som fryndset, hertil høre:

A. En Svane.

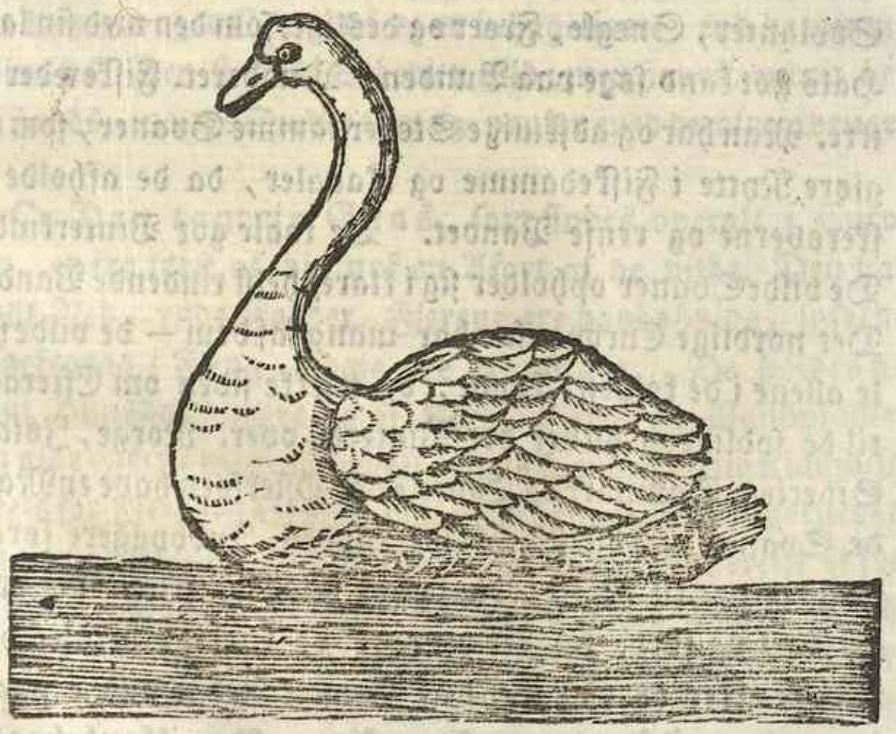

Svanen, er en overalt i Europa bekjendt stjøn

Fugl, der opholder sig ved Floder og Søer. Dens Skabning ligner meest Gaasens. Den har imellem Nebbet og Øjnene en trekantet sort nøgen Plet og ved Roden af Nebbet en lille Knude, der hos nogle er sort og hos andre gul. Dens Ned er meest sort, paa nogle er det mørkerødt, Fødderne ligesaa. Man har, for at adskille dem, kaldet den sortnebbede: den syngende og den rødnebbede den stumme Svane. Naar Svanen er udvoxet, ere alle dens Fjere snehvide og man kalder den da og Kronsvanen. Dellnge have steest graa Fjere. Svanen svømmer med krum Hals og halv opstaaende Vinger stolt paa Vandet, den flyver got, men giør en stærk Allarm med Vingefjerene, naar den sætter i Flugt. Den har saamegen Styrke i sine Vinger, at den let kand slaae et Menneskes Arm eller Been itu med et Slag af dem. Den er almindelig 9 Qvarteer lang og $3\frac{1}{4}$ Alen mell. Vingerne. Hunnen er noget mindre. En Svane kand veje fra 20 til 30 Pund. Den nærer sig af Søplanter, Snegle, Frøer og deslige, som den med sin lange Hals got kand søge paa Bunden i Mudderet. Fiske æder den ikke. Man har og adskillige Steder tamme Svaner, som især gjøre Nytte i Fiskedamme og Kanaler, da de afholde Fiskeroverne og rense Vandet. De taale got Vinterkulden. De vilde Svaner opholder sig i klare, helst rindende Vande— Det nordlige Europa især har mange af dem — de vilde yngle allene i de koldeste Lande, og trække siden om Efteraaret til de sydlige og bliver der Vinteren over. Norge, Island, Siberien, Danmark og Egnene ved Østersøen have en Mængde Svaner. Adskillige kolde Landes Indbyggere føre sig dem ret got til Nytte, da baade Kjødet, skjønt det er noget tørt og sort, smager ret got, og Fjerene betales dyre; man trækker og Skindene af Brystet med Dunene paa og sælger dem til Puddergvaste og stigt. Den ikke ubehagelige

Stemme, som de syngende Svaner have og som bestaaer omtrent i: o u, o u, har givet Anledning til de Gamles overdrevne Historier om Svanens behagelige Sang, naar den skal dø. Om Natten naar de sidde stille, og i Flugten, hører man ofte denne Lyd. De ere ellers meget menneskesky og ikke gode at komme paa Skud nær. Man gjør derfor om Sommeren Skydehuse eller og en Grav saa dyb som Skytten er høj, nær ved Vandet, og derfra sigter paa dem. Men da Vingefjerene ere saa store og glatte, optage de ofte Skuddet; men saae de det mindste Hagl i Halsen, saa dø de. Man paastaaer Svanerne kunne blive over 100 Aar gamle.

B. Svanegaasen d: den spanske Gaas, er noget længere i Kroppen end vor tamme Gaas, den har en lang Hals og et fort Neb og en lille Knude ved Nebbets Rod, den er mørkegraa, Bugen hvid, langs ned af Hoved og Hals har den en fortagtig smal Stribe. Dens Stemme ligner noget Svanens og er behageligere, end de tamme Giæsses. Den findes i Siberien vild; men haves, endog her til Lands, mange Steder tam og yngler med de almindelige.

C. Den tamme Gaas, som findes overalt i Europa, er fra først af vist nok en Afart af de vilde. Den har rødt Neb, røde Fødder, Fjerene ere baade hvide, lyse- og mørkegraa i Fleng, nogle ere graabrune. De holdes nu som Huusdyr, nære sig af Korn, Græs og Vandplanter og give Ejerne megen Fordeel, deels som behagelig Kjødspise, deels for Fjerenes Skyld, som man bruger til Sengeklæder, og Vingefjerene til at skrive med. Dens Størrelse er forskjellig. Paa de Steder, hvor de mangle Vand, ere de mindst og veje da nepve 7 Pund, ellers over 13 naar de ere fede, og i Marsklandene paastaaer man de kunne veje hen imod 30 Pd. De kunne blive 24 til 30 Aar gamle; ja vel

derover. For at faae de gamle og seige Gjæs møre, lægges de i Blod i Eddike før de steges. Deres Fidt afsmeltes og bruges paa Brød istedenfor Smør. Man feder dem i Almindelighed med Havre eller Byg, og i England med grottet Malt udrørt i Melk med noget Bygmeel i. De kunne og fedes med Boghvede, og masede Gulerødder; men sikkert blive de fede naar hver Gaas faaer 2 Skieppper Havre og ovenpaa ½ Skieppe Byg. Man giver dem Vand paa Æ[illegible]et, i Førstningen kommes en maadelig Haandfuld ulæsket Kalk i Truget, og siden grovt Sand. Man feder og slagter helst Gjæssene i det første Aar. Gode Marker og Engene taale ikke deres skarpe Gjøde.

D. Vildgaasen o: Graagaasen, den kaldes desuden Klingergaas, Knagergaas, Knorpegaas o. m. Den er noget mindre, end den tamme Gaas, har længere Hals og større Vinger. Halsen er askegraa med smudsgult, Ryggen brungraa, Vingefjerene sorte, Brystet hvidgraat. De findes overalt, yngle i de nordlige Lande, og trække omkring i stor Mængde, de passe især paa, naar Sæden om For- og Efteraaret lægges og falde i hele Flokke paa de tilsaaede Agre og æde hvad de finde. Paa Engene sidde de ofte om Aftenen; men sove kun paa Vandet. Skaden de gjøre, er meget betydelig mange Steder, saameget mere, som man sielden kand skyde dem, da de ere overmaade paapassende og sætte Skildvagter ud paa alle Kanter, som ved deres Kiekken advarer Flokken, om de mærke noget. Kand man ramme Skildvagten eller den forreste naar de flyve, saa fare de andre forvildede mellem hinanden nogle Øieblikke, og da kand man bedre træffe dem.

E. Radgaasen, er og en vild Gaas, noget mindre end den forrige, saa kaldet, fordi den flyver i lange R

der. Den er meer mørkegraa, Hoved og Hals er sort, den yngler i Grønland og Landene ved Nordpolen, kommer her til Landet om Efteraaret, og er om Vinteren i de sydlige Lande og det nordlige Amerika. Da man i forrige Tider havde den urimelige Tro, at disse Gjæs avlede paa Træer, kaldes den og af nogle Trægaasen.

F. Snegaasen, har hjemme i de allerkoldeste og nordligste Lande. Den er hvid. Det er fornemmelig i Siberien den er i stor Mængde og fanges der uden synderlig Umage i hundredtal af de fattige Indvaanere, enten med Garn eller ved Skud. De ere saa godtroende eller dumme, at de ej bryde sig om, at man dræber deres Kammerater og lade sig drive i Garnene. Ved denne Lejlighed, og da de komme i store Flokke, nogle hundrede i hver, faaer mangen Familie nogle hundrede af dem, som de pluk-ke, tage Indvoldene af og begrave dem derpaa lagvis i Kuler, og tage dem siden efterhaanden op. Det er om Foraaret denne Fangst gaaer for sig; thi da komme Snee-gjæssene fra Nordamerikas Sumper, hvor de have overvintret, til disse nordre Havsider for at yngle.

Det anmærkes: at Hannen blant Gjæssene hedder Gasse, samt: at man i Tydskland har opgivet følgende som et fortrinlig Middel til snart at faae Gjæs meget fede "Man koger Kartosler, udstamper dem med en Træ-stampe og blander dem med skraaet (grottet) Byg til en tyk Dej. Hermed fores Gjæssene paa Stien 6 Gange daglig; hver Gang naar de have opædt, giver man dem Vand i Truget. Paa denne Maade blive de baade hastig fede og sætte især store Flommer."

G. Edderfuglen, en Middelsort i Størrelse mellem Gaasen og Anden. Hannen har en sort Streg paa hver Side af Hovedet fra Nebbets Rod til bag ved hvert Øje, er lysgrøn paa det øverste af Halsen, hvid paa Ryg og Bryst, forresten sort. Hunnens Hoved er ganske sort, Kroppen graabrun, og Brystet noget lysere. I Skabning ligne de forresten Gaasen. De findes ved de nordlige Søkyster saasom: Grønland, Færø, Norge, Sverig og Skotland. Edderfuglene bygge Reder paa Øer og Landstrimler under Enebærbuske og undertiden i hule Klipper og holde sig paa og ved Landet fra Foraaret og til Høsten; om Vinteren ere de ude paa Søen. De have af alle Fugle den fineste, varmeste og meest elastiske Dunn; den er rødgraa og bekjendt under Navn af Edderdunn. Naar Gaasen vil lægge Æg, plukker den sig selv denne Dunn af Brystet, for at foere Redet med, og Indbyggerne passe paa, at samle baade Dunn og Æg fra den. Den lægger 3 Kuld om Aaret, første Gang lægger den 5 Æg, anden Gang 2 Æg, og 3die Gang 1 Æg. Det første og andet Læg tager man gjerne, baade for Æg og Dunenes Skyld; men tager man og det tredie Læg; saa forlader Fuglen ganske Redet. De danske Undersaatter er der forbudet at skyde eller dræbe Edderfuglene, da man ved at lade dem leve, dog faaer deres kostbare Dunn (de koste almindelig 3 Rdlr. Pundet) Derfor ere disse Fugle heller ikke bange; men lægge ofte Æg i de Reder, man bygger for dem nær ved Husene.

Deres Føde bestaaer af Fiske, Snegle, Insekter, Orme og Søplanter, som de ofte paa 10 til 12 Favne Vand hente op fra Bunden, da de dykke godt under.

H. Ænder. Man har mangfoldige Slags Ænder, hvoraf vist nok endnu meget faa Arter ere ret bekjendte;

iſær ſkal der ved Floderne og Søerne i Siberien findes mangfoldige andensteds ubekjendte Ænder. De fleſtes Neb er bredere og fladere, end Giæssenes. De tamme Ænder, der vist nok ere Afarter af vilde, ere bekjendte; man har dem baade sorte, hvide, spraglede og graa, med og uden Top. Almindeligst ere de graa med et blaagrønt Spejl i Vingen. Hannerne kaldes Andrikker og udmærke sig ved et mørkegrønt glindsende Hoved og nogle ligedanne Fjere i Gumpen samt desuden en Krølle af Fjer paa Halen. Det er graadige og slugvorne Dyr, der altid snadre i snavsede og ækle Ting, og naar de ikke have Vand nok at opholde sig i, koste mere at føde, end de ere værd. Meget ynglsomme ere de, og Ellingerne ere ikke vanskelige at opføde, naar de kun ej mangle Vand. For Fiskeparker ere Ænderne skadelige, da de baade æde de smaa Fiske og sluge Legen i sig med. De kunne fedes paa 9 Dage. Staae de længere, paastaaer man de igjen blive magre. Af de vilde Ænder ere de meest bekjendte:

Stokanden, stor, graaspraglet som vore tamme.

Pibeanden, saakaldet af sin pibende Stemme, med rødt Hoved, lysbrunt Bryst, Ryggen graa og sortstribet, Vingerne hvide og sortspraglede.

Den sorte And, med en rød Knude ved Enden af Nebbet.

Gravanden eller Brandanden, lægger sine Æg i Kanin-, Ræve- eller selvgjorte Grave nær Strandbredden; den har et gulbrunt Halsbaand, sorte Vinger med grønt og gult spraglet, Bugen brun. Den findes og i det nordlige Europa og kaldes Gravgaas.

Turpan, en siberisk rævrød And med sorte Vingefjere, et hvidt Hoved og opreiste Fjere paa Halsen som en Manke.

Hvinanden : Qvækeranden, sort og hvid, med tykt Hoved og kort Neb.

Topanden : Troldanden, sort med hvid Bug og Top paa Hovedet.

Krikanden, den mindste af vore Vildænder, graa og brunspraglet med et blaagrøn Spejl paa Vingen.

Sluanden : Skuffelanden, med et Neb, dannet i Enden som en Skee.

Den tyrkiske And : Moskusanden, er fra først af kommen fra Indien; nu findes den adskillige Steder tam. Den er dobbelt saa stor som en tam And, omkring Øjnene har den en nøgen rød Hud fuld af Kirtler, næsten som Kalkunerne. Fjerene ere brogede. I Parringstiden lugter Andrikken stærk efter Moskus. De yngle og med tamme Ænder, og man faaer derved en ny Art, hvis Kjød har bedre Smag, end Forældrenes.

Den kinesiske And, en lille And med alle Slags, smukke Fjere. Den er kjendelig af nogle Fjer i hver Vinge, der staae ret op paa Ryggen, som Kamme. Den har en sort og violet Top.

Endelig kan mærkes ved Vildænderne, at de meest opholde sig i store Flokke ved Havkanterne og Fjordene over hele Verden. Om Aftenen trække de gjerne fra et Sted til et andet. Undertiden komme de i Dammene ved Gaarde paa Landet og søge at lokke de tamme Ænder med sig, der og undertiden lykkes dem. Man bruger paa nogle Steder i Tydskland at fange Vildænderne levende i Garn, der opstilles i store Damme, ved Hjelp af Lokkeænder. Disse Lokkeænder skaffer man sig ved at tage Vildandeæg og lade Høns udruge dem.

Endeel af Vildændernes Kjød har en trannet Smag af Fiskene de æde; for at betage dem den, koges de i Ø før

steges og desuden putter man en Spegesild i Bugen paa dem, mens de steges.

§ 10. Skrækker, af Størrelse som Enderne og af samme Skabning. De adskilles fra dem paa Nebbet, som hos Skrækkerne er smallere, mod Enden spidst med en krum Hage, og ved Roden ligesom sexkantet, og deres bagvendte og mange saugformige Tænder. De ere meget gode Dykkere og mesterlige Fiskere. Nogle af dem jage under Vandet, imens andre gjøre Allarm oven Vandet, og drive saaledes Fiskene ind i Bugterne, ofte til Nytte for Fiskerne, som derved og gjøre god Fangst. De almindeligste ere:

A. Fiskeanden, Hannen har grønt Hoved og en Dusk i Nakken af de opstaaende smalle Fjere, sortbrun Ryg, Halen graa, Vingerne sorte med en stor hvid Plet midt paa. Hunnen er graa med lyse Striber, Hoved og Fjerdusken er brunrød. Neb og Fødder røde.

B. Den hvide Nonne, Hannen sølvhvid og sortplettet, en grøn Plet paa Kinden og grøn Dusk, Hunnen graa med rødt Hoved, Neb og Fødder blaa.

Til Svømmefuglene høre endnu nogle Arter, hvis Been sidde saalangt tilbage under Kroppen, at de ej kunne gaae uden oprejste. De leve næsten altid i Vandet; thi Vingerne ere og korte og hos nogle saa korte, at de ikke kunne flyve med dem. Derimod svømme og dykke de mesterlig og have mange og glindsende Fjere paa Kroppen. De findes meest ved de nordlige Havkanter; hertil høre:

§ 11. Dykkerne, med et lige, rundt, og tilspidset Neb uden Takker, kjendelig nok af sine med en adskilt og udtunget Svømmehud forsynede Tæer, som nedenstaaende Figur udviser.

Lommens Fod.

Hertil regnes:

A. Lommen, den er større end en And og mindre end en Gaas, Struben er sort med violet og grøn Glands, Halsen sort og hvidstribet, Ryg og Vinger brune med firkantede og runde hvide Pletter, Bryst og Bug hvid. Halen er næsten borte. Denne Lom findes i de allernordligste Have i Europa, Asien og Amerika. De flyve ikke flet, og trække undertiden til de sydlige Lande og findes da ved store Søer og Floder. I Island, Grønland o. fl. Steder spises de. Skindene afstrækkes med Fjerene paa og bruges til Huer.

B. Nordlands Lom, har en rødbrun Strube.

C. Den toppede Lom, med en sort Top, hvis høre Fjere ere længere end de andre og see ud som to Horn.

Den har en Fjerkrave om det øverste af Halsen af lange hvide Fjere og ved dens Ende en Rad lange sortbrune Fjer som en Man. Ryggen er sortbrun, Bug og Bryst sølvhvid glindsende og bruges til Muffer og Huer.

D. Erkedykkeren, 1 Alen lang, graabrun, Bryst og Bug sølvhvid. Nebbet er hvidt. Det er den hurtigste og bedste Dykker. I Genfersøen findes de smukkeste.

E. Den lille Lom, een af de mindste Svømmefugle. Ryggen er brun, Bugen sølvhvid.

F. Imber, af Gaasens Størrelse, langhalset, mørkebrun, Bug og Bryst sølvhvidt. I Norge, Island og paa Færøerne ere mange af dem, og dens Fjere og Dunn ere ypperlige.

G. Lomvien, af en Ands Størrelse; sort, med en smudshvid Bug. Bygger paa stejle Klipper ved Havkanten.

H. Søduen, mindre, sort overalt, Vingerne undtagen, der ere brune med en stor hvid Plet. Been og Fødder røde. De unge ere graa og hvidspraglede. Grønlænderne have megen Føde af dens Kjød, Æg og velsmagende Fidt.

§ 12. Alken.

Alkerne have et fladt, tyndt, paa tvers furet og noget ved Roden ophævet Neb, de mangle Bagtaaen, flyve maadelig, gaae endnu ringere, hvorfor man siger om een som raver i Fuldskab, han er saa fuld som en Alk. (Allike er en anden Fuglestægt) Derimod dykke og svømme de desbedre. Der findes mangfoldige af dem ved Island, Grønland, Norge, Sverig og Skotland. De gjøre Reder i Klipperifterne eller og grave sig Huller 2 til 3 Alen under Jorden. De boe mange sammen og lade sig let fange. Kjødet spises og Dunene er næsten lige saa gode som Ederdunn. Paa Færøerne fanges henimod 10000 om Aaret.

Man har af Alkerne:

A. Sopapegøjen, af en Dues Størrelse, sort, en graa Kind, Bryst og Bug hvid. Nebbet rødt og blaastribet.

B. Klubalken med et tykt Hoved og bredere Neb, en hvid Stribe paa Vingerne,

C. Den spidsnebbede Alk, smalt Hoved og Neb, rødagtig paa Brystet.

Desuden har man den seglnebbede, den toppede, den hønsenebbede og een med lange fra Øjnene nedhængende fine gulagtige Fjere.

§ 13. Fidtgjæssene d: Pingviner, have endnu kortere Vinger, end Dykkere og Alker, flyve kunne de slet ikke, da Vingerne mangle Svingefjere; naar de ere paa Land, staae de op og lade Vingerne hænge ned. De indeholde meget Fidt, som kan bruges til Tran. Kisder, især af de unge, er spiseligt. De have et lige, spidst Neb, lang Hals, smal Krop, tykke haarde og glindsende Fjere, ere fra 1 til $1\frac{1}{2}$ Alen lange. Naar man træffer dem paa Land, kunne de let dræbes. Men de svømme og dykke got. I Huler under Jorden have de Reder. De findes i Sydhavet og ved Kysterne af Afrika og Amerika i ubeboede Steder.

De bekiendteste Fidtgjæs ere:

A. Den store d: patagoniske Fidtgaas.

1½ Alen høj, med sort Hoved, hvorfra paa hver Side gaaer en guul Stribe ned paa Halsen, der endes paa Brystet, Ryggen blygraa, Bug og Bryst hvid.

B. Den magellanske, hals saa stor, sortgraa med en hvid Halsstribe.

C. Den lille Pingvin, 1 Alen høj, sort Bug og Bryst ellers hvid med en lysguul Krone paa Hovedet.

Siette Kapitel.

Om de klatrende Fugle.

Disse Fugle have, frem for andre i Træer sig opholdende Fugle, faaet Færdighed til at klatre, da de have 4 Tæer, hvoraf de 2 vende fortil og de 2 bag til, saa at de got kunne gribe om Grenene og holde sig fast. De kunne deles i de tyndnebbede, som leve af Insekter og Orme, og de med tykt og krumt Neb, som for en Deel leve af Korn og Frugter.

De tyndnebbede ere:

§ 1. Spetter, med et langt, lige og spidst Neb, en lang, tynd og i Enden med bagvendte Børster besat Tunge, som de kand række langt uden for Nebbet, naar de ville trække Ormen ud fra Revnen i Barken. De klavre altid i Træerne og hænge paa Barken, for at opsøge de derunder skjulte Orme og Insekter og hertil tiener dem deres stive Hale, som de støtte sig ved; de banke paa Barken med Nebbet, som lyder ligesom Hammerslag. De vigtigste ere:

A. Sortspetten, af en Krages Størrelse, sort med en rød Plet paa Baghovedet. Den æder Insekter og Grantappe, opholder sig i de tykkeste Skove. Er i Norge, men ikke i Danmark.

B. Grønspetten, har gulgrønne Fjer, og Hannen en rød Plet paa Hovedet. Der gives baade store og smaa af dem. Bier og Hvepser æde de og.

C. Rødspetten: den største, nogle af en Kramsfugls Størrelse, andre lidet større, end en Spurv. Den er sort med hvide Pletter. Hannen har en rød Plet paa Hovedet og noget rødt i Halen.

Spetterne findes i alle Verdensdele. De 3 sidste Arter findes her i Landet. Almindelig kaldes de Træpikkere.

§ 2. Vendehalsen, en askegraa, brun- og sortplettet Fugl, med gulagtig Bug, af Lerkens Størrelse, der især i Græsset fanger Insekter. Den skriger Vi-vi-vi og vender Hovedet og Hals hurtig til alle Sider, eller skyder det ud og ind.

§ 3. Jakamaren. En amerikansk Fugl, som lever af Insekter.

§ 4. Gjøgen: Kukken, er en bekjendt Trækfugl, som aarlig i Maj kommer fra Afrika hertil og forlader os i September. Sit bekjendte Kukuk lader den høre saalænge dens Yngletid varer, nemlig til hen i Juli. Den lever af smaa Orme og Insekter, som den møisommelig samler, og maaskee, fordi den med saamegen Umage maae gjøre det, som og, fordi den langsomt og med et 8te Dages Mellemrum lægger sine Æg, udklækker den ej selv sine Unger; men lægger et Æg i Erlens, Græssmuttens og andre Smaafugles Reder. Den bliver ved saaledes at liste et Æg i et eller andet Rede, til den er færdig med at lægge. De smaa Fugle, som den forærer disse Æg, synes at være glade derover, og behandle Ægget, der neppe er saa stort som et Svaleæg, som deres eget, made Ungen og forsyne den med hvad den behøver, og da Gjøgungen voxer stærkt, har man undertiden seet flere Smaafugle at bring-

ge den Føde. Naar Ungen er flyveførdig, seer man gjerne Plejemoderen at flyve med den. At Gjøgen tilsidst skulde være saa utaknemlig, at æde sin Plejemoder og om Vinteren forvandles til en Spurvehøg, er ganske usandt. Gjøgen er askegraa med en grøn og kobberagtig Skjær paa Ryg og Vinger, en sort lang Hale, hvidagtig Bug, meget korte Fødder, der hindre den i at gaae uden at den tillige skal støtte sig paa Nebbet. Nebbet er kort og krummer lidet. Mundvigene ere gule. Nogle Gjøge ere brunrøde og mindre end de graa. Deres Kjød smager ret got.

De to følgende Slags har man og givet Navn af Gjøge, endskjøndt de ere særskildte Arter, og det kjendelig nok deraf, at de selv udruge deres Æg.

§ 5. **Honninggjøg**, fra Afrika, lidet større end en Spurv, lysgraa, hvidt Bryst, og en gul Plet paa hver Skulder, en rød Hale. Den nærer sig af vilde Biers Honning og Æg, som i Afrika ofte findes i de store Skove, men da den ingen Kræfter selv har til at stjæle Honningen, saa opleder den enten et Menneske, eller den blant Dyrene omtalte Honninggrævling og flyver skrigende sagte foran dem til Stedet, hvor Bierne ere. Man giver den da, naar Kagerne ere tagne fra Bierne, noget deraf for sin Umage; dog ej uden lidet; paa det den ej, ved at blive alt for mæt, skal lade være at vise Vej til flere.

§ 6. **Turako**, fra Afrika, af en Skades Størrelse, med grønne blode og silkeagtige Fjere paa Hals og Ryg; Vingens Svingfjere karmosinrøde, de andre violet plettede, Øjnene ere omgivne med en højrød Ring, over og under Øjet gaae to hvide Striber, og paa Hovedet har den en Fjerkrone. Halen er lang, Nebbet er kort, noget hvelvet, men spidst.

Tykt Neb have:

§ 7. Kurukú, saaledes kaldet af sit Skrig. Findes i Sydamerika, har et Neb der krummer sig, men er mere bredt end langt og er paa Siderne takket og som fuldt af Tænder. Den har Paafuglens glimrende Farver og lever af Insekter.

§ 8. Skægfuglen, opholder sig i de varme Lande. Nogle af disse Smaafugle ere grønne paa Ryggen, gule under Bugen, røde paa Hoved og Strube, andre ere brandgule, hvide paa Bugen og have en sort Ring om Halsen. Dens tykke spidse Neb er kløftet til op under Øjnene og forsynede med stive fremadstaaende Haar.

§ 9. Peberfuglen,

findes i Amerika; der ere forskjellige Slags, som have deels Kramfuglens, deels Duens Størrelse; de udmærke sig ved et meget stort, krumt men tyndt Neb, der næsten er lige saa stort, som hele Fuglen. De have alle Slags brogede Farver og æde saavel Peber, som andre Frugter. De ere lette at tæmme og bygge ved Husene.

§ 10. Papegøjen.

Bekjendt for den Evne den har, ved sin tykke afrundede Tunge at kunde lære at udtale nogle faa Ord, skjønt ganske uden Sammenhæng. Den fløjter og leer, og efteraaber Hundenes Gjøen og andre Dyrs Stemme; men skriger ellers gjennemtrængende og ubehageligt. De udmærker sig ved smukke Fjere, et besynderligt kort, stærkt og krummet Overneb, et kortere, rundt, skarpkantet og ubevægeligt Underneb. Hvad de ville æde, tage de i Foden og bringe det til Nebbet. De flyve lidet, men klatre ved Hjelp af Nebbet og gjøre i de varme Lande, hvor de have hjemme, megen Skade paa Træfrugterne og Kornmarkerne. De findes i store Flokke i Skovene i de varme Lande. Mængden af dem er betydelig og man opregner henimod hundrede Arter Papegøjer efter Fjerenes Farve og Kroppens forskjellige Størrelse. Af disse udmærke sig Kakaduerne

ved deres hvide Farve og en besynderlig anderledes farvet Top paa Hovedet. Lorierne have rød Farve og grønne Vinger; Amasonerne ere grønne med rød Strube og Bryst; den røde Aras er skarlagenrød med himmelblaa Hale, blaa og gule Vinger; den blaa Aras, er lysblaa, Bugen brandgul, Hovedet hvidt og fortstribet; Perroketten er lysgrøn, rød paa Nakken og lidet paa Vingerne, sort paa Struben. Den bedste af alle Arter til at lære at snakke, er den graa Papegøje; den er lysgraa med rød Hale.

Syvende Kapitel
om de spurveagtige Fugle.

Denne Klasse indeholder saavel nogle store Fugle, som og Sangfugle og andre smaa og store, der have fire Tæer, hvoraf een sidder bag til og de 3 foran. De fleste af dem ødelægge og fortære en utrolig Deel Insekter aarlig, der ellers ville tilføje vore Have- og Markfrugter en betydelig Skade.

I. Et lige mod Enden indhakket Neb, have:

§ 1. Tornskaderne d: Slagterne, kaldes saa, fordi deres Mod til at dræbe overgaaer deres Størrelse. Man har over 30 Arter af dem, og endskjønt de største ere ikke større end Kramsfuglen og andre kuns saa

store som Lerken; saa overvinde de dog adskillige Smaafugle, og naar de forsvare deres Rede, holde baade Ørne og Høge i Ave. Forresten nære de sig meest af store Insekter. De ere Trækfugle, der komme i April og reise bort i September. Her til Lands findes:

A. Den graa Tornskade, næsten 11 Tommer lang og 15 Tommer bred, er den største af dem. Overkroppen er lys blaagraa, ned over Øjet og Kinden løber en sort Stribe, Slagfjerene ere sorte, de andre Vingefjere hvidpletted, en kileformig sort Hale med hvid Rand. Bugen er hvidagtig. Den bevæger Halen som Skaden op og ned, og stikker gierne sit Rov fast paa Torne for at rive det desbedre fra hinanden. Den dræber Stillitser, Spurve og andre Smaafugle; men lever dog meest af Insekter, Orme, Firbeen, Snoge, Frøer og Staalorme. Naar den seer Rovfugle nærme sig dens Rede, skriger den trui-trui og advarer med det samme Sangfuglene om at tage sig i Agt, hvorfor den kaldes Vægteren (excubitor)

B. Den lille graa Tornskade, 2 Tommer mindre, askegraa, sort paa Hovedet, en sort Stribe tvers over Øjet, Bugen hvid med lidt rødt Skiær, skriger gæk-gæk, og kand efterabe baade Nattergalen, Lerkens og andre Fugles Slag. Oldenborrer, Skarnbasser og slige Insekter fanger den meget behændig.

C. Den rødhovede Tornskade, er kun 8 Tommer lang, Panden sort, en sort Streg over Øjet, en morkerød Plet paa Baghovedet, Ryg og Hals sortbrun, Bugen hvidagtig. Baade denne og nogle andre mindre, kunne efterligne endeel Sangfugles Stemme.

§ 2. Fluesnappere, ere smaa Fugle hvoraf de varme Lande have mange Arter. Den Mængde af

Fluer, som der opholde sig, gjøre de til deres Føde. De udmærke sig ved et bredt, fladt, men dog spidst Neb, der har et lille Indsnit og ved Roden nogle Børster. I Europa kiender man kun: A. Den plettede Fluesnapper, graabrun, plettet Hals og hvid Bug, og B. Den sortryggede, sort Overkrop, hvidt Bryst, en hvid Plet i Panden; nogle have og en hvid Ring om Halsen.

§. 3. Kramsfugle o: Drosler, udgjøre en talrig Slægt, hvoraf man her i Landet ikke har ret mange. De leve eensomt og trække fra eet Sted til et andet efter Føden, der bestaaer af Enebær, Mistelbær, Rønnebær og flere Slags, Ellefro, Regnorme og nogle Insekter. De yngle meest i Rusland og de nordlige Lande. Da de smage got, fanger man aarlig mange Tusende af dem, meest i Hestehaars-Snarer o: Doner, hvori man lokker dem ved paahængte Rønnebær. Endeel af dem fløite got. Deres Mærke er et fladt og noget hvelvet Neb, hvis Spidse bøjer noget ned over Undernebbet. Tungen er takket og som trevlet i Enden, i Munden ere de gule, den mellemste af de 3 forreste Tæer er til det første Led sammenhængende med den første ved en tynd Hud. De almindeligste ere:

A. Den dobbelte Kramsfugl, næsten af en Dues Størrelse, Hoved og Hals hvidplettet, Ryggen rødbrun, Brystet hvidgult og brunplettet.

B. Snarredroslen, den har blaagtige Fjer paa Hovedet; men synger ikke. Lidet mindre end den forrige.

C. Rødbroslen, med brunrøde Vinger, en gul Plet paa hver Side af Halsen og en graahvid Streg om Øjet. Dens Stemme er Sip-Sip.

D. Vinkramsfuglen, graabrun, Brystet hvidt og brunplettet. Denne synger meget flittig Morgen og Aften. Den æder gjerne Vindruer.

E. Ringdroslen d: Præstekraven, noget længere i Kroppen, sort med en hvid bred Krave paa Brystet. Findes og her til Lands.

F. Soelsorten, er en Middelsort i Størrelse, kiendelig deraf, at Hannen overalt er ganske kulsort, med guldgult Neb, Fødder og Kredsen om Øiet ligeså; Hunnen er sortbrun, Brystet rustfarvet og Bugen graaagtig, hun har sortbrunt Neb og Fødder. Denne Art Kramsfugl holdes ofte i Buur for dens Sangs Skyld. Den kan og lære at tale, synge Viser og Salmer o. s. v. Man har dog og havt ganske hvide af denne Art. Fangne fores de med Bær, Orme og Kjød.

G. Rørdroslen, brunrød, paa Brystet hvidgraa, de synge og temmelig godt, bygge i Rørene ved sumpige Steder og leve meest af Vandinsekter. De kunne mesterlig klatre op og ned af Rørene.

H. Den amerikanske Sangdrossel, graabrun, Underdelen hvid med utydelige Pletter. Dens Sang er henrykkende; mange agte den høiere end Nattergalens; den ledsager desuden sine Toner med Gebærder og kan efterligne andre Fugle mesterlig; saa at man i Amerika kalder den Fuglen med de hundrede Tunger.

I. Rosendroslen, Hannen sort med grønt og rødt Skiær paa Hoved, Hals, Vinger og Hale. Ryggen, Brystet og Bugen rosenrød med sorte Pletter. Den har desuden en lang nedhængende brun og violet Top. Denne over-

maade smukke Kramsfugl findes kun sielden i Europa. I det sydlige Rusland og Siberien ere dog mange. Ellers opholde de sig meest i Asien og ødelægge mange Græshopper, som disse Lande ofte plages af.

I Amerika findes Myredrosler, som leve af Myrer, hvoraf der findes en utrolig Mængde; nogle ligne i Stemmen smaa Klokker.

§ 4. Sidensvandsen d: Silkerumpen, hører hiemme i de nordlige Lande. Den er graabrun, har en Top af samme Farve, en sort Strube, en sort Streg over Øjet, en hvid Stribe over Vingen og en gul over Halen, Svingfierene ere sorte og Enden af hver Fjer har en rundagtig ildrød Skive, som en Slags Negl. Den lever fornemmelig af Enebær. I Amerika har man den med mere levende Farver, saasom: den blaa, røde og karmosinrøde.

§ 5. Tanagrer, indbefatter en amerikansk Fuglestægt, skabt som vore Spurve, hvoraf man har henimod 30 Arter. De fleste ere meget brogede og smukt regnede.

II. Et mesten lige, meget sammentrykt Neb uden Indsnit, have:

§ 6. Maisfugle, findes i de varme Lande, hvor de æde Mais (tyrkisk Hvede) Insekter og Frugter. Een af dem kaldes Mino; den er af Solsortens Størrelse, sort med blaa, grønt og rødt Skjær, kjendelig af to bag Øjnene opstaaende Kjødlapper. De synge got og lære at snakke bedre, end Papegøjer. En brun Maisfugl har man, som ødelægger mange Græshopper.

§ 7. Ravne, have et tykt, lige, noget hvelvet og stærkt Næb med stive børsteagtige Haar ved Roden. Til denne Slægt regnes baade Ravne, Krager, Skader o. fl. De kunne, for deres Begjærlighed efter Kiød, fortjene at staae blant Rovfuglene; men adskille sig dog deri fra dem, at de tage til Takke med Aadsler. De fleste af denne Slægt kunne lære at udtale nogle Ord. De gjøre megen Nytte ved at fortære en Mængde Orme og Larver.

Hertil høre:

A. Den sorte Ravn.

over 1 Alen lang, har korte Fødder, findes overalt Europa, Amerika og Afrika, bygger afsides i de høieste Træer, er overalt glindsende sort og naar den er udvoxet, er den endog sort inden i Halsen. Det er en flygvorn Fugl, som baade æder unge Harer, Lam, Kyllinger og andre Fugleunger og drikker Æggene ud; men nærer sig og af Aadsler, som den lugter langt fra, samt af Korn, Fiske, Krebs, Orme, Muus og andre Smaadyr. Den kand blive meget tam og gior da mange naragtige Optøjer; alt hvad der glimrer, som: Penge, Messingsom, Sølvtøj og sligt stieler

den og forvarer, og har saaledes ofte givet Anledning til, at uskyldige Tjenestefolk ere beskyldte for Tyveri, hvor man har havt den tam. Papiir og Bøger river den itu med Nebbet og imens træder paa det med den ene Fod. Den er imidlertid saa klog, at bære Frygt for sin Herre. Naar den vil gjemme noget, dækker den det til med Pinde, Skjæl af Tagsteen eller sligt, eller og slæber det i sit Rede, om den har det i Nærheden. Den kand lære at tale temmelig got, Naar Tungen afrundes i Enden. Man har undertiden fundet ganske hvide Ravne.

B. Biergraavn o: Alpekragen, er mindre, har længere Hals, et meget langt bueformigt rødt Neb og røde Fødder. Den er og sort med grønt Skjær, den bygger paa steile Klipper eller forfaldne Taarne.

C. Blaaraagen, er endnu mindre, sort med violet Glands, en afrundet Hale, sort Neb og Been, skriger: Grab-grab. Den findes sielden i det nordligste Europa; men ellers i de andre Verdensdele. Den kand og lære at tale.

D. Raagen o: Kornkragen, sort med rødt Skjær, lidt mindre, kiendelig af, at den ingen Børster har ved Nebbet; men en rynket hvid Hud. Beskyldes for at æde Korn, som formodentlig er urigtigt, da den kuns leder om Markmuus ved Kiervene og efter Oldenborrens Larver naar der saaes. Den findes hyppig i de mellemste Dele af Europa.

E. Kragen, blaagraa; men sort paa Hoved, Vinger og Hale. Den er nokfom bekiendt Fugl og opholder sig i alle Verdensdele. Den taaler got Kulden og bliver i de nordlige Lande om Vinteren, i hvor streng den endog er. Naar der falder meget Snee, kommer den til Byerne, og søger da i Møddingerne sin Føde. Aadsler, Snegle, Muus, Orme og Fiske ere deres sædvanlige Næring. I Pløjeti-

den opsanke de i Furer oppløjede Oldenborre-Larver. Men de stjele og undertiden Ellinger, Kyllinger, Kirsebær og Pærer. De sidde undertiden paa Ryggen af Svinene, for at fortære deres Luus. De ere meget ynglsomme og udruge gierne 2 Kuld Æg om Sommeren; helst i Elleskove og ved fugtige Steder. Deres Kiød spises paa nogle Steder, især roser man Suppen deraf, som sund. Undertiden træffer man hvide Krager.

F. Allike n: Kaaen, omtrent af en Dues Størrelse med et tykt rundt Hoved, sort med violet og grønt Skjær paa Vingerne og en graa Nakke og Kinder. (Dog gives der nogle mere brogede.) Det er en hurtig og fladrende Fugl, som i store Flokke findes samlede, meest i de nordlige Lande i Europa. De bygge gjerne i Kirketaarne og hule Træer. De nære sig af Maddiker, Orme og Insekter, forfølge Rovfuglene og jage dem bort. De kunne spises. Fangne lære de og at udtale nogle Ord, naar man afrunder Tungen; men de stjele som Ravne. Naar de om Dagen komme flokkevis hjem af Marken, er det gjerne Tegn til ondt Vejr.

G. Skaden, en overalt bekjendt sort og hvidbroget Fugl, med en meget lang Hale, som den, naar den hopper eller sidder, slaaer op og ned. Baade dens Gang og Flugt er hoppende. Den opholder sig over hele Europa i Nordamerika og det nordre Asien, bygger nær ved Husene og opholder sig der hele Aaret om. Dens Sladren og Sqvaldren er bekjendt og da den sielden tier, giver man sladderagtige Mennesker Navn af Skader. Sit Rede bygger den i Træer ved Haverne, det udvendige af Torne, lukker det oventil og gjør Indgang paa een af Siderne. Deres Næring er som Kragens. Men da de bestandig ere ved Husene, stjele de med stor Færdighed Ellinger, Kyllinger, Kir-

sebær, Pærer og sligt. Fugleæg og Unger forsmaae de heller ikke. Da de gjerne lægge 2 Kuld Unger om Aaret og i den Tid Ungerne voxe, bestandig maae skaffe dem noget Føde, saa nedriver man gjerne i Tide deres Reder. Andre haardkoge Skadeæggene og lægge dem igjen i Skaderedet; den arme Skade ruger da gjerne saalænge paa Æggene, til hun udmattes og dør. Man sætter og Snarer for dem ved Indgangen til Redet. Skaderne kunne got spises og Ungerne smage fuldkommen saagot som Kyllinger og ere ligesaa hvide i Kjødet. Det er i alle Dele en klog og agtpaagivende Fugl. Fra Jægerne redder den sig enten med Flugten, eller ved at hoppe i tykke Buske og Træer fra een Green til en anden. De advare gjerne hinanden ved deres Sqvaldren, om nogen Fare er paa Færde. Ikke desmindre gjøre de vist nok, ved at udrydde Insektynglen, i det Hele mere Gavn end Skade. Fangne lære de at udsige nogle Ord; men de stjele og gjemme allehaande glimrende Ting.

H. Skovskaden, er mindre end Huusskaden, den er rødgraa, Gumpen hvid, Vingefjerene tavlede med blaa og sorte Striber. Paa Hovedet har den nogle lange fine Fjere, som den kand reise som en Top. Den bygger i Skovene og lever af Insekter og Skovfrugter, hvoraf Agern er dens kjæreste Spise. Den kan holdes tam i Buur, føres med Kjød og Brød, og lære at snakke bedre end den forrige og gjør forresten mange naragtige Vendinger. Den findes baade i Europa og Asien. I Amerika har man nogle af dette Navn, som ere mere og smugt brogede.

I. Rødbekrigen, noget smallere og længere end Kaaen, brun med hvide Pletter, Vingerne sorte med blaa Striber, Halen hvid. Den lever i tykke Skove og kand

meget got knække Nødder, som er dens kjereste Føde; ellers æder den det samme som Skovskaden. Den er meest i det sydlige Europa; men trækker undertiden til det nordlige. Fangne kunne de og lære at snakke.

§ 8. Ellekragen, er omtrent af Skovskadens Størrelse og Skabning, dog er Hovedet større og bredere, Kroppen lit smallere og længere, bag ved Øjet har den en nøgen Plet med et Par smaa Vorter. Hannen er den smukkeste vilde Fugl man har i Europa; hans Fjere ere lyseblaa med grønt Skjær, Ryggen og Skulderen rødbrun, Vingerne violette, Svingfjerene sorte. Hunnen er brun og askegraa. Den skriger rak-rak, findes sparsomt i Danmark og Norge, oftere i de sydlige Europas Lande og trækker i September bort til Afrika. Den lever af Insekter og Skovfrugter, og om Høsten æder den Korn af Kjærvene (deraf kalde Tydskerne den Mandelkrage, da et Kjærvekorn kaldes Mandel) Fangen kan den ej leve. Den længes formeget efter Friheden. Om Høsten er Kjødet lækkert. I de andre Verdensdele ere flere spraglede Fugle, som regnes til denne Slægt.

§ 9. Næsehornsfuglen.

Næsehornsfuglene ere fra Afrika og Ostindien. De ere sorte med nøgne Kinder, $1\frac{1}{2}$ Alen lange, hvoraf Halen udgiør en halv Alen og Nebbet en halv; ovenpaa det noget krummede, store, men tynde Neb, ligger et opbøjet 8 Tommer langt Horn eller Neb. De leve af Frugter og Aadsler. Man kjender 3 Slags af dem.

§ 10. Paradiisfuglen.

Denne Fugl, der kun findes i de østlige Dele af Indien og paa Speceri-Øerne deromkring, er ikke saa stor i Kroppen, som en Kramsfugl, skiønt den, sine lange Fjere iregnede, er over ½ Alen lang. Den er kjendelig af de lange Fjere der sidde paa Siderne under Vingen og naae langt neden for Halen, der i sig selv er kort, samt af 2 enkelte Fjere, der endnu ere ½ Alen længere end alle de øvrige, og som kun have lit Skiæg paa den yderste Ende, men forresten et nøgent Skaft. Paa Hoved og Hals ere Fjerene saa korte og fine som Fløjel og de andre ere bløde som Silke. Den har ligesaa prægtige Farver som Paafuglen. Saaledes er Struben sort med guldgrøn Glands, Hovedet glimrer som Guld, Kroppen er rødagtig brun med Metalglands, Fødderne ere i sig selv smaa; men da ingen Europæer tillades at komme paa de Øer, hvor de egent-

lig opholde sig; saa troede man forhen, at den slet ingen Fødder havde, men svævede bestandig i Luften; thi Indianerne huggede Laar og Been af dem, naar de fangte dem, og tørrede dem, for desbedre at indpakke og forsende dem. De leve, siger man, meest af Specerier. Man har forskjellige Arter af dem.

Følgende have et kegleformigt Neb:

§ 11. **Oriolen**, udmærker sig ved deres besynderlige Reder, som de hænge imellem kløftede Grene paa Træerne og meget net forfærdige af Græsstraa, Sener, Bast og andre Ting; nogle have omtrent Ligning med en Flaske, og ere endog oven om meget net sammede. I Amerika har man 3 Arter, hvoraf een kaldes **Pisangfuglen**, en anden **Trupialen**. I Europa kjender man kun sheraf: **Pirolen**. Den er omtrent af Kramsfuglens Størrelse; den er stærk gul med en sort Plet ved Øjet, i Halen og Vingen sorte Fjer. Hunnen er graagrøn. Det er en Trækfugl, som især er en stor Mester til at stjæle Kirsebær og Figner. I Holsteen findes nogle af dem; højere op i Danmark sees de sjelden. De kaldes i Tydskland: **Guldtrosler**.

§ 12. **Stæren**, er en bekjendt sladrende og munter Fugl, som findes over hele Europa, endog i Island og paa Færøerne, og som om Efteraaret trækker bort i store Flokke til Afrika. De ødelægge aarlig en utrolig Deel Insekter og Orme og angribe meget sjelden Kornet paa Marken. Hertil Lands er Stæren den første af alle Trækfugle, som kommer tilbage til os; og ofte seer man enkelte komme i Februar Maaned, endskjønt Vinteren da ofte

endnu holder længe ved og lader dem mangle den fornødne Næring. Man har udenlands hvide, hvidbrogede og andre Slags Stær (i alt 17 Arter) men de os bekjendte ere:

A. Den almindelige Stær, $8\frac{1}{2}$ Tomme lang med et lige fyleformigt Næb, der i Enden er gulagtigt, Fjerene ere sorte med rød Glands paa Forkroppen og grøn Glands paa Bagkroppen og desuden overalt besat med smaa hvide Prikker. Ungerne ere i det første Aar graabrune men uden Glands og med utydelige Pletter. De bygge helst i Taarne eller hule Træer, men i Kiøbstæderne, eller hvor der paa Landet er Tegltag, da under Tagskjægget ligesom Spurven, og gjerne sidde de tilig om Morgenen paa Mynningen af teglhængte Huse eller paa Randen af Skorstene. Der istemme de en Sladren uden Ophør og efterabe baade Hundens, Hanens, Vibens, Storkens, Kattens og andre Dyrs Stemme, de fløjte og imellem. De flyve gjerne i Flokke og sidde da Morgen og Aften i høje Træer nær Husene eller i høje Siv ved Vandet hvor de til Solen gaaer ned aldrig holde Munden. De flyve næsten som Svalen; men gjøre endeel Allarm; som man meest maae tilskrive, at der ofte i en Flok ere nogle Tusende, saa at den seer ud som en sort Sky. Fangne kunne de og lære at snakke noget, fløjte o. s. v. de gjøre forresten mange naragtige Ting, og passe ligesom paa deres Herres Lune med samme Opmærksomhed, som Hunden. De ere meget for Selskab og ligesom en Afbildning paa Mennesker, der altid skal have nogen at sladre med, for at faae Ende paa Tiden. Har man dem tamme, maae man ofte give dem Vand at bade sig i. Fuglefængerne binde een med Fugleliim besmurt Traad om Benene paa tamme Stær og lade dem flyve; naar een af disse kommer imellem en Flok vilde, hænge mange fast ved Traaden, fordi de fly-

ve saa tet sammen, de falde da ned og man tager dem. Deres Kjød spises. Dets beeske Smag forgaaer endeel, naar man trækker Huden af dem, inden de steges. At Stæren skulde falde i Dvale, er kuns Fabel. De trække til Afrika om Efteraaret.

B. Vandstæren, er mørkegraa med hvidt Bryst; den har ingen Hud imellem de 2 yderste Tær, som den almindelige Stær har, og desuagtet kand den dog baade svømme og dukke under. Den findes i de nordlige Verdensdele, opholder sig endog om Vinteren ved Strømme og rindende Vande, og lever af Vandinsekter og sligt.

§ 13. Kiernebidere, have et ved Roden tykt, stærkt, noget rundt kegleformigt Neb; Undernebbets Kant bøjer ind ad. Tungen er heel og som afstumpet. Til at knække og afskalle haarde Frøhuse gav Skaberen dem disse stærke Neb. Der ere henimod 100 Arter af denne Slægt, hvoraf de mærkeligste og bekjendteste ere:

A. Korsnebbet, en lille Fugl, 7 Tommer lang, med et Neb der i Enden ligger over Kors. Dette underlige Neb, gjør det muligt for den at lukke Grankonglerne op med det halve Neb og med det andet halve pille Frøet ud af de haarde Skaller det sidder i. Den er grønguul paa Fjerene; men Ungerne ere i det første Aar graa og i det andet lysersde med sort Hale og Vinger. Den opholder sig i Europa og andre Verdensdele, hvor der ere Naaletræer (Fyr og Gran) hvis Frø den nærer sig af. Sine Unger udklækker den midt om Vinteren og har gierne Unger først i Februar.

B. Kirsebærfuglen d: Kierneknækkeren, har et Neb, der ved Roden næsten er lige saa tykt som det er langt, om

Nebbet og foran paa Halsen er den sort ellers blleg rødbrun paa Vingen en hvid Plet og nogle sorte Fjer; paa Halen en æggerund hvid Plet. Den opholder sig i Europa og besøger flittig Kirsebærtræerne, især de sure sorte; Kjødet piller den af og kaster paa Jorden; Stenen knækker den og æder kun Kiernen. Den kand endnu knække haardere Steen, saasom Slaaentornens og Hvidtornens. Den æder Kaal- Reddike- Hampe- Roe- og Salatfrø. Med Nebbet, som foruden dets Tykkelse og er hvast som en Fiil, forsvarer den sig tappert. I Flugten skriger den sik-sik og om Foraaret lokker den i de høje Træers Toppe med et skærkt: Its— Siss.

C. Dompapen, er en from og stille Fugl med en temmelig feer Krop og smukke Farver. Hovedet, Vingerne og Halen ere sorte, Ryggen graa, Brystet og Bugen ere smukt røde; men paa Hunnen blandet med graat. Nogle ere større, end andre. De komme til vore nordlige Lande meget tilig om Foraaret, æde alle Slags Frø, Bær og Træknoppe. Fangne lære de let at synge, fløjte, ja endog at tale. Hunnen fløiter ligesaa got som Hannen, og de lykkes bedst, naar man lader Han og Hun være sammen i eet Buur. Man føder dem bedst med Korn- og Roefrø. Man har og hvide, hvidhovede, sorte og brogede Dompaper.

D. Svensken, en lille Skovfugl, som meest er i det sydlige Europa, med gult Bryst og Bug og graagrøn Ryg og Hals, den lever af Frø og Træknoppe. Fangen kand den lære at trække Vand, den synger ikke ubehageligt. Dens Neb er ikke saa tykt som Dompapens. Den findes og i vore Lande.

§. 14. Spurve, have et kort Neb, dannet som en Kegle. De leve for det meste af Korn og Insek-

ter og forlade ikke deres sædvanlige Opholdssteder. Denne Slægt indbefatter følgende Smaafugle:

A. Graaspurven, er en nokſom bekjendt Fugl med brunſpraglet Ryg, graat Bryſt, en hvid Stribe paa Vingerne. Hannen har et ſort Baand under Struben. Det er en Snyltegjeſt, der ſøger til Menneſkenes Boliger ligeſom Rotter og Muus og forlader dem ikke hverken Vinter eller Sommer. I Fæhuſe, Stalde og meeſt under Tagſkjægget, bygger den ſit Rede og lægger aarlig 2 til 3 Kald Unger. Deres Næring er Frø baade af Mark- og Havefrugter, alle Slags Korn og desuden en ſtor Deel Inſekter og deres Yngel. Deres Næsvished er bekiendt, deres Deilhed mageløs, da de vel 20 Gange i Træk parre ſig. For deres Tyverier paa alle Slags Korn, Kirſebær og Sukkerærter, ere de overalt forfulgte; men deres fuldkomne Udryddelſe er ikke mulig og viſt nok heller ikke nyttig; da de ved at fortære en utrolig Deel Inſekter, Kaalorme og ſligt aarlig ſtille os ved Gjeſter, der ville ødelægge endnu mere. Man ſøger ved opſtillede Skrækkebilleder ofte at forjage dem fra Agre og Haver; men det hjelper kuns de førſte Dage. Dog ſkal de have ſtørſt Frygt for udſtoppede Rovfugle og Katte (ſom ere deres værſte Fjender) Man kan om Vinteren, ved at ſtrøe Korn for dem, bedſt ſkyde dem; om Sommeren tage de ſig got i Agt for Geværet. De kand og fanges i ſtore Kurve med ſpids tilløbende Indgange ſom Fiſkeruſer, hvoraf de ej kunne finde ud. Man lokker dem med Korn, Oſt, o. ſ. v. I Stalde og Fæhuſe fanges de om Vinteraftener ved en ſtor Lygte. Man forſtyrrer dem i deres Søvn med lange Stokke og naar de da ſee Lyſet nede i Huſet, blinder det dem, de flyve lige paa Lygten og man griber dem da med Hænderne. Stegte ſmage de meget got.

Man finder undertiden ogsaa brogede, hvide og sorte Spurve; men forresten har Graaspurven hjemme i alle Verdensdele.

B. Skovspurven o: Markspurven, er noget mindre, har to hvide Striber paa Vingen og en hvid Streg om Nakken og hvidere Bryst. De bygge i hule Træer og søge ej Husene uden i strenge Vintre.

C. Bogfinken, lidtlængere i Kroppen end Graaspurven. Hovedet blaagraa, Ryggen brun og mod Halen graa med grønt Skjær, Struben og Brystet rødgraa, Bugen meest hvid. Vinger og Hale sorte med hvid Kant, to hvide Striber paa Vingerne. Hunnens Bryst er smudshvidt med rødt Skiær. Den findes over hele Europa og bygger et ganske rundt Rede, som den hænger imellem klostede Grene og giver Reden samme Farve som Grenene har. Den synger behagelig og fanges derfor ofte. Dog er dens Sang meget forskiellig. I tildækkede Bure synger den bedst. Hampefrø taale de ikke.

D. Quækkeren o: den ægte Bogfinke, opholder sig i de nordlige Lande i Skovene, synger ikke, er noget større og mere broget end Bogfinken og flokkes ofte om Vinteren og søger de sydlige Lande. Dens Hoved er sort med gulrøde Kanter om Fjerene.

E. Irisken, er en lille rustbrun Sangfugl med graat Hoved og hvidagtig Bug; naar den er udvoxet, har Hannen en blodrød Plet oven i Hovedet og noget rødt for paa Brystet. De Fangne miste denne røde Farve paa Hoved og Bryst. Hunnens Ryg er graa med brune og

hvidgule Pletter, Bugen hvidrød med brune Pletter. Da den gjerne bygger i Tornbuske, kaldes den og Torniriſk. De ere lærvillige og synge godt. Hampefrø allene er usundt for dem. Ungerne kan man opfede med knuset Roefrø, gjort til Grød med Vand. Salt ere de Gamle meget for. Iriſkerne findes over hele Europa og i Nordamerika. Den ovenmeldte kaldes og af nogle Sidſerønnike og man har endnu flere Arter af dem. De rejſe bort naar Sneen kommer; men komme ſtrax igjen, naar den er borte.

F. Snefinken, findes paa Alperne. Undertiden er den ſnehvid, almindelig er Hoved og Hals mørkegraa, Ryggen brunflammet, Hale og Vinger ſorte og hvide.

G. Stillitſer, er een af vore ſmukkeſte Fugle. Den ſynger vel ikke ſaa godt ſom Iriſken; men kan godt lære adſkillige Smaakonſter. Derimod ere dens Farver levende og ſkjønne. Hovedet har en ſort Kalot, rundt om Nebbet er den højrød, Ryggen er brun, Halen og Vingerne ſorte med hvide Pletter og en højgul Plet paa Vingen. Bryſt og Bug hvide. Den har hjemme i Europa og findes baade i Norge og Finmarken, æder gjerne Tidſel- og Ellefrø og dræber mange Inſekter. Om Vinteren trække de ikke bort; men ſlokkes.

H. Sisgenen, er paa Overkroppen ſkidengrøn med ſortgule Striber og Pletter, paa Bryſt og Bug lysgul, i Hovedet og paa Struben ſort. Det er den mindſte af Spurveſlægten; den findes i Europa endog i de nordlige Lande, opholder ſig iſær i Furreſkovene; men æder og Ellefrø, Tidſelfrø og om Foraaret Spirer af Humleplanter. Efter dens Størrelſe æder og drikker den me-

get. Fangen lærer den at synge nogenledes og gjøre Smaakonster.

I. Kanariefuglen, er bragt til Europa fra de kanariske Øer i det 16de Aarhundrede. Der findes de i Mængde og bygge ved smaa Bække og nære sig for det meste af Kanariegræssets Frø, og ere ligesaa slemme efter Sukkerøret, som Spurvene efter vore Kornagre. Nu findes de overalt i Europa, og holdes i Buur for deres Sangs Skyld. Den Omhu man har anvendt paa deres Tillæg, har gjort dem til kjelne og lærvillige Skabninger; saaledes lære de baade at fløjte hele Stykker, som og andre Konster hvortil udfordres mere Eftertanke; man har saaledes seet Kanariefugle, der kunde trække et forlangt Kort, finde en Kolør, som passede med den een eller anden i Selskabet havde paa. Deres Farve er afvexlende, snart lysguul, snart guul med grønagtige Vinger og Hale, snart toppede, snart sortegraa paa Overkroppen og grønagtige paa Underkroppen og disse sidste holder man for de bedste. At man lader dem parre sig d: hække med Irisker, Stillitser, Sisgener og andre Smaafugle, har givet Arten mangfoldige Forandringer. Jo mere Frihed de have, jo bedre hække de. Nogle have derfor givet dem i Yngletiden et eget Kammer med Staaltraadsgitter for, og ved indplantede Træer forhøjet deres Glæde. I Tyrol og andre Steder i Tydskland er deres Tillæg bleven en Handelsartikel, og Tyrolerne ombære dem nogle hundrede Mile i Bure paa Ryggen, 3 til 400 af Gangen og afsætte dem til England, Rusland og især til Tyrkiet. Reent Vand saavel til at drikke, som til at bade sig i, er Kanariefuglene ganske nødvendigt. Om Som-

meren maae de nogle Gange daglig have friſk Vand. At lægge noget Staal og lit Lakristræ deri, er dem tjenligt; andre give dem en Stilk Safran. For meget Hampefrø og Sukker gjør dem syge. Deres Buur maae flittig renſes og ſtrøes med Sand, at ej Utøj ſkal plage dem.

§ 15. Verlinger, udmærke ſig ved et kegleformigt, paa Underdelens Sider indbøjet Neb og iſær ved en beenagtig Knude i Ganen, der hjelper dem til at klemme Skallerne itu af deres Føde. Af de mange Arter, anmærkes her:

A. Enkefuglen o: Paradiisverlingen, findes i Afrika og Aſien; den ſynger behageligt, dens Hovedfarve paa Overkroppen er ſort, Bryſtet forſkjelligt farvet efter Arterne. Den udmærker ſig ved 4 over Halen udſpringende Fjere, hvoraf de underſte ere meget længere end Fuglen; diſſe Fjere krumme ned ad, og tabes hvert Efteraar, dens hele Farve forandrer ſig da betydelig og først om Foraaret faaer den Kolsren og de lange Fjere igjen. Af diſſe ganſke beſynderlige Smaafugle, kiender man 8 Arter.

B. Sneeſpurven o: Sneekokken, findes i de allernordligſte Lande af Europa og Amerika. I Rusland er den almindelig; til Dannmark og Tydſkland kommer den i ſtrenge Vintre i Flokkevis, og i Grønland og de mod Nordpolen liggende ubeboede Lande lægger den om Sommeren ſine Unger ud. Den er hvid med nogle foranderlige ſorte Pletter eller og ganſke hvid. Fra Nordamerika og Grønland, trække de til Europa i November og ſees da i ſtore Flokke paa Færøerne i Norge o. ſ. v. Ud paa Vinteren ere de meget fede og fanges da gjerne.

C. Gulspurven, har citrongul Hoved, Bug og Strube graagul Ryg og paa Brystet en Blanding af grønt, gult og brunt. Halefjerene sorte med hvide Pletter. Hunnen er mere graa. I Europa og det nordlige Asien findes de. Om Sommeren komme de sielden til Husene; de yngle paa Engene eller i lave Buske og have ofte deres Rede paa Jorden eller imellem Steen. De flyve meget hurtig, findes om Esteraaret paa vore Havrestubbe; om Vinteren flyve de i Flokke med Spurvene og søge til Husene om Føden. Om Sommeren æde de Larver og Insekter.

D. Hirsfuglen d: Kornlerken, større end Gulspurven, rødgraa med smaa sorte Pletter, Bugen mere lys. Den synger ikke; men skriger: tirtir-tirits. Bygger Rede i Engene eller Agerrene, søger om Vinteren Selskab med Gulspurvene og giver en lekker Steg.

E. Hortulanen, er almindelig olivengrøn paa Hals og Hoved, brunplettet paa Ryggen, rødgraa paa Brystet, en hvid Stribe paa Hale og Vinger; men man finder og andre Farver. Den findes paa adskillige Steder i Europa om Sommeren, saasom i Rusland og Siberien, i Sverig, paa Bornholm, men meest i Frankrig og Over-Italien. De agtes for en besynderlig Lekkerhed og fedes i mørke Kamre, der oplyses ved Skinnet af en Lampe, med Havre og Hirse. Dog ere de fleste af dem paa Øen Cypern. De ere der ordentlige Handelsvahre. Man har ofte der i et Aar fanget 160 Tusende og solgt dem i Tønderviis, 400 i hver Tønde. For at konservere dem, skjærer man Hoved og Fødder af dem, tager Indvoldene ud, giver dem et Opkog i Vand og nedlægger dem i Tønderne med Specerier og Eddike. De holdes og i Bure som Sangfugle og synge utrættelig.

IV. Et tyndt og spidst Neb have:

§ 16. **Meiserne**, have et kort, stærkt og spidst Neb med Børster ved Roden, en afstumpet Tunge, der er som deelt i 4 Trævler, stærke Fødder med spidse Klør, en lang og lige Hale. De ere meget vevre og klatre og hænge sig i Træerne for at finde Insekter og deres Æg. De ere at ansee som Røvere blant Smaafuglene. De slæbe afsted med hvad de kunne faae fat paa og hakke det i Stykker, og nogle af dem ere ikke bange for at anfalde andre Smaafugle og hakke dem Hjernen ud af Hovedet, der en Delikatesse for dem. De ere de meest ynglsomme blandt Smaafuglene; thi de lægge fra 10 til 20 Æg. Man har en 32 Arter Meisser, hvoraf de almindeligste i Europa ere:

A. **Musviten**, sort Hoved og Strube, hvide Kinder, graagrøn Ryg, blaasort Hale og Vinger, gulagtig Bug. Den er noget større end en Spurv og er den forvovneste af Meisserne. Den besøger endog Spisekamre og Kjeldere og stjeler Kjød og Tælle. Bierne ere heller ikke sikre for dem. Da de blive her om Vinteren, maae de ofte med megen Umage pikke Hul paa Nødder og andre Skalfrugter for at faae Kjernen.

B. **Blaameisen**, er kun 4½ Tomme lang, Issen er himmelblaa, den omgives af en hvid Streg, Kinden og Panden hvid, Struben sort, Halsen mørkblaa, Ryggen gulgrøn, Vingerne lyseblaa med sorte Slagfiere, Halen kloftet og lysblaa med hvid Kant. Bugen er gul. Den ødelægger her om Efteraar og Vinter flittig Insektæggene.

C. **Graameisen**, sort Hoved, hvide Kinder, askegraa Ryg, Vinger og Hale, Bugen noget lysere. Findes ved sumpige Steder, dog hvor der ere Træer.

D. Den langhalede Meise, er kun $2\frac{1}{2}$ Tomme lang, derimod er Halen næsten 4 Tommer. Overkroppen sort med blegrøde Fjere imellem, Brystet hvidt, Bugen blegrød. De yderste Halefiere ere hvidpletted. I Danmark sees den sielden. I Rusland, Siberien og i andre biergfulde Landes Skove findes de fleste.

E. Pendulinen, $4\frac{1}{2}$ Tomme lang, sort Pande, en sort Streg under Øjet, askegraa med brun Hale og Vinger. Den findes i Italien og det sydlige Europa, samt i Ungarn, Bøhmen o. s. v. Den er og i Siberien. Dens Rede er et sandt Mesterstykke; det seer ud som en Flaske, er vævet sammen af Pileuld, Græsrødder, Haar og stigt, og hænger yderst paa en tynd Green ved en Traad af Hamp, Bast eller stigt, saa intet Dyr kan forstyrre den svævende Bolig.

F. Topmeisen, med en sort og hvid Fjerdusk paa Hovedet og en sort Ring om Halsen.

G. Skiægmeisen, har en trekantet sort Plet paa hver Side af Hovedet, hvorfra der hængelange tynde sorte Fjere ned paa Halsen, der see ud som Knebelsbarter. Den findes ikke her til Lands.

§ 17. Manakiner, ere smaa amerikanske Fugle, der ligne meget Meiserne; men have dog den forreste og mellemste Taa ganske forenede ved en Hud, der adskiller dem fra de spurveagtige Fugle. Deres Hale er somme firkantet. Blant denne Slægt er især kjendelig:

A. Den stortoppede Manakin, er støjelsort paa Kroppen, Ryggen undtagen, der er lysblaa og Hovedet, der har en smuk rød Top. Den er neppe saa stor som en Spurv.

Andre Manakiner ere pomerantsgule paa Hovedet, rosenrøde paa Ryg og Hals, sorte paa Bug, Vinger og Hale.

B. Bierghanen o: Klippehanen, har man og givet Plads blant Manakinerne, skiøndt den kun for Tærnes Skyld har den. Det er en vild og flygtig Fugl, som skjuler sig i Huler og Klipperifter endog om Dagen. Den er omtrent af Duens Størrelse, har en morkgul og purpurfarvet Top, Kroppen er safrangul med noget brunt og hvidt paa Vingerne.

§ 18. Lerken, udmærker sig ved længere Reb end de andre Smaafugle og nogle ved en meget lang og lige Negl paa Bagtaaen, som hindrer dem fra at sidde paa Grene, da de ej kunde holde sig fast med den. De ere bekjendte af deres behagelige Sang, som de tilig om Foraaret istemme, da de ofte komme her først i Februar. Fra vore nordlige Lande trække de bort om Efteraaret til de varmere Lande, nogle, formodentlig af det sidste Kuld, blive dog tilbage. I Tydskland, især ved Leipzig, fanges de paa deres Træk om Høsten i Garn i stor Mængde og sælges i Tusendtal, da de smage fortreffelig. Man holder Hannerne ofte i Buur for Sangens Skyld. De kunne og blive meget kjelne. I Frihedsstanden synge de almindelig fra Klokken 2 om Sommernætterne; nogle paastaae de gjentage det hver Time paa Dagen. De nære sig af Insekter, Myreæg, Frøsorter, Korn og græsagtige Planter, bygge deres Rede paa Jorden uden Konst, lægge gjerne 2 Gange Unger ud om Aaret og findes i de fleste Verdensdele. Man har adskillige Slags Lerker, saasom:

A. Sanglerken, vor bekjendte Marksanger, der ved at stige i Runddeel op i Luften lader os høre sine

hvirvlende Toner, er gulgraa med brune Pletter. Hannen kjendes ved en længere Regl paa Bagtaaen end Hunnen, ved en lille Top, som han kan rejse og lade falde, og ved en hvidgraa Streg over Øjet, der løber, skjønt meget fiin, ned om Kinden. Den sidder aldrig i Træer. Naar Ungerne have faaet Fjere, forlade de Reden, og opholde sig et Stykke fra hinanden. Ved at svinge sig syngende over dem, lokke Forældrene dem til sig for at made dem. Madingen bestaaer i Insekter. 10 til 12 Aar, nogle paastaae 20 Aar, kunne de leve i Buur; men de blive gjerne tilsidst sorte paa Kroppen og graa i Hovedet af Alderdom. At give de fangne Lerker ofte en lille frisk Grøntorv og brav Sand i Buret, er nødvendigt.

B. Englerken er noget mindre end Sanglerken, opholder sig paa Engene; men kommer først i Maj hertil, er brun og graagrøn paa Ryggen og gulagtig paa Brystet.

C. Marklerken, opholder sig meest paa Hederne og bør vist nok henføres under Sanglerkerne.

D. Toplerken, er noget større end de forrige, har længere Hals og Reb end de og udmærker sig ved en lige opstaaende Top, som den ej ganske kand lægge ned, som Sanglerken. Dens Hale er noget kortere end de andres. Dens Farve er graabrun med hvidgraat paa Bryst og Bug. Dens Sang er nok saa behagelig som den førstes.

E. Trælerken finder man, imod de andre Lerkers Natur, at sidde paa Træer. Den har en hvidagtig Kreds om Øjet, Hovedet lysbrunt med mørke Striber, har en Slags Top, er rødbrun, især paa Gumpen.

Man har endnu mange andre Navne til Lerkerne, saasom: Sumplerker, Pibelerker ꝛc. Man har og undertiden seet hvide Lerker.

§ 19. **Vipstierterne** indbefatte en heel Deel Smaafugle, med et spidst syleformigt Neb, som leve af Insekter, deres Æg og Orme, og forlade os for det meste om Vinteren. De fleste vippe med Halen og gives derfor Navnet Vipstjerter. Af de 176 Arter man henfører under denne Slægt, ere de her til Lands meest bekiendte:

A. **Nattergalen**, er lidet over 6 Tommer lang, har store fremstaaende brune Øine, et lidet og langagtigt Hoved, Nebbet er ved Roden lysbrunt og indvendig gult, Laar og Been ere ikke korte efter Kroppens Længde, paa Ryggen er den graa og rustbrun, Struben og Bugen ere hvide, Brystet lysgraat, Gumpen brunrød. Hunnen har samme Farver. Nattergalen opholder sig i alle Verdensdele, dog ikke i de meget nordlige Lande (saaledes har baade Danmark, Sverig og Rusland dem ikke i de nordlige Dele) og i Afrika meest ved Nilen. Den vælger sig til Bopæl tætte skyggefulde Skove og Haver, hvor der er rindende Vand i Nærheden, og anlægger sit Rede i lave Hekke og Buske saaledes, at det kuns om Morgenen kan beskinnes af Solen. Det er en Trækfugl, som i Maj, naar Hvidtornens Knoppe skyde ud, kommer til Europa og rejser bort igjen i August, man veed ej tilvisse hvor de overvintre; men troer de da ere i Asien. Hannen kommer 14 Dage før Hunnen. Saasnart de ere komne, begynde de at synge eller slaae som man kalder det; dette skeer især om Natten, ved Solens Opgang og siden nogle Gange paa Dagen. Denne fortryllende, stærke og regelmessige Sang, der ofte har noget sørgende hos sig, varer ikke længe. Den slaaer stærkest naar den nylig er kommen; i den Tid Ungerne ere spæde tier den i nogen Tid og begynder siden igjen at slaae; men holder op sidst i Juni. Da den ikke er

saa bange som andre Fugle; saa nærmer den sig ofte Mennesker og fornøjer dem med sin Stemme, der overgaaer alle andre Fugles. At man ofte, hvor der er Allarm, hører dem fordoble deres Slag, er vel ikke som nogle paastaae, fordi de ere Elskere af Støj; men den naturlige Tilbøjelighed de have, til at ville høres frem for alt andet. Naar flere ere i Nærheden af hverandre, synge de ikke paa eengang; men naar den eene holder op, begynder den anden, og kappes da om at overgaae hverandre. Af Insekter og Ormeleve de; Edderkopper ere de meget lystne efter, men hvad de æde, dræbe de, før de fortære det. Man kan have dem i Buur og føde dem med Meelorme, Edderkopper og Hyldebær; men især med ganske frisk smaahakked Oxehjerte, blandet med reven Hvedebrød. Man giver dem og Kjødet af andre Fugle; men det maae være ganske frisk, ellers døe de. De drikke kun lidet, og man siger de vilde slet ikke drikke. De kunne blive over 10 Aar. Buret maae være halv tildækket med grønt og Pindene tykke, at ej Klørene skulle blive forlange. Naar deres Fødder blive smme af Podagra, smøres de i Smør og Fidkirtlernes Hævelse og Forstoppelse hielpes ved at smøre Gumpen i hvid Bomolie.

Nogle Nattergale ere hvide eller hvidgraa, andre brogede, mørkbrune og sorte. De Fangne faae meest disse Afarver. Man har og en større Nattergal, der ikke er brunrød paa Halen og er ½ Tomme længer. Den findes ikke her til Lands, synger mere afbrudt og meest om Natten.

B. Græssmutten, askegraa, Underlivet hvidagtigt; den smutter omkring i Smaabuske, og sidder ofte i Toppen af et Træ og smaasynger til sildig om Aftenen; dens Sang er sagte. I dens Rede lægger Gjøgen gierne sine Æg. En anden Art Græssmutte er rødbrun paa Over-

kroppen, hvid paa Bugen med noget rødgraat paa Siden af Brystet; den synger og ret got; men sagte.

C. Haveskaden o: Nattergalens Horeunge, har ligesom en sort Hætte paa Hoved og Hals, er paa Ryggen askegraa med lit grønt Skjær, Bugen hvidagtig, Vinge- og Halefjerene mørkbrune med hvide Kanter. Hunnerne ere større, end Hannerne. Mens de ere unge, er Hætten brun. Det er en munter Fugl, som smutter hurtig og bevæger bestandig Bagkroppen. Den har skjønne og rene Toner, og synger ofte ud paa Aftenen. Den udklækker og undertiden Gjøgeæg. Den forlader os i Septbr.

D. Graairisken, brungul og brunplettet. Brystet blaagraat. Bugen hvidagtig.

E. Spidslerken, opholder sig meest i det sydlige Europa, den æder Figen og Vindruer, ogsaa nogle Fluer; den er brun med en hvid Plet paa Vingen. Underlivet graagult med lidt rødt paa Brystet. Den ansees for en stor Delikatesse, nedsyltes med Eddike og Kryderi og forsendes i Krukker.

F. Fuglekongen, er den mindste europæiske Fugl, kun 3 Tommer lang, og i Kroppen, naar Fjerene ere borte, ej større end en Valnød; paa Issen har den en safrangul Plet, omgivet med en sort Kant, som den kand reise som en Top, en sort Stribe fra Mundkrogen til Øjet, noget hvidt over og under Øjet, Kinderne graa. Overkroppen grønguul, Hale og Vinger sortgraa, Brystet gullagtigt. Det er en vever Fugl, som findes i alle Verdensdele og meget geskjeftig opleder Insektæg paa Bladene af Træerne. Sit Rede hænger den yderst i Grenene, og væver det sammen af Mos og Spindelvæv. Nogle bygge i Fyrrebuske nær ved Jorden.

G. Skrædderfuglen, er fra Indien, ikke meget større end Fuglekongen. Den bygger sit Rede under et Blad, der hænger yderst paa en Green og syer med sit Neb og en Traad af Bomuld, eller sligt, et tørt Blad under det grønne, og i dette Hul, som den udforer med Bomuld, lægger den sine Æg.

H. Gierdesmutten o: Tommeliden, er noget lidet større end Fuglekongen, nemlig $3\frac{1}{2}$ Tomme lang, den er rødbrun med mørkere Striber, Underkroppen gulhvid, den flyver ikke høit; men kun fra een Busk og eet Gierde til et andet. Naar den løber, ligner den næsten Musen i Hurtighed, bærer sin korte Hale opreist og lader Vingerne hænge noget. Den bliver i vore kolde Lande om Vinteren og søger da til Huse og Haver, og gjennemleder Hække, Gjerder, Brændestabler og andre Smaakroge, for at finde Føden, som bestaaer af Insekter og deres Æg. Dens Stemme er meget stærkere, end man skulle vente af saa liden en Fugl. Den synger endog om Vinteren; men i Parringstiden ret behageligt. Redet gjøre de af Mos, i Form af et Æg, og anbringe det gjerne i lave Hekker eller sligt nær Jorden. I Buur synge de flittig og fores med Insekter og Valmuefrø. Den kaldes og Reldekongen og Tomas i Gjerdet. I Amerika findes der dobbelt saa store Gierdesmutter, som vore.

I. Den blaa Havrefugl, 7 Tommer lang, Hovedet og Halsen sort, Ryggen askegraa, Bryst og Bug hvide. Halen sort med hvide Striber, Vingerne noget brune. Dens Been ere temmelig høje; Halen vipper bestandig op og ned. De opholde sig meest ved Bække og andre Vandbredde med haard Bund, hvor de løbe hurtig om efter Insekter, som de ofte forfølge ud i Vandet. De trække bort

om Efteraaret fra vore nordlige Lande og komme gjerne igien i Marts. Man kalder dem Havrefugle, fordi det ved den Tid de komme, er Tid at saae Havre. Af Bevægelsen med Halen kaldes den og Vipstiert.

K. Den gule Havrefugl o: Gaulspink, lidet mindre, graat Hoved, Ryggen gulgrøn, Bugen gul, Vinger og Hale sort med gul Kant. Den søger gjerne Faareflokkes Græsgange, den har Rede ved Bække og Møller. De trække ikke alle bort om Vinteren.

L. Steenpikkeren o: Steengylpen, noget større end Lerken, Panden hvid, over Øinene en sort Streg, Ryggen graa, Underlivet og Halen hvid. Hunnen er mere brun og har lidet rødguult paa Brystet. Man finder dem saavel i det hede Asien, som det kolde Grønland. De hoppe gjerne paa Stene, Jordklumper og pløiede Furer o. s. v. giøre Reder under Græstørv og i Huller i Jorden: man fanger dem om Høsten i Snarer opstillede under Græstørv. I England fanges mange af dem, og der ansees de for en lekker Spise. Insekter og Orme ere deres fornemste Føde.

Følgende Vipstierter have megen Lighed med hverandre, de opholde sig gjerne i tyk Underskov og i Haver om Høsten, ere kivagtige og dræbe ofte andre Smaafugle; men ere derhos meget nysgjerrige, hvorover man let kand fange dem. Fangne blive de meget kjelne. Om Sommeren leve de meest af Insekter, om Vinteren af Bær, især Hyldebær: Ofte maae de udklække Giøgens Æg.

M. Rødkielken o: den rødbrystede Vipstiert, Panden, Struben og Brystet rødt, Ryggen brun, Bugen hvid. Mange holde den til Fornøielse tam i Stuerne; thi i Buur vil den ej gjerne være. Den viser sig meget fornøiet, naar man daglig vil sætte et Fad Vand til den, hvori den kand bade sig.

N. Blodstierten, sort Strube, Gumpen og Halen rød, undtagen de to midterste Fjere, der ere sortagtige, Overkroppen askegraa, Bryst og Bug rødgul. Den forandrer i Høsten Farve og sælges da undertiden for en Nattergal; men at det ikke er rigtigt, kjender man paa dens sorte Neb og Fødder, som Nattergalen ikke har. Den bygger i Huller i Murene og sidder gjerne paa Skorstene og Tage.

O. Blaabrystet Vipstiert, med et stærkblaat Skjold paa sit røde Bryst, hos de unge har dette Skjold sorte og hvide Pletter. Den findes paa fugtige Steder ved Udkanten af Skovene.

P. Bynkefuglen: brunbrystet Vipstiert, sort, rødbrun paa Brystet, paa Vingen og Siden af Halsen en hvid Plet. Halen hvid. Den opholder sig meest paa Torne.

Et tyndt, kort, fladtrykt, noget i Enden bøjet og dybt kløftet Neb, have:

§ 20. **Svalerne.** Deres Kiendemærke er: et Neb som ovenmeldt, meget lange Vinger, korte brede Fødder, der ere ubeqvemme til at gaae, skarpe Klør og en kløftet Hale. Deres Flugt er besynderlig let, hurtig og snild, enten de flyve lige, eller de vende sig; saa de i Flyvekonsten overgaae andre Fugle. De leve af Fluer og Myg, som de fange i Flugten ved at gabe og lade dem fare derind, og derfor seer man dem altid i Bevægelse. Deres Reder bygge de (paa Digesvalen nær) i vore Huse eller uden paa dem, nogle vælge Kirketvinduer eller høje Bygninger dertil. Reder sammensætte de meget fast af Leer, Dynd og Gjøde, som de i Fødderne og med Nebbet bringe til Stedet. For den Nytte de gjøre os med at fortære saa mange Myg og Fluer, vel og for

den Fortrolighed hvormed de bygge inden i og uden paa Husene og fordi de ej røre Korn eller Frugter, holder man det for Synd at dræbe dem. Kaade Drenge gjøre vel undertiden Undtagelse og i Spanien og Italien spiser man dem endogsaa, skjønt Kjødet er haardt og magert. Svalerne ere Trækfugle, der sildig om Foraaret og det først i Maj eller Juni komme hertil. De drage bort om Efteraaret og som man veed til Afrika — endskjønt man tilforn antog, at de laae i Dvale i sumpige Enge og Moser, da man een og anden Gang fandt dem der; men man forklarer disse sieldne Opdagelser enten saaledes: at det er Digesvaler, som ere komne alt for tilig om Foraaret, naar der endnu har været mere Vinter tilbage, eller og, at det har været Unger af det sidste Kuld, som ej have mægtet at flyve bort med de andre og have mod Vinteren gjemt sig i Siv eller Moser. Svalernes Slægt indbefatter:

A. Huussvalen, over 6 Tommer lang, Panden og Struben rødbrun, Overkroppen sort med blaat Skjær, Halen og sert med hvide Pletter, Underlivet hvidt med noget brunt mellem, Laarene rødgraa. Den bygger gjerne inde i Huse ved Lægter og Sparrer, endog i Bønderhuse, hvor der er stærk Røg.

B. Markſvalen, er 5 Tommer lang, mere korthalset, Halen har ingen hvide Pletter, Underlivet ganske hvidt, Benene beklædte med Fjer til Tæerne. De flyve ej saa got som de første, jage meest efter Bremser og større Fluer og Myg og reise gjerne bort for de andre. De bygge uden paa Husene. Nogle kalde den Mariesvale.

C. Digesvalen: Bakſvalen, er graa paa Overkroppen, hvid paa Underlivet og har en kort Hale. Den findes endog i de kolde nordlige Lande og bygger i Sand-

banker, ikke langt fra Vandet. Mange gjøre Bolig ved Siden af hinanden, bore sig et rundt Hul i Sandbanken og udruge der Ungerne. Denne Art lever allene af Vandmyg og findes ej uden hvor der er Vand i Nærheden.

D. Kirkesvalen o: Muursvalen, er den første og hurtigst flyvende af vore Svaler, men den har de korteste Fødder, hvorfor den, om den falder til Jorden, har ondt ved at komme op igjen, da dens Fødder ej kunne gjøre det sædvanlige Fuglehop for at faae Luften ind under Vingerne. Den har tillige det besynderlige og usædvanlige Mærke: at alle fire Tæerne sidde fremad. Den er sort og kun hvid paa Struben, Vingen krummer sig som en Segl. Den bygger i Taarne, Mure, Klipper og hule Træer; men er ikke saa god en Murmester, som de to første Arter, da den ikke bygger ordentlig; men kun samler Straa og Fjer sammen, hvoraf den gjør Rede. Den kaldes og Steensvalen.

E. Den indiske Svale o: Salangane, er den mindste Svale, kuns 3 Tommer lang, sort paa Overkroppen, hvid under Bugen. Den bygger paa de asiatiske Øer ved Strandbredderne og helst i Klippehuler eller udhulede Banker, hvor man har taget Salpeterjord. Man tager disse Reder ved Hielp af Fakler, Stiger o. s. v. De sorte, som man holder for de gamle, ere ikke synderlig i Priis; men bruges til Liim; men de hvide ere kostbare og spises, især af Kineserne, som en stor Lekkerhed. Pag. 173 er talt om disse Reder. De findes og paa de danske Nikobar-Øer i Indien.

§ 21. Aftenbakken o: Natravnen,

har Svalernes korte Neb og vide Gab, Kramsfuglens Størrelse, Gjøgens Skabning, Uglens lette Flugt, store Øre og brede Vinge; de udmærke sig ved en lang Mellemtaa, der paa den ene Side har tetsiddende Takker, ligesom Tænderne i en Kam. Benene ere befiederede, og paa hver Kant af Overnebbet sidde 6 sorte glindsende og stive Børster. Om Dagen sidder den ganske stille, og jager først i Tusmørket og om Natten i Maanskin efter Natsommerfugle, Skarnbasser, Oldenborrer og andre stærk skjællede Insekter. Den lader sit vide Gab staae aabent mens den flyver. Den flyver meget let og hurtigt og snurrer ofte om og over Hovedet paa Folk om Aftenen. I Europa findes kun den her beskrevne, der er sort med smuk Marmorering af brunt, gult og hvidt. I forrige Tider gav man den Skyld for, at den malkede Gederne om Natten, der kuns en Fabel (den leder kun ved Hjordene efter Insekter) og kaldte den derfor Gedemalker og da den ofte ved sin klagende Lyd J-J-J-arr og Snurren om Ørene paa Folk, forskrækker een og anden, have Overtroiske rit antaget den for et Spøgelse eller Varsel om noget Ondt. I Amerika og de andre Verdensdele har man flere og stør-

ne Natravne. Vor Aftenbakke er en Trækfugl, som ikke før i Maj kommer til Europa.

VI. Et tyndt, langt og stærkt Neb, have:

§ 22. Spetmeisen d: Blaaspetten, af Lerkens Størrelse, paa Overkroppen lavendelblaa, Underlivet er hvidt og rødbrunt. Over Øjet gaaer en sort Streg. Den har meget tilfælles med de foran beskrevne Spetter og Mejser, klavrer som de om paa Træerne, pikke i Træernes Bark efter Insekter og giør sig tilgode med Rødder og Skovfrugter. Den boer i Skovene; men kommer om Vinteren ofte til Husene og findes overalt i Europa. I Norge kaldes den Natvake, fordi den skriger om Natten med. De bygge i hule Træer og tilkline Hullet, hvis det er for stort.

§ 23. Træløberen: Træpikkere, ligne Spetmeisen i Levemaade og Skabning, men deres Neb er krumt heel igjennem. De opsøge vel Insekter under Træernes sprukne Bark; men have ingen Kræfter til at hakke og pikke paa Træerne; men de løbe overmaade gesvindt fra een Side til den anden paa dem. Man har dog givet dem det upassende Navn Træpikkere. Man har:

A. Træløberen d: den almindelige Træpikker. Den findes overalt. Den er graa med rødgule, sorte og hvide Pletter, Underlivet hvidt, Halen graabrun og stiv. De opholde sig i Skove og Haver og løbe som en Muus om paa Stammerne. De skrige Si-Si-Si. Nogle ere ikke større end Gierdesmutter. De bygge i Træer.

B. Muurløberen, findes i det sydlige Europa, og hopper op af Murene for at finde Insekter. I Italien

ere mange. Den er større end den forrige, blaagraa med sort Strube og lyserøde Dakfiere paa Vingerne.

I Asien, Afrika og Amerika findes mange Arter af disse Træsbere med de skjønneste Farver, og da mange sue Safter af Sukkerørenes Marv, kaldes de Sukkerfugle.

§ 24. Kolibriten d: Honningfuglen, indbefatter en talrig Slægt af det mindste Slags Fugle, der især findes i Sydamerika. Man kalder de største Kolibritter og de mindste Fluefugle. De største ere 6 Tommer lange, men de mindste, eller Fluefuglene, ere kuns $1\frac{1}{4}$ Tomme lange. Deres prægtige Farver overgaae al Beskrivelse: de ligne Ædelstenes og de prægtigste Farver af grønt, rødt, gult o. s. v. Deres Neb er saa fint som en Knappenaal, hos de fleste bueformigt, Tungen som en fiin Traad, dog hult som et Rør. Deres Næring er ligesaa fiin, som deres Bygning; thi de leve af Blomsternes Honningsaft, som de udsue med Tungen. Deres Reder ere meget sieldne at træffe: de ere bygte af Bomuld, heftede til Grenene og Fluefuglens er ikke større, end en Valnød. Man bruger Fjerene til Pynt og Fruentimmer bære hele Fuglen balsameret i deres Ørenringe. Man dræber dem med Sand i stæden for Hagel, da et Hagel ville sønderslitte hele Fuglen ad, eller og sprøiter Vand paa dem og da fanger dem, naar de af Forskrækkelse falde ned. Et Slags store Edderkopper dræbe ellers mange af dem. Dog ere disse Smaafugle meget modige til at forsvare sig og vanskelige at træffe, for den Hurtighed hvormed de flyve. De surre omtrent som Bierne, ligge en Tid i Dvale om Aaret og fanges undertiden i store Blomster, naar de trække Honningen af dem.

§ 25. Hærfuglen

opholder sig i Europa om Sommeren, især i tykke Skove, der ligge ved sumpige Egne. I Dannmark og Sverig findes den sielden og længere mod Nord ikke. Den er omtrent ½ Alen lang, har paa Hovedet en smuk dobbelt Fjertop, som sidder i to Rader, og som den, naar den bliver opmærksom, rejser i Vejret. Toppen er bleg brandgul med sorte Pletter i Enden, Halsen rødbrun, Ryggen rødagtig, Vingerne sorte med adskillige brede hvide Tverbaand, Underlivet hvidt. Da den helst opholder sig ved Møddinger og andet Skarn for at samle Insekter, Regnorme og slige; saa har man beskyldt den for at have en utaalelig Skarnlugt og være meget skidenfærdig, der dog ej er saa ganske bevist. Den lugter endeel af Moskus, paastaae andre. Man har havt dem fangne, og ikke mærket denne Stank. Man spiser dem og i Italien og skjærer Hovedet strax af, for at dæmpe Moskuslugten. Fangen bliver den meget kjelen og

gjør løierlige Vendinger og Nik med Hovedet. Den skriger Bub-bub, og bygger sin Rede paa et Lag Mos, ventelig for deri at finde strax nogle Insekter for Ungerne.

Til Hærfuglene regner man en Fuglestægt, som man har givet Navn af Promeroper, endskjøndt de mangle Fjertoppen og have en lang Hale. De udgiøre egentlig en Slægt for sig selv, der vel til Rod kunne regnes til Paradiisfugle eller Bistugerne. Den findes i de varme Lande. Den mærkeligste er:

Den store Hærfugl o: Promerop med krusede Fjere, findes i Ny Guinea, er 2 Alen lang hvoraf Halen udgjør over 1 Alen. Fuglens Hovedfarve er sort, med blaa og violet Skattering, Fjerene saa fine som Fløjel; dens besynderlige Kiendemærke er Dækfjerene paa Vingerne, der staae i Vejret og krumme sig ud ad, og have atter endeel andre Fjer imellem sig, der brede sig ud som en Vifte. Disse Fjere ere blaa og gule med guldgrøn Glands.

De to yderste Tæer ere sammenvoxne indtil Reglene paa følgende:

§ 26. Momoten, findes i Amerika, den er paa Skadens Størrelse, har en meget lang Hale, hvoraf to endnu længere Fjer rage frem, der paa lidet nær ere nøgne af Skaftet. Den er grønagtig oventil, brandgul under Bugen; Issen, en Plet for paa Brystet og Halen er himmelblaa, om Øjet har den en sort Kreds. Det er en frygtsom Fugl, der hopper eenlig om paa Jorden i tykke Skove efter Insekter og skriger Hu-tu:

§ 27. **Bisluggeren**, opholder sig kun i Europas sydligste Lande og kommer kuns som en Sjeldenhed til Tydskland. Til Asien og de varme Lande drager den om Høsten. Den er ½ Alen lang, pyntet med de deiligste Fjere. Panden, Bugen og Halsen ere blaagrønne, Struben guul med en sort Streg, Ryggen er guulbrun med grønt Skjær. Den lever af Bier og Hvepser som den fanger flyvende. Man seer mange i en Flok. Nebbet er langt og krumt. Man har i de varme Lande mange andre Arter Bisluggere med prægtige Farver.

§ 28. **Isfuglen**, er en usædvanlig smuk lille Fugl, ikke større end en Lerke, med et langt, meest, lige og paa Siderne fladt Neb, et temmelig stort Hoved, meget korte Been, Vinger og Hale, der lever fornemmelig baade Vinter og Sommer af Smaafiske, som den kand øine paa Bunden af Vandet og da med en Fart skyder sig ned paa dem fra Strandbredden. Dens Hoved er mørkgrønt med himmelblaa Striber, paa Ryggen er den blaae, grøn og sort blandet, med en bred Stribe af himmelblaat; under Øiet gaaer en gulrød Streg, Struben er hvid, Bryst og Bug rødguul. I Europa, Asien og Afrika findes den. Dog kommer den ikke til de nordligste Lande, og meget sielden træffes den i Danmark. Derimod i Tydskland ofte. De andre Verdensdele have mange andre Arter Isfugle, hvoraf een har Top, en anden kun 3 Tæer og mangler den forreste, en tredie er saa stor som en Krage. Deres Farver ere: blaat, sort og rødt. Ved den ovenbeskrevne Isfugl er det mærkværdigt, at den, en 4 Dage efter den er dræbt, bliver af sig selv saahaard som Træ og kand gjemmes i mange Aar.

§ 29. **Todier**, ere smaa amerikanske Fugle, som ligne Fisfuglene, undtagen, at Nebbet er afstumpet og sladtrykt for oven og neden som Ændernes, og da det ofte er meget langt og Fuglen kuns som en Lerke, saa giver det et besynderligt Udseende. De fleste ere smukt brogede.

Tredie Bog

Om Krybdyrene.

Krybdyrene, kaldes de Dyr som have koldt og rødt Blod og aande igjennem Lungen. Hiertet har kun eet Kammer, hvorfra udgaaer en togrenet Pulsaare, der paa hver Green har en mindre, som forener sig med Lungerne, og derfra gaaer til de nedre Dele af Legemet. Lungerne selv, ere mere aabne end andre Dyrs og anderledes dannede, hvoraf følger: at de kunne standse Aandedrættet, uden at det hindrer Blodets Omløb. Krybdyrenes Blod er dog ikke ganske koldt; men har omtrent Luftens eller Vandets Varme, hvori de leve. Deres Krop er kold at føle paa og enten bedækket med en slimed Hud, eller og med Skiæl, Skiolde og haarde Skaller. De fleste af dem kunne leve baade i Vandet og paa Landet. De formere sig for det meste ved Parring, der hos nogle vaerer adskillige Dage og Uger, andre fremkomme af Æg, omgivne med en Hinde, som Hannen, efterat de ere lagte, befrugter. Æggene bære disse Dyr ingen Omsorg for; de lægge dem snart i Sand, i Vand, i Møddinger og overlade det til Luftens Varme at udklække dem. Nogle beholde Æggene i sig, indtil Ungerne ere færdige til at fødes, og skille sig da ved dem; dog ere Ungerne endnu ved Fødselen indsvøbte i Æghinden, hvorfor man for en Deel regner dem til æglæggende. Alle Krybdyrene voxe meget langsomt og de fleste blive meget gamle. De have og fremfor andre Dyr en besynderlig Kraft til at leve, endskiønt de ere indslutte; deres Lemmer og Indvolde kunne lide meget inden de døe; saaledes har man seet levende Tudser inden i Steen eller Træe, der vist nok havde været indelukte en 80 Aar;

Frøer kunne hoppe omkring, efterat Hjertet er taget af dem; Skildpadder kunne leve nogle Maaneder, efterat deres Hjerne er berøvet dem og Slanger og Firbeen vedblive i endeel Timer at bevæge deres afhugne Lemmer. Synet er Krybdyrenes bedste Sands, deres Øjne ere store og spillende. Tegn til udvortes Øre have de ikke. Som Føde og Lægemidler bruges adskillige Krybdyr. Uagtet deres modbydelige Udseende have dog ikke nær saamange nogen Gift hos sig, som man forhen troede.

Krybdyrene inddeles i

I. De æglæggende og firefoddede Krybdyr, som have korte Been og Fødder og slæbe sig for det meste langsomt og med Bugen til Jorden fremad.

II. Slanger, som ikke have Fødder, men krybe med deres lange Krop hen af Jorden ved at flytte sig frem paa Skjoldene o: Folderne af deres Legeme.

Første Kapitel.

Om de æglæggende firefoddede Krybdyr, somere: Firbeen, Dragen, Skildpadder og Frøer.

1. Firbeenene have et smidigt, ormeagtigt Legeme med lang spids Hale, levende Øjne og fire korte Been, hvorpaa de løbe temmelig hurtig. Deres Legeme er beklædt med Skjæl.

Firbenene ere, naar man undtager Gekkoen, efter de nyere Opdagelser, ikke giftige. De leve af Fluer, Myg,

Snegle o. s. v. og ligge om Vinteren i Dvale. De fleste kunne opholde sig baade i Vandet og paa Landet. Man kalder og alle Firbeen under eet: Øgler. De skifte ofte Hud og man paastaaer, at nogle Vandfirbeen skifte Hud hver 5te Dag om Sommeren og hver 16de Dag om Vinteren. Paa adskillige af dem, især Vandfirbenene, voxer Halen ud igjen, naar den, som ofte skeer, bliver slaaet af.

Hertil høre:

A. Krokodilen fra Nilstrømmen

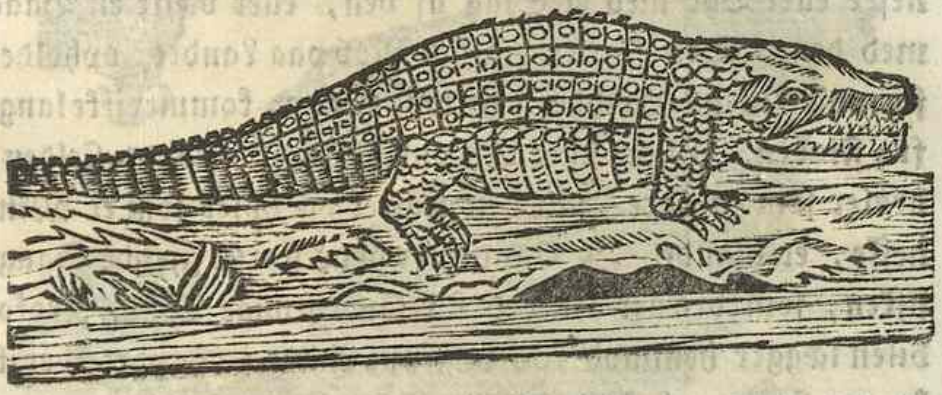

Er Kiæmpen blant Krybdyrene og det frygteligste af dem. Den findes i Afrikas Floder og store Søer, fornemmelig i Nilen. Den kan være 12½ Alen lang, men og mindre. Dens brede Hoved har et stort Gab, hvori sidde i Over- og Nedermunden henimod 100 skarpe ulige dannede Tænder, hvormed den i en Hast knuser sit Rov. Tunge har den ikke. Paa dens lave og stærke Been har den 5 Tæer, som Fingre, paa Forfødderne; men paa Bagbenene kun 4, forsynede med Svømmehud. Dens Ryg og Hale er bedækket med en tykskallet sortgraa i Ruder afdeelt Beklædning, som er saa glat og tyk, at ingen Kugle træn-

ger derigiennem; Bugen er derimod gulhvid og blød; der, som og over Øinene, er det man maae bibringe den sit Barnesaar. Den løber got og skyder sig som en Pil lige hen paa sit Rov, den eneste Maade at undgaae dette græsselige Dyr paa, er at springe til Siden eller bag den; thi dens Halshvirvler ere stive og kand ei bøje Hovedet til Siden. Den lever af Fiske og adskillige Landdyr, som den anfalder ved Strandbredden. Et eenligt Menneske er slet ikke sikker paa sit Liv, om Krokodilen faaer ham fat; men ere der flere, anfalder den dem ikke. Halen er dobbelt saa lang som hele Kroppen og har to Rader takkede Skaller; den har i sin Hale en stor Styrke og kand let dræbe et Menneske eller Dyr med et Slag af den, eller vælte en Baad med den. Den fortærer alt sit Rov paa Landet, opholder sig paa Nilens Bredder i de høje Siv og kommer ikke langt fra Floden. Man siger den om Natten, skiøndt sielden, brøler som en Oxe. At den græder og hyler som et Menneske, er usandt. I Vandet er dens største Fiende Saugfisken, som dræber den ved sin saugformige Tand. Krokodilen lægger henimod 100 Æg om Aaret i Sandet, der ikke ere større end Andeæg; de have ingen Skal; men en tyk Hinde. Naar Solens Varme har udklækket dem, tage de gamle dem paa Ryggen og bringe dem i Vandet; men til Lykke for Mennesker og Dyr, fortæres en stor Deel af Æggene aarlig af Pharaos-Rotten (Ichneumon) Ægypterne opfede og endeel og spise dem. De gamle Krokodiler spiser man og, naar man har dræbt dem og de man fanger unge, holder man tamme, efterat de ere afrettede. I Jobs Bog beskrives den under Navnet Leviathan.

B. Kaiman o: den amerikanske Krokodil, er næsten af Skabning som den fra Nilen, Halen bestaaer af Ringe, som passe i hinanden.

C. Alligator,

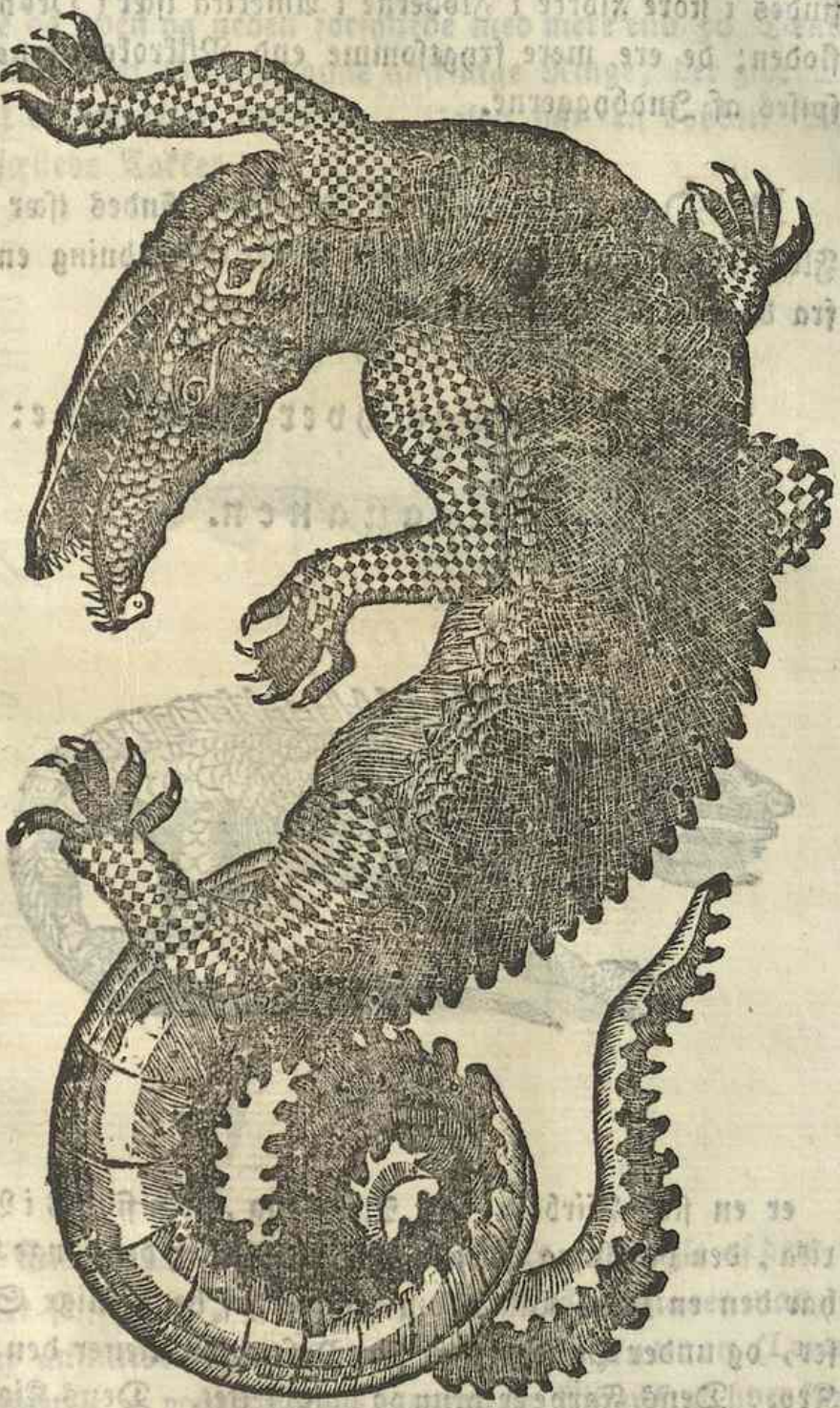

er og fra Amerika, Halen har 2 Rader afrundede Takker paa Kanten.

Disse 2 Arter ere kun 6 til 7 Alen lange i det høieste, og findes i store Flokke i Floderne i Amerika især i Oronoko-floden; de ere mere frygtsomme end Nilkrokodillerne og spises af Indbyggerne.

D. Den ostindiske Krokodil, findes især ved Floden Ganges i Ostindien og afviger i Skabning endeel fra de andre. Snuden er mere lang og tynd.

Fem Tæer paa hver Fod have:

E. Leguanen.

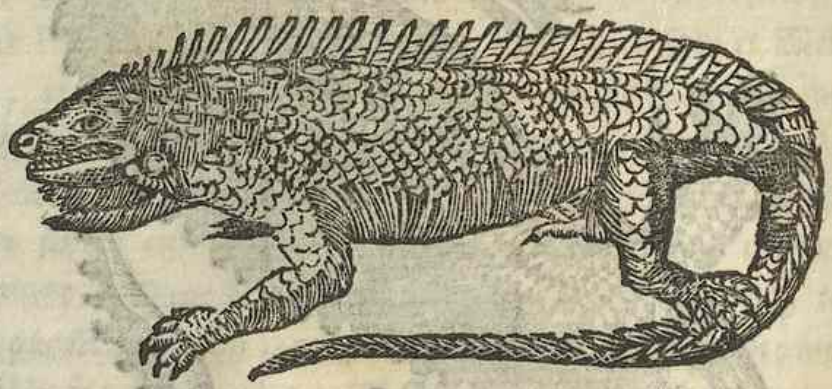

er en stor Fiirbeen, $2\frac{1}{2}$ Alen lang, som findes i Amerika, den har smaa Skjæl; paa Ryggen og den lange Hale har den en smuk Kam, som bestaaer af bevægelige Spidser, og under Halsen er en stor Pose, som tjener den som Kro. Dens Farve er brun og hvidplettet. Dens Kiød og Æg spises som en stor Lekkerhed og føres ofte i den Hensseende til Europa; dog skal veneriske have ondt deraf.

derne, der ende sig i en lang og afrundet Snude, ere længere og oven og neden forsynede med mere end 50 Tænder Huden om Øjnene danne adskillige Ringe, der give Dyret et underligt Udseende. Halen har en dobbelt Rad skjællede Takker.

Til Pag. 316.

L. En Salamander.

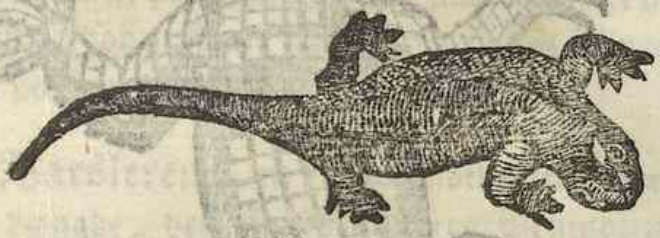

Til Pag. 317.

Slangefirbenen.

Endelig er om Firbenene at mærke, at nogle af dem, ofte re skifte Hud, end andre, Saaledes paastaaer man, efter anstillede Forsøg, at Vandsalamandren (Lacerta palustris o: aquatica) om Sommeren skifter Hud hver femte og om Vinteren hver sextende Dag. Man kand have Firbeen i Trækasser med Glasruder paa, og der lade dem bo i fugtigt Mos og føre dem med Insekter.

Til Pagina 314.

D. Den ostindiske Krokodil eller Krokodillen fra Floden Ganges.

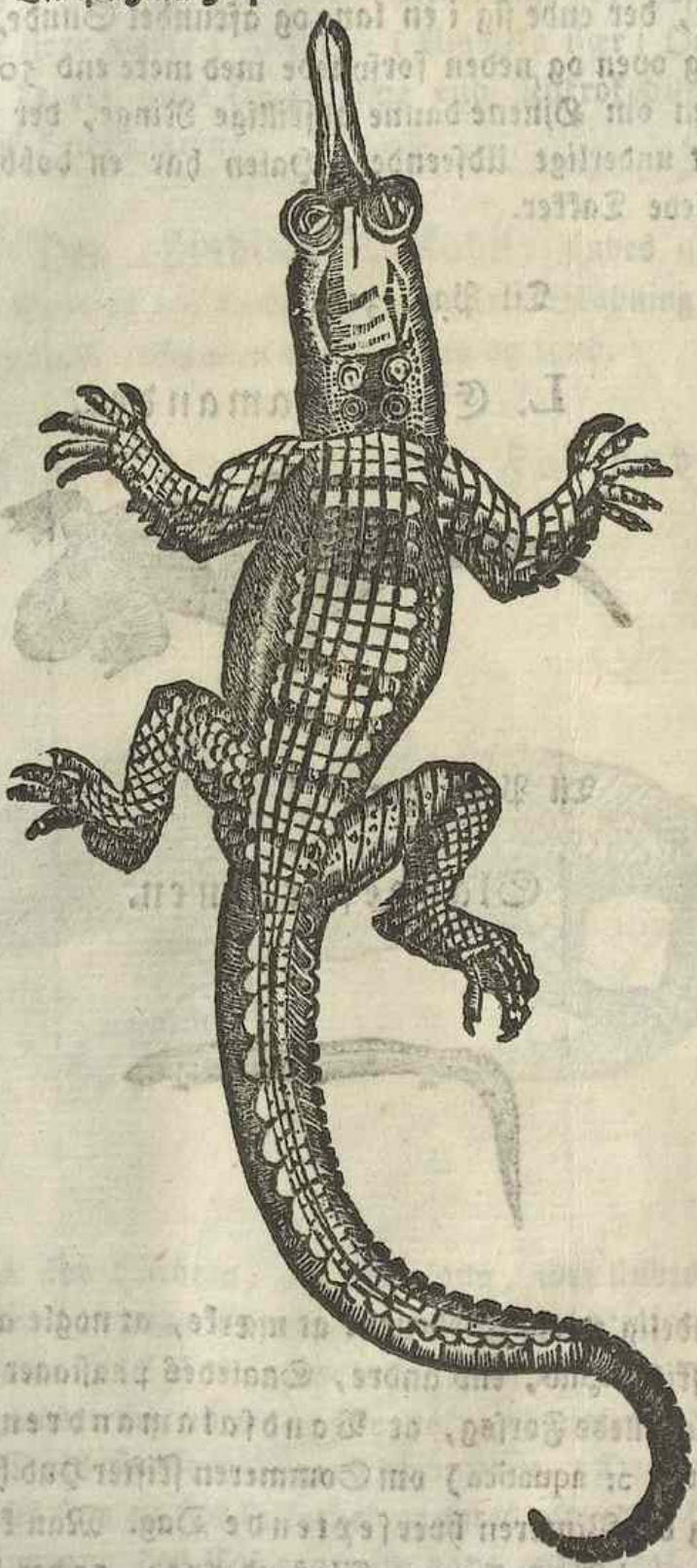

Denne ligner meest Krokodillen fra Nilstrømmen, Kin-

F. Kamæleon, er en 16 Tommer lang Fiirbeen fra de varme Lande, med en lang Hale, tyk Krop, en Slags Hjelm paa Hovedet og en takket Ryg; af dens Tæer sidde 2 til een og 3 til den anden Side. Den er gjerne paa Træer og Hekke og lever af Fluer og Insekter. Derfor lader den og Munden staae aaben for at fange dem. Man troede forhen, at den levede af Luften. Den er staalgraa; men naar den er vred, blæser den sig op og bliver snart sort og snart guul. Denne Forandring forførte de gamle Naturbeskrivere til at paastaae, at den kunne antage hvad Farve den vilde, for at skjule sig. Den findes i Europa i det sydlige Spanien.

G. Varsleren, en sort og hvidplettet Fiirbeen, af ¾ Alens Længde, den findes i Ost- og Vestindien. Med sit Skrig, som den lader høre, saasnart den seer en Krokodil eller en Klapperslange, advarer den Mennesker og Dyr om at tage sig i Agt.

H. Stinko, en lille sølvhvid Fiirbeen af 1 Qvarteers Længde som findes meest i Afrika, og bruges meget som et styrkende Middel.

I. Gekko, en halv Alen lang, findes i Afrika og Ostindien; imellem dens Tæer udsveder en giftig Saft, hvormed Indianerne forgifte deres Pile. Denne Fiirbeen sniger sig gierne ind i Husene og forgifter hvad Mad den løber over, ved ovenmeldte Saft. Imod Regn skriger den Gekko.

K. Basiliſken.

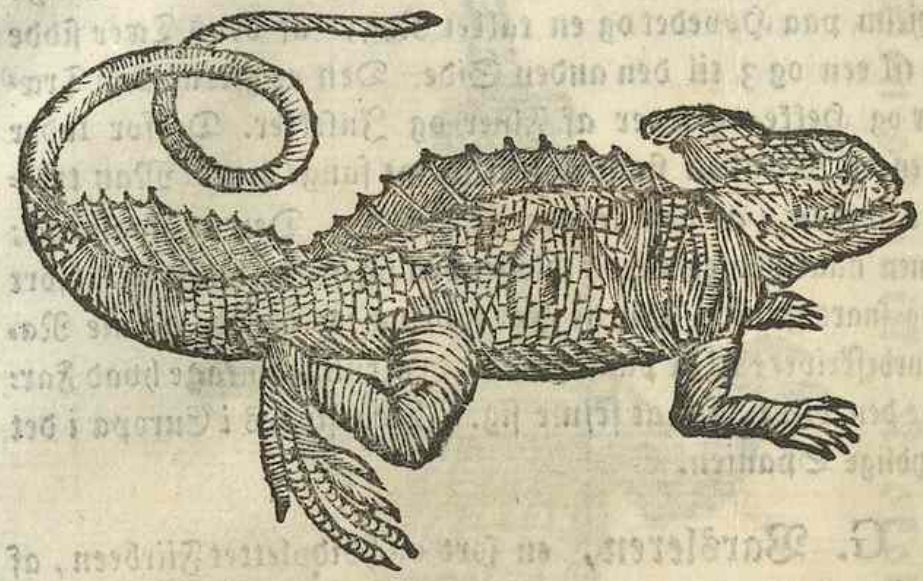

ſom man før har fortalt ſaamange underlige Ting om, er hverken giftig eller farlig; den er omtrent 3 Qvarteer lang, opholder ſig paa Træerne i Aſien og Sydamerika, den er aſkegraa med hvide Pletter og har paa Hovedet en huul Hætte og paa Ryggen Finner ſom Aborren, hvorved den kan baade ſvømme og tillige bruge dem ſom en Slags Vinge for at ſpringe fra een Green til en anden. At den dræber Folk ved at ſee paa dem og kand fremkomme af et Haneæg, er der ſlet intet om.

L. Salamandren, har ingen Skjel eller Klør; den har derimod endeel Vorter paa Kroppen, hvoraf der udſveder en melkeagtig Saft. Derſom man lægger den paa Trækul, dæmper denne Saft for en kort Tid Glødernes Kraft og deraf er den Hiſtorie kommen, at den ikke kand brænde. I ſtærkere Ild brænder den op. Den lever i det ſydlige Europa, er noget over 1 Qvarteer, tyk i Kroppen, ſort med brandgule Pletter.

M. Den graa Fiirbeen

er graa med to brune Striber paa Ryggen. Den er den almindelige Fiirbeen her til Lands og i Europa, findes ved Mure og paa tørre Steder og vil gjerne bade sig i Solen. Man har brugt den mod adskillige Slags Udslæt.

N. Den grønne Fiirbeen, findes sielden i Europa; men hyppig i Indien. den er i de varme Lande over ½ Alen lang. Den er grønspraglet paa Ryggen og hvidgiul paa Bugen. Nogle ere meget smukt tegnede. Dens Hale er lang og ringet, Øggene lyse i Mørke.

O. Sumpfiirbeenen, lever i Moser og stillestaaende Vand, er brun paa Ryggen, Bugen giul med brune Pletter. Den dør, naar man strør Salt paa den.

P. Vandfiirbeenen, er lille og tyk; lever i rindende Vand. Hannen har en takket Hud paa Ryggen. Tyrkerne bruge den mod veneriisk Syge.

Der ere endnu mange andre Fiirbeen, hvoraf de mærkeligste ere Slangefiirbeenene, der ere meget lange og have korte Fødder, og to Arter, hvoraf den ene har kun

to Baabeen (bipes) den anden kun svagt Tegn til dem (apoda) De udgjøre Leddet i Skabningen imellem Fiirbeen og Slanger og findes i de varme Lande.

§ 2. Dragen.

Enhver veed at fortælle underlige Ting om Drager, hvorledes de sprude Ild, ruge over Skatte og saa videre. Endnu har ingen fundet sligt et Uhyre. Den Drage som virkelig er til, er en smal, neppe $\frac{1}{2}$ Alen lang Fiirbeen, der lever af Fluer, som den forfølger paa Træerne. Den er grøn, blaa, brun, sort og vlettet, findes i Ostindien, Afrika og Amerika, og har finneagtige Vinger som hænge sammen med Forfødderne. Ved deres Hjelp kan den springe fra en Green til en anden; men ej flyve i Luften. Under Struben har den en lang Pose og ved hver Kiæbe en mindre. Den er aldeles uskadelig.

§ 3. Skildpadder, (de burde paa dansk hedde Skioldpadder.) Man har 15 forskiellige Arter af disse Dyr. Alle have de 4 Fødder, en tyk Krop, et rundt og lille Hoved uden Tænder, en kort Hale. Deres besynderlige Kjendemærke er deres tykke Skal, der bestaaer af to sammenvoxne Skiolde, hvoraf det øverste kaldes Ryggskjoldet, det underste Buggskjoldet. Inden i dette stærke Huus boer Skildpadden og stikker Hovedet og Forbenene ud af Aabningen for til og Bagbenene og Halen af Aabningen bag til paa Skjoldet Ryggskjoldet er inddeelt i kantede Figurer eller Plader paa de fleste. De leve af Fiske, Insekter, Orme, o. s. v., have et sundt og velsmagende Kjød, og lægge aarlig mange Æg i Sandet, hvoraf Rovfugle og Landdyr fortære mange. Deres Parring kand vaere en heel Maaned. Det er overalt meget langsomme Dyr, hvortil Skallen og deres smaa Been gjør det meste. De leve ofte i 14 Dage, efter at Hovedet er skaaren af dem, og i fugtige Kieldere leve de længe uden Næring. De Søfarende, som gjøre lange Reiser, kunne ofte have dem levende i Vand et heelt Aar, og de ere dem til megen Nytte imod Skjørbug. Ofte hjemføres de og som Lekkerheder for rige Folk. Naar Skildpadden trækker Hoved og Been ind i sin Skal, kand det ikke skade den, om en læsset Vogn kjører over den. Man inddeler dem i Søe- og Landskildpadder.

I. Af Søskildpadder, med lange, ulige Tæer, der forenes ved Svømmehud, mærkes især:

A. Den grønne Skjldpadde. Det er Kiæmpen imellem dem. Den kand blive over 4 Alen lang og 2

Alen bred og veie fra 7 til 800 Pund. Den kand bære 7 til 8 Mennesker paa sin Ryg og gaae med dem. Naar den er paa Land for at lægge Æg, fanges den ved at stikke Stange ind under Bugen og kaste den paa Rygen; i Vandet fanges den i stærke Garn. Sydhavet er dens sædvanlige Opholdssted, dog fordrives den og til andre Kyster. Kjødet har en behagelig Smag, omtrent som Kalvekjød og spises baade ferst og saltet. Dens Fidt er grønt og brugeligt til Mad. Skallen er sortgrøn; den har 15 Skjæl eller Afdelinger paa Rygskjoldet hvoraf gjøres Skjolde, Fade og sligt. Den lægger aarlig henved 1000 Æg, dobbelt saa store som Gaaseæg, de er omgivne med en Hinde, saa haard som Pergement.

B. Karetten, er mindre, imellem 1½ til 3 Alen lang, Rygskjoldet har i Midten 13 Skaller og 25 sidde paa Kanterne. De ligge over hinanden som Tagstene, og det er den der bruges til Daaser og andet Konstarbejde. Dens Kjød er ikke got; men Æggene spises. Den findes i Ost- og Vestindien.

C. Læderskildpadden, er næsten ligesaa stor som den grønne, den findes i Middelhavet og de varme Have. Den har intet Bugskjold; Rygskjoldet er glat og overtrakt med er Slags Læder.

II. Af Landskildpadderne, med korte og lige Tæer, ere følgende de bekiendteste:

D. Mudderskildpadden, er kun en halv Alen lang, Skjoldet er rundt, sort og noget gulstribet. Dens Kjød er sundt for svindsottige; i Frankrig og det sydlige Europa ere de meget almindelige og opholder sig baade i ferst Vand, i Mudder og paa fugtige Steder. Den har en temmelig lang og tynd Hale.

E. Den geometriſſe Skildpadde

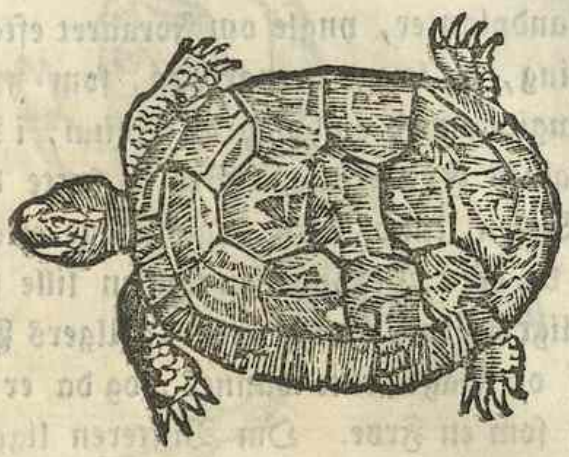

er kun saa stor som en Mands Haand; men har artige geometriske Figurer paa det sorte Rygskiold med hvide Pletter. Den findes i de varme Lande paa Landet, saavel som Mosaik-Skildpadden, saa kaldet, af Skjoldets Tegning, der ligner det gamle Mosaik-Arbejde eller farvede Stenes saa konstige Sammensætning, at de udgiorde et ordentlig Maleri.

F. Den græsse Skildpadde, findes paa tørre og høje Steder i det sydlige Europa og de andre Verdensdele. Den er aflang og Rygskjoldet meget ophævet; den har 13 stribede Skjæl i Midten og 25 paa Kanterne. Den er gulbrun og henimod 1 Alen lang.

§ 4. Frøer. De have ingen Hale, deres nøgne Hud er overtrukt med en slimed Vædske, de have et fladt Hoved, en stor Mund uden Tænder, Forfødderne have 4

Tæer, Bagfødderne, der ere meget længere end de forreste, have 5 til 6, der hos de fleste ere forenede med en Svømmehud. De gjøre lange Spring, nære sig af Insekter og Vandplanter, yngle om Foraaret efter en langvarig Parring, og lægge mange Æg, som hænge sammen og ere omgivne med en hvidgraa Slim, i Vandet. Disse Æg kaldes Frøeleeg. Ved at sætte det i et Glas Vand i Solen, kand man nogle Dage efter see Frøerne dannes; de ere i Begyndelsen som en lille sort Orm med et kjendeligt Hoved. Først efter 12 Ugers Forløb, falder Halen af og Bagbenene dannes, og da er den istand til at hoppe som en Frøe. Om Vinteren ligge de i Dvale. Frøerne kaldes af nogle Padder og i Sjæland Taser. De mærkeligste ere:

I. Af Frøerne som, ligesom Fuglene, have en Blinkhud over Øjet.

A. **Kofrøen**, saakaldet af sin Stemme, der ligner en brølende Ko; den findes i Sydamerika og er saa stor som en maadelig Tallerken.

B. **Kildefrøen**, har en sortgrøn Ryg med tre gule Striber og en hvidgul Bug. Den er meget almindelig i Damme, Kiære, Moser og ved rindende Vande og qvækker om Sommernætterne og Aftenerne næsten uafladelig især imod Regn. Dersom man tænder Ild eller Lys ved Stedet, hvor de synge, tie de alle stille, ligeledes om man gjør nogen Støj. I Frankrig og nogle andre Steder spiser man Laarene af dem, lavede i Frikassee og Postej, som man holder for sundt og velsmagende.

C. Landfrøen d: den gule Frø

er noget mindre og smallere i Kroppen. den har en gulsbrun og ofte lys brandgul Ryg, Bugen lysgul med brune Pletter. Den lever om Sommeren meest paa Landet og hopper om i Græsset efter Insekter; Snegle æder den meget gierne, Sommerfugle fanger den behændig ved sine lange Hop. Man spiser den ikke, da man troer den æder giftige Insekter. Dog indgive Bønderne undertiden Kørene dem for indvortes Svaghed.

D. Peder Oxes Frø, saa kaldet efter den danske Adelsmand, der over for 200 Aar siden bragte den her til Landet. Dens Ryg er graaplettet, Bugen har nogle ildrøde Pletter. Den har en stærk gjennemtrængende Lyd, som ligner en Klokke. Den er større end de almindelig Frøer; men hopper ikke saa got.

E. Løvfrøen d: Træfrøen, er den mindste af Europas Frøer. Ryggen er grøn, Bugen hvid, dens Tæer have ingen Svømmehud men runde og brede Negle, under Fødderne ere runde Vorter, hvoraf der ud-

gaaer en klæbrig Saft. De opholde sig vel om Forgaaret i Vandet for at yngle; men siden søge de Træer og Buske og leve deraf Insekter. De qvække ved Forandring i Vejret.

Frøerne tjene til Næring for mange Svømmefugle og Sumpfugle, Fiske, Krebs o. s. v. Storkene fortære mangfoldige af dem. De ere meget sejlivede og kunne, endskiøndt man hugger dem over og begraver dem, dog leve nogle Dage. Mod Vinteren putte de sig mange samlede i Dyndet og komme først op om Foraaret. Ofte finder man en stor Hob smaa Frøer fremkomme i varmt Vejr paa een eller anden Strækning. Det er allene Varmen, som lokker dem i Mængde op af deres Smuthuller og derfor have ukyndige ofte troet, at de vare regnede ned af Luften. Af Slimen om deres Æg, lavede man i forrige Tider et Plaster der nu ikke bruges. Man kogte og 12 Frøer i 1½ Pd. Bomolie og brugte denne Frøe-Olie mod Kræft og slige ædende Sygdomme i Huden.

II. **Tudserne**, ligne vel Frøerne i Skabning og Levemaade; men de have ej saalange Bagbeen, en flad og temmelig bred Krop og et modbydeligt Udseende; de ere tykkere og større end Frøerne og bevæge sig langsomt; de opholde sig meest paa Landet paa mørke Steder og i Kjeldere og krybe om Vinteren i Huller i Jorden eller mellem Stene, Mure og sligt. Man har fundet levende Tudser ikke allene i Stene man har kløvet; men endog inde i friske og voxende Træer; efter ald Rimelighed have de sat der i 80 Aar, uden at døe, endskiønt de vare berøvede baade Luft og Næring. De bekiendteste ere:

F. **Skrubtudsen**, er ofte dobbelt saa stor som en Frøe, sortgrøn og graaplettet paa Ryggen, hvidagtig og plettet

paa Bugen. Ryggen er besat med endeel Vorter, hvoraf der, naar man driller den, udsveder en skrap hvid Saft, der dog ikke er giftig, men har en lægagtig Lugt. Den værger sig og ved at sprøjte et bidende Vand af Bagdelen; den roder i Jorden efter Insekter og Orme. Man beskylder den for at æde Muus, Spurve og Jordbær. Den er gjerne i Jordbærbede; Ruder og Salvie lider den ikke, og ved at plante dem, kand man fordrive dem. Dette ækle og stygge Dyr, søger meest sin Føde om Natten. I Kjeldere kryber den gjerne i Øllet, om Tønderne ejere spundsede, den gnaver og paa de derliggende Havevexter. Sine Æg lægger den i Vandet.

G. Pipatudsen, er fra Sydamerika, større end vore Tudser og mærkelig af den Maade, hvorpaa dens Unger udklækkes. Saasnart Æggene er lagte paa Lænder, lægger Hannen dem paa Hunnens Ryg og gnider dem ind i de paa Ryggen siddende mange Vorter. I disse Huller blive Æggene liggende i 82 Dage og krybe da ud, skabte som fuldkomne Tudser. Af saadanne Æg udruges ofte henimod 200 paa een Moders Ryg.

Vor almindelige Skruptudse er for en 30 Aar siden bleven bekjendt for et sikkert Lægemiddel mod Skurv i Hovedet. Hertugen af Toskana gav Opfinderen 500 Rdlr. for Opdagelsen og bekiendtgiordte det. Man tager nemlig levende Tudser, sætter dem i en ny glasseret Leerpotte, som er lukket og tæt tilklinet med Leer, i en heed Ovn, indtil de ere brændte til Pulver. Det skurvede Hoved indsmøres i Svinefidt og bestrøes med Tudsepulveret til Saaret er skiult; man dækker Hovedet med en Svineblære og binder et linned Klæde oven over. Efter 24 Timers Forløb gaae Saarene af uden Smerte. Man bliver ved som første Gang i nogle Dage, indtil det

ganske lægt og vogter Hovedet for Luften, ved at tildække det ved Blæren og Klædet.

Andet Kapitel

om Slangerne.

Slangerne have ingen Fødder; men bevæge sig ganske hurtig alligevel, deels ved Hielp af deres slimede og glatte Hud, deels ved de under Bugen og Halen siddende Skjolde, der tjene dem istæden for Been. Skioldene under Bugen ere halvstrikede og begynde fra Halsen og gaae til Rumpen, dersra og til Enden af Halen have de to mindre Rader Skiolde, som sidde parvis over for hinanden. Baade Hanner og Hunner have dobbelte Avlelemmer. Eggene hænge sammen som ved et Slags Traad og see ud som hvidgraa Bønner; i hver kan være 10 til 12 Unger. Da de fleste Slanger først føde Eggene, naar Ungerne ere i stand til at krybe ud, kalder man dem levende fødende. Nogle paastaae, at Moderen dør, saasnart hun har født Eggene. Slangernes Tunge er kløftet og meget tynd. Man kalder den Braad. De have skarpe Tænder og en Kiæft, der lader sig mangfoldig udvide, saa de let kunne nedsluge tykkere Dyr, end de selv ere. Ikke alle Slanger ere giftige; hos dem som ere det, sidder Giftmaterien i to Kirtler, der ligge under Øjnene, hvorfra den, naar Slangen bider, i det samme Øjeblik sprøites igiennem to hule bevægelige Tænder, i Saaret. Hos nogle Arter er denne Gift meget stærk og dræbende, hos andre er den svagere og foraarsager allene Hævelse og Betændese; men ikke Døden. Giften er allene farlig, naar den blandes med Blodet; thi man kand synke den i smage Portioner uden Ska-

de, og Slangen kand ikke skade med sin Gift, uden den bider tillige. Tungen eller Braadden giør slet intet til Sagen. Slangerne i de varme Lande, have overalt stærkere Gift, end i de kolde. Af Frøer, Muus, Smaafugle, Fiske, Insekter, Planter og andre større Dyr, leve Slangerne. De opholde sig i Huler i Jorden, og ligge i de kolde Lande i Dvale, næsten det halve Aar; om Foraaret skifte de Hud og afkaste den gamle, som man kalder Ham; maaskee de giøre det ofiere; thi man veed ikke meget om deres Levemaade og Natur. Deres Kiød, endog de meest giftiges, kand uden Fare spises, naar Hovedet først skiæres af, det roses som meget sundt for svage Folk. Overalt ere Slangerne snedige, lærnemme og lydige Dyr, der af Gjøglere og Konstnere ofte afrettes til at giøre Konster, som man ofte har anseet for overnaturlige. Af de forskjellige Arter, ere de mærkeligste:

§ 1. Kæmpeslanger. Blandt dem er Afgudsslangen d: Qvæleren den største. Dette Uhyre findes i Ostindien, paa Øen Ceylon og i Sydamerikas Skove. Den kand være fra 15 til 20 Alen lang og fuldkommen saa tyk som et Menneske om sit Liv. Den har store funklende Øine, et vidt Gab som Krokodilens, besat med skarpe Tænder, dens Hud er smuk tegnet, guul eller og blaalig med en sort Stribe ned af Ryggen og brune Pletter paa Siderne. Om Nakken har den en guul Ring; Huden glindser som den var lakeret og Indianerne sælge den meget dyrt. Den snoer sig gierne omkring Grenene i Træerne og lurer paa Dyrene. Græshopper, smaa Slanger, Fiirbeen, Tudser, Harer, Egerner o. s. v. sluger den uden Vanskelighed; men den kand og faae Bugt med Hiorte, Raadyr og store Pattedyr, ja selv den frygtelige Tiger kand den let dræbe. Den er ikke giftig. Den skyder sig hurtig

ned paa de større Dyr og snoer sin lange og tykke Krop adskillige Gange om deres Liv og Hals og klemmer deres Mund til med sit store Gab, hvorved den strax qvæler dem; den slæber dem derpaa nær til Træet, snoer sig om Stammen og det qvalte Dyr med saadan Kraft, at den knuser Sidebenene og de andre Been. Derpaa overkliistrer den dem med sit gule Spyt, hvorved Dyret seer ud som det var glaseret og nu nedsluger den glat vækeet Stykke efter det andet; men ovenpaa saa drøjt et Maaltid bliver den meget træt og døven og kan let dræbes af Indianerne. De spise dens Kiød som en stor Lekkerhed, andre Vilde tilbede den derimod og holde den for hellig. Man paastaaer dog, den kand tæmmes og afrettes til Konster.

§ 2. Klapperslanger d: Rangleslanger.

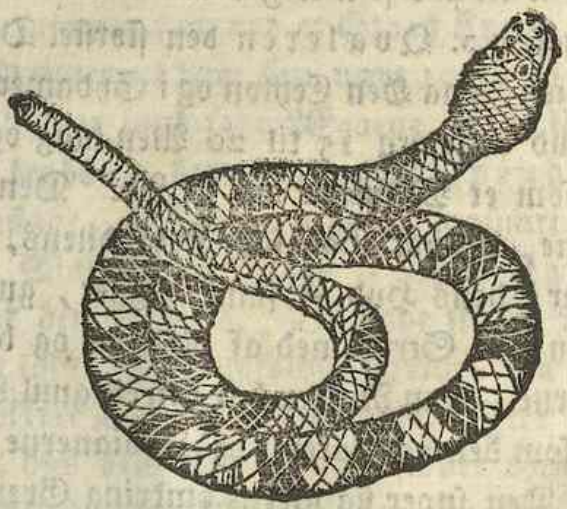

Af alle Slanger er Klapperslangen den giftigste. Dens Bid dræber i faa Minuter med de græsseligste Smerter, og det døde Legeme den saarede, gaaer strax i Forraadnelse. Dog angiver man Senegaroden og Aristolochia s.

mericana, for Lægemiddel mod dens Gift. Den findes i Amerika og Ostindien, er fra 2 til $2\frac{1}{2}$ Alen lang og kand være saa tyk som en Arm. Halen er sammensat af adskillige løse brune Hornringe, der formeres aarlig med en ny Ring. Naar Klapperslangen vil anfalde et Bytte, rangler den med disse Ringe, som er en Advarsel for Mennesker og Dyr til at tage sig i Agt for den. Den anfalder heller ikke Mennesker, uden den drilles eller er meget sulten; den er og langsom i sin Gang og kand ikke giøre længere Spring end den selv er lang. Forsynet har altsaa ved dens Langsomhed og Klapren med Halen givet baade Mennesker og Dyr Lejlighed til at undgaae den for en Deel. Dens Føde er ellers unge Harer, Egerner, Fugle, Muus og mindre Dyr. Man foregiver, at dens blotte Øiesyn forfærder Dyrene saameget, at de staae stille for den og tør ei vige af Stedet. Men, endskiønt Skræk er istand til at betage Dyrene deres Overlæg, synes det dog rimeligere, at saadanne Dyr, som man har seet stirre ubevægelige paa den, allerede ere bidte af den, og at Giften har virket den sig nærmende Død, den Slangen har oppebiet, for ved sit Spyt at overkliistre de Dyr med Haar eller Fjer, som den ville nedsluge. Dens Farve er paa Ryggen gulrød med brune Pletter og smuk tegnet med sorte Ruder, Bugen er meest blegblaa. Uagtet Klapperslangens stærke Gift, æde Indianerne dog dens Kiød, naar de have dræbt den, andre fange den ung og afrette den til at være tam. Svinene ere dens værste Fjender; thi de æde den uden Skade.

§ 3. **Ringslanger**, have en lige Tykkelse heelt igiennem, og ere om hele Kroppen beklædte med skiellede Ringe. De kunne skyde sig baade frem og tilbage; deres Øine og deres tykke Hale, har givet Anledning til det Sagn, at de havde Hoved i begge Ender. Der findes i

Amerika 2 Arter af dem, der neppe ere 1 Alen lange og ikke 1 Tomme tykke.

§ 4. Rynkeslanger, have hverken Skiolde, Ringe eller Skjæl, men en rynket Hud som vore Regnormene. De ere ikke giftige og giøre Overgangen fra Slangerne til Ormene. De findes i de varme Lande.

§ 5. Vorteslanger, ere og fra de varme Lande. Deres Hud er besat med Vorter.

§ 6. Anhagaslanger, ligeledes fra de varme Lande. Bugen har skiellede Baand og Enden af Halen har rundt om smaa Skjel.

§ 7. Skjoldslanger o: Snoge, kaldes de som have Skjolde under Bug og Hale. De fleste af dem findes i Europa. Herhen høre:

A. Hugormen, fra 1 til 1½ Alen lang, saa tyk som en middelmaadig Finger, graa med en sortbrun Flamme langs af Ryggen, man treffer den og sortblaa med en hvid Flamme; inden i Munden skarlagensrød; det er den almindeligste giftige Slange i Europa, hvoraf der ogsaa her i Danmark, især paa Hederne, ere mange; de bide ofte baade Mennesker og Kreature; men Biddet er hos de store Dyr ikke dødeligt; det svulner op og kand vel blive farligt; men ved at rense Saaret og slittig indgnide det med reen Bomolie helbredes det snart. For Hugormen er Tobaksaft en Gift; mange sætte en Pind paa dens Nakke, og naar den da gaber, hælde de nogle Draaber i dens Hals, hvoraf den strax svulner op og dør. Man kand ellers dræbe den ved et par gode Slag midt paa Kroppen af en tyk Kjep. Hugormens Kiød, især den Art

som findes i Italien under Navn Viper, bruges undertiden til Kraftsupper for Syge; man laver og deraf det bekjendte Theriak, som er et gammel indvortes Lægemiddel mod Gift.

B. Aspis, har 3 Rader røde Pletter paa Ryggen med brune Kanter.

C. Hornslangen, den har en liden bevægelig Tand over hvert Øje, som et Horn; for at lokke Smaadyr til sig, bevæger den disse oprejste Horn frem og tilbage i Sandet, og naar de da nærme sig, dræber den dem. Den er gulagtig med brune Tverstriber; findes i Ægypten og har ingen Gift.

D. Brilleslangen, findes i Ost- og Vestindien og undertiden i Europas sydligste Lande. Dens Krop er rødgul, henimod 2 Alen lang og har paa Ryggen henimod Halsen en brun Tegning, der ligner et Par Briller. Dens Bid er meget giftigt og før den bider rejser den sig i Vejret og staaer paa Halen. Gjøglerne vise den for Penge og lade den dandse. Førend han viser denne Konst, lader han Slangen bide nogle Gange i en uldent Lap for at skille sig ved Giften. Derpaa giver han den et Stød, og synger for den, hvorefter den rejser sig paa Halen og drejer den øverste halve Krop omkring i en Kreds og lader Hovedet følge efter Konstnerens Haand, som han bevæger for den efter Takten.

E. Otterslangen, er en lille udenlandsk Slange, kun lidet over ½ Alen lang, glindsende rødagtig eller sortbrun og plettet. Saasnart Mennesker eller Dyr nærme sig den, farer den paa dem og bider; men Bidet har ikke betydelig Fare.

Til denne Slægt høre endnu mange andre udenlandske Slanger. Blant den er især:

F. Barmslangen o: Jomfruslangen merkværdig, den findes i Ostindien, er kuns et Qvarteer lang, har ingen Gift, og lader sig gjøre meget tam. De indianske Fruentimmer holde den til Fornøjelse, spøge med den som med en Skjødehund, og putte den ned paa deres Bryst for at svale det i stærk Hede.

§ 8. Snogen, er en almindelig overalt bekiendt Slange, især i Skovegnene. I de sandige og skovløse Egne i Danmark finder man den meget sielden, men desto hyppigere i de andre. Snogene ere lys staalblaa paa Huden, Skjællene paa Hovedet ere altid anderledes dannede, end de paa Ryggen. Paa Siden og Halsen have de gjerne hvide Pletter. Man finder dem og mere graa eller næsten hvide og andre have gule eller og hvide Pletter paa Siden af Halsen, der seer ud som et Halsbaand. Her til Lands ere de gjerne kuns halvanden til 2 Alen lange; men i det sydlige Europa bliver de 4 til 5 Alen lange. De svømme got og opholde sig ofte i Fiskedamme, Søer og Skove, der ligge nær ved Vander; nogle kaldes derfor Vandsnoge. Snegene have ingen Gifttænder og kunne uden Fare spises; de ere og fromme og søge gjerne ind i Husene. Mange Steder tillader man dem denne Frihed, den de gienngjelde ved at rense Huset for Muus og Insekter; men at de gjerne drikke Fleden og Melken af Botterne og slaae deres Bopæl op i og under Sengene, maae man da og finde sig i. Deres Æg lægge de i Møddinger; de hænge sammen ved en Snor. I Staldmøddinger, Mistbænke, i hule Træer, Gierder, Hekker og gamle Bygninger opholde de gamle sig.

Æskulapsnogen henhører til denne Slægt; den kjendes af en Udvext paa begge Sider af Hovedet, der ligner Musesren. I Danmark findes den ikke; men ellers baade i og uden for Europa. Den er endnu nok saa meget for at holde sig til Mennesker, som vor almindelige Snog og er ligesaa uskadelig som den.

Man har i Europa flere Arter Snoge, forskjelligt tegnede, nogle grønne med gule, andre brune med mørkrøde Pletter.

§ 9. **Skjælslanger**, have Legemet rundt om bedækket med smaa Skjæl, der ligge over hinanden som Tagstene; Halen er ikke meget tyndere end Kroppen. De beræge sig hastig baade frem og tilbage. De have ingen Gift. Blandt endeel Arter Skjælslanger, kjender man her til Lands:

A. **Staalormen**, en lille, her i Danmark sielden ½ Alen lang, Slange; den er glindsende staalblaa med rødagtig Skjær paa Siderne. Dens meget smaa Øine gjør, at man og kalder den **Blindorm**. Den gjør sig ganske stiv, naar man rører sagte ved den, og er meget skjør, saa den strax springer itu, naar man slaaer den med en tynd Qvist. Naar den tages i Hænder, kand den vel og gjøre sig saa stiv, at den brister. Den findes ofte paa Hederne og ved Vejene, ved gamle Mure og Hesselbuske. Endskjøndt den bider, er dens Bid dog ikke giftigt.

Fierde Bog

Om Fiskene.

Fiskene adskille sig fra de forhen beskrevne Dyr derved, at de drage Aanden ved Gieller, og have rødt og koldt Blod. Gjellerne ligge i Hovedet og bestaae af trevlede Blade, der ere sammenhæftede, ligge paa begge Sider af Hovedets indvendige Dele og have næsten Udseende af Kamme. Igjennem Gjellerne lade Fiskene det Vand gaae ud, som de indlade igjennem Munden, og derfor findes hos de fleste Gjellerne kuns tildækkede med en hornagtig Plade, som kaldes Gjellelaaget, der kan aabnes og lukkes som en Blæsebælg; de Fiske som ikke have Gjellelaage, udkaste Vandet igjennem Huller i Hovedet, som svare til Antallet af Gjellernes Blade. Gjellerne ere altsaa det samme for Fiskene, som Lungerne for de andre Dyr. De afsondre Luften fra det indaandede Vand og meddele det igjennem deres mange Grene til en stor Blodaare som ligger langs med Ryggen, hvorfra det igjen fordeles til Legemet; Blodet samles igjen i Hiertet, der har kun eet Hiertekammer og føres derfra ved en Pulsaare til Gjellerne igjen.

Af Fiskenes Indvolde, er især Blæren mærkværdig. Den er hos nogle enkelt, hos andre dobbelt og er opfyldt med Luft, hvorved Fisken des lettere kan hæve sig fra Bunden og holde Ligevægt i Vandet. Naar Fisken igjen vil synke til Bunds, kand den ved nogle Muskler udpresse Luften af Blæren. Nogle Fiske have ingen Blære; men derimod andre Midler til at hæve sig.

Endskjøndt Fiskenes Legemer ved første Øjekast synes simplere dannede, end de andre Dyrs; saa er det dog vist, at man, ved nøjere at betragte dem, vil finde ligesaa meget mærkværdigt ved dem, som ved de andre Dyr. Saaledes seer man f. Ex. saa mangfoldige forskjellige Skabninger blant Fiskene, der endnu afvige mere fra hinanden i Størrelse, end Landdyrene; saaledes finder man deres Beklædning, der hos de fleste bestaaer af hornagtige gjennemsigtige Skjæl, overtrukne med en slimagtig Materie, der giver dem en Guld- og Sølvglands; selv de som mangle Skjællene, have derimod en Beklædning, som baade for dens Fasthed og Besynderlighed fortiener vor Beundring. Hos alle Fiskene ere især Øjnene mærkværdige, de ere store glindsende og lyse.

At Fiskene leve i Vandet, er bekjendt. Nogle af dem, fornemmelig Aalen, kand dog leve uden for Vand i en kort Tid; men almindelig døe de, naar de komme i Luften, og især naar Solen eller Luften tørrer Slimen paa deres Skjæl. I Vandet bevæge de sig ved Hjelp af deres Finner. Dem bruge de ligesom andre Dyr bruge Arme, Been og Vinger. De kaldes efter det Sted de sidde paa, Ryg- Bryst- Bug- og Halefinner. Nogle faa have Brystfinnerne saa store, at de kunne flyve et kort Stykke over Vandet. Deres Bevægelser i Vandet selv ere hurtige, og man seer ofte, at Brasen, Gieder og Ørter gjøre høje Spring oven for Vandfladen, naar de lege, eller ere i Fare for at fanges.

Fiskenes Sandser ere meget gode, de høre og fornemme den mindste Bevægelse i Vandet, hvorfor Fiskerne maae være meget stille, om de ville gjøre god Fangst. At de have en stærk Lugt, vise de ved at lade sig lokke ved Desmer, Bævergel og slige Ting, og at de see got, derpaa give de hvert Øjeblik Beviis ved at oplede deres Føde, som almindelig

skeer om Natten; om Dagen staae de meest paa Bunden, derfor fisker man allerbest om Natten, og skeer det om Dagen med nogen Held, da er det i Legetiden, da Fiskene om Dagen stokkevis fare om imellem hinanden i Vandskaden.

Fiskenes Næring er deels andre Fiske og deres Rogn, deels Søplanter, Insekter og mange andre Ting, som er umuligt at bestemme, fordi det Element de leve i, forbyder os at give Agt paa deres Levemaade. De fleste have Tænder til at gribe deres Rov med, men disse Tænder sidde snart i Kiæberne, snart paa Tungen, snart i Ganen, og snart i Struben. For at fange deres Næring i Vandet gaae Fiskene imod Strømmen, da det paa den Maade svømmer dem i Møde.

De fleste Fisk forplante sig ved Æg, og kun nogle faa føde levende Unger. Den Tid om Aaret, da de forplante deres Art, kaldes deres Legetid. Almindelig er det i Foraaret. De drage da om i store Flokke fra eet Sted til et andet, for at opsøge bequemme Steder for Yngelen. Paa disse ofte lange Toge, hvorved de og gjerne holde sig nær mod Landet, fange Fiskerne mange af dem. Naar Fiskene have fundet det Sted, hvor de ville lægge deres Æg, som gjerne er paa Vandplanter ved Strandbredden, ved Klipper eller Sandbanker, hvor Solens Varme kand fremme Udklækningen, saa lægger Hunnen Rognen (Æggene) og Hannen befrugter dem med sin Melk (Sæd.) Af den uhyre Mængde Rogn Hunnerne aarlig lægge, blive mangfoldige et Rov baade for Fiske, Fugle og andre Dyr, mange kunne og paa andre Maader bringes af Sted; men dog savner man ikke i betydelig Mængde Fiskene, der fornemmelig maae tilskrives den Mængde Æg saadan en Hun indeholder; da man kan finde dem, ikke allene i Tusende, men endog i Millionviis i dem, som fanges inden de have

leget. Man har i de nyere Tider forsøgt paa, selv at opelske Fiskelegen til Brug i Damme og Søer, ved at udstryge Rognen og Melken af levende Fisk over et Fad Vand og omrøre det vel mellem hinanden, at det ej klumper sammen. Fadet sættes derpaa i Solen og gives hveranden Dag frisk rindende Vand; bedre er det at sætte de Planter hvorpaa Fiskene have lagt deres Leeg, i et Glas rindende Vand i Solen og give det frisk Vand hver anden Dag; da Fiskene, efter flere Dages Forløb, komme frem af Æggene. Hvorlænge Fiskene kunne leve, er uvist, rimeligviis voxe de i det første Aar meget hastig og siden langsommere, og den forskjellige Størrelse een og samme Slags Fisk har, naar den fanges, beviser, at der maae være stor Forskjel paa Alderen.

Nytten af Fiskene er meget stor. Mange Millioner Mennesker ernære sig af Fiskenes sunde og velsmagende Kjød, og især have de Kystbeboere, som boe ved Havsiderne, deres fornemste Indkomster af Saltvandsfiskeriet. Man tillaver og Fiskene paa saa mange Maader, at man ikke let kjedes ved dem, og især er den Opfindelse vigtig, at tørre, røge og salte dem, hvorved de i lang Tid kunne holde sig bedre end andre Fødevahre og derfor udgjøre de, paa lange Søreiser og om Vinteren i de kolde Lande, Menneskets meeste Næring. Paa nogle Steder er man endog nødt til at spise tør Fisk til de ferske for at spare paa Brødet. Fiskene fanges baade i Salt- og Ferskvand enten med Jernkroge, hvorpaa er sat Mading af Orme eller Fisk, eller ved Vaade, som man trækker med, eller og ved Bundgarn og Ruser som man sætter paa visse Steder og holder i Bunden ved Pæle. Om Vinteren stanges de paa Bunden med Jernpile paa et langt Skaft. Det er en heel Videnskab at kjende saavel de bedste Fiskemaader, som og de forskjellige Fiskes Opholds-

steder. I ferske Vande finder man, oftere end i Havet, at Fiskene formindskes i nogle Aar; Grunden hertil maae fornemmelig søges i den alt for stærke Fisken i Legetiden, da de bedst kunne fanges, og i Legens Forstyrrelse; for snevre Fiskegarn bidrage og mangfoldig hertil, da de smaa Fiske fanges til Unytte, som især skeer ved Pulsvaaddefiskeri efter Aal. Visse Fiskeredskaber ere derfor forbudne paa nogle Steder. F. E. Pulsvaadde sønden Virksund i Liimfiorden.

Da nogle Fiske have Brusk og andre Been, nogle aabne Gjeller og andre lukte; saa har man, i Overeenstemmelse med dette og Finnernes Forskjellighed, inddeelt dem i følgende 6 Slægter:

I. Bruskfiske, som isteden for Been have en bruskagtig Beenrad og hvis Gjeller ere fast tilvoxne.

II. Gjellelukte med bruskagtig Beenrad og fri Gjeller.

III. Barbugede, med Been; men ingen Bugfinner.

IV. Strubefinnede, med Been og Bugfinnerne forved Brystfinnerne.

V. Brystfinnede, med Been og Brystfinner over Bugfinnerne.

VI. Bugfinnede, med Been og Bugfinner bag ved Brystfinnerne.

Af disse 6 Ordener, som efter Linne ere antagne, skal i det følgende de mærkværdigste Arter, saavidt Rummet tillader det, blive anførte. Det anmærkes i øvrigt, at de 2 første Slægter af nogle regnes til Kvæbdyrene og at atter andre Naturbeskrivere inddele Fiskene anderledes, med Hensyn til deres udvortes Dannelse. Ved denne her antagne Inddeling komme Salt- og Ferskvandsfiskene imellem hinanden.

Første Kapitel

om Bruskfiskene, som have Brusk isteden for Beenrad, deres Gjeller ere fast tilvoxne og de have ingen Skjæl.

§ 1. Hajer o: Haaer, ere Havets graadigste Rovdyr, de udmærke sig ved en ofte betydelig Længde, et lige, til Halen rundt Legeme, en kjørned og meget hvas Hud endog paa Finnerne, flere end to Rader spidse, indad krummede Tænder. Deres Mund sidder paa tvers under Snuden og derfor svømme de gjerne paa Ryggen, for at fange deres Rov. Paa Siderne af Hovedet sidde Gjellehullerne, gjerne 5 i Tallet; bag ved Øinene have de nogle Huller til Vandets Udgang. Ved Siderne af Rumpen have de 2 Finner, paa Ryggen 2, som sidde forskjellig. Deres Kjød kan til Nød spises, og de mindste Arter speges, da de ere temmelig fede. Deres Lever, der er meget stor, brænder man Tran af. Af Huden bereder man Skind eller Overtræk, og tørret bruges den til at polere med. Man mener de føde levende Unger. Deres Æg ere firkantede, indsvøbte i en klar hornagtig Materie, i dez Hjørner sidde Torne, i det 4de en lang Streng.

Hertil høre 15 Arter, hvoraf de mærkeligste ere:

A. Haaskiæringen.

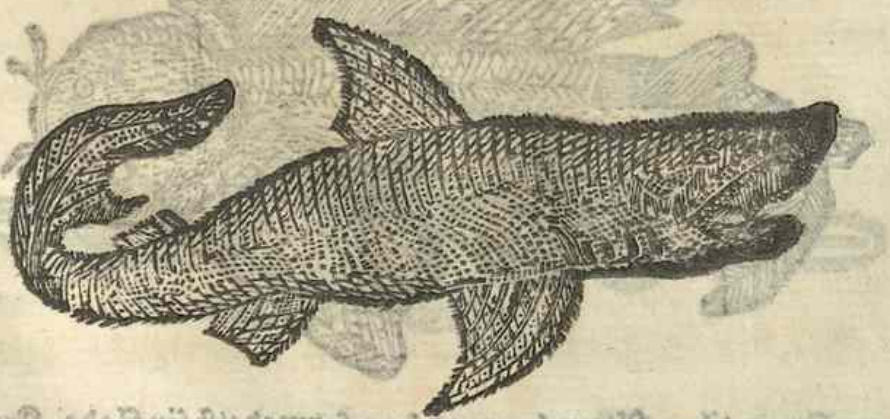

Denne frygtelige Haj er fra 10 til 15 Aln lange og

kand holde 4 til 5 Alen i Omkreds. Dens Tænder ere trekantede og takkede som en Saug og staae i 6 Rader. Af de paa Maltha og Sicilien i Jorden fundne Hajtænder, slutter man, at de i forrige Tiden endnu fandtes større. Dog kand man endnu fange dem, der let kand sluge et Menneske. Man har og fundet i nogle fangne Haaskjæringer, deels et Menneske med Klæder paa, deels en Hest, foruden Fiske. Den følger gjerne med Skibene i Søen, for at snappe Ligene eller andre Ting, som kastes ud, og de Levende maae derfor tage sig nøje i Agt, for at komme den nær i Vandet. De fanges med stærke Jernkroge, der ere gjorte fast ved Jernkjeder (da de ville bide et Toug over som en Sytraad) paa Krogen sætter man et Stykke Kjød. Naar den mærker den har slugt Krogen i sig, udspyer den undertiden baade sine Indvolde og Krogen med. Af denne Omstændighed og af dens store Gab slutter man, at det var denne Fisk, som slugte Profeten Jonas. Denne tilligemed de andre Haj-Arter opholder sig næsten i alle store Have. Ved Grønland findes de og, de indfinde sig især for at gjøre Maaltid af de dræbte Hvalers Kjød.

B. Tudsehajen d: Havengelen

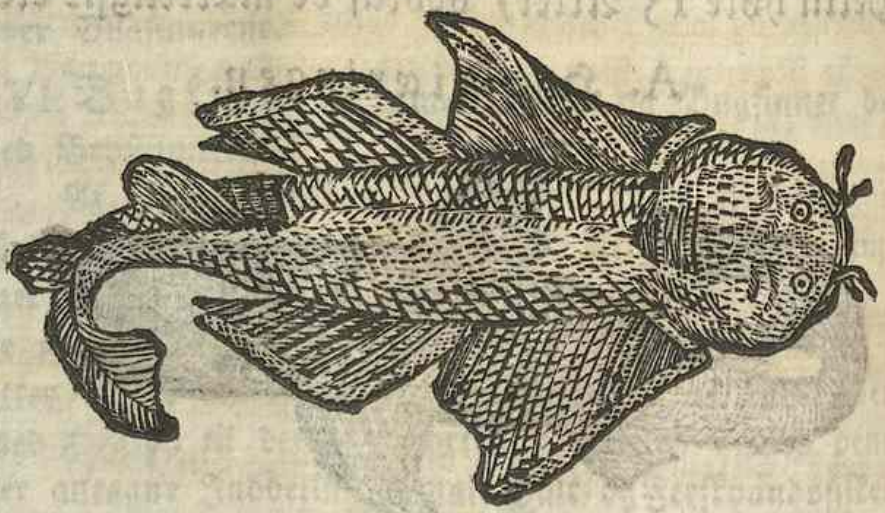

er 3 til 4 Alen lang og har formedelst sin flade Krop og brede Bryst- og Bugfinner, der gaae nær sammen, en

Deel Lighed med Rokkerne. Den er ligesaa slem en Røver, som den forrige og lader sig og Menneskekjød smage got— Da den ofte paa sin Jagt reiser Forparten op over Vandfladen, saa har dens runde Hoved vel og givet Anledning til de gamle Historier om Havmænd og Havfruer, som man saa ofte hører fortælle om.

C. Hammerhajen

har faaet sit Navn af dens besynderlige Hoved, der ligner en Hammer. Øinene sidde paa Enderne af denne Hammer. Gaben neden under.

D. Haamæren d: Hestehajen, regnes for den største Haj og skal være 20 til 25 Alen lang; men ikke saa farlig for Menneskene som Haaskjæringen

E. Saugfisken

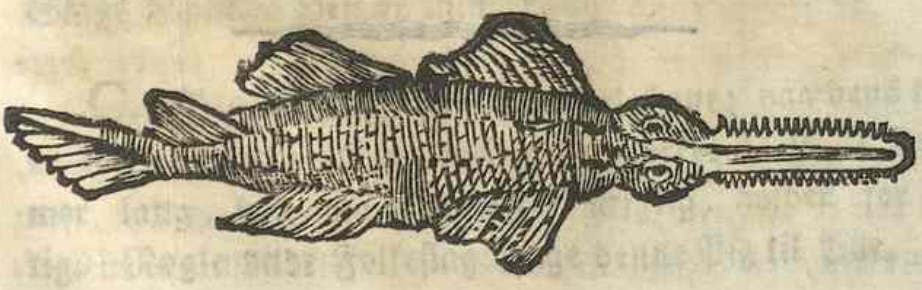

udmærker sig fra de øvrige Hajer ved sin dræbende Snu-

de, der er fort en Saug med 20 store og skarpe Tænder paa hver Side. Dette græsselige Gevær benytter den sig mesterlig af mod Hvalfiskene, som den enten ene eller flere i Selskab anfalder, ridser den Hul i Bugen med sin Saug, og river da et Stykke Spek ud med. Dens Saug er 2 til 3 Alen lang, næsten et Qvarteer bred og hele Saugfisken kan være fra 5 til 8 Alen; men kun 1 Alen i Omkreds. I Nordhavet findes de fleste.

F. Tornhajen, har en stor Torn i Rygfinnen.

Mindre mærkelige ere de øvrige Hajer. De mindste Afarter ere 1½ Alen lange. I Danmark fanges disse ofte paa Kysterne af Vesterhavet og speges, da de saa smage bedst.

§ 2. Havkatte d: Sødrager. De have 4 Gjellehuller, der sidde saa nær sammen, at de synes kuns at udgjøre eet. De ligne meest Hajen. Munden sidder paa tvers under Snuden og een Art har 2 Fortænder i hver Kæbe, en anden ingen, de have brede Finner og Pigge paa Ryggen, som, tilligemed Hannens Udvæxt ved Bugfinnerne, giver dem nogen Lighed med Rokker. Deres Hale ender sig i en Traad, der er længere, end hele Kroppen.

3 §. Rokker o: Skader.

have et fladt næsten firkantet Legeme og en lang tynd Hale, der ofte har store Pigge paa Siderne og i Enden. Dette, tilligemed deres brede Finner, der gaae fra Hovedet til Halen, giver dem et besynderligt stygt Udseende. Munden er meget stor, vel forsynet med Tænder, sidder paa den underste Side tilligemed 5 Gjellehuller paa hver Side af den, paa den overste Side sidde Øinene, som kan skjules med en Hinde. Huden er ujevn og undertiden fuld af smaa Pigge. Disse graadige Dyr holde sig meest paa Bunden af Havet, hvor der er Dynd. De fanges i Danmark i Mængde ved Vesterhavet, ridses i Siden og tørres, og smage ret got. Deres Størrelse er forskjellig. Nogle blive over 2 Alen brede og veje 200 Pund. Deres Æg, som Fiskerne kalde Sømuus, lægge de naar Ungen er færdig at krybe ud, de ere firkantede med et Horn i hvert Hiørne og have et sort hornagtigt Svøb. De mærkeligste Rokker ere:

A. Pletrokken, glat paa Siderne med een Rad Pigge paa Halen. Den bliver den største af dem og smager bedst.

B. Spejlrokken har Pigge ved Øinene og 3 Rader paa Halen; paa Finnerne har den en stor Plet, som et Slags Spejl. Den er mindre.

C. Pigrokken, har ingen Halefinne; paa dens tynde sorte Rottehale sidder en Pig eller takket Dolk, 4 Tommer lang, som man, maaskee urigtig, holder for giftig. Nogle vilde Folkeslag bruge denne Pig til Pile.

D. Somrokken,

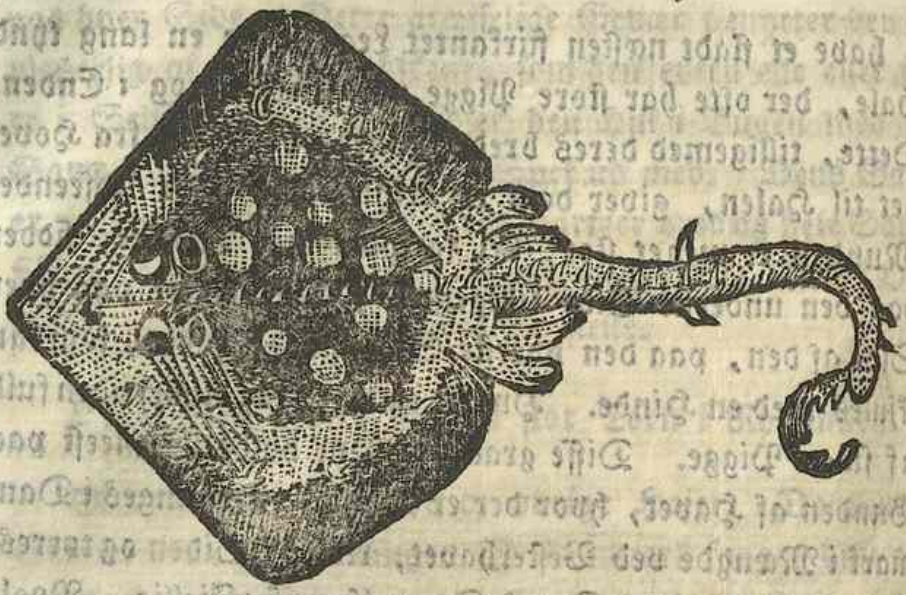

har paa Legemet og Halen en stor Mængde haarde Knuder med skærke Torne. De kunne blive meget lange, og smage got.

E. Kramperokken,

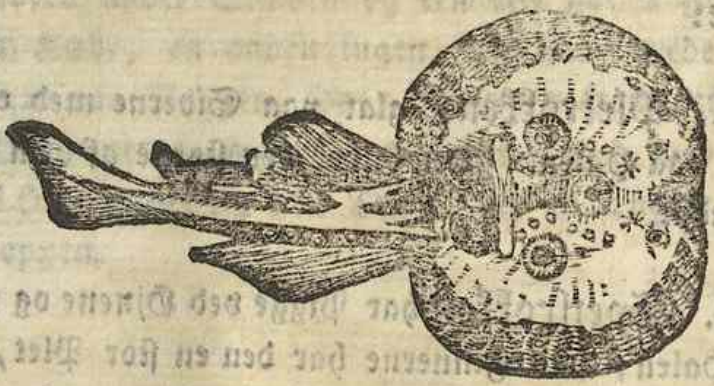

er mere rund og glat, end de andre og Halen bredere. Den er bruun og hvid med 5 runde sorte Pletter, under Bugen næsten hvid. Den har den mærkværdige Egenskab, som og nogle andre Fiske have, at den er elektrisk, eller giver de Mennesker og Dyr, som røre den, et Stød, liig det den elektriske Funke af en Elektriseermaskine volder. Denne Egenskab har den især ved

Hovedet; thi griber man den ved Halen, fornemmer man det ikke — at den ved Hjelp af dette bedsvende Stød, fanger de Fiske, som nærme sig den, er rimeligt — Den findes næsten i alle Have; skjøndt ikke i Mængde.

§ 4. Lampretter o: Steensuere.

have en glat slimed Hud, et rundt Legeme som Aalene, ingen Bryst eller Bugfinner; men kuns Ryg- og Halefinner. De ere de eneste Fiske, som have 7 Gielleblade og 7 runde Gjellehuller, de have tillige et Hul i Nakken til Vandets Udgang. Disse 8 Huller og Øjet paa den ene Side, har givet Anledning til, at man har givet dem Navnet Regenaugen (Rigjne) Steensuere kaldes de rigtigere, da de sue sig fast til Klipper og andre Ting. De nære sig af Orme, Insekter, Smaafiske, Rogn, Dyndplanter og Aadsler. De holdes for en Delikatesse, fanges om Vinteren ved at stikke friske Birkeris i Vandet, da de sue sig fast til dem og ellers ved Angler, Ruser og Garn. Man kan længe have dem levende. De forsendes og udenlands især fra Bremen og Lyneborg. Man rister dem da over en svag Kulild, koger dem og naar de ere kolde, nedlægger dem i Dunker i Eddike og Kryderi. Man har:

A. Havlampretten.

Denne Art Steensuer findes i Havet og søger om

Foraaret til Floderne for at lege. Den kan være over 1½ Alen lang og saa tyk som en Arm. Ryggen er grønlig med blaa Pletter, Bugen gulhvid, Ryg- og Halefinnerne ere adskilte ved et lidet Mellemrum.

B Regenøjen, findes allene i ferst Vand, især i Floderne og Bækkene i Europa, den bliver 12 til 15 Tomme lang og 1 tyk. Den har Ryg- og Halefinnerne sammenhængende. I England fanges en stor Mængde, som sælges til Holland som Lokkemad for Kabliaufangerne.

C. Vas-Igelen neppe 1 Qvarteer lang, har Ringe paa Kroppen, en spids Hale og Snude; den suer sig fast ved andre Fiskes Gjeller, spises, eller bruges til Madding af Fiskere.

Andet Kapitel

om de gjellelukte Fiske med bruskagtig Beenrad, som ikke have Been i Kiødet og frie d: ingen ved Laag aabne Gjeller.

§ 1. Støren.

Denne store Fisk findes i Havene og i Legetiden i de dermed forbundne Strømme i den nordlige Deel af den gamle Verden. De have Hajernes Hoved, Munden sidder som deres paa tvers under Snuden, Snuden er som Gjeddens omtrent, de have ingen Tænder, forved Munden 4 Skjæggetraade. Deres Krop er beklædt med nogle Rader beenagtige og stjerneformige Skjolde, som nogle dog tabe med Alderen. Paa hver Side have de et smalt Gjellehul uden Laag. De mærkeligste ere:

A. Den almindelige Stør, med kløftede Læber. Den har 5 Rader Skjolde, kand være fra 6 til 9

Alen lang og holder sig paa Dybet i Havet; men søger om Foraaret Floderne for at lege. I Havene omkring Rusland ere især mange og i Floderne der, fanges aarlig endeel; man har og fanget den enkelte Gange ved Hiarbek i Liimfiorden; man spiser dens Kjød, der især af de unge smager got og næsten som Kalvekjød. Skindene bruges til Vinduesruder og Remmer; men den største Fordeel har man almindelig af deres Rogn, hvoraf mangen Hun har over 10 Lispund. Den er sortgrøn, tillaves baade tør og flydende og kaldes Kaviar. Russerne tillave den bedst og føre den udenlands. Af deres Tarmhinder laves Hunsblas.

B. Sterletten, den mindste, men lekkerste Stør, 2 Alen lang. Den findes meest i Rusland og især i det kaspiske Hav. Dens Kaviar er en stor Raritet og Kjødet smager behageligt.

C. Liimfisken o: Hunsblasstøren, den har hele Læber, og bliver den største af Stør-Arten, ofte 12 Alen lang. Det er især af dens Blære og Tarmhinder man faaer det meste Hunsblas. I de russiske Floder fanges mange af dem. Kjødet og Rognen benyttes som de andres. Den er meget slugvorn og ej saa tosset som den første Art, der lader Fiskerne stikke et Toug igjennem dens Gjellehul og Munden og hale den i Land.

§ 2. Sodragen, har Munden under Snuden, der er spids. Disse smaa Fiske opholde sig i de indiske Have, have en beenagtig Beklædning, som gjør at de ere kantede, og store Brystfinner, der ligne Vinger.

§ 3. Naalefiskere middelmaadige Fiske, hvis Gjellelaag er lukt ved en Hinde; derimod have de i Nakken et

Hul til Vandets Udgang. Hovedet har meest Lignin med et Fugleneb. De ere smalle og noget lange og bekrædte med hornagtige Plader, som gisre dem kantede. Man har endnu ikke opdaget uden Hunner. De føde levende Unger. Hertil høre:

A. Søhesten med et lidet kornet Hoved, der ligner Hestens. Legemet bestaaer af 7 kundrede Led, Halen af 4. Den findes i Middelhavet og krummer sig som et S naar den dør, hvorved den faaer Lighed med en Hestehals. Den er kuns fingerlang.

B. Havnaalen, saakaldes af sit ½ Alen lange smalle Legeme, der ligner en Naal og

C. Koralsueren. Disse Fisk bruges især til Madding. Hverken denne eller følgende Art have Tænder.

§ 4. Knivfiskene, have et sammenklemt Legeme med en hvas Bug. Paa den forreste Rygfinne sidder en stærk Torn; begge Bugfinnerne ere sammengroede. Man har af dem i Middelhavet.

A. Søsneppen, en lille Fisk, som har smaa Skjæl og en takket Rygtorn.

B. Knivfisken, bedækket med en stor Plade, der som et Skjold skjuler Ryggen og gaaer ud over Halen, hvor den ender sig i en spids Torn. Bugen har 12 Hornplader til Dække. Snuden er noget opadkrummet. Fra de indiske Have.

§ 5. Muurbrækkere rettere Eenhornsfiske, have en krum Torn paa Hovedet imellem Øjnene; de ligne i Skabningen Brasenen endeel; men have en me-

re nedhængende Bug. De ere hvasse at føle paa, formedelst de i Huden siddende saa Pigge, som mod Bugen og Ryggen ere skarpe. De findes i de varme Lande, og kaldes af nogle Hornfiske for den paa Ryggen siddende bevægelige Torns Skyld. Een Art har dobbelte Torne til Bugfinner. Dens Kjød er sejt, Fisken selv lille og holdes for usund. Man har 18 Arter af dem.

§ 6. Kufferfiske, have Legemet indhyllet i en hornagtig Skal, der bestaaer af eet Stykke, og er afdeelt i kantede Figurer. Halen stikker ud igjennem et Hul. Man har adskillige Arter af dem i Afrikas og Indiens Have. Nogle Arter ere trekantede paa Skallen, andre firkantede, nogle have Pigge, andre ikke, de største ere kun 3 Qvarteer lange. Mærkelig er især:

Den topiggede Kufferfisk.

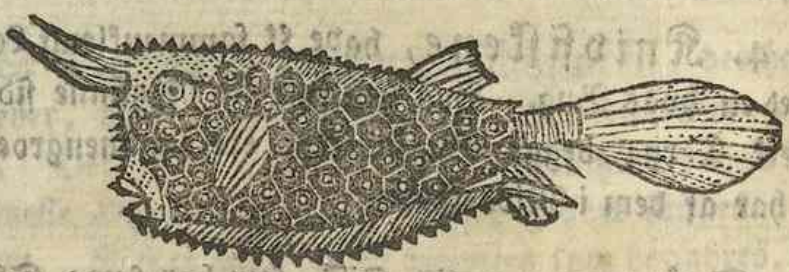

Skallen er firkantet; paa Panden sidde to Horn, og under Halen to. Det er en graadig Fisk, hvis Kjød spises.

§ 7. Kuglefisk

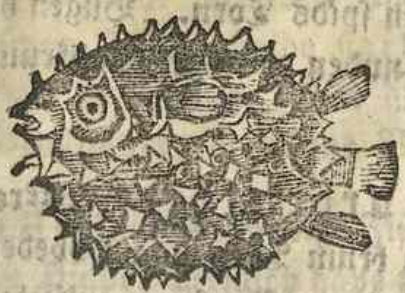

have ingen Tænder; men i Midten kløftede Kæ-

bebeen, Huden er haas og besat med Pigge paa Bugen. Bugen er saa opblæst, at den rager foran Munden hos nogle Arter; ved at sammenkrympe den, hæver Fisten sig i Vandet. Disse smaa Fiske have et næsten rundt eller slynderagtigt Legeme, ophold sig i de hede Landes Have og ansees for usunde. Piggene foraarsage et hedt Udslæt, som om man var brændt af Nælder. Een af dem er elektrisk.

§ 8. Pindfiske grændse nær til de forrige, deres Kæbebeen er utydelig. De have overalt store skarpe tregrenede Pigge som lidne Fodangler. De kaldes derfor Havpindsvin. Der gives baade runde og langagtige. De findes i Amerikas og de varme Landes Have og smage tørre.

§ 9. Klumpfisken

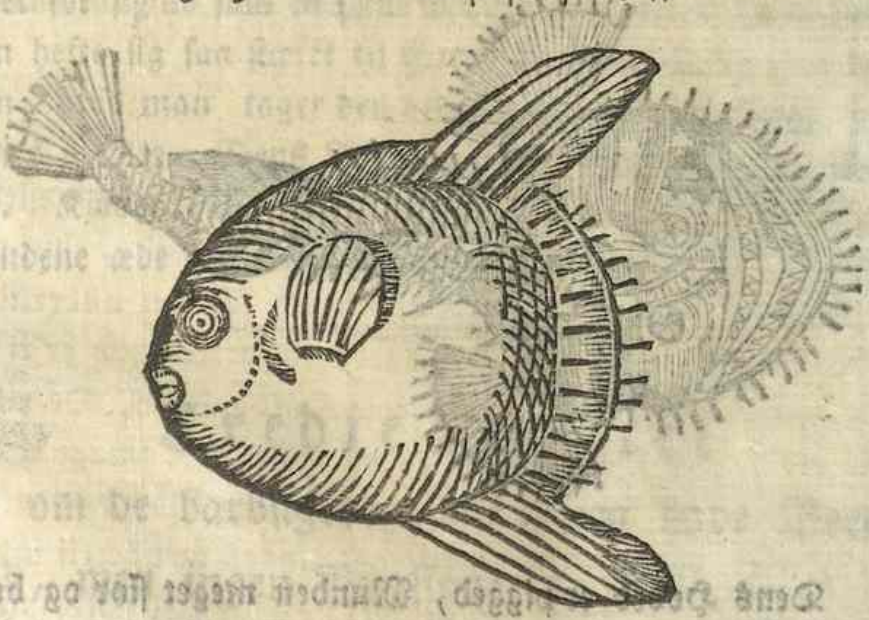

ligner mere et svømmende Fiskehoved, end en heel Fisk. Den har heller ingen Tænder. Ryg- Gumpe- og

Halefinner ere voxne i eet, Halen fører ud som den var afhugget, og hele Fisken, der er flad, ligner i en Hast en Steen, den kaldes derfor af nogle Mølleſtenen. Huden er knudret som Skagrin. De findes i Europas Have, og ere ofte saa store, at de kunne veje 30 Lispund. Kjødet er slimed, Fisken giver endeel stinkende Tran.

§ 10. Havtasker. Deres piggede Brystfinner sidde paa en Slags Stilk; Gjellerne ligge langt tilbage bag Brystfinnerne og lukkes med et Laag. De have et besynderlig stygt Udseende, hvorfor man og kalder dem Søbjæble. De lure i Mudderet efter Fiske, som de sluge i deres vide Gab. Deres Kjød spises; blant de forskjelligt dannede Arter findes i de europæiske Have af dem:

A. Ulken.

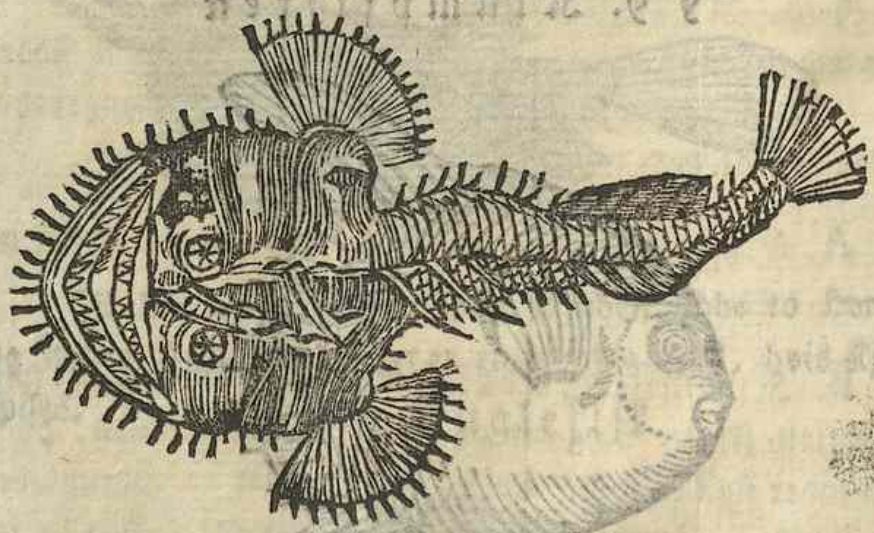

Dens Hoved er pigged, Munden meget stor og besat med mange indad vendte Tænder, om Snuden og hele Kroppen hænge Føletraade, som den bruger til at lokke Fiskene med, da den bevæger dem frem og tilbage og naar

da Fiskene, som anse det for Orme, komme for at gribe dem, suger den dem. Dens græsselige Figur forhøjes endnu ved nogle Pigge paa Hoved og Ryg og derved, at den næsten altid lader Munden staae aaben. Den kand være fra 1 til 3 Alen lang. Den er brunagtig paa Ryggen og hvid paa Bugen.

B. Søslagermusen, Huden er besat med keglesormige Knuder; den har en tryneagtig Snude. Finnerne ligne Flagermuus-Vinger.

C. Søtudsen, med en Traad paa Næsen, hvorved hænge 2 Kjødklumper; paa Ryggen to bag hinanden staaende kiødede Fiskehorn. Den findes i Amerikas Have.

§ 11. Bugsugere, ere mere dannede som Ferskvandsfiskene; deres Krop er ægformig, Huden er hvas og fuld af beenagtige Knuder, der sidde i Rader. Baade Bryst- og Bugfinner ere sammengroede under Bugen og see hver for sig ud som en huul Muskel; ved deres Hjelp kand den hefte sig saa stærkt til Stene og andre Ting, at den kan, hvis man tager den ved Halen, bære en Vægt, som synes utrolig. Dens Beklædning og Størrelse er forskjellig. Kjødet kand spises; men er ikke synderlig fast. Sælhundene æde de mange af dem.

Tredie Kapitel

om de barbugede Fiske, som have Beenrad, men ingen Bugfinner.

§ 1. Aalene, de gjøre sandsynligen Grændsen imellem Slanger og Fiske; thi de have Slangernes udvortes

Dannelse, Smidighed og Bevægelse; forresten have de Gjeller under Brystfinnerne; Brystfinnerne ere smaa, runde og fine og ligne, da de sidde nær ved Hovedet, Ører. Hovedet er tilspidset, forsynet med Tænder, Panden noget flad, Rumpen sidder nærved Hovedet, Rygfinnen er sammenvoxen med Halefinnen. De leve alle meest i Dyndet eller paa Bunden af Vandet og ligge der mange sammen. Om Natten gaae de paa Fangst og gjerne med Strømmen. De ere overmaade sejlivede og kunne, efter at de ere slaaede, skaarne itu og satte paa Ilden for at steges, endnu røre sig. Deres Hud er overtrukken med en sej Sliim og derfor kunne de gaae paa Land i det fugtige Græs og leve der i 2 a 3 Dage; paa Huden ere fine Skjæl, som man ej med Øine kan see. Stærk Hede og Kulde taale de ikke. De leve af Insekter, Orme, Smaafiske og Aadsler; de lægge ikke Rogn, men føde, man siger i Hundedagene, levende Unger. Man paastaaer, de krybe uskadte ud af Rumpen paa Hejrer og Stør, som fluge dem. Storken æder dem og i Nødsfald.

Herhen høre:

A. Den almindelige Aal, opholder sig næsten overalt i klare Vande, Floder, Aaer og Fjorde, som og i Søer og Damme, dog gaaer den og ud i Havet undertiden. Bedst ere de, som fanges i Aaer; thi deres Kjød er ej saa tilbøjeligt til at blive harskt, som Fjordaalenes. De ringeste ere de som fiskes i Damme og Søer; de smage gjerne mudrede. I Danmark gives der mangfoldige gode Aalefiskerier og ved Vandmøllerne fanges de i dertil indrettede Aalekister, hvori de, ved det de gaae med Strømmen, falde om Natten. Man kand der fange dem 3 til 4 Pund vægtige og derover. I Søerne gives der endnu større, som smage tørre og have bred Pande; dem kalder man

Klepaal. (I Holland paastaaer man de fanges af 15 til 20 Punds Vægt) i Tydsklands Floder ere og mange Aalefiskerier. Her i Danmark fanges en utallig Mængde Aal i Liimfjorden og de andre Fjorder, der vel ere finere af Kjød; men, fordi de ere meget fede, ikke saa velsmagende som de andre. De blive heller ikke saa store i Fjordene, der for det meste bør tilskrives de Pulsvaadde, hvormed man fisker dem. Disse Vaadde ere bundne af Traad, saa tætte i Maskerne, at den mindste Aal ej kan gaae derigjennem, den sættes ud ved Baade om Natten og Fiskerne pulse eller banke uophørlig, mens de trække Vaadden sammen, i Vandet med Stager, paa hvis Ender ere runde Brikker. Derved faae de ikke allene Aalene; men og alle de smaa Fiske som forekomme og som til stor Skade for Efterkommerne, tilsætte Livet næsten til Unytte; thi de bruges kuns til Svineføde. Dette Fiskeri er derfor og forbuden Søndag for Virkfund og kun tilladt i Resten af Liimfjorden fra St. Hansdag til Bartholomæi Dag. Men man har desuden mange andre Maader at fange Aalene paa i Fjorder og Aaer. I Aaerne fanges de i Aalegaarde og Aalekister gjorte af Træ; i Fjorden fanges de paa Kroge, som mades med Regnorme, Frøer og Fligt; ved Ruser som sættes fast ved Pæle; ved Glibe, som man vader ud med i Vandet (de bestaae af Fiskegarn udspændte over en Ramme, som har Formen af Taget paa et Huus) undertiden stanges de i dunkle Sommernætter ved Blus; Stangeren har da en Jldpande for paa Baaden, som han holder tændt og derved seer Aalene paa Bunden. Om Vinteren stanges de paa Jsen; af den Luftblære, der staaer over dem under den blanke Jis, seer Fiskeren, hvor de ligge i Dyndet paa Bunden; han hugger først Hul med en Øxe og støder da sin Pil (Alger) i dem og trækker dem op. Atligge Aadsler for Ruserne, lokker dem stærk.

Aalenes velsmagende og fede Kiød ernærer mange Mennesker. Man koger Suppe paa dem: tillaver dem ferske med Peber, Citronsaft og en Frikasseesaus: fylter dem med Kryderier under Navn af Rulleaal; steger dem ferske, eller rister dem efterat de en Nat have faaet Salt: røger dem: speger dem som Sild: salter og bager dem ved Ovnvarme efter Bagningen, som Sprøde-Aal og, nedlægger dem i Salt under Navn af grønsaltede.

Aalene i Floder og Aaer ere sortblaa med hvidagtig Bug, de i Fjorden sortgrønne med gulagtig Bug. Af Skindene gjøre de kinesiske Tartarer Vinduesruder. Vore Bønder gjøre Remmer af dem til Plejle. De meget tykke Aals Skind er næsten uspiseligt naar de røges.

B. Havaalen, opholder sig bestandig i det salte Vand; men føder dog sine Unger i Mundingen af Floderne. Den findes i alle Have; men bliver størst i Nordsøen; der kand den blive 4 til 5 Alen lang, være 3 Qvarteer i Omkreds og veje fra 3 til 4 Lispund. Den er skabt som Ferskvandsaalen, undtagen, at dens Nedermund staaer uden for Overmunden; den har og paa Overkæben 2 smaa Skjægtraade og en hvidplettet Sidelinie. Dens Rygfinne begynder nærmere ved Hovedet, end den andens. Dens Kjød er sødt; men vanskeligt at fordøje. Omkring Sjælands nordre og vestre Kyst er Fangsten af Havaalene vigtig fra Kallundborg Nord af, og Nord paa; og ved dejdske Kyster er det ved Fridericia fortrinligt.

C. Muræenen, er hvid og brunplettet, bliver 1½ Alen lang; den har ingen Brystfinner, findes i Middelhavet især omkring Sardinien og i Havet om Ost- og Vestindien. Dens lekre Kiød var de gamle Romeres Delikatesse. De holdte dem i Parker, forede dem med Aadsler

og Blod, ja dr gaves de Umenneſker, ſom lode Slaver, der havde forſeet ſig, kaſte for Muræenerne.

Til denne Slægt henhøre D. Cecilierne, ſom ganſke mangle Finner, og E. een paa de engelſk Kyſter nylig opdaget lang, ſmal og flad Fiſk uden Bryſtfinner, ſom man kalder Leptocephalus.

§ 2. Zitteraalen d: elektriſk Aal.

er en Aal, ſom mangler Rygfinnen og kaldes derfor barrygged (Gymnotus) dens Hoved er noget ſtørre end den almindelige Aals, den har ingen Skjæl, Snuden er rund, Halen butted, Huden brun; den har to Sidelinier. Denne besynlige Aal har af alle elektriſke Fiſke den ſtørſte Kraft, og den er ſaa ſtærk, at man ved at røre dens Hoved eller komme den nær med Haanden i Vandet, faaer ſaa ſtærkt et elektriſk Stød, at man ſegner til Jorden. Endog Vandet nogle Alen omkring den, er elektriſk. Fiſke ſom nærme ſig den, besvime og vende Bugen i Vejret; den kand da let forſyne ſig med Føde, hvor den kommer frem. I Hovedet og Rygmuſklernes Bevægelſe ſidder formodentlig denne beſynderlige Kraft; thi griber man den ſaa faſt, at den ej kand bevæge Rygraden, faaer man intet Stød. Naar man vikler Haanden i et Silketørklæde, kand den ej heller forplan-

te Stødet og, berører man den med en Magnet, mister den og i nogen Tid sin elektriske Kraft. Jo muntrere og vredere den er, jo stærkere er Stødet; med dens Død ophører det. Den findes i Amerikas Have og Floder, og paa nogle Steder i Afrika og Asien. Dens Kiød smager got.

§. 3. Regaleken d: Sildtusten, er en lang rund aaleformig Smaafisk, som paa Hovedet har nogle Pigge, under Brystfinnerne to lange Traade og en Rygfinne, der gaaer fra Nakken til Halen. Den findes paa de norske Kyster. Gjellelaaget er sammensat af 6 Stykker.

§ 4. Spidshalen, med Rygfinne som den forrige; lang og flad med en spids Hale, Kroppen sølvfarvet. En Ferskvandsfisk fra Sydamerika.

§ 5. Slangefisk, en 12 Tommer lang, flad, aaleformig Fisk fra Middelhavet, som kaldes Graaskjæg; den har 4 Skjægtraade under Kæben.

§ 6. Sandaalen d. Tobisen, Rygfinnen og Gumpfinnen ere adskilte fra dens kløftede Halefinne; det er en liden sølvhvid forprikket Fisk, der graver sig ned i Sandet ved Strandbredden og ligger i en sammenrullet Kreds, som en Slange. Den lever af smaa Vandorme. Den findes i Havet og bruges især til Mading.

§ 7. Sulven,

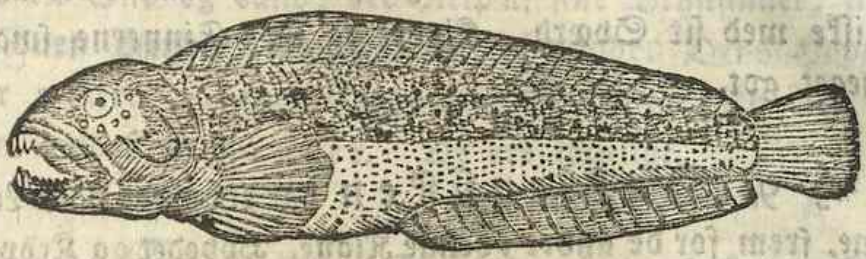

er en stor, graadig og med skarpe Tænder forsynet Havfisk, som især lever af Krebs, Krabber og slige haardskallede Hav-Insekter. Den er og meget farlig for andre Fiske, og slipper ej hvad den først augriber. Hovedet er rundt, Rygfinnen naaer næsten til Nakken, Halen er kort og afstumpet. Den findes baade i Nord- og Østersøen, ved Grønland og andre Steder. Grønlænderne spise dens meget fede Kjød. Den kan være fra 3 til 7 Alen lang.

§ 8. Sværdfisken.

Den har ingen Tænder; men Overkæben bestaaer af et langt og skarpt Sværd. Denne temmelig tykke Fisk,

kand blive fra 1½ til 10 Alen lang. Sværdet kand være 1½ Alen. I Middelhavet, især ved Sicilien og Nederitalien findes de fleste. Den er meget stærk og dræber let andre Fiske med sit Sværd. Kjødet og især Finnerne smager meget got.

§ 9. Dækkenfisken har et højt og fladt Legeme, frem for de andre i denne Klasse. Hovedet og Kroppen har og nogle smaa Skjæl. Den, som findes i Middelhavet, er sølvblaa med gule Tverstriber; den amerikanske er guul med sorte Finner.

Fjerde Kapitel

om de strubefinnede Fiske, eller dem, hvis Bugfinner sidde under Struben, forved Brystfinnerne. De ere, paa to Arter nær, Havfiske.

Et pigged Hoved have:

§ 1. Lirefisken,

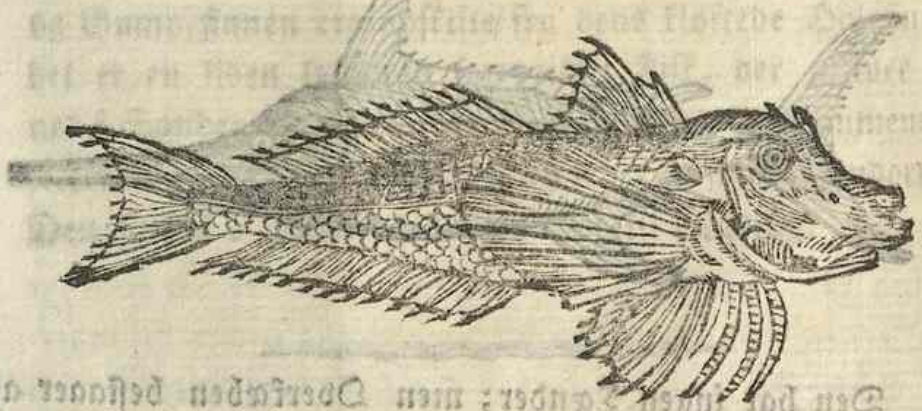

(saa kaldet af Hovedets besynderlige og flade Dan-

nelse, der noget ligner en Lire) lever i Havet af Krebs, Søstjerner og andre Vandinsekter, bliver lidet større end en Sild og kand, ved Hielp af sine Brystfinner, flyve oven Vandet, saalænge de ere vaade. Dens Hoved har 5 stærke og lange Pigge paa hver Side. En Art af dem kaldes Søedrager. De ere spiselige.

§ 2. Stjernekigeren. I dens flade, firkantede og haardskallede Hoved sidde Øinene vendte opad. Munden ligesaa. Paa Gjellelaagene sidde stærke Pigge, paa Underkæben 3. Paa Kanten af Kæberne ere Skjægtraade. Huden er hvas, Kjødet tørt. Den bliver ½ Alen lang og findes i Middelhavet. Den er graabrun med hvid Bug.

§ 3. Petermand o: Fiersingen, en Havfisk, omtrent af Størrelse og Farve som den forrige; fanges i Nord- og Østersøen, smager godt, har Øinene høit oppe og paa Gjellelaaget en stærk Pig. Dens Rygfinne er lang og i Rakken har den nok een med 4 Straaler.

Følgende have ingen Pigge paa Hovedet:

§ 4. Torsk indeholder en talrig Slægt af herlige Havfiske, hvis Fangst aarlig underholder mange tusende Mennesker. De leve alle af mindre Fiske, ofte af deres egen Art: de have et langagtigt og smalt Legeme, et temmelig stort Hoved, store Øine, skarpe Tænder, en Lever ligesaa lang, som hele Maven. Deres smalle, lange og svidse Bugfinner gjør dem kjendelige. De nogle have Skjægtraade, andre ikke, nogle 3 Rygfinner og an-

dre 2; saa anføres de fornemste Torskearter med deres forskjellige Afvigelser i saa Henseende.

Ingen Skjægtraade, tre Rygfinner og to Finner bag Gumpen have:

A. Hvidlingen, sølvhvid, Ryggen undtagen, Overkæben gaaer uden for Underkæben. Sidelinien er lige. Den fanges i Mængde paa de danske, franske, engelske, og hollandske Kyster, smager ret got, undtagen i Januar naar den leger. Den bliver fra 1 til 3 Qvarteer lang, sielden over 1 Alen. De smage got ferske, tørres og; men tabe da endeel, da Kjødet er tørt.

B. Kulmund d: Graasej, er sortgrøn især mod Ryggen, Munden sort, Underkæben fremstaaende, Sidelinien hvid. Den har meget grove Skjæl. Den bageste Gumpefinne og Rygfinne gaae tet til Halen. Den bliver 5 Qvarteer lang og 1 Qvarteer bred. Den fanges hyppig i Nord- og Østersøen. De ganske smaae smage got; de ældre ikke. Man tørrer dem, skjøndt de heller ikke ere fine af Smag.

C. Lyren d: den gule Kulmund, spidsmundet, Ryggen sortbrun, Bugen sølvhvid og brunplettet, krum Sidelinie, fremstaaende Underkæbe. Fanges som den forrige i Nord- og Østersøen, 3 Qvarteer lang og derover.

Skjægtraade have:

D. Den almindelige Torsk, har een Skjægtraad, en bred krum Sidelinie, Ryggen sortgraa, Bugen hvid, beg-

ge med mørke Pletter. Bugen er temmelig stor og Halen smal, Hovedet lidet, Gabet stort. Den bliver sielden ½ Alen lang, lever i Østersøen og nærmer sig Kysten i Legetiden. I Nordsøen findes den ikke. Den har et fint velsmagende Kjød.

E. Kulleren.

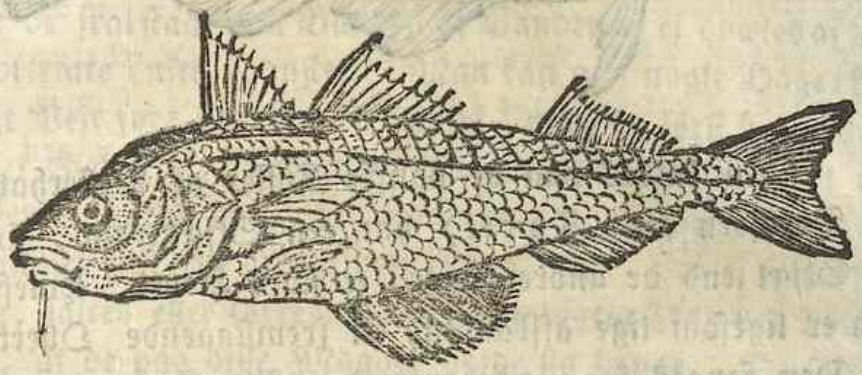

har een Skjægtraad, en sort Sidelinie, der løber nærmest Ryggen, fremstaaende Overkæbe, sølvhvid med en brunagtig Ryg, Halefinnen er lidet kløftet, Bugen er tyk, Halen smal, Hovedet noget kileformigt, Panden bred, Munden vid. Den leger i Februar, fanges i stor Mængde i Nordsøen ved de danske, hollandske og engelske Kyster; i Østersøen kommer den ikke. Om Vinteren, naar den ingen Sild kand faae fat paa, er den mager; om Sommeren er den velsmagende. Den er fra 1 til 2 Alen lang.

F. Dvergtorsk, kuns 6 til 7 Tommer lang, een Skjægtraad, gulbrun Ryg, sølvhvid og plettet Bug. Dens Lever er stor og meget velsmagende. Den fanges sielden i Nord- og Østersøen; men i Middelhavet ere mangfoldige af dem. De tjene til Næring for de større Torsk-Arter og smage fortreffelig.

G. Kabliau,

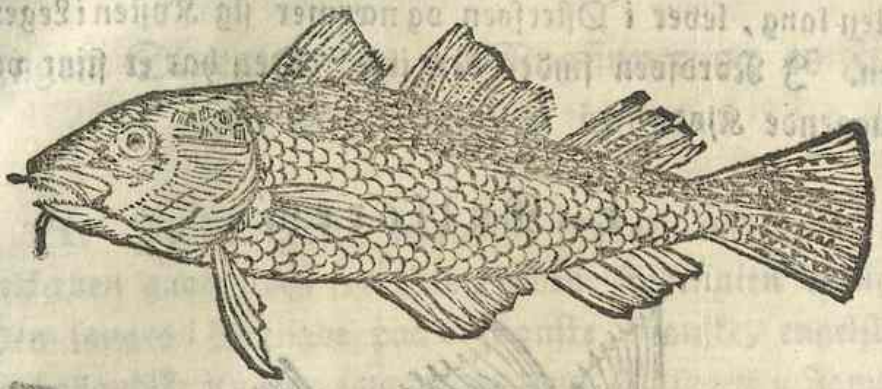

(den kaldes paa de danske Kyster af Vesterhavet og Nordsøen altid Torsk) har een Skjægtraad, større Skjæl end de andre Arter, et stort Hoved, Halefinnen er ligesom lige afskaaren, en fremstaaende Overkæbe. Den fanges fra 1 til henimod 2 Alen lang og derover, Ryggen er graa med gule Pletter, Bugen hvid. Maven er stor og Hunnerne saa frugtbare, at man i een Hun har funden 9 Millioner og 384 Tusende Æg. (nemlig ved at veje et Qvintin Rogn og tælle hvormange Æg det holdte og derefter veje hele Rognen og sammenregne det.) Den findes i de store Have om Europa og Amerika og fanges i utrolig Mængde paa de jydske, norske og islandske Kyster; men allerfleest fanges dog i Nordamerika ved Terreneuve, hvor der paa en Strækning af 100 Mile i Længde og 60 i Breden, falde saamange, at engelske, hollandske og franske Fiskere i Tusendtal aarlig sejle derhen, for at fange dem; ofte kunne en 3 til 400 Skibe samles der paa denne Fangst. De fanges paa 2 forskjellige Maader; enten ved Kroge, som sættes 1 a 2 Mile fra Landkysten (thi Fiskene staae paa Dybet uden i Legetiden) og mades med Sild, Hvidlinger, Krebs, Smaafisk, ja vel og røde Klude og glimrende Sager; eller og ved Torskegarn 3 Alen dybe

og 60 Alen lange, som man fanger dem med i Legetiden, da de ej ere saa lystne efter Lokkemad. Det er ellers en flugvorn Fisk, som fordøier got. Saasnart de komme af Vandet, døe de: hvorfor de Fiskere, som ville bringe dem levende andre Steder hen, have egne Skibe indrettede dertil, som, ved endeel paa Siderne anbragte Huller, lade en vis Deel Vand flyde ud og ind; førend de sætte Kabliauerne deri, stikke de med en Naal Hul i Svømmeblæren, paa det de skal staae paa Bunden af Vandet og ej qvæles af den indklemte Lufts Dunster. Man kan og i nogle Dage i kjøligt Vejr føre dem om til Lands, naar de først have faaet lidet Salt; før de koges, er det got at vande dem got ud. Men allerbedst smage de, naar man koger dem i Havvand, saasnart Fiskerne bringe dem i Land. De, som ej spises ferske, saltes eller tørres og det er en vigtig Ting ved Torskene, at de paa disse Maader holde sig længe. De saltede pakkes i Tønder og nedsaltes som Sild og kaldes Laberdan. De tørrede tillaves paa 2 Maader: efterat Hovederne ere skaarne fra, Kroppen opskaaren og Indvoldene udtagne, vaskes de ud i Havvandet og tørres paa Stange ved Husene; man kalder dem Stokfisk eller tørre Torsk. I Danmark kaldes de som komme fra Norge Bergefisk o: Bergens Fisk, da man der driver stærkest Handel med dem. Før de siden koges, maae de udblødes i Kalklud eller og bankes møre. Den anden Maade er: at berede dem til Klipfisk; de saltes da i 3 Dage og blive derpaa ved Strandbredden udbredte paa Klipper eller store Stene og tørres af Solen og Luften. De smage bedst og behøve ej at udludes; men blot udblødes i Vand. De sidste koste 9 a 10 Mark, de første 6 a 7 Mark Lispundet.

Fiskerne paa de jydske Kyster bruge en modsat Maade at tilberede dem paa; dem de kalde steentørre (Klip-

fisk) salte de ikke; de udvaske dem allerede stærk i Havvandet og udbrede dem strax paa Stene ved Stranden for at tørres; Hovederne lader man sidde ved. Man mener de af den salte Havluft og Taage faae Salt nok. I Regnvejr lægges de i Bunker, tildækkes og presses med Stene. Da de altsaa ingen Salt have faaet, maae de udludes før man bruger dem (først een Nat i reent Vand, og 36 til 48 Timer med et tyndt Lag Kalk paa i Vand; tilsidst udvandes de igjen efterat Kalken er børstet af dem) De tørre Torsk derimod skjærer man Hovederne fra, de saltes; naar de have lagt med Saltet i 24 Timer, tørres de paa Stænger af Vinden. (De behøve ingen Udblødning i Kalk, men kuns got at udvandes.) Muligt deres Torsk ville vinde endeel ved at bruge den udenlandske Maade.

Ogsaa Rognen af denne Torsk er en Handelsvahre; fra Norge udskibes aarlig endeel saltet af den til Frankrig, hvor man bruger den til at fange Brislinger med; man stroer Rognen i Garnet, som lokker dem i Flokketal. Af Leveren faaes, naar den raadner, meget god og ikke ildelugtende Tran. Regner man hvormange tusende Mennesker, der aarlig føde sig dermed; saa er dens Fangst meget betydelig og indbringer aarlig mange Tønder Guld. Fra de nordlige Lande gaaer en stor Mængde Klipfisk og Stokfisk til de katholske Lande, især Italien, hvor man i Fastetiden, da Kjødspiser ere forbudne, spiser dem. Islænderne lave en god Liim af Svømmeblæren. Man paastaaer og de i Nødsfald hakke den tørre Torsk og foere deres Køer dermed blant Høet, og at de malke got derefter. Mange fattige Fiskere spise ofte den tørre ukogte Torsk til ferst Fisk istedenfor Brød, da de fleste ingen Avling have; men beboe ufrugtbare Strækninger som Flyvesanden skjuler De meget flittige Fiskere paa Agger under Jyllands vestre Kyst,

ere talende Beviser paa Arbejdsomhed, Nøisomhed og det her Anførte. I hele Sognet er hverken Kornsæd eller Græsning. Ferskvandet er hvidt som Melk og Flyvesanden forjager ofte deres Bygninger fraet Sted til et andet.

To Rygfinner, een Gumpefinne have:

H. Langen

er den længste og smalleste Torskeart; den har kuns 2 Rygfinner, der dog staae meget nær sammen og naae næsten til Halen, Gumpefinnen ligesaa; den har et spidst Hoved, een Skjægtraad, fremstaaende Overkæbe. Ryggen er brun, Siderne gulagtige, Bugen smudshvid. Den kand være 2 til 3 Alen lang. Man benytter den, som den forrige. Man fanger den saavel paa de jydske Kyster, som især i Nordsøen langs Norge.

I. Lysing, fremstaaende Underkjæbe, uden Skiægtraad, graa paa Skindet, bliver 1 til $1\frac{1}{2}$ Alen lang og fanges baade i Middelhavet og Nordsøen; tørret kaldes den: smaa Stokfisk.

K. Qvabben

fra ½ til over 1 Alen lang, med et glat slimed Skind som Aalen, der er skidengrønt og gult marmoreret. Dens Finner staae som Langens, den har en vid Kjeft, et stort og bredt Hoved med een Skiægtraad, en fyldig Bug. Dens Lever er velsmagende; Kiødet ligesaa. Olien af dens Lever holdes for et got Middel mod Pletter paa Øinene.

§ 5. **Qvabberne** indeholde en Slægt af smaa, meest Saltvandsfiske, med en glat Hud og een lang Rygfinne. Nogle af dem have kamagtige Udvexter eller Traade paa Hovedet, saasom: **Toqqvabben, Søpapillionen** og **Havlerken** (alle disse ere ikke meget over 6 Tommer lange) de mærkeligste af dem, som ikke have Kam eller Traade ere:

A. **Spretfisken** mærkelig af dens Rygfinne, der begynder ved Nakken og gaaer lige til Halen, Gumpefinnen gaaer og fra Gumpen til Halen. Rygfinnen har Pigge. Den er et Qvarteer lang, ligesaa glat som Aalen, graagul og hvidplettet. Den fanges i Nord- og Østersøen og bruges meest til Mading.

B. Aalemoderen o: Aaleqvabben, ligner meget den ovenanførte Qvabbe; den adskilles fuldkommen ved Rygfinnen, der begynder ved Nakken, er sammengroet med Halefinnen og denne igjen med Gumpefinnen; den ligner derfor Aalen i Halen. Den har 3 Skjægtraade paa Overkæben, en glat Hud farvet som Aalens, med noget lysere Bug. Dens Mave er meget stor og den føder aarlig omtrent 300 levende Unger. Den findes i ferske Vande paa Dybet. Kjødet er noget tørt; men giver god Suppe og Frikassee. Dens Længde kan være henimod 1 Alen.

§ 6. Pukkelfisken, findes i Indiens Have, det er en meget høj og flad Fisk, med en pukket Ryg, hvorpaa er kuns een Finne. Den har ingen synlige Skjæl. Ryggen og Finnerne ere smukt røde, Siderne og Bugen blank sølvhvid.

Femte Kapitel

om de bryststinnede Fiske, saakaldede, fordi deres Bugfinner staae mere tilbage, end de forriges og sidde omtrent lige under Brystfinnen. De allerfleste af dem ere Saltvandsfiske.

§ 1. Steenpikkere, som have et knudret Hoved og nogle en beenagtig Beklædning paa Kroppen.

A. Knurhanen, saakaldet, fordi den, naar den er vred, knurrer igjennem Gjellerne. Den er næsten ottekantet, Hovedet er bredt og skarpkantet, besat med beenagtige Vorter eller Knuder — hvorfor den og af Fiskerne her til Lands kaldes Knude — den har rygle Skjægtraade, er omtrent 1 Qvarteer lang, Siderne brune og sortpletted, Bugen hvidagtig. Dens Kjød smager omtrent som Ahorrens. Den fanges i Mængde i Nordsøen og gaaer op til Flodernes Munding i Legetiden.

B. Soskorpionen

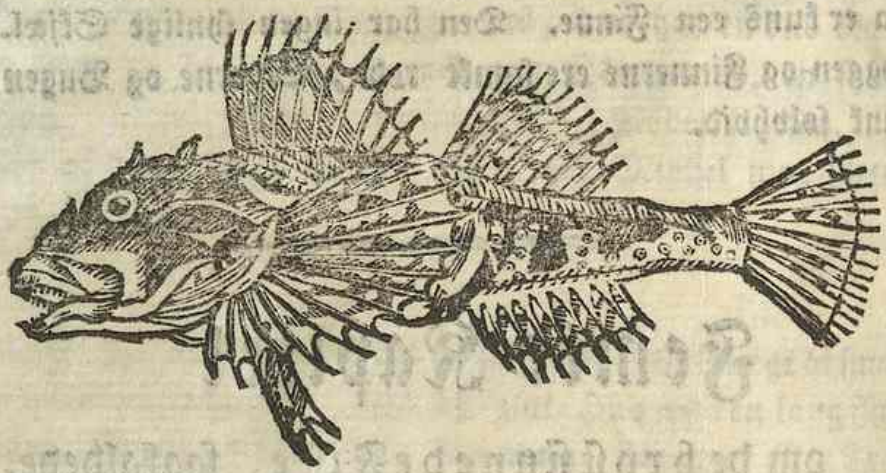

fra ½ til 2 Alen lang, brun og hvidplettet, et kantet og pigget Hoved, Kroppen har smaa piggede Vorter istedenfor Skjæl. Den fanges baade i Nord- og Østersøen — og spises. Stikket af Piggene foraarsager Hævelse.

C. Steenpikkeren, en liden Ferskvandsfisk med 2 krumme Pigge paa hvert Gjellelaag.

D. Søbullen

findes i Østersøen, bliver ½ Alen lang, har endeel Lighed med Søskorpionen; men har længere Finner, 4 Knuder paa Hovedet og istedenfor Skjæl hornagtige Vorter paa Kroppen. Den nærmer sig og Floderne i Legetiden, og bruges, da den er mager, meest til Lokkemad.

§ 2. **Havskorpioner** ere meget grimme Fiske af middelmaadig Størrelse, som have et fladt og sammenklemt Hoved besat med Knuder, Pigge, Fryndser og sligt. Man har baade store og smaa af dem overalt i Havet. Een Art, som kan flyve noget, findes i de ostindiske Floder. De have alle Skjæl.

§ 3. Speilfisken.

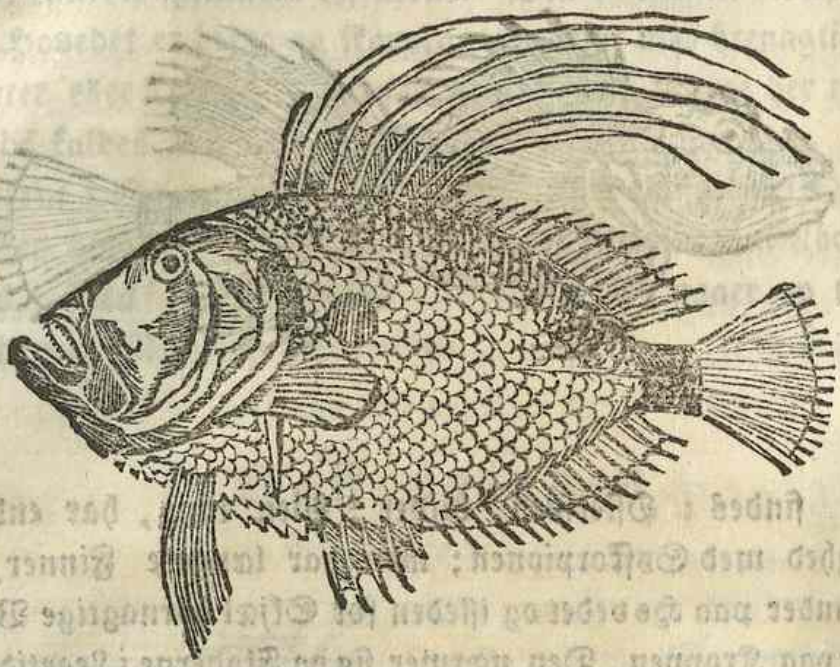

Denne besynderlige Fisk er flad, henimod 1 Alen lang og lige saa bred, har meget fine Skjæl, een pigget Rygfinne, som forlænger sig ved de forreste Pigge til lange Traade, og hvor de slippe gisre Finnen lavere. Paa hver Side af Kroppen er en sort Plet. Paa Ryggen og saalangt Gumpefinnen gaaer, har den klofstede Knuder. Den findes baade i Nordsøen og andensteds. Kiødet agtes meget. Den kaldes og Søsmeden og St. Peders Fisk. Dens Sider ere som Skallens, guld- og sølvfarvede.

§ 4. Søhaner, have et tykt, firkantet og stærkt Hoved, mestendeels 2 Rygfinner. Deres Mærke er især 3 med Led forsynede Traade, som hænge ned fra Brystfinnen. De fleste give en knurrende Lyd fra sig. Man har:

A. Gaffelfisken, saakaldet, fordi dens Snude er lang og deelt i 2 brede Dele som en Gaffel, Underkæben

har 4 Skjægtraade; den har kun een Rygfinne, som gaaer hele Ryggen langs og dens Legeme er beklædt med 8 Rader Beenskjolde isteden for Skjæl. Fra Middelhavet.

B. Den røde Søhane, udmærker sig ved sin røde Farve og sølvhvide Bug. Kjendelige Skjæl har den ikke. Paa dens forreste Rygfinne sidder en sort Plet. Naar den fanges, giver den en Lyd fra sig, der ligner Kukkens.

C. Søsvalen.

Dens store Hoved, dens lange brede violette Brystfinner, gjøre den kjendelig fremfor de andre. Den har brun Ryg, sølvhvid Bug, smaa Skjæl. Den findes baade i Nord- og Østersøen og fanges paa de jydske Kyster. Den knurrer og. Dens Kiød er tørt.

D. Den flyvende Sohane

er den, som af alle flyvende Fiske har den bedste Evne til at flyve. Den er og den største af denne Slægt og kan blive 3 Quarteer lang. Den er brun med sølvhvid Bug og skarpe Skjæl, den har 6 Traade forved Brystfinneen og disse, saavelsom Brystfinnerne, der ere ligesaa lange som hele Kroppen, ere forenede ved en Hud, der gjør, at den saalænge de ere vaade, kan flyve et Stykke med dem oven Vandet. De Sofarende see ofte nogle hundrede flyve sammen.

Følgende have ingen haarde Skjolde paa Hovedet:

§ 5. **Baandfisk**, have et aaleagtig, langt og fladt Legeme, rundt Hoved, neppe kjendelige Skjæl, Rumpen er nærved Struben, Rygfinnen begynder ved Nakken, Gumpefinnen ved Rumpen og gaae begge til Halen. Den findes i Middelhavet, og er saa tynd, at den næsten er gjennemsigtig.

§ 6. Skjelfisk er en lille blank Fisk fra Middelhavet, som ganske mangler Bugfinner og Gumpefinner, den har i deres Sted spidse Skjæl. Rygfinnen gaaer fra Nakken til Halen.

§ 7. Suefiske, ere kjendelige af en aflang haard Plade, der sidder oven paa deres Hoved; denne Plade er inddeelt i Striber og Furer, og Fisken kan, ved Hjelp af Musklerne deromkring, sue sig med denne Plade saa fast til Skibe, Stene, Hajer, Sælhunde, at man maae rive den itu, for at faae den derfra igjen. Deraf er den Fabel kommen, at den største (som kaldes Skibsstandseren) kand standse et sejlende Skib. En mindre Suefisk kaldes Lootsen, fordi den ligesom viser Hajen Vej og gaaer om ham, uden at han gjør den noget.

§ 8. Langhalen, Hovedet er tykt, Underkæben har een Skjægtraad, Kroppen er skjellet og lang, især Halen; den bageste Rygfinne samles med Gumpefinnen ved Halens spidse Finne, eller gaaer sammen med den. Denne Fisk fanges hyppig paa de norske og grønlandske Kyster og tilberedes som Stokfisk. Den er en Slags Torsk.

§ 9. Flyndere, udmærke sig frem for alle andre Fiske derved, at de ere meget flade og brede i Kroppen og have Øjnene paa een Side, nogle paa høire og andre paa venstre, det øverste Øje er noget mindre, end det andet. Den øverste Side som Øjnene ere vaa, er gjerne sortgraa; men Undersiden eller Bugen ganske hvid. De have Finner som naae fra Hovedet til Halen paa begge Sider. Svømmeblære have de ikke, de opholde sig meest i Mudderet og svømme enten paa Bugen eller skiævt hen paa den ene Side. Nogle have Skjæl, andre Pigge. De

ere overmaade frugtbare. De spises ferske; men da de have løst Kjød, smage de bedst tørrede. De tørrede forsendes som Stokfisk og Klipfisk. Skindet og Finnerne af tørre Flyndere bruger man til at afklare Kaffe med, endskiøndt Torskeskindene giøre det samme. De vigtigste Arter ere:

A. Helleflynderen, er den allerstørste Flynder. Den fanges ved Skagen og Vesterhavet ofte over 3 Alen lang; men i Nordsøen, ved de norske og svenske Kyster og i Nordamerika er den endnu meget større. Den kand der være henimod 6 Alen og veje 3 til 400 Pund. Den er temmelig tyk i Kiødet og om Vinteren feed. Ferst spises den med suur Saus; men almindelig saltes og tørres den. I Norge og Island laver man af Finnerne og de fedeste Stykker, som man i smalle Strimler skiærer ud af Ryggen, salter og vindtørrer, det saakaldte Ravrekling, der betales dyrt og holdes af mange for en Lekkerhed.

B. Pigvarren. Den er dernæst den største. De kunne blive over 3 Alen lange og næsten ligesaa brede. Huden er knudret. Den hvide Bug har nogle brune Pletter.

C Rødspetten

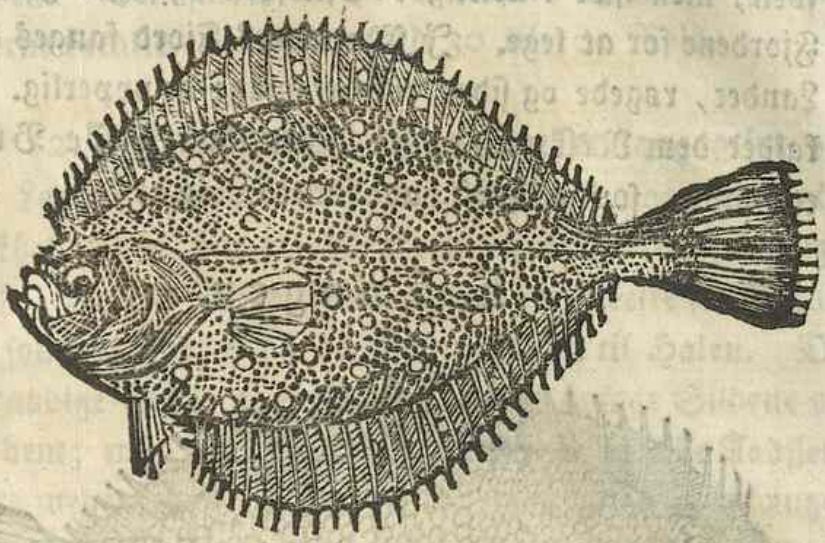

er en meget almindelig Flynder, som udmærker sig ved endeel rødgule Pletter paa sit skidengrønne Skind og ved 6 Knuder paa Hovedet. Den er almindelig ½ Alen lang; men og derover, og fiskes i Mængde i Nordsøen. Om Vinteren gaaer den ofte ind i Fjordene og de Strømme som støde dertil, for at afsætte sin Leeg, saa den og der fanges og kand paa en Maade kaldes Ferskvandsfisk. Man kand og have dem levende i Fiskedamme, som have meget Dynd. Naar Flynderne, saavel denne som andre mindre Arter, om Vinteren komme i Fjordene ved de vesterjydske Kyster, fanges de let; man behøver kun at hugge et aflangt Hul paa Isen og de øses da op med Brigler (Fiskegarnsposer paa Enden af en Stang) Man kand ved saadant et Hul øse dem op i Læsseviis. Saaledes fiskes de i Stadil Fjord.

D. Den almindelige Flynder, er almindelig kun liden, ikke stort over 6 Tomme lang, men tyk i Kiødet, meget feed og velsmagende. Dens mørkbrune Hud er ganske hvas af de derpaa siddende smaa skarpe Korn; mellem

Rumpe- og Bugfinnen sidder en Pig. Den fanges i Nordsøen, men især i Mængde i Østersøen og søger Floderne og Fjordene for at lege. I Mariagers Fjord fanges de her i Landet, røgede og siden ristede smage de yyperlig. Man kalder dem Riske-Bøtter (egentlig rigiske Butter) et Navn, som de først have faaet i Riga.

E. Tungen.

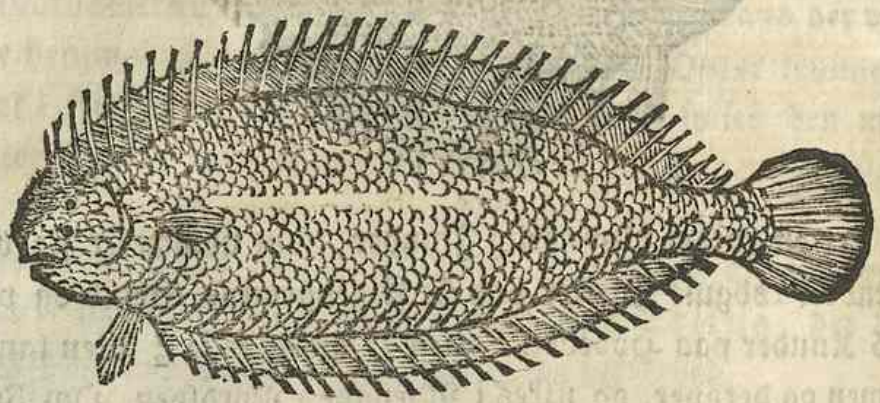

har en længere og smallere Krop, end de almindelige og er meest 1 Alen lang. Den har en skruppet Hud, fanges næsten i alle Have i Europa og har et fastere og bedre Kiød, end de fleste andre Arter.

Elbutten, Sletvarren, Skrubben og flere, ere alle bekjendte Flynderarter, der ej ere udmærkede fremfor de andre.

§ 10. Kutlingen, er en lille 6 Tomme lang brun- og hvidplettet Saltvandsfisk, som tjener til Næring for Torskene. Man har mange Arter af dem, der alle have til Kjende, at begge Bugfinner ere sammengroede i eet, næsten i Form af en Tragt.

§ 11. Mullen, er en Fisk af 6 til 14 Tommers Længde som har et smukt rødt Skind under Skjælle-

ne, store let affaldende Skjæl og to lange Skjægtraade ved Munden. Den findes meest i Østersøen og Middelhavet. Romerne betalte een af dem med 30 til 300 Rdlr.

§ 12. Makreler, have et langagtigt og rundt Legeme, der meget ligner Sildens paa Skindets Blankhed og de fine tet til Kroppen liggende ukjendelige Skjæl. De ere kjendelige af nogle korte enkelte falske Finner, som sidde fra Ryg- og Gumpefinnen til Halen. De ere graadige Fiske, som i talrige Flokke opsøge Sildene og sluge dem; man beskylder dem og for at de æde Aadsler. De ere meget fede og velsmagende; men holde sig ej længe, med mindre de saltes og røges. De almindeligste ere:

A. Makrelen,

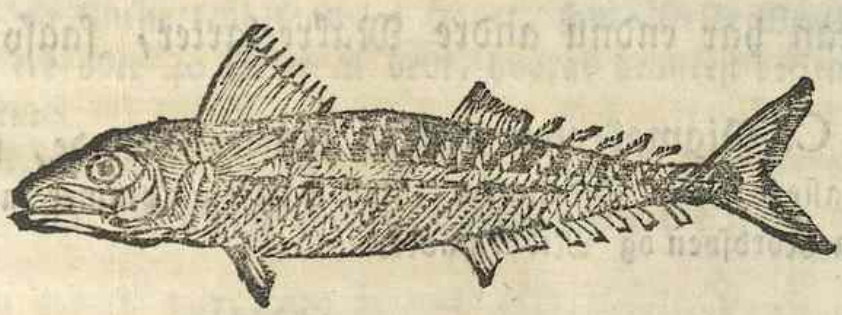

noget krumrygget, har 5 falske Finner, Siderne ere sølvblanke med nogle blaa Striber nærmest Ryggen, som er sort- og brunspraglet. Den glindser i Mørke. Den fanges ved Kysterne af Nordsøen, Østersøen og Middelhavet og ved de vestindiske Øer i betydelig Mængde; ved Danmark fanges og endeel. De bedste falde ved Skotland. Man nedsalter dem som Sild, eller røger dem og spiser dem ristede. De ere fra ½ til 1 Alen lange.

B. Thunfisken

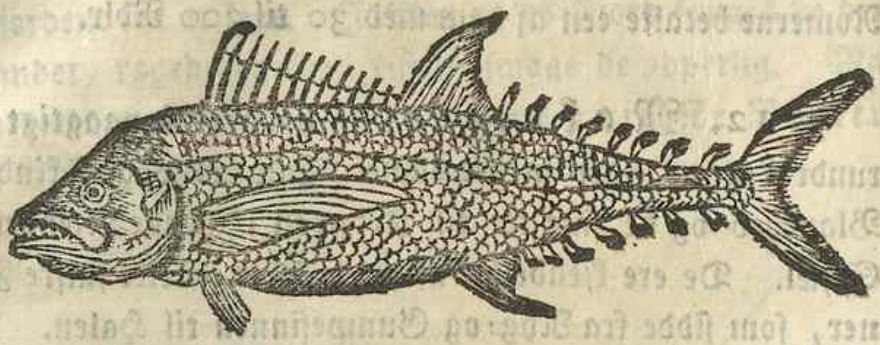

fra 1 til 5 Alen lang, med 8 falske Finner, staalgraa Ryg, sølvfarvede Sider og Bug. Dens Kjød er rødt, den er meget graadig og sluger de andre Makreler, fanges meest ved de italienske Øer i Middelhavet; de største falde ved Afrika og Vestindien.

Man har endnu andre Makreelarter, saasom:

C. Pigmakrelen med 68 Skjolde liggende, som Tagstene, paa Sidelinien. Fra 6 til 24 Tommer lang. Fra Nordsøen og Middelhavet.

D. Bonetfisken, med 13 firkantede Skjægtraade; graa med 4 langsløbende gule Striber, 2 Alen lang, nærer sig meest af flyvende Fiske, som den ved sine lange Spring griber. Fra de indiske Have. Meget velsmagende.

§ 13. Hundestejler, ere smaaFerskvandsfiske, som istedenfor den forreste Rygfinne have fristaaende Pigge. Saaledes har den store Hundestejle 3 Pigge paa Ryg-

gen og 2 ifteden for Bugfinner. Paa Siden en Rad brede Skjæl. Den lille er neppe $1\frac{1}{2}$ Tomme lang, altsaa den mindste Fisk og har 10 Pigge paa Ryggen. I Havet findes en større Art 7 Tomme lang. De spises ikke. Man brænder Tran af dem, eller føder Ænder og Svin med dem.

§ 14. **Umberfiskene** kaldes saaledes, fordi deres Legeme har en meget mørk Farve; de ere kiendelige af en Fure de have paa Ryggen, hvori de kunne lægge deres Rygfinner.

§ 15. **Aborrer.** De fleste have to nærstående Rygfinner, hvoraf den forreste er længere, end den bageste og forsynet med spidse Pigge. De have tætte runde Skjæl, takkede Gjellelaage besatte med Skjæl og hos nogle Arter med Pigge. Aborrene ere overmaade frugtbare og kunne leve saavel i Havet, som i ferske Vande. Der ere over 40 Arter af dem, hvoraf de meest bekiendte ere:

A. **Ferskvands Aborren,**

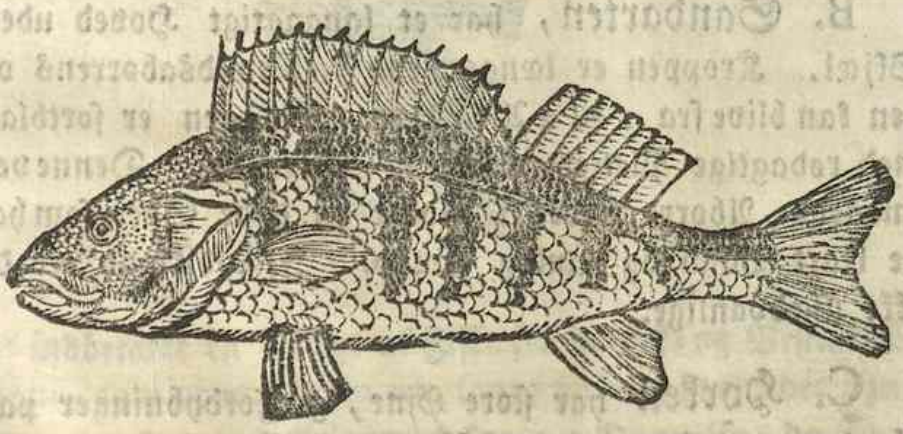

der udmærker sig ved sin krumme mørkgrønne Ryg, gule-

Sider med sorte Tverstriber fra Ryggen til Bugen, hvid Bug og rødgule Bug-Gumpe- og Halefinner (thi de andre have Ryggens Farve) Aborren findes overalt i Europa, saavel i Fjordene som i Søer og Aaer; ofte holdes den i Damme, der got gaaer an, naar man enten sætter den til Gjedder eller allene; thi den fordærver anden Levefisk med sine piggede Rygfinner og æder deres Leeg. Dens største Længde her til Lands er i Almindelighed noget over en halv Alen; den kand da veje 4 Pund; men i de nordlige Lande bliver den endnu meget større. Den er meget frugtbar; ofte kand der, i en middelmaadig Hun, være 280 Tusende Æg; saa der ville være betydelig Mængde af dem, naar ikke baade Fiske, Ænder og Søfugle slugte endeel af deres heelt affatte Rognposer. I Liimfiorden, især i dens sydligste Arm, fiskes aarlig mangfoldige Læs Aborre, især ved Skalts, Vorde og Hjarbek. Af alle Ferskvandsfisk, Aalen og Karpen undtagen, ere de istand til at leve længst uden for Vandet, dette gjør dem baade behagelige af Smag og fremfor andre tjenlige til at bruges til Sættefisk i Damme. De tillaves paa mange Maader som en sund Spise, endog for sygelige. Laplænderne lave af deres Skind en Huusblas, der er nok saa god, som den af Støren.

B. Sandarten, har et langagtigt Hoved uden Skjæl. Kroppen er længere end Ferskvandsaborrens og den kan blive fra 1 til 2 Alen lang. Ryggen er sortblaa med rødagtige Pletter, Siderne sølvfarvede. Denne velsmagende Aborre findes i Floder og dybe Søer, som have klart Vand og sandig Bund. I Tydskland ere de ikke usædvanlige.

C. Horken har store Øine, 5 Fordybninger paa Panden, een lang pigged Rygfinne, Ryggen sortgrøn, Siderne gule og sortplettede, Ryg- og Halefinnen gule og

fortplettede, Gumpefinnen gaaer med en lang stærk Pig ind i Legemet. Denne meget frugtbare Fisk opholder sig i de ferske Vande især i Danmark og de nordlige Lande. Den bliver 6 til 8 Tommer lang og giver en god og velsmagende Suppe.

Af de her ubekjendte Arter mærkes:

D. Ulven, fra Havet, med morkblaa Ryg og sølvfarvet Legeme.

E. Giftaborren, fra Indien, smukt farvet med rødt og blaat. Dens Kjød skal volde, om det spises, de samme Tilfælde, som Gift.

§ 16. Klipfiske,

indbefatte en Slægt af Fiske fra de Oste og Vestindiske Have, som udmærke sig ved lange fine Tænder, der ligne Svinebørster, ved Finnernes særegne Dannelse, da Ryg- og Bugfinner ere lige lange og ved deres forskjellige og

skjønne Farver. Deres Legemer have noget Ligning med Flynderne. Paa Hovedet og endeel af Finnerne have de og Skjæl. Een af dem har Ryg- og Gumpefinnen meget lange, krumme og mod Enden spidse, som en Segl; Fisken ligner derfor en Halvmaane; overalt har man anmærket, at de vestindiske have disse Finner lange og spidse; men de ostindiske dem runde. Da disse smukke Smaafiske have alle Slags prælende Farver og forskjellige Tegninger af Striber, Øine og Ruder; saa har man lignet dem ved Indiernes Papegøjer og Paradisfugle blant Fiskene. De spises.

§ 17. **Papegøjfiskene** have nogne Kæbebene uden Tænder, store Skjæl baade paa Legemet og Hovedet, lige Finner. Een af dem har gule Skjæl med grøn Kant, og Finner, der ere stribede med gult og grønt.

§ 18. **Dorader**, have en lige afskaaren Pande, een lang Rygfinne, store Skjæl endog paa Hovedet og Gjellelaaget. Disse graadige Fiske findes i de varme Landes Have; de have meget smukke Farver, hvoraf een især udmærker sig, der er ganske blaa. De ere store Fjender af de flyvende Fiske og sluge mange af dem. Deres Længde er, efter Arternes Forskjellighed, fra ½ til over 2 Alen. I Storm seer man dem ofte om Skibene. Kjødet er spiseligt, men tørt.

§ 19. **Læbefisk**, kjendes af deres tykke dobbelte Overkæbe, som de kunne udstrække; de have som de forrige Arter Skjæl paa Hovedet. Nogle have en Traad i Enden af Rygfinnens Straaler. Man har mange Arter af dem, der for det meste findes i Middelhavet og de sydlige europæiske Have. Den smukkeste er:

A. Junkergylten d: Sejunkeren, en lille Fisk, som især findes paa Middelhavets Kyster. Den har Regnbuens skjønne Farver i langsløbende Striber, hvoraf den blaa især er den herskende.

større er:

B. Drosselfisken, smuk grønt farvet med gule Pletter.

C. Den sortøjede Læbefisk, er brandgul med blaa Pletter og en sort Plet bag Øjet.

§ 20. Havbrasener ere smukt farvede Fiske fra Havnene om det sydlige Europa. De have stærke Tænder, nogle have en sort Plet paa Halen, andre ere røde, grønne eller stribede; de fleste have en blaa Ryg og sølvhvid Bug; een af dem kaldes Guldpletten, fordi den har en guldfarvet Plet som en Halvmaane imellem Øjnene.

Følgende 3 Slags indeholde endeel Arter Fiske fra de varme Lande, som almindelig henføres under Navnene: Aborrer, Læbefiske og Havbrasener:

§ 21. Bodianer, med Pigge paa Gjellelaagene.

§ 22. Sogofisk, med Pigge og Takker paa Gjellelaagene, og

§ 23. Lutianer, med takkede Gjellelaage, men uden Pigge.

Siette Kapitel

om Fiske, hvis Bugfinner ikke sidde lige under, men bag ved Brystfinnerne, som derfor kaldes bugfinnede. De fleste af dem ere Ferskvandsfiske.

§ 1. **Karper**, indeholde endeel Arter velsmagende Ferskvandsfiske, som ikke have Tænder; men i deres Sted nogle smaa ujevne Been i Svælget. Skjællene ere store og glindsende: Rygfinnen er kun een, som ikke er uden liden og sidder næsten midt paa Ryggen. Hertil høre:

I. Med Skjægtraade:

A. **Den egentlige Karpe**, findes især i det sydlige Europa i Floder og Søer. Da den holdes for en meget lekker Spise, er den og forplantet til de nordlige Lande, hvor den dog ikke opnaaer nær den Størrelse, som i de varmere Lande. Man har i forrige Tider i Tydskland fanget enkelte, der havde en usædvanlig Størrelse; saaledes een 2¾ Alen lang, der vejede 70 Pund. Dette maae man forklare af deres Alder; thi man paastaaer de kunne blive henimod 200 Aar gamle. Man finder dem og saa gamle, at de have Mos paa Panden. I Vand med feed leeret Grund trives de got og voxe overalt meget hastig, naar de have fuld Næring. I Parker fedes de med Faaremøg, hvori æltes feed Leer, desuden æde de gjerne Bønner, Erter, Kartofler, Roer, Oliekager o. s. v. De blive saa tamme, at man baade ved at fløite eller ringe med en Klokke kand

kalde dem til Bredden af Parken for at tage deres Æde. I Holland feder man dem i Kjeldere paa følgende besynderlige Maade: man indsvøber Karpen i fugtigt Mos, hænger den op i et Fiskenet tet under Loftet og forer den med Hvedebrød udblødt i Melk, og Salatblade. Mosset maae ofte fugtes. Det gaaer an med denne Fisk frem for andre, da den gjerne vil æde og er sejlivet. Man kand endog om Vinteren sende dem levende fra Sted til andet; de indpakkes da i Snee og gives et Stykke Brød, dyppet i Brændeviin, i Munden.

De formere sig stærkt og ere paa mange Steder i Tydskland en ikke ringe Næringsgreen.

B. Speilkarpen, har kun 3 Rader meget store Skjæl, een Rad ved Ryggen, een midt paa Siden og een mod Bugen, derimellem har den en gul Hud. Den findes paa nogle Steder i Tydskland og smager fuldkommen ligesaa got, som den forrige.

C. Læderkarpen, har slet ingen Skjæl; men et brunt tykt Skind.

D. Skjægkarpen d: Barben, er længere og smallere end de andre Karper og udmærker sig ved sine 4 Skjægtraade i Overkiæben. Den findes i dybe Floder med stenig Grund, bliver 1 til 1½ Alen lang og skal gjerne søge Hør, som lægges i Synk, der dog er dødelig for andre Fiske.

E. Suderen, har to meget korte Skjægtraade i Mundkrogen, den er beklædt med en tyk Sliim, paa dens Hud sidde meget smaa Skjæl, der næsten ikke kunne sees med blotte Øine. Ryggen er sortgrøn, Siderne grønne og gule, Bugen hvid, Finnerne ere tykke. Den opholder sig helst i Dynd, holdes i mudrede Damme og Grave, bli-

ver ½ til 1 Alen lang, Kjødet er meget fedt og har en aa leagtig Smag. Man holder dem i Damme med Karperne; men da de formere sig stærkt, bør der ej være uden den trediedeel Sudere, da de ellers tage Næringen fra Karperne. Af de anførte findes kuns i Danmark her i Parken den almindelige Karpe og Suderen.

F. Guldsuderen

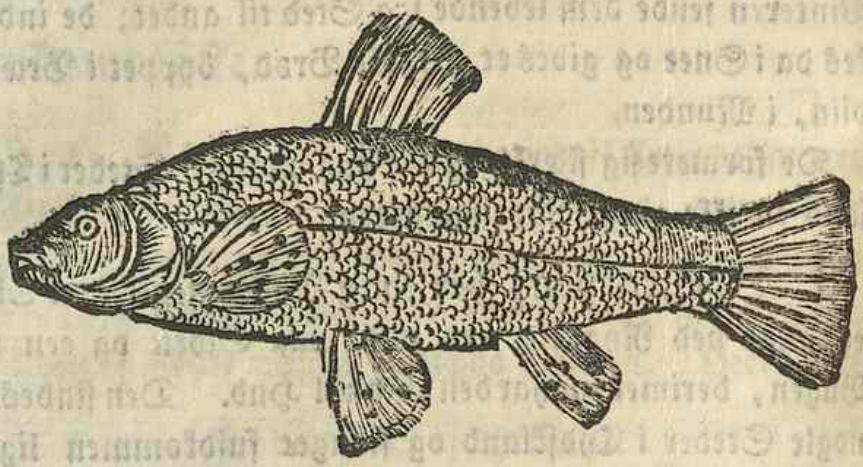

har rosenrøde Læber, rødguul Ryg med sorte Pletter, Sidelinien sort med røde Punkter, neden for Linien er den hvidguul. Siderne have overalt en Guldglands. Finnerne ere og udmærkede smukke; Straalerne ere røde og Huden som forbinder dem hvid med sorte Pletter. Disse smukke Tegn udmærke den fra den almindelige Suder, som den ellers ligner i Skabning og Levemaade. Den findes ikke i Danmark, men i Bøhmen og Slesien, og holdes ofte til Stads for dens Skjønhed.

G. Grundlingen, 6 til 8 Tommer lang, en rund Krop, grøn Ryg, hvidgule Sider, den har store Skjæl og en meget liden Rygfinne lige over Bugfinnen. Den er, især stegt, en velsmagende Fisk, holder sig paa Sandbunden og fiskes saavel i Søer som Floder og Aaer.

II. Karpearter uden Skjægtraade med indskaaren Halefinne:

H. **Karudsen**, en bekjendt højrygget og gulfarvet Fisk, som findes i Smaasøer eller holdes i Damme; den har megenlighed med Karpen, især nærer den sig som den og kand fedes i Dammene ved Tilløb af Møddingvand, Faaremøg, Mask, ɔc. Æggeskaller æde de meget gjerne. De ere meget ynglsomme; men blive sjelden over et Qvarteer lange og saa brede som en Haand. Kjødet er sødt og velsmagende. Karudser og Karper frembringe en ny Afart, som kaldes **Karpekarudser**; de ere større end Karudser. Karudser bør have egne Damme, da større Fisk æde dem. Ænder, Gjæs og Svin bør holdes derfra.

I. **Steenkarudsen** opholder sig udenlands i stillestaaende Vand, Sumper og Pøle og smager dog ej mudret. De bore sig om Vinteren ned i Dyndet og leve der om Sommeren, endskjøndt det meste Vand udtørres af Heden. De kunne blive over 8 Tommer lange, ligne meest Karudsen; men adskille sig fra den, ved deres indskaarne Halefinne og sortblaa Ryg.

K. **Guldfisken** ɔ: **Guldkarpen**, ligner Karperne i Skabning og Kjendetegn; men udmærker sig ved en stærk Guld- og Sølvglands paa Skjællene blandet med en glindsende Purpurfarve. Ung er den meest sølvfarvet og i de 3 første Aar sort. Den har hjemme i Kina, hvor man og meest holder den til Fornøjelse i Parker og i Porcellin- og Glasfade i Værelserne. Den fødes da med Hvedebrød, hakkede Æg, ɔc. Til Europa har man bragt den derfra og

man finder den i adskillige Fornemmes Værelser til Stads i Fade. Den bliver paa denne Maade sielden længere end 6 til 8 Tommer; i Parker bliver den dobbelt saa stor. Af de tammes Yngel gives adskillige Afarter, som ere rosenrøde, sølvhvide eller plettede med Blaat og Sort.

L. Næsefisken, fra det sydlige Europa, hvor den lever i store Søer og Floder. Den er smal, 1 Alen lang, sortrygget, Skjællene sølvhvide, Næsen er afrundet, Maven indvendig sort. Den agtes ikke meget, da Kjødet er løst og fuldt af Been.

M. Fliren, en Ferskvandsfisk, noget bredere, men ikke længere end Næsefisken, med blaalig Ryg og hvide Sider. Den har endeel Tænder og i Halefinnen 23 Straaler. I Tydskland fiskes endeel, hvoraf nogle nedsyltes og sendes bort.

N. Hæslingen, 10 Tommer lang, 9 Straaler i Halefinnen, grønlig Ryg, blaahvide Sider og Bug, er almindelig i de tydske Floder; men agtes ikke meget.

O. Alanden, ½ til 1 Alen lang, 14 Straaler i Halefinnen; storskjellet, mørkblaa Ryg, lysere Sider med guult Skjær; ved Kogning bliver Kjødet gulagtigt. Den fanges om Foraaret hyppig i tydske og andre Landes Floder.

P. Alandblikken, en 4 til 5 Tommer lang, sortplettet Fisk i stenige Floder, Ryggen er grøn, Sidelinien rød med en dobbelt Rad sorte Punkter. Den formerer sig stærkt, smager got og tjener til Føde for Foreller.

Q. Hvidskallen d: Hvidfisken, fra 4 til 8 Tommer lang. Overkæben er fremstaaende, Ryggen grønag-

tig, Siderne sølvhvide, 21 Straaler i Halefinnen. Den formerer sig stærkt til Nytte for de større Ferskvandsfiske, findes overalt og er især mærkværdig, fordi man i Frankrig af dens tynde Skjæl gjør et Pulver, hvormed man glasserer Voxperler.

K. Elritsen, skabt som Grundlingen, men mindre, smukt plettet, smaaskjællet og næsten gjennemsigtig. Den er sortgrøn med højgule Pletter. Den findes i klare Aaer, Floder og Bække, helst ved Elletræer, og svømmer gjerne i Vandfladen. Kjødet har en behagelig bitter Smag og spises gjerne. I hver af dens Finner ere 10 Straaler.

S. Blaaspolen, findes i Norge, og i Pommern o. a. St. Underkæben er krum og fremstaaende, Halefinnen har 16 Straaler. Ryggen er sort, Siderne blaahvide. Kjødet er fedt og velsmagende og falder fra hinanden ved Kogning. Den kand blive fra $\frac{1}{2}$ til 1 Alen lang. Den findes meest i sagteløbende Floder.

T. Skallen, en meget almindelig Fisk i ferske Søer og Floder med sortgrøn Ryg, sølvhvide storskjællede Sider og rødgule Finner. Den bliver 8 til 12 Tommer lang, 4 bred, har et lidet Hoved og 15 Straaler i Halefinnen. Den smager ret got; men er fuld af Been. I Liimfiorden fiskes hele Læs af dem i Maj og Juni. Røgede eller tørrede tillaves de af Bønderne. Ferske spises de med suur Saus eller Karudsesaus.

U. Rudskallen er længere og tykkere af Hoved og Krop, har store guldgule Skjæl, røde Finner, en skarp Ryg og røde Øjenringe. Ofte kan den være over $\frac{1}{2}$ Alen lang. De fanges i Søer og Floder. I Liimfiorden fiskes endeel i

Juni, da de med en stor Plasken og Allarm nærme sig Kysten. Kjødet er ikke bedre, end den almindelige Skalles.

Karpearterne indeholde endnu flere, her til Lands ubekjendte, Arter.

V. Brasen.

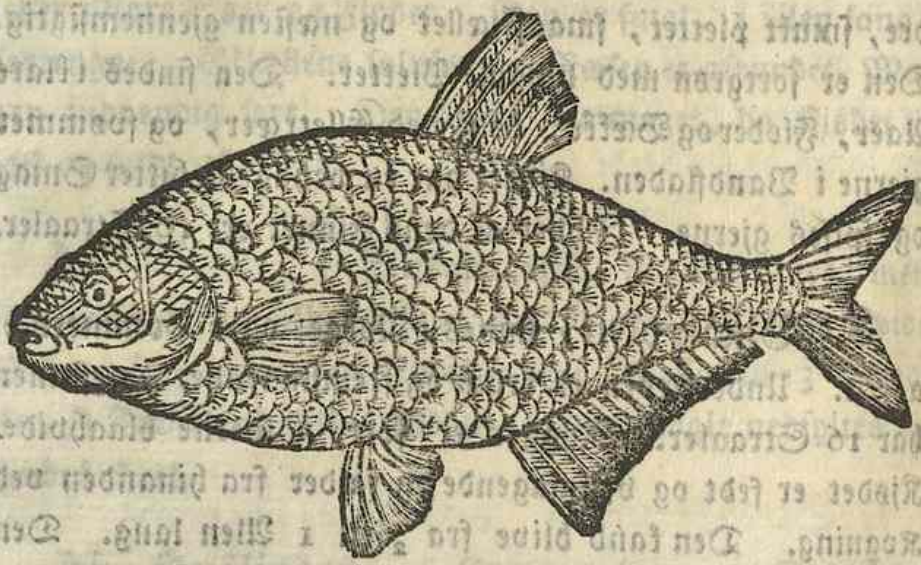

Denne bekjendte Ferskvandsfisk, der i Smagen giver Karperne lidet efter, udmærker sig ved sin ansеelige Længde og Bredde. De fuldvoxne kunne være over 1 Alen lange og 3 Qvarteer brede og derover, og veje fra 8 til 13 Pund. Hovedet er tykt og buttet, Skjællene store, Ryggen tyk. Ryggen er sortagtig, Siderne guldgule, Bugen hvid, dog finder man dem efter Grundens Beskaffenhed ogsaa skidengraa og hvidagtige paa Skjællene. Paa Bugen og Siderne ere de fedeste røde paa Bugen mellem Skjællene. De opholde sig i Mudderet og paa Bunden af store dybe Søer, Floder og Fjorde, fiskes undertiden om Vinteren; men ellers almindeligst i deres Legetid, som indtræffer i Maj og Juni. De komme da i hele store og tætte Sværme nær til Land, gaae overlig i Vandet, saa man seer Ryggen

af dem, og under megen Plasken afsætte Legen paa Planterne og Sivene ved Bredden. De lege ikke uden i varmt og klart Vejr; i Kulde og graat Vejr søge de Bunden igjen. Hannerne have i Legetiden endeel smaa Knuder eller Vorter paa Kroppen, hvorpaa Hunnerne gnide sig naar de ville lege; siden forsvinde de. I det nordlige Europa, i Tydskland, Danmark og Sverig især, fiskes de i Mængde ved Legetiden og, i Indvige eller i lave Vande og i snevre Aaer kand de ofte uden synderlig Umage fanges i Læssevis. Af de danske Brasen ere de som fanges i Limfjordens sydligste Deel de allerbedste, største og fedeste. Man faaer af Indvoldene en stor Deel got Tran. Fisken selv smager fortreffelig enten ferst med Peberodsaus, eller afkogt i Øl, med en Saus af Eddike, reven Brød, Løg og Persillersødder (saaledes lave Jøderne den) de røges og speges og paa de Steder, hvor de falde i Mængde. De smaa Brasen kaldes i Jylland Bleger.

X. Bunken, kaldes i Norge Brasen, den er almindeligst ½ Alen lang, har blaalig Ryg, guke brunplettede Sider og sølvhvid Bug.

§ 2. Mulletten, en tandløs Havfisk, skabt som Silden; graa med sorte Striber.

§ 3. Flyvefisk, tandløs, ½ Alen lang, med lange Brystfinner, hvormed den kand flyve omtrent et Bøsseskud oven Vandet. De findes hyppig i de Ost- og vestindiske Have, flyve og for at undgaae de dem forfølgende Dorader; men blive gjerne i Flugten snappede af Albatrosser og Fregatfuglene. Da de flyve sammen i store Flokke, kalde nogle dem Vagtelfisk.

§ 4. Fingerfiske, findes i Havene om Asien og Amerika. Deres Kjendemærke er, at de isteden for Brystfinnerne have lange fristaaende Straaler (Fingre) uden Led. Saaledes har A. Den femfingrede Fingerfisk paa hver Side 5 Straaler, der ere længere end hele Legemet og B. Paradisfisken 7 Straaler, hvoraf nogle ere ligesaa lange, som Fisken selv.

§ 5. Axfisk, er en lille Fisk, som især findes i de indiske Have, og een Art af dem i Middelhavet. Den har Sildens Skabning, en sølvblank Sidelinie og mange smaa Tænder.

§ 6. Sølvfiske o: Sølvblærer ere Smaafiske med smal Krop, bredere Hoved og mange Tænder baade paa Kæberne og Tungen. Deres Skjæl ere sølvblanke. En Art af dem kaldes Perlefisken og fiskes 6 Tommer lang i Middelhavet; dens Svømmeblære har en Glassering paa sig, hvormed man farver ægte Perler.

§ 7. Sild, have et langt Legeme, grønagtig Ryg, rød Ring om Øjnene, store, meget tynde sølvfarvede Skjæl, der sidde saa tet til Kroppen, at det i en Hast seer ud, som om de ingen havde; smaa Tænder paa Tungen og i Kæberne, een Finne midt paa Ryggen; men især kjendes de af deres skarpe Bug, som kommer af de paa Bugen fremstaaende Skjæl, der gjøre den takket, og en fremstaaende krum Underkæbe. Af alle Saltvandsfiskene er ingen mere bekjendt, end Silden. Den store Mængde hvori den fiskes, at den saltet holder sig godt og er en god Spise uden anden Tilberedning, gjør, at den kjendes overalt. De store nordlige Have ved Europa og Amerika ere

dens Opholdssteder. Man antager nu ikke, at den kommer fra Jishavet og trækker Sønder paa; man troer, at den i Jishavet, Nordsøen, det atlantiske Hav og paa nogle Steder i Østersøen, gaaer paa Dybet undtagen i Legetiden, da den i store Sværme søger Landkysterne og Fjordene for at lege. Legetiden er forskjellig efter Himmelegnens Beskaffenhed (muligt lege de og mere end een Gang aarlig) og derfor beskæftiger Sildefiskeriet mange tusende Mennesker næsten hele Aaret om. Omkring Skotland, Orkenøerne Hetland, ved de norske, svenske og danske Kyster, som og i Nordamerika, fiskes aarlig mangfoldige Sild. (Man har regnet de fangne for 1000 Millioner, og regner man det Antal som Nordkapere, Hajer og de store Søsvr sluge med, bliver der vist dræbt 2000 Millioner) De bekjendteste Arter ere:

A. Den almindelige Sild, er overalt bekjendt, Det er den Art, som hyppigst og paa de fleste ovennævnte Steder fanges. Hollænderne og Nordmændene levere de bedste Sild. Hollænderne omgaaes de fangede Sild efter visse lovbefalede Forskrivter i Henseende til deres hastige Reengjøren og Nedsalten, ordentlig Nedlægning, Sortering og Fisketiden — Maskerne i deres Sildegarn have og en bestemt Vidde, som de ej overskride og derved faae de baade de største Sild og ere tillige sikre paa, at der levnes endeel af de mindre til Artens Vedligeholdelse. De hollandske Sild, ere de saakaldte flamske Sild, (ved Kysterne af Flandern, hvor man først fangede dem, lærte de vindskibelige Hollændere Sildefangstens Vigtighed, og gave dem dette Navn) Fra Holland udseile aarlig 1000 til 1200 Fiskeskuder d: Byser paa Sildefangst, hver kan føre 25 Læster, (en Læst regnes for 12 Tønder og hver Tde.

til 1000 Sild) ofte fisker man dem 2 Gange fulde. Fiske-tiden begynder d. 25de Juni og ender i Decbr. eller i Januar. Enhver Fisker og Matros gjør Eed paa, baade ved Udrejsen og Hjemkomsten, at de ville nøje iagttage denne Fisketid. Saasnart Silden fanges, gjøres den samme Dag reen d: gjelles, lægges i friskSaltlage, der er saa tung, at den kand bære et Æg; efterat have lagt i Lagen 12 til 15 Timer, lægges den ned i Egetønder. Saltets Styrke og Reenhed, som Hollænderne frem for andre vælge det spanske til, bidrager og til dens Godhed; men meest gjør formodentlig den hurtige Reengjøren og Nedsaltten, da Silden, som strax dør naar den kommer af Vandet, ellers ved at ligge længere, taber mangfoldig af sin gode Smag.

Nordmændene bruge omtrent den hollandske Maade ved Nedlægningen, de sortere og den mindre fra den større, og sætte paa de slette Tønder og Fierdinger Bragmærke, bestaaende af hele og halve Sirkler. De nedlægge dem i Fyrretønder og Fierdinger, hvoraf de formodentlig, især naar Lagen, som ofte skeer, løber fra, blive mere harske. Den norske Høstsild (som falder om Efteraaret) er den bedste, største og fedeste. Vaarsilden (som falder om Vinteren og Foraaret) er ringere.

Den svenske Sild, hvoraf der de fleste Aar fiskes mange, er ikke synderlig feed. Man kand derfor ej med saamegen Fordeel sælge den udenlands, som Hollænderne og de Norske deres. For dog at nytte den, naar den falder i Mængde, brænder man Tran af den. (Man regner 1 Tønde Tran af 15 Tønder Sild.)

I Danmark fiskes de fleste Sild i Liimfjorden, især nær ved Aalborg, Ribe, Sebbersund, Sallingsund,

Lunds og flere Steder, dog de fleste ved Ribe. Paa den vesterjydske Kyst, i Ringkjøbings-Ribsum- og Stadil Fjorde og paa Havkysten af Jyllands vestre Side falde endeel; men kuns om Foraaret. I Almindelighed fanges de i faststaaende Bundgarn, der tjæres. Nogle Steder fisker man dem med Drivgarn eller Ned, andre Steder med Ruser og ved Sallingsund især med Baad. Høstsildene ere de fedeste og allene skikkede til Nedsaltning (Spegesild): Af Vaarsilden lades de bedste i Flekkesild og Sprødesild (røgede Sild) og hvad der ikke spises ferst eller ræses, vindtørres. (det er de saakaldte tørre Jyder, endskjøndt mange andre Lande og forstaaer at tørre dem) Følgende ere de i Jylland brugelige Maader ved Sildens Tilberedelse. a. Spegesilden eller nedsaltede Sild, lægges om Høsten eller i September og October af de bedste, største og fedeste. Mange bruge først at lage dem paa ovenanførte hollandske Maade; men andre, især de, som boe langt fra Fiskestedet og som kjøbe dem nogle Mile derfra af dem, som til Vogns eller i Baade føre dem omkring, lage dem ikke; men nedlægge dem, efterat de ere gjellede og strøgne igjennem Haanden, strax. Ryggen lægges ned, Bugen op, Hovederne vende mod Fjerdingens Udside, Halen indad; de bestrøes med saa stort et Lag grov Salt, at Sildene ganske skjules. Er Saltet alt for grovt, knuses det lidet; thi fiint Salt duer ikke til Nedlægningen. I en Fjerding, som oftest er af Bøg eller Eeg, kand rummes, naar Sildene ere gode, 2½ Oel eller 200 Sild, af de mindre nogle faa flere. Naar de have været nedlagte i 9 Dage, kand de spises den 10deDag. Disse jydske Sild ere i de senere Aar førte med Fordeel til Rusland; ja endog til Vestindien. Man har endog maattet salte Vaarsild undertiden.

b. Sprødesild, eller som de i Kjøbenhavn kaldes, holsteenske Sild, lages i 24 Timer, Hovederne stikkes ind i

hverandre, de hænges paa Pinde og røges i 24 Timer i de dertil indrettede Ovne ved Riisbrænde.

c. Flekkesild lages i 24 Timer, flekkes, vindtørres eller og hænges Nat og Dag i en Skorsteen at røges, hvorpaa de riskes og spises. De holde sig ej længe. d. Ræsede Sild tillaves paa samme Maade, undtagen at de ej flekkes; men blive hele.

e. Tørre Sild lages i 25 Timer, hænges parviis paa Snore i Vinden, hvor Solen ej kand brænde dem; nogle Bønder hænge dem tilsidst i Røg. Siden koges de, før de spises.

f. Ferske Sild steges eller spises kogte med brav Salt og en suur Saus til. Kogsaus og Sennop bruge mange.

De danske Sild koste ferske hvor de fiskes: Høstsilden fra 16 til 24 Skl. Oelen (en Oel er 80) Vaarsilden fra 6 til 16 Skl., en Fierding Spegesild 9 til 11 Mark. Sprodesild 24 a 32 Skl. Oelen, tørre Sild 6 til 14. Sk. Oelen. Disse Priser kunne forandres efter Fiskeaarets Beskaffenhed.

Det er forresten at formode, at den danske Sild, ved ligesaa omhyggelig og hastig at nedsaltes, som den hollandske og norske, ville blive næsten ligesaa god eller i det mindste meget bedre, end den nu er — at den holder sig længe og er ikke udsat for at blive harsk, er sandt; men dette maae man og forklare deraf, at den ej er saa feed, som den Sild, der falder i de nordlige Have. Forresten fiskes Silden i Limfiorden fra August til April Maaneds Udgang, undertiden noget længere.

B. Den store Sild d: Sildmoderen,

udmærker sig ved sorte Pletter paa Siderne, en meget tynd

og hvas Bug, samt een paa Enden noget indskaaren Snude. Den er meget større, end den almindelige Sild, kand blive henimod $1\frac{1}{2}$ Alen lang, 4 Tommer bred, men vejer dog kun 4 Pund. Den findes baade i Nordsøen og Middelhavet; men har der et tørt Kjød; naar den derimod om Foraaret har opholdt sig noget i Floderne for at lege, er den feed og næsten af Smag som Laxen. I Elben og Rhinen fiskes om Sommeren endeel. Den ræses som Lax; den saltes og under det tydske Navn Sardel. Ligesom man og der kalder den Majfisk, fordi den i Maj kommer i ovennævnte Floder.

C. Bretling d: Brisling, Bladsild, Hvassild, er en mindre Art Sild, almindelig 4 til 5 Tommer lang, med 13 Straaler i Rygfinnen (Silden har 18) Bugen krum med skarp Kant. De fiskes paa adskillige Steder i stor Mængde ved Kysterne, som støde til Nordsøen, Vesterhavet og Middelhavet. I Danmark, Norge, Sverig England, Holland, Preussen; Pommern, ved Kysten af Dalmatien og især ved den vestre franske Kyst ved Bretagne; fiskes aarlig mange Brislinger. Ved Kysterne af Bretagne lokke Fiskerne dem i Garnene med saltet Torskerogn, som kjøbes fra Norge (det er anført Pag. 366) man har ofte der fanget for 5 Tønder Guld om Aaret. De spises baade ferske, stegte, eller røges som Sprødesild og pakkes i Tønder 6000 i hver. Nedsaltede med Kryderier bruges til Mad. Det er især fra Christiania i Norge de bedste nedsaltede komme, under Navn af Christiania Anschoser. Deres Nedlægning er i Christiania en Slags Hemmelighed; eller og formodentlig Brislingerne ere bedre der, end i de andre Søstæder i Norge. De fiskes og paa den vesterjydske Kyst, hvor de kaldes Moderløs, og bruges meest til Mading.

D. Ansiosen o: Byrling, Sardellen, er 5 til 6 Tommer lang, askegraa af Farve, rund af Krop, uden kjendelige Skjæl med længere Over- end Underkæbe, Den findes især i det atlantiske Hav (spanske Sø) Middelhavet og Nordsøen i store Flokke, som Silden og Brislingen, og fiskes ved de spanske, franske og italienske Kyster, især ved Øen Sardinien, hvoraf den har faaet Navnet Sardelle (som ellers af nogle bruges i Fleng om de 3 sidste Sildearter) De nedsaltes i smaa Dunker, forsendes udenlands og bruges til Sauser og Mad, som en Delikatesse for Mange. Man kjender dem fra de norske Ansiosen derved, at Kroppen er mere rund og at Hovederne tages af Sardellerne inden de nedlægges.

Det anmærkes endelig, at Sildearterne, maaskee nok saameget som andre Fiske, lade sig lokke af konstigt Lys om Natten, hvorfor man adskillige Steder behænger Garnene eller Baadene med Lygter. Spegesild lyse stærk i Mørke og have vel oftegjort de Ukyndige angest.

* * *

Jeg kand ikke slutte dette Stykke om Silde- og Saltvandsfiskeriet, uden, hvad Fyen angaaer, at anføre Landsdommer G. L. Badens læseværdige Bidrag til Nutidens Fiskehistorie, indført i Januar Maaneds Minerva 1805, der giver en Kundskab om denne Provindses Fiskebrug i Store Belt, som er vigtig og lyder saaledes:

"Torsk, Sild, Aal og Flyndre ere de Fiskesorter, som "især falde ved Vinding Herreds Fiskerier. Stundum "faaes og endeel Hornfisk, ligesom af og til Flyndre, "Sillinger, Makrel, Ørter, og ved Nyborg, dog kun "sielden, Rejer. Thi da Rejerne søge Krogene under "Fæstningens Volde, saa er det fra dens Foresatte Fiskere "ne forbudne uden Vedkommendes Minde her at fiske.

"I Kjerteminde Fjord, og de to Vande, den saakaldte store og lille Strand, falder næsten al Slags Strandfisk, som Sild, Makrel, Torsk, Villinger, Ørter, Hornfisk, Flyndre, Aal og Rejer. Af Rejer falde især ved Munkebo nogle af de største, som heri Landet falde. For Seden Sogn i Aasum Herred i Odense Fjord falde allene nogle smaa Aal."

"Torsken falder ved Vinding Herred snart til alle Aarets Tider, dog især om Foraaret og Efteraaret, da der om Sommeren, eller, som man siger, i de Maaneder, som ikke have Bogstavet R i deres Navn, holdes for, at der er Orm i den. Aalen falder især fra Mikkelsdag til Mortensdag, men stanges dog og om Vinteren. Silden, som er den vigtigste Produkt af Beltfiskeriet, fanges om Efteraaret eller fra Larsdag i August Maaned og til tre Uger efter Mikkelsdag med Beltsgarn eller, som de og bestemtere kaldes, Drivgarn. Stundum faaes og i disse Garn endeel Makrel. Om Foraaret eller fra først i Marts og til sidst i Maj fiskes med Bundgarn Sild i Mængde, ogsaa en stor Deel Hornfisk og desuden Torsk, Flyndre, Villinger og Makrel. For Flyndre, som Torsken, er ingen bestemt Aarstid, da de hele Aaret igjennem tages med Kroge. Dog falde de af deres Størrelse og Fedme under Navn af Kjerteminde Raadmænd bekjendte Flyndere kun ved Mikkelsdagstid."

"At tilberede og nedsalte Silden eller anden Fisk, forstaae Fiskerne her i Egnen ikke; den sælges derfor gjerne ferst og frisk. I de paagrændsende Kjøbstæder, Odense, Kjerteminde og Nyborg, samt paa de omliggende Herregaarde er Fisken og altid afsættelig, og kan betale sig for

Fiskerne. I Kjerteminde skal og være en Mand, der, saalænge Bundgarnene staae, gjør sig Fordeel af hver Morgen at kjøre til Odense med Sild, Makrel, Hornfisk, og hvad andre Fiskesorter, som forekomme.*) Af især Sild forsendes og hele Baade fulde til Kiøbenhavn, Sjellands Kyst og Smaalandene. Rigtig nok ere Fiskerne for deres Fiskes Afsætning ikke i Forlegenhed; men Torsken og Silden falde ofte i en saadan Mængde, at dens Afsætning ikke betaler Fiskerens Umage og Bekostning. Thi, naar for et Knippe Torsk, som flere Mennesker kunne mættes af, kun kan faaes 6 til 8 ß., vinder vel den Fattige, som det synes, men Opmuntringen for den vindskibelige Fisker er kun liden, og qvæler derfor hans Lyst til denne Næringsvejs Fortsættelse med Iver. Med Silden kjøres og derfor ofte om i Landet fra Sogn til Sogn saalænge, at den bedærves, og bliver en for Almuen skadelig Føde."

Dette Stykke sluttes med den i mange Tilfælde rigtige Sentens:

"Hvad der ikke strax bringer den rede Skil-
"ling i Lommen, forsømmes. Paa Efterkommerne tæn-
"kes ikke. Derfor (skeer det) at Borgegaardene forfalde

---

*) Denne Maade, at henslæbe visse Egnes Produkter saa graadig, at de i Egnen Boende næsten aldrig kunne faae dem at kjøbe, eller i det mindste de sletteste Vahre og til lige saa høj Pris, som de Egne hvor de ikke falde, er meget brugelig — Saaledes har Forfatteren boet i en Egn ved Liimfiorden, hvor man daglig fiskede Aal, uden at kunne faae nogle; fordi de forud vare bestilte af Landprangere, som enten røge dem og føre dem i lukte Vogne ud i Aarhuus Stift eller salte dem og forsende dem til Aalborg. Og denne Kjøren med røgede Aal og Helt er brugelig højere oppe i Liimfjorden ved Thyholm og slige Steder, hvorfra disse Prangere kjøre dem til Hadersley og andre holsteenske Byer.

"Haugerne forsømmes, Dammene groe til, Dyrehaugerne "staae ubesatte, og Skoven bruges som et Assistents-"huus, hvorfra Penge hentes, uden, ved forstmæssig Be-"handling, at tilbagebetales." *)

§ 8. **Mormyrer**, ere Fiske fra Nilstrømmen, som have til Kjendemerke, at de ikke have beenagtige Gjellelaage; men i deres Sted blot en Hud.

§ 9. **Lax**, indeholder en Slægt af mere end 30 Arter, som have en tyk Ryg, kjødded Krop, lidet Hoved og stort Gab, Tænder i Kæberne, Ganen og paa Tungen; men især ere de kjendelige af, at den bageste af de 2 Ryg-finner, er fidtet og har ingen Straaler. De kunne leve i Havet, men søge Floderne og Fjordene for at lege. De opholde sig i klart Vand og ansees for en meget sund Spise. De indbefatte især de 4 særskildte Arter: **Lax, Ørter, Helt og Smelt.**

---

*) Det er saaledes vist nok en Skam og Beviis paa vor Lunkenhed for Skovenes og vilde Træers Opelskning og Fredning, at man i vore Søstæder handler med hollandske Baandstager af Piil; at vore Kurvemagere maae kjøbe udenrigske Pileqviste og, at der — paa en Tid da hele Skove, saa at sige, jages af Jordbunden for at gjøre store Brændeleverancer, eller betale en dyrkjøbt Ejendom — er saadan Mangel paa Bødkerarbejde, at man i Ribe undertiden maae salte Sild i Tønder, der ere forskrevne fra Sverig.

A. Lax.

Den almindelige Lax har fortagtig Hoved og Ryg, blaalige Sider, sølvhvid Bug, Siderne ere sortplettede. Dog paastaaer man den mister Pletterne, naar den i nogen Tid har opholdt sig i det ferske Vand.

Bugen og Struben har en rødguul Skjær, Skjællene ere ikke meget store og falde let af; foran Underkiæben sidder paa Hannen en temmelig tyk Krog. Kjødet er blegrødt, naar det er kogt. Den trækker i Flokketal tilig om Foraaret op i de til Havet grændsende Floder, Strømme og Fjorde for at lege og fanges da i de første Maaneder i Aaret især i de nordligste Lande i Europa og Amerika. Paa disse Toge gaae de altid med Vinden; finde de i Vandet nogen Hindring, krumme de sig sammen, tage Halen i Munden og sætte derpaa 2 til 3 Alen i Vejret, slippe Halen og falde ned paa den anden Side. Naar den forreste, som gjerne er den største, har gjort dette Spring, springe de andre efter. Denne deres Forvovenhed er Aarsagen til den simple Maade hvorpaa de paa endeel Steder fanges i Laxegaardene, der bestaae af nedrammede Trækasser af Gitterværk af saadan Bredde, at Laxen efter Springet nødvendig maae falde i Kassen og blive der. Hvor man ikke har Laxegaarde, fanges de i Bundgarn,

der dog maae være stærke, da de ellers rive dem itu. Hvor de før have søgt for at lege, komme de ordentlig igjen de følgende Aar. I de ferske Vande og Fjorden bliver Laxen hele Sommeren og gaaer først tilbage om Efteraaret; men er da kun mager. Laxen er ellers bekjendt for en overmaade feed og velsmagende Fisk, dens Længde er forskjellig, fra 1 til over 2 Alen. I Danmark, Norge, England, Sverig, Rusland og Preussen er Laxefiskeriet betydeligt. Af de norske ere Mandals, af de danske Bornholms, vesterjydske og især Randers Lax berømte. Randers Lax fanges i Gudens Aae, de veje naar de fanges almindelig fra 13 til 32 Pund, enkelte kunne veje 40 til 50 Pund og den største man i mange Aar mindes at have fanget, vejede 52 Pund. (Denne Vægt er med Indvolde og alt.) Alle de som veje under 13 Pund kaldes Svellinger. Laxefangsten var i de ældre Tider meget mere indbringende end nu, og man fortæller til Bevis herpaa, at Tjenestefolk i Randers i gamle Dage, gjorde forud den Aftkort, med dem de fæstede sig til, at de kuns visse Dage om Ugen ville spise Laxe-Kisingen (Hoved, Rygbenet og de indvendige Stykker, som skiæres fra Laxen før den ræses.) At forresten Randers Lax er saa berømt og saa fortrinlig god, kommer vel endeel af, at den alene fanges i de kolde Vintermaaneder, og derfor desbedre holder sig under Tørringen fra at blive harsk. Tilberedningsmaaden er der saaledes: Laxen skjæres op i Ryggen, Rygbenet og Hovedet skjæres fra, den indvendige Side saltes og Fisken lægges paa et Bord i Presse under et Bret med Stene paa i 2 Dage, den vaskes derpaa i vel lunket Vand, udspiles med Pinde og hænges paa en Væg nær ved en varm Kakkelovn, eller i Nærheden af Kølle-Ild,

*) Det største Laxefiskerie er det forrige Frisenvoldske, der for faae Aar siden kostede med Vopæl og Hartkorn 12000 Rd. omtrent og spærrer hele Aaen. Ellers kan en Laxegaard naar de store Pæle ere der, koste at reparere fra 2 til 400 Rd.

hvor den da tørres eller ræses. Under Tørringen hefles smaae Blikkopper til Finnerne og Halen, hvori det afdryppende Fit samles. Med dette Fit overstryges den nedtagne Lax af og til under Tørringen og hænges op igjen. Naar den er tør nok, forsendes den indpakket i Langhalm og er da ganske rød i Kjødet. Man spiser den ellers baade ferst og afkogt og nogle Dage efter den er saltet og hengt til Tørre, i tynde Skiver, som steges med Smør og Citronsaft. For nærværende Tid er Prisen paa ferst Randers Lax med Indvolde og alt, fra 16 til 38 ß. Pundet, efterson de ere store til; de største ere især dem man ræser.

De vesterjydske Lax fanges i Nissum Fjord og komme fra Havet ind af Thorsminde-Gab (Torskmindegab) og i Ringkjøbings Fjord, hvor de komme ind fra Havet ved Nyminde-Gab. De fanges der fra 13 til 40 Pund vægtige.

De norske ræsede Lax ere meget tørrere, end Randers Lax og ikke sjelden harske. Fra Rusland, Finmarken og Sverig udføres endeel saltede, og i Tydskland marineres de d: nedlægges med Eddike og Kryderier.

B. Man har i Norge og i England den graa Lax, graapletter, af behagelig Smag, og i Grønland Bjerglaxen. Forresten kaldes den store fede: Hvidlax, den magre og rogntomme: Graalax, den som vil lege, Kobberlax og den som fiskes ved Havsiden, Rødlax o. s. f.

til Ørter d: Ørreder regnes:

C. Laxørten, ligner meget Laxen, Hannen har en Krog som Laxen, Ryggen er mørkeblaa, Siderne ere guulagtige besatte med sorte og røde Pletter. Dens Kjød er afkogt rødt som Laxens og meget fiint og velsmagende. Dens

Gane, Tunge, Gjeller og Øine lyse i Mørke. Den leger i Novbr. og Decbr. og bliver sielden over 10 Pund vægtig Undertiden er den hvid og blank paa Siderne.

D. Ørten, af Farve som den forrige og plettet med fortbrune, noget krumme Pletter. Man troer ikke den gaaer til Havet; men at den opholder sig i Dybet af Aaer og dermed forbundne Fjorde og store Søer. Her til Lands finder man Mængde af dem baade i Liimfiorden og andensteds; den fiskes i Aaerne med Ruser. Fangsten er allerbedst i September og October, undertiden falde og en deel om Foraaret. De springe som Laxen højt i Vejret og derfor har man adskillige Steder i snevre Aaer indrettet Trækasser til deres Fangst, som kaldes Ørredspring. Deres kogte Kjød er rødt, som de forriges; naar de ere magre er det blegere og næsten hvidt og agtes da ikke saameget. De veje fra 8 til 16, sielden her til Lands over 20 Pund*). Ferske koste de fra 3 til 10 ß. Pundet. De smaa smage got, naar de have faaet en Nats Salt og derpaa steges med Eddike i Smørret. Man ræser dem som Lax, og steger de lidet ræsede i tynde Skiver.

E. Forellen, udmærker sig ved endnu rødere og tettere Kjød, sølvhvide og mindre Skjæl paa Siderne, de ere besatte med mindre, mere runde, karmosinrøde Pletter, Ryggen er sortagtig. Man finder mange Arter af dem, som snart kaldes Sandørter, snart Sølvforeller, Steenforeller, Bækørter, Løjer, o. s. v. Disse Arter opholde sig meest i sandige og klare Floder, Bække, Aaer og nogle i

---

*) Funke og Helmuth anføre Lax til 80 Punds Vægt og Ørter til 45 Pund; men i Danmark fanges de ikke saa store. Helmuth har og tillagt Ribe et stort Sildefiskeri, som det aldeles ikke har, uden i hans Bog.

Østersøen og Bjerglandene. Deres Længde er forskjellig fra 6 Tommer til 1 Alen. Kjødet er velsmagende; men ej saa fedt eller løst, som de foregaaende Arters. De springe ofte oven Vandet for at fange Insekter.

F. Blaalax, saa kaldet af sin blaa Ryg, er en Laxeart af 14 til 16 Tommers Længde, som fanges i Bodensøen i Sveitz i Millionviis fra Maj til Høst. Den er det samme for dem, som Silden i de nordlige Lande.

G. Maræner, findes allene i Maduiser-Søen i Bagpommern. Den ligner i Skabningen temmelig Karperne, har sort Ryg, sølvfarvede Sider; de blive 1 Alen lange, undertiden større, de smage som Foreller; røgede og nedsyltede føres de udenlands. Man har ellers i Tydsklands Søer en lille Maræne, der kun er 6 til 8 Tommer lang, den ligner Hvidskallen; men smager som den store.

H. Helt.

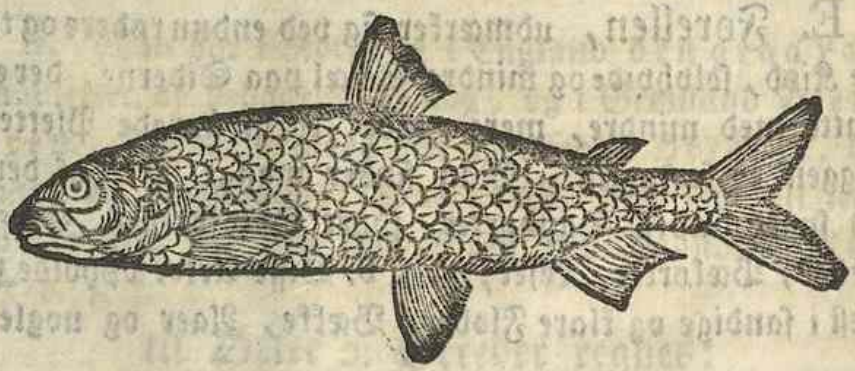

udmærker sig ved en fremstaaende og nedbøjet Overkæbe, en rød Ring om Øjet, sølvblanke store Skjæl, en tyk

blaagrøn krum Ryg og en noget kantet Bug. Dens Kjød, er fedt, blødt, af en behagelig og sød Smag. Den største Art kaldes egentlig i Jylland Helt; den bliver henimod 1 Alen lang og 1 Qvarteer bred, og fiskes især i Liimfiorden og paa de østre Kyster af Landet om Efteraaret, da den, for at lege, kommer fra Havet i Flokkevis i Octob. og November Maaned og bliver i Fjorden til Isen er gaaet op om Foraaret. Den gaaer med Vinden og holder sig nær Kysterne. I Liimfiordens Indvige fanges de da oste i Mængde, især ved Qvols, Laastrup, Skalts, Lunde, Hostrup og fl. St. Man fanger i Elben og i Ringkiøbings- og Nissum-Fjorde en mindre Art Helt, som sielden bliver over ½ Alen lang; man kalder dem ved Ribe Snevler og højere oppe paa Vesterkysten Snøsler (ventelig af Heltens tydske Navn Schnäpel) Heltene spises enten ferske, eller nedsaltes, eller og speges. Da de store Helt som falde i Liimfiorden, især som spegede eller røgede, have et stort Fortrin for andre Helt, saa anføres her Omgangsmaaden med deres Tillavning: Efterat Skjællene, Indvoldene og Hovederne ere aftagne af de største og fedeste, strøes de i Bugen med fiint Salt, 24 Timer efter hænges de i Røg paa Pinde og gjennemrøges vel i nogle Dage. Derefter hænges de i varme Stuer eller i Ovnen, naar Brødet er udtaget, derved løsnes Skindet bedre og Kiødet giver sig bedre ud og bliver mere mørt. Disse spegede Helt, smage fortræffelig som de ere, til Smørrebrød; men de fortæres gjerne i Landet selv. De kand og flekkes og steges paa Risten. De ferske smage og got, de steges med Suurt, efterat de have faaet lidet Salt. Ere de røgede meget tørre, koges de. De fiskes i Liimfiorden med en lang Baad, hvis Arme stages d: trækkes ved 6 Mand i 2 Baade (De kaldes Heltestagvaadde) eller og med store Bundgarn.

Den ovennævnte mindre Helt sælges, baade ferst saltet og røget.

I. Spelt, ligner Helten paa den længere Snude, Siderne ere mere graa og have 3 blaa langsløbende Striber, hvoraf den midterste, der udgjør Sidelinien, er brunplettet. Den opholder sig i kolde, rene Strømme, bliver 1 Alen lang, og findes i Sverig, Rusland og paa nogle Steder i Tydskland, som grændser til Østersøen. Den holdes for stor Delikatesse og fanges ikke i Mængde.

K. Smelt o: Stint, regnes, med megen liden Grund, til Laxeslægten. Det er en liden rundagtig, 4 til 6 Tomme lang Fisk, som kommer tilig om Foraaret i Marts fra Havet ind i Floderne og Fjordene og findes i nogle Steder i dybe Søer. Den er mest kjendelig af sin gjennemtrængende, for mange modbydelige Lugt, som den baade, især raa, udbreder og meddeler hvad der rører den. Den er saa fiin i Fisken, at den næsten er gjennemsigtig, har Perlemorets glimrende grønne, morgenrøde og sølvhvide Farver. Ryggen er afdeelt med neppe kjendelige sorte Prikker i skraa Ruder, Bug- og Brystfinner ere meget store. Mange holde den for en stor Delikatesse; ferst kogte og stegte smage de ret got. De røges og. De stegte tabe ganske den ubehagelige Lugt. De opholde sig ej uden nogle faa Dage i Floderne og ere fuldproppede af Rogn. I Norge kaldes den Lodde.

L. Havsmelten, findes i Nord- og Østersøen, er dobbelt saa lang, meget velsmagende, forresten som den forrige. Den lugter ikke saa ilde.

Til denne Slægt regner Cuvier:

M. Karaciner, udenlandske Fiske, endeel forskjellige fra de andre, med 4 Straaler i Gjellehuden.

§ 10. Gjedder, have et langt, meest rundt Legeme med bred og tyk Ryg, fladt Hoved med mange skarpe Tænder; de ere meget graadige Rovfisk, som baade sluge unge Vandfugle, Rotter, Slanger, Frøer og Krebs med, i den Tid de fælde den haarde og faae en ny Skal. Silden siger man de røre ikke; forresten angribe de uforfærdet Fiske, der have samme Størrelse som de selv; ja de skaane end ikke hverandre, men de større opsluge de mindre; derfor bør store og smaa ej være sammen i Sættedamme. Man har:

A. Ferskvands-Gjedde o: Gjedde,

opholder sig næsten overalt i Europa, i Søer, Aaer, Fjorde, ja endog i Bække. Den har en bred noget firkantet Pande, en bred og flad Kæbe, Ryggen er næsten sort, Siderne meest skidengrønne og flammede med guult, Bugen hvid, undertiden med nogle graa Pletter, Skjællene ere smaa og

sidde saa fast, at Skindet følger med dem. Den leger til forskjellige Tider, i Februar, Marts og April, og søger da i Flokke Aagange og især Vandplanterne, for derpaa at sætte Legen. De staae gjerne om Dagen i Soelskin stille ved Landbredden og lure paa Rov og da kand man ofte skyde dem, eller og angle dem med stærke Kroge; men ellers fiskes de bedst i roligt Vejr; de gaae med Vinden. Ofte slaaer Ørnen ned i Vandet efter de stillestaaende Gjedder; men da Gjedden er stærk, har man og havt Exempel paa, at den har narret Ørnen og taget ham med sig i Vandet, hvor Ørnen har maattet sætte Livet til, fordi hans Kloer ej kunne trækkes ud af Gjeddens Ryg. Naar de mærke, at de ere nær ved at fanges i Vaadden, kunne de som Laxen med eet Spring sætte over den og undgaae. Deres Størrelse er meget forskjellig, man fisker dem fra ½ Alen og mindre til 2 Alen. (Nogle vil have seet den 3 Alen) I Liimfjorden fiskes mange i Marts, April og Maj, især hvor der er megen Grøde (Græsplanter) de største veje 16 til 24 Pund. De mindste kaldes Græsgjedder. Man vil med Visshed vide, at de blive over 100 Aar gamle. Kjødet af de store smager bedst. Det er overalt en sund og meget velsmagende, men noget tør Fisk. Kogt og stegt, grønsaltet og roget tillaves den; men allerbedst smage af de gjemte de, som tørres i Vinden, hvor Solen ikke skinner; de spises da med opstuvede Roer. Et Pund tørrede koste fra 7, 8 til 9 Mark. Bønderne roge dem helst, fordi de da ikke saa let blive harske. Førend de tørres vaskes de got, ligge med paastrøet Salt i 2 Dage og hvis de ere store, udspiles med Pinde. Fra Tydskland sælges mange saltede til Polen. Leveren er en Delikatesse for mange. Af Galden kan man lave en brun Malerfarve og af de tørrede Kæbebeen støbes et Pulver, som skal være got at indtage for

Sting. Naar man ikke griber dem i Øinene (som man ofte er nødt til, for at vogte sig for dens skarpe Tænder, og fordi den er springsk og glat i Haanden) kand Gjedden leve got en halv eller heel Dag uden Vandet, naar Luften ej hentørrer Slimen af Skjællene. Den kand ellers got føres om i Tønder fyldt med Vand, som Bønderne ofte gjøre, for at bringe dem levende til Torvs, da de saa ofte for en middelmaadig faae 12 til 24 ß. Man holder den og med Fordeel i Damme. De fiskes i Stagvaadde (som Helten) eller i mindre Vaadde og i stillestaaende Ruser i Aaer og hvor der i Liimfiorden er unge Græsplanter (Grøde.)

B. Hornfisken o: Horngjedden,

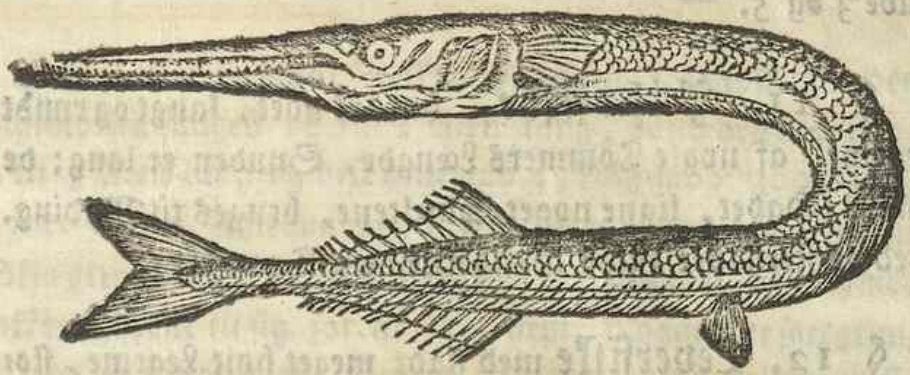

findes allene i Havet. Den er kjendelig af sin lange syleformige og med skarpe Tænder besatte Kjæft, saa og deraf, at Benene, naar den er kogt, faae en smuk grøn Farve. Ryggen er mørk, Siderne sølvfarvede, Bugen gulagtig, Kroppen er rund og ikke synderlig tykkere, end et Haandled. Den bliver almindelig 3 Qvarteer, sielden $1\frac{1}{2}$ Alen lang og i det høieste 3 Pund vægtig. Den findes næsten i alle Have, holder sig paa Dybet; men søger fra Marts til Juni Kysterne for at lege og fanges da ofte ved Blus. Kjødet har en behagelig Smag, og smager noget

aaleagtigt; men dog meest, som den almindelige Gieddes. Man steger, koger, salter og speger dem, den giver og en ganske god Suppe.

I Amerika findes:

C. Beenskjelled Hornfisk, stor, med kortere Kæber og spidse beenagtige Skjæl.

D. Brasiliansk Hornfisk, med en kort Over- og syleformig lang Underkæbe.

Foruden et Par med kortere Kæber, har man og der

E. Øglefisken, som ligner dem meget; men adskilles ved 30 Straaler i Giellehuden, da de 2 andre kun have 3 og 5.

§ 11. Pibefiske, have et lidet, langt og rundt Legeme, af nogle Tommers Længde, Snuden er lang; de findes i Havet, ligne noget Smeltene, bruges til Mading. Ved Vesterhavet kalde Bønderne dem Torriser.

§ 12. Leverfiske med fladt meget højt Legeme, store Skjæl paa Hovedet og Gjellelaagene, Hovedet buttet og ligesom afskaaret, een pigget Rygfinne. De findes i Amerika.

Et fladtrykt Hoved og Skjægtraade have følgende:

§ 13. Maller, ere de største Ferskvandsfiske man kjender, de have lange Skjægtraade, en stor bred og vidd Kiæft med mange Tænder, Huden er mørk, slimed og har ingen kjendelige Skjæl, den forreste Straale i Ryg- og Brystfinnen er pigged og tagget. De holde sig den meste

Tid paa Dybet eller i Mudderet, da de ikke svømme got. Man kiender 21 Arter, hvoraf især mærkes:

A. Mallen.

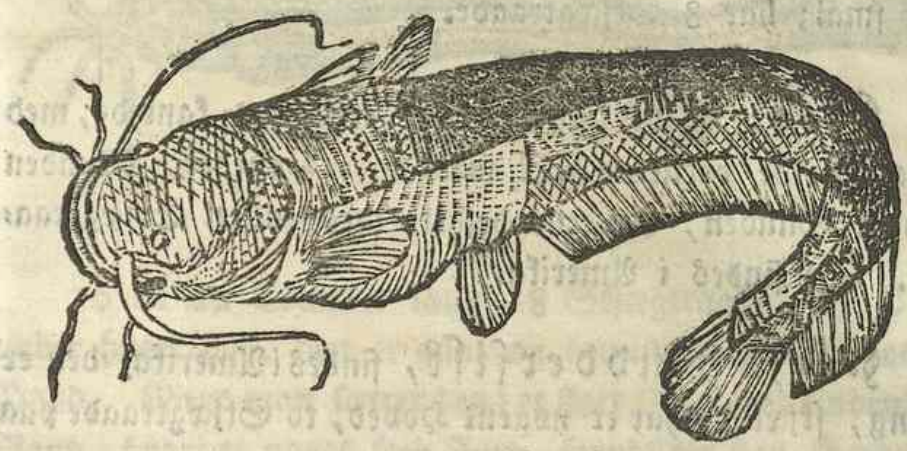

Denne Kæmpe blant Ferskvandsfiskene (thi endskjøndt den almindelig fanges 1½ til 2 Alen lang, kand den dog blive 4 til 8 Alen lang og veje henimod 18 Lispund d: 300 Pund) ligner meget Aalegvabben i Skabning; den har 6 lange Skjægtraade, hvormed den spiller i Vandet og dermed lokker Fiskene til sig for at sluge dem: Ryggen er sortgrøn, Siden graaflammet, Bugen gulagtig. Den lægger sig gjerne med aabent Gab paa Lurr bag ved Stene og Træ-rødder og snapper baade Ænder, Gjæs og andre Vandfugle, Aadsler med. Mallen findes i store dybe Søer (i Danmark skal den allene findes i Sorøe Sø) og i adskillige europæiske Floder: Elben, Donau o. s. v. De meget stores Kiød er næsten uspiseligt; men de mindres er meget hvidt og behageligt, men tillige og meget fedt.

B. Langskæg, bliver 15 til 16 Tommer lang; af dens 6 Skjægtraade ere de 2 øverste ligesaa lange, som hele Kroppen. Den lever i Afrikas og Amerikas Floder.

C. Den elektriske Malle, fra Afrikas Floder, a: stegraa, 20 Tommer lang, med 6 korte Skjægtraade; den giver elektriske Stød, naar man rører den.

D. Den aaleformige Malle, fra Nilen, lang og smal; har 8 Skjægtraade.

§ 14. Pantserfiske ere lange, kantede, med Beenskjolde beklædte Fisk med flade Hoveder, Munden under Snuden, Læberne besatte med endeel Skjægtraade. De findes i Amerika.

§. 15. Mudderfisk, findes i Amerika, den er lang, skjællet, har et nøgent Hoved, to Skjægtraade paa Næsen og een lang Rygfinne.

§ 16. Smerlinger o: Hsjseere ere smaa, runde, 4 til 12 Tommer lange, velsmagende Ferskvandsfiske med Øjnene oppe paa Panden, et lidet Hoved med Skjægtraade og en rundagtig Halefinne. Kroppen er graa, brun og hvid marmoreret, slimet og uden tjendelige Skjæl. De ere muntre og tjene til Næring for mange Fisk. I Tydskland anlægges paa nogle Steder Gruber o: Opholdssteder for dem, da man holder dem for en Lekkerhed og nedsylter dem i Eddike som Regensjen. De almindelige ere:

A. Den almindelige Smerling har 6 Skægtraade, er 4 Tommer lang, lever i klare Bække. Naar man vil bringe de Fangede levende bort, maae de rystes bestandig om i Vandet.

B. Dyndsmerlingen o: Vejrprofeten,

10 til 12 Tommer lang, 8 Skjægtraade, een Pig under hvert Øje, den er guul og brunstribet, lever got i Dynd. Naar man sætter den i et stort Glas med rindende Vand, hvori er noget feed Jord, forudsiger den Storm, Regn og Torden en Dag forud, ved at blive urolig, fare op fra Bunden og oprøre Vandet. Mange have den saaledes et heelt Aar levende, naar de 1 Gang om Ugen give den frisk Jord og Vand.

C. Steensmerlingen, pigged under Øjnene, brunrygget, Siderne brunt og guult marmorerede. Den har 6 Skjægtraade, er 5 Tommer lang og opholder sig i Floderne under Stene. Den er den rigeste af Smag.

D. Hajseeren, udmærket derved, at den føder levende Unger.

Kort Tillæg om Insekter og Orme.

Læserne ville ofte i det foregaaende finde, at Insekter og Orme ere anførte som Fødemiddel for mange Dyr. Skrivtet er under Udarbejdelsen voxet til den Størrelse, at det ville være umuligt at afhandle disse to mærkværdige Dyreklassers Historie, der ere saa talrige. For dog her at give de ganske Ukyndige et Begreb om disse Dyr, lægge man Mærke til:

I. Insekter kaldes de Dyr, hvis Legemer have adskillige Indskjæringer: Indsnit (af det latinske Ord inseco) hvorved Hoved, Bryst og Bagkrop skilles fra hverandre. Deres Blod er en hvidagtig Saft. De bevingede Insekters forskjellige Udseender fra Fødselen til Døden er saare mærkværdig, de give os et stort Begreb om den Evne til fuldkommere Udvikling, som Skaberen nedlagde i Dyrene. Man kalder disse Insekternes forskjellige Tilstande: Forvandlinger. Allerførst ere de Æg; af Æggene fremkomme ved Solens Varme, faa Dage efter, levende Larver (Maske) som man giver almindelig Navn af Springere, Orme eller Maddiker. (Orme kaldes de Larver, som have Fødder, Mider og Maddiker de, som mangle dem.) Som Larver æde de meget af de dem tjenlige Ting, voxe, faae ny Hud og mange, f. Ex. Sommerfuglelarverne faae smukke brogede Farver. (De Orme, som blive til Sommerfugle, have i det mindste 8 Fødder; men have de mere end 16, blive de ikke Sommerfugle; men andre Insekter.) Naar deres Larvetilstand er forbi indvikles de i en tet og ofte smuktfarvet Skal eller Svøb og spinde sig fast i Afkroge, i Hække under Plankeværker, Gjerder o. s. v., andre krybe i Jord, Vand eller Skarndynger o. s. v. De kaldes da Pupper, og til Slutningen, naar Svø-

bet brister og man seer nogle af de fremkommende Dele: Ny m-fer. Adskillige Fluearter ere ikke indviklede uden i en gjen-nemsigtig og tynd Hud. Som Pupper æde de ikke; men ligge i en Art Dvale, og oppebie deres tilkommende under-fulde Udvikling til et nyt Liv; dog kunne de, hvis man læg-ger dem i Solens Varme, bevæge sig. Endelig, naar Insekters tilkommende Dele ere fuldkommede under Svø-bet, fremkommer et Dyr, saa ganske forskjelligt fra Or-men eller Larven, som det før var, at man umuligt kunne troe, det var den samme, naar man ej, ved at have seet Forvandlingen med egne Øjne, vidste det. Saaledes frem-kommer af de hvide, sorte og gulstribede Orme paa Stik-kelsbærtræet og af de nokkom bekjendte grønne og gule Kaal-orme: Sommerfugle; af Maddiker: Fluer, af de hvide Or-me med rødt Hoved, som findes i Jorden: Oldenborrer o. s. v. Naar Insekter med Vinger have opnaaet den-ne sidste Forvandling, vøre de ikke mere; nogle æde slet ikke, i Almindelighed leve de saalænge, indtil de have par-ret sig og lagt Æg. Dette vaerer hos nogle Arter kuns i faa Timer; hos andre nogle Uger; derpaa døe de.

Insekterne uden Vinger (de ubevingede) for-vandle sig ikke paa ovenbeskrevne Maade; men efterat de ere udkrøbne af Æggene, skifte de nogle Gange Hud og for-andre undertiden Farve, saasom: Krebs, Lus, Mider, o. s. v. (Loppen gjør herfra Undtagelse) Af disse Insek-ter er blant andet Krebsene mærkværdige, da de hvert Aar ikke allene tabe deres forrige Skal; men faae endog nye Indvolde. Ostmiden er for vore blotte Øjne ikke uden et uformeligt Kryb, der rører sig; men ved Forstørrelses glas-set seer man, at de ere fuldkomne Dyr med 6 Fødder, der ligne meest Skarnbasserne. De fleste Insekter ere vinge-de, saasom: Bier, Fluer, Myg. Endeel give i Flugten

en brummende Lyd fra sig, som skal komme af Vingens Slag mod een under hver Vinge siddende stiv Vægtstang med et Hoved paa.

Insekternes Antal er meget stort og Arterne ikke mindre: ofte have de større Insekter nogle mindre at ernære paa sig. Skarnbassens Luus ere saaledes meget kjendelige. Deres Farver ere for det meeste levende, smukke og deres fine Vinger forgyldte eller malede som Sommerfuglens. De besidde megen Færdighed og forunderlig Lethed til deres Forretninger; man betragte kuns en Biekube, hvor nogle tusende Bier arbejde med forenede Kræfter paa at forarbejde Vox og Honning, eller Silkeormens Spind, naar den som Larve indspinder sig til Puppe, eller blot en almindelig Edderkop, der af de mange Vorter paa Legemet udspinder sin fine Traad, hvoraf den gjør en smuk Væv. Insekterne have mangfoldige Muskler, der gjør, at de have en større Styrke, end man kunde vente sig af saa lidet et Dyr; saaledes trækker en Loppe en Ting, som er 80 Gange tungere end den selv, og hvad kand ikke en Myrehob udrette? en død Muus en Frø eller stigt ere de ikke bange for at give sig af med — Med forenede Kræfter slæbe de den til deres Hule, for at fortære den. De ere næsten altid i Bevægelse. De saakaldte Myreæg, som man seer Myrerne slæbe med om Sommeren, ere egentlig deres Pupper, som de bære frem i Soelvarmen eller redde fra Ødelæggelse, naar man pirrer ved deres Tue.

Mærkværdigt er især det skarpe Syn Insekterne have. De flestes Øjne ere ubevægelige: den mindste Deel have kun 2 Øjne, men ellers 6 til 8 Øjne og disse Øjne ere igien sammensatte af mange sexkantede og i Midten ophævede Flader, hvoraf man tæller f. Ex. paa et Fluehie over 8000 og paa Sommerfuglens Øje over 7000, med Forstørrelsesglasset.

De have Følehorn paa Hovedet, hvormed de føle de Ting de nærme sig. Deres Frugtbarhed er meget stor.

Blandt Insekterne er især Bien meget mærkværdig, fordi den i sin selskabelige og ordentlige indrettede Stat, ved uafbrudt Arbejde og Virksomhed giver et uomstødeligt Bevis paa den store Grad af Overlæg endog Dyrene bruge; ja! den advarer tydelig det kortseende Menneske om, ikke at fradømme Dyrene, fordi de ej tale Menneskets Sprog, Sjeleevner; thi, hvormangt et Menneske lever der ikke paa Jorden, der staaer langt tilbage i Klogskab og Arbejdslyst og Indsigter for den lille Bie? Ved at give Bierne Glaskuber, der vare forvarte i Trækasser, hvilke sidste kunne aabnes naar man ville see deres Foretagender, have de Naturkyndige faaet nøjagtig Kundskab om disse bevundringsværdige Dyrs Levemaade. Saavidt Rummet her tillader det, vil jeg anføre et Udtog deraf:

I ethvert Bistade findes 3 Slags Bier, nemlig Dronningen eller Biemoderen, (Nogle kalde den Viseren) som er Moder til alle de andre. Droner d: Hanner (som Almuen kalder Vandbier) og Arbejdsbier. Dronningen fører Regimentet over alle Bierne i Stadet, og er som Sjelen i alle Arbejderne. Alle de andre Bier vise den deres Opmærksomhed, Omhu og Lydighed. Den er noget længere i Kroppen end de andre Bier; men smallere; dens Bagdeel gaaer spids nedad. Dens Vinger ere ikke længere end Arbeidsbiernes, naar den staaer, ligge de lige ud med Kroppen og staae ikke spreisste som de andre Biers. Dens Been ere og længere, og ikke saa haarede som de andres. Ryggen er høj lysbrun, Bugen og Benene gule. Den har en længere Braad, end andre Bier; men stikker høist sielden med den, og skeer det, maae den dø, ligesom og andre Bier. Den har gjerne en Deel

Drabantere om sig af andre Bier, som varte den op, og lægge Æggene tilrette, eller og de rette dens Fejl, naar den lægger to Æg i een Celle. Biernes Huusholdning eller selskabelige Liv ligner meget en monarkisk Stat deri, at der kun taales een Regent eller Dronning; udklækkes der flere, dræbes de andre. Dronningens Celle er større end de andres, ligner næsten et Agern og sidder gjerne i Kanten af en Kage med Aabningen vendt ned ad. Indretningen med Formerelsen og Vedligeholdelsen af sig en Biestat er følgende: Dronerne eller Hannerne ere omtrent en trediedeel længere og tykkere end de arbejdende Bier, som trække af Blomsterne paa Marken; de flyve sielden af Stadet, og lade sig i Særdeleshed kun see for Flyvehullet, naar Sværmetiden er, af Droner regnes 300 til et got Stade. Dronerne ere allene bestemte til at befrugte Biemoderen og fremme Yngelen i Stadet og derfor arbejde de ikke og have heller ikke den dertil fornødne Bygning. De taale overalt ikke Kulden og flyve kun ud i varmt Soelskinsvejr fra Kl. 11 Formiddag til Kl. 5 om Eftermiddagen. Disse Droner udklækkes ikke i Stadet før i Maj og, naar Sværmetiden er forbi og Biemoderens Æglægning ophører hen i August og September, lægge Arbeidsbierne disse da overflødige Hanner øde. Deels stikke de dem ihiel, deels jage de dem ud af Stadet, eller hindre dem at komme ind af Flyvehullet naar de ere ude og denne Krig kaldes Droneslaget og kan tydelig sees. Disse fordrevne Droner døe meest af Nattekulde. Naturen har ventelig nedlagt denne Drivt hos de andre, at ødelægge dem, paa det de, naar deres Bestemmelse ved Parringen var opfyldt, da ikke skulle om Vinteren fortære den indsamlede Honning til Skade for den ny Yngel; thi en Drone kan fortære tregange saameget, som en Arbeidsbie. Almuen kalder disse Droner Vandbier, som

er et ganske urigtigt Navn, da de hverken hente Vand eller ere dovne (som nogle mene) men kun have den Forretning i Stadet, at befrugte Biemoderen.

Arbeidsbierne ere endelig det tredie og vigtigste Slags Bier i Stadet, da de maae forrette alt Arbejdet i og uden for Stadet og ere derfor for Stadet, det samme som Næringsstanden er for den vel indrettede Stat. Uden for Stadet indsamle de Honning og Vox. Derfor er deres Tunge skabt som en Børste; med den udbørste de Blomsterbægerne og indsue den søde Saft deraf, som kaldes Honning; deres 4 Bagbeen ere og forsynede med Børster, hvormed de samle Blomsterstøven af, og forvare den i Huulhederne paa de bageste Been, som man kalder Buxer. Den af Blomsterne udtrukne Honning fraskiller sig i Honningblæren og det Skadelige gaaer til Braadden, og denne skarpe ædende Saft er det, som foraarsager Smerte og Hævelse naar man stikkes af en Bie. Blomsterstøvet bruges deels til Føde for de hjemmeværende Bier og deels til Foder for de unge Bier. Bien snapper det med de to forreste Been, disse række det til de mellemste Been og disse gnide det atter hurtig af i de bageste Beens Huulheder. Naar de have fuld Dragt deraf, søge de hjem, lægge det behændig af i en Celle ved Hielp af Benene. En af de hjemmeværende Arbejdsbier ælter det strax sammen med Munden. Dette Voxmeel, som man og kalder det, gjemmes i de tomme Celler, naar det i Foraaret er samlet, for siden at bruges til deres Næring. Jo det de æde det, kommer det i den første Mave, hvor Honningen er, naar de honningsøde Dele der ere fraskildte, gaaer det i den anden Mave, hvor det skilles ad, noget til Næring og Resten bliver Vox; Voxet udsveder siden igjennem de sex Ringe som sidde paa deres Bagdeel, hvor det seer ud, som smaa hvide Blade, som man ty-

delig kan see. Bierne forstaae med en utrolig Behændighed at udtrække disse tynde Voxblade af hinanden med deres Been og deraf at bygge deres smukke og sexkantede Celler. Disse Celler sammensættes i Kager, hvoraf der gjerne i et got Stade ere 7, og de have saamange Celler i disse Kager, at deri kan være 50,000 Celler ialt. Deraf ere omtrent tyve Tusende bestemte for de Æg, Orme og Larver, hvoraf Bierne siden komme, naarden sidste Forvandling er skeet.

Arbeidsbierne have og megen Umage med at indsamle Kit eller det saakaldte Værk, som er en Slags klebrig og feed Harpix, som de afbide med Tænderne af Knopperne paa Fyr, Gran, Birk, Elm og andre Træer og Buske; de ælte det sammen og føre det til Bagbenene, og naar de da komme til Kuben med denne Dragt, maae de andre Bier komme dem til Hjelp og rive det af deres Been med Tænderne. Dette Værk eller Kit bruge de allene til at tilkline Kuben indvendig med, paa det at den kolde og raa Luft ej skal borttage den indvendige Varme i Kuben, der er saa nødvendig til Yngelens Udklækning. Om Foraaret hente Arbeidsbierne og Vand, især Møddingvand eller salpeteragtigt Vand, som ventelig bruges som Medicin for de unge Bier, eller, for at hindre dem fra at faae Durkløb af Vinterføden; thi denne Syge ere Bierne ofte plagede af.

Endskjøndt nu Arbeidsbierne have disse mange Forretninger, som især det lade og magelige Menneske maae forundre sig over kan forrettes af saalidet et Dyr; saa have de dog endnu mange andre Arbejder og Forretninger, hvorover man billigen maae forundre sig, og det gaaer med dem, som med Tjenere, Husfolk, Hoveribønder og slige

til andres Tjeneste bundne Mennesker i en Stat: at de maae paatage sig allehaande Forretninger, som de frem for andre fik Kræfter, Anlæg og Indsigter til. Saaledes ere nogle hjemme i Stadet, mens de andre ere i Marken for at trække, og bygge Celler til Honningens Bevarelse og Æggenes Gjemmesteder.

Andre formere en Bro eller Kjæde, som bestaaer deri: at den ene Bie hænger sig fast ved den andens Been og blive saaledes ofte i nogle Dage liggende ubevægelige, og tjene til Vej for de arbejdende og hjemkommende Bier, der løbe op og ned af dem, for at faae Cellerne bygte. Disse Bier der saaledes ligge stille eller i Kjæde, fores bestandig med Honning og Blomstermeel af de fra Marken kommende. Andre Arbeidsbier pynte Cellerne; andre rense Kuben; andre tilkline Sprækker og Huller med Værk; andre made de unge Bier, atter andre holde Vagt i og uden for Flyvehullet. Disse arbejdsomme Dyr vide got at finde Vejen hjem til deres Boliger endog paa en halv Miils Vej som de ofte maae flyve for at finde Føde; endog i tyk Taage hitte de den rette Vej; men flytter man om Dagen, mens de ere ude, deres Kuber det mindste, saa fare de vild. Deres Celler ere bygte ganske overeenstemmende med Geometriens Regler og paa den sparsommeligste Maade.

Deres store Orden, Reenlighed, Sparsommelighed og Kjerlighed til hverandre, beskjæmmer mange Mennesker og lærer i det mindste den Agtpaagivende, hvormeget endog Dyrene benytte sig af disse gode Egenskaber til deres Lykkes Befordring. Saaledes spare de baade paa Vox og Honning, og anvende aldrig mere deraf til Cellerne, end høistnødvendigt er; af Honningen fortære de aldrig mere end de nødvendig behøve, og derfor finder man ofte mere Honning i et Stade end i et andet; da deres Yngel og

Biernes Antal staaer i Forhold til den Mængde Honning de behøve.

De bære en uindskrænket Kjerlighed og Troskab til deres Dronning eller Biemoder og vogte hende altid nøje fra al Fare, og hinanden vise de og stor Hjelp og indbyrdes Kierlighed, da de hjelpe hinanden, kæmme og rense hinandens børsteagtige Haar, række hinanden Honning paa Tungen og forsvare hinanden modige og uforfærdede. I Sværmetiden og ellers hvor de mærke noget Honning staaer dem aabent, seer man den fælleds Eendrægtighed i at følge hinandens Stemme og arbejde til et Maal. Biernes Alder er, som i Almindelighed de fleste Insekters, kun eet Aar. Biemoderen veed man derimod kan leve flere Aar. Arbejdsbierne leve derimod ikke uden 1 a 2 Maaneder over Aar.

De bære og en egen Omsorg for deres døde, der vel en Følge af deres store Lyst til Ordentlighed og Reenlighed. Saasnart enten Unger eller Gamle dse, foretage de sig paa en Regndag, naar de ej kunne arbejde i Marken, at rense Stadet for dem. 2 til 3 Bier tage da med Benene saadan en død og slæbe den ud igjennem Flyvehullet, hvor der da møder en anden Bie, der tager den døde med Forbenene og flyver bort med den og lader den falde en 6 a 7 Alen fra Stadet. Er den for tung for een at bære, komme der to, og den ene tager den fat ved Hovedet og den anden ved Bagenden. Naar det er got Vejr og de maae arbejde i Marken ved at trække; saa forrette de ofte dette Arbejde om Natten.

Æglægningen i et got Stade begynder i Decbr. og Januar og fortsættes saaledes hos de svagere Stader til Marts

Maaneds Udgang og vaerer ved til Septbr. og Octbr. Foraarsyngelen sættes til Sværme og Vinteryngelen bruges til at vedligeholde Stadet selv. Ved Biemoderens Æglægning er det at mærke, at hun under dette Arbejde opvartes af andre Bier, der rense hendes Haar, kjæle for hende, række hende Honning med Munden og sørge for, at hun ikke forstyrres; selv er hun saa klog at lægge hvert Slags Æg i sine behørige Celler; først Arbejdsbiernes i de mindste, dernæst Dronernes i de større og endelig Dronningens i de største og med Pragt bygte Celler. Lægger hun mere end eet Æg i hver Celle, bringe Arbejdsbierne de andre strax bort, da der kun kan udklækkes eet i hver. Biemoderen lægger næsten 200 Æg om Dagen og hele Sommeren igjennem omtrent 30 til 40000. Dette skeer om Morgenen fra Kl. 7 til 10. Æggene udklækkes til Ormeefter 4 Dages Forløb og føres da omhyggelig og ofte om Dagen med Føde af de andre Bier saaledes: Honning, Blomstermeel, Vand og en brunagtig Saft. Den bliver mere smagende af Honning, jo ældre Ormen bliver; 7 til 8 Dage er den Orm og bliver derpaa Nymfe eller Larve; Bierne lukke da Cellen til med et ophævet Laag, for at skaffe dem Varme og Ro. Denne Forvandlingstid eller Dødssøvn, varer 11 til 13 Dage, da den fremkomme som en Bie, og begynder om et par Dage at flyve ud og arbejde som de andre. Man er i den senere Tid kommen efter, at alle Arbeidsbierne ere Hunner og kunne, naar de som Biemoderen føres og plejes (nemlig overflødigere end de andre) vorde Dronninger. Af Droner eller Hanner ere der fra 3 til 700 i et Stade og udklækkes der mere end een Dronning, blive de enten ødelagte, eller ogsaa deel unge Bier tage slig en Dronning i Beskyttelse og forlade Stadet med hende, der da kaldes en Sværm. Er Biemoderen ej udklækket saa tilig, som de andre unge Bier

ønske det, formere de Varmen i Stadet ved at lægge sig uden omkring Kuben, der kaldes: at de ligge for Sværm, og disse taalmodige Dyr udholde ofte dette besynderlige sammenklemte Leje i flere Dage.

Det er utroligt, med hvad Iver og Lyst et ungt Stade eller Sværm arbejder og, de ere istand til paa een Dag at bygge en Vortavle der er ½ Alen lang, ¾ Alen bred, med 4 Tusende Celler i; Biemoderens Stemme er det bekjendte tyt! tyt! de andres Stemmer ere foranderlige efter deres Gemytsbeskaffenhed. Man maae nøje vogte sig for, at gjøre Bier Fortred, da de hævne sig alvorlig og kan stikke et Menneske ihjel. Enkelte Bier stik hjelpes strax ved at lægge god feed Jord derpaa.

Det er en stor Fordeel, at disse mageløse og nyttige Dyr kunne leve i meget varme og i meget kolde Lande.

Myren er et Insekt, der ligner Bien mangfoldig i mange Ting og er, som den, meget ordentlig og flittig. Myrerne boe og sammen i store Selskaber og have Huler under Jorden hvor deres mange tusende Indbyggere rummes. Ligesom man kan kalde Bierstadet en monarkisk Regjering, saaledes er Myretuen Billedet paa en Republik; thi her er ingen Dronning eller Konge; men 3 Slags Myrer, nemlig Hanner, Hunner og Hverkenkjøn (eller de som hverken ere Hanner eller Hunner.) De fremme hver for sig af alle Kræfter deres Stats Vel. De mindste Myrer ere Hverkenkjøn uden Vinger, og forrette Arbejdet i Myretuen og uden for. De bygge Tuens Afdelinger, opklække Yngelen og sørge for, at den ikke beskadiges. Saaledes seer man dem meget geskæftige at slæbe de saa kaldte Myreæg, eller rigtigere Pupper, afsted, naar man rører deres Bolig; de bære dem ofte op i Skygge eller paa lidet fugtige Steder om Dagen, paa det de ikke skal fortørres af Tuens indvendige Varme; om Aftenen slæbe de dem ned igjen.

Hannerne have Vinger der gaae ud over Bagdelen og ere noget større end Arbeidsmyrerne. De forrette intet

Arbejde; men parre sig allene med Hunnerne.

Hunnerne ere endnu større end Hannerne, og 4 Gange saa store som Arbeid smyrerne, de have en tyk Bagdeel. De have en Braad, hvormed de stikke og udlade en skarp Fugtighed, der brænder paa Huden en kort Tid. De mangle Vinger. Myretuerne have indvendig mange Kamre og Afdelinger, som ofte forsynes med et Tag af Straa, Træsplinter og sligt. Fra Tuen anlægges Veje ud til Marken eller Haver hvor de passere, naar de hente Føde. Komme Myrer af andre Tuer der, forjages de.

Myren lever af Aadsler, Frugter, Brød, Madvahre og alle fede Sager. De indsamle i kolde Lande om Høsten Kjerner af Korn og Harpix af Træer, som de om Foraaret tage til; thi i den meget kolde Aarstid ligge de i Dvale. Naar Hunnerne ere befrugtede, maae alle de vingede Myrer eller Hannerne forlade Tuerne; de blive, ligesom Dronerne i Biestaderne, jagede ud, og man seer ofte hele Sværme af dem i Luften; som tykke Skyer, der omsider omkomme eller fortæres af Fugle. Myrerne kunne fordrives ved at lægge stødt Svovl strøet paa Papiir eller Persille, hvor de have deres Gang. Andre bruge Tjære, Tran og slige alle Insekter modbydelige Fittigheder.

Myrerne fortære mangfoldige Bladluus og andre skadelige Insekter me og Æg, der ville gjøre Træer og Frugter Skade; selv Kornorme æde de mangfoldige af. I Amerika findes et Slags meget store Myrer, hvis Boliger see ud som Sukkertoppe og ligge saa ordentlige og mange samlede, som der var Bondehytter.

Gid Unge og Gamle ville, ved at læse Biens og Myrens her fortalte korte men sande Naturhistorie, fatte Lyst til deres Orden, Reenlighed, Arbejdsomhed og Eendrægtighed! da skulle de gyldne Tider ikke være langt borte; men vore Tugthuse skulle derimod være næsten tomme; thi aldrig blev den fattig, der tidlig lærte at følge Biens og Myrens Exempel.

Lusen, der formerer sig saa frygtelig hos Mennesker, der have fordærvede Safter og ikke holde sig reenlige, lægger i 12 Dage nogle hundrede Æg og om 3 Uger ere der af disse Æg allerede Luus, der igjen kunne formere sig.

Mange holde Insekterne for ganske unyttige Skabninger, da de ej indsee den Nytte de gjøre. Betænker man, hvor faa Slags der tilføje os nogen betydelig Skade, saasom Fluer, Myg, Mider, Orme, Luus o. s. v. saa er det dog unægteligt, at de baade underholde en stor Deel andre Dyr, der æde dem, og tillige fortære mangfoldige skadelige Vædsker, der maaskee ellers ville ganske fordærve Luften og gjøre Træer og Planter uskikkede til at ernære os og Dyrene; især omføre de Sædstøven fra een Blomst til en anden. Silke, Konsenelle, Platlak og Honning have vi ene af Insekterne. Til Føde bruge vi kuns Krebsarterne, hvortil høre Hummer, Krabber, Krebs og Rejer.

De vingede Insekter dræbes i Almindelighed ved Røg, de ubevingede ved Olie eller Fit.

II. Ormene leve enten i Vandet eller i fugtig Luft, eller i de indvendige Dele af levende Dyr og raadnende Legemer. De have uleddede Lemmer; enten ingen Been eller og i deres Sted nogle Børster uden Ledemod og istedenfor Blod, en hvid, undertiden farvet, Saft. Mange af dem have en besynderlig Evne til at leve og fremavle nye Lemmer, efterat de ere overskaarne, saasom: Regnormen og Steenkorallen (hvoraf der i Sydhavet ofte findes hele Klipper) men allermeest Polypen, der er en Slags levende Plante, som dog fortærer og fanger Insekter og Smaadyr. Ormene bestaae i Almindelighed af skeleeagtige, hornagtige, stenige, læderagtige og svampede Dele.

Nogle boe i kalkagtige Huse, der bestaae af 2 Dele; s. Ex. Østers og Muslinger (de kaldes Skaldyr) andre af Skaller, som bestaae af eet Stykke, som: Snegle, Snogepander o. s. v. man kalder dem Snekker, og begge kaldes og under eet: Konkylier. De fleste af Ormene tjene til Føde for Dyrene og nogle for Menneskene, saasom: Østers, Muslinger o. s. v. Af Snegle laves Suppe for Svindsottige. Blodiglen bruges som et Lægemiddel istedenfor Aareladning, Regnorme til Fiskefangst, Perlemuslinger til Smykke. Af Polyperne er Korallen, en steenagtig rød Orm, der seer ud som en Plante, brugelig til Perler. Søstjernen er en læderagtig Orm, skabt som en Stjerne. Spolormen saavelsom Bendelormen, der kand være nogle Alen lang og er sammensat af sammenlænkede flade Led, boer i Menneskets og andre Dyrs Indvolde.

Ormene forvandles ikke som Insekterne; de parre sig ikke alle; men nogle formere sig ved Udvexter eller fra deres Legeme adskilte Dele, endeel sidde fast paa eet Sted bestandig. Overalt grændser deres Liv meget nær til Planterne.

Foruden de mangfoldige Orme, som opholde sig i Jorden, Vandet, Indvoldene, raadnende Legemer eller Safter, har man endnu et Slags Orme, som kaldes Infusionsdyr—De opholde sig paa Planternes Blade, paa Frø, paa andre Dyr, i stillestaaende Vande, i sure Safter og andre gjærende Ting, saasom Suurmelk, suur Klister og i Indvoldenes Sliim o. s. v. De ere usynlige for det blotte Øje og saa smaa, at man ofte med Glas, der forstørre 100,000 Gange, ej kand øjne dem, uden som et fiint levende Støv. Man forsikrer, at de kunne udholde streng Frost og kogende Vands Hede, og leve op igjen efter 20 Aars Forløb, naar man gyder Vand paa dem, der er de-

res Liv; thi de døe, naar Vandet hentørres fra dem. Den Mængde hvori de findes, da der i een Draabe Vand kand være mange, giver os tydeligt Beviis paa: at der over hele Naturen er udbredt Liv og levende Væsner og, med Grund, bestyrker Insekternes besynderlige Forvandlinger og Ormenes Kraft til at fremavle tabte Lemmer, os i den Tro" at ogsaa Mennesket efter Døden, fortsætter sit Liv i et nyt og fuldkomnere Væsen".

Hos Boghandler A. F. Just i Viborg, faaes efterfølgende Forlagsartikler, for det meste skrevne af ham selv, for de vedsatte Priser:

Digte, af Anton Frantz Just, med Titelkobber. Viborg 1792. Skrp. 64 ß. Trkp. 48 ß.

Hemmelige Efterretninger om Satans Hof. Af samme. Viborg 1794, Trkp. heft. 24 ß.

Haandbog for dem, som ikke ere Hestelæger, oversat af samme. Med Figurer. Andet Oplag. Viborg 1803, heft. Trkp. 16 ß.

Afhandling om de i Danmark voxende Pilearter og deres rette Dyrkningsmaade, af samme. Viborg 1798, heft. Trkp. 12 ß.

Fortællinger, af samme. 1ste Bind, indeholdende den komiske Roman, Holger Laxmand. Viborg 1798, Trkp. 1 Rdlr. Skrp. 1 Rdlr. 16 ß.

Halvtredsindstyve nye Viser. Første Samling, indeholdende ynde Selskabs- og Folkesange, Viborg 1798 Skrpp. h. 14 ß.

Den politiske Histories Oversigt, første Deel. Viborg 1798, Skrp. heft. 20 ß. Trkp. 16 ß.

Fortællinger af A. F. Just, andet Binds første Hefte, indeholdende Jacob Vipstjerts Historie. Viborg 1799, Tkp. 24 ß. Skp. 28 ß.

Nyeste Bondepraktika, af samme. 4de Oplag. Viborg 1803 heft. 16 ß.

Haandbog for den læsende Ungdom af A. F. Just. Andet Oplag. Viborg 1800, Tkp. indbunden og planeret 30 ß. uindbunden 20 ß.

ABC, for Begyndere. Af samme. Viborg 1801, indb. 6 ß.

Grundtegning af Europa med kort Beskrivelse over dens Lande. Af samme. Viborg 1804. Fjerde Oplag, Skrp. illumineret 4 ß. Bogviis 72 ß.

Naturhistoriske Tabeller No. 1, 2, 3, 4 og 5, med 25 Dyrfigurer. Af samme. Viborg 1801, Skrp. illumineret Stykket 4 ß. sorte 3 ß. Bogen, illum. 48 ß. sorte 32 ß.

Søslaget ved Kjøbenhavn den 2den April 1801, dets Aarsag og Virkning. Af samme. Andet Oplag, Viborg 1801, heft. Trkp 6 ß.

Grundtegning over Jordkloden, med kort Beskrivelse over alle dens Lande eller de fem Verdensdele. Skrp. Viborg 1803, illumineret 6 ß. Bogviis 1 Rd. 24 ß.

Historie om Doktoren der opvakte Døde, samt nok en forunderlig Tildragelse. 1803, heft. 4 ß.

Historie om Spøgelser, Dverge, Jerusalems Skomager. o. s. v. 1803, heft. 4 ß.

Naturhistorie om Dyrene. Et Udtog, til Nytte for Begyndere og Menigmand. Oplyst og forsynet med 155 Afbildninger paa de mærkeligste Dyr. Andte forbedrede Oplag. 1805, Trykpapir 1 Rdlr. 32 ß.